МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY

В І С Н И К
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BULLETIN

Збірник наукових праць

Collection of scientific works

№ 1 (56) 2015

Засновано у серпні 1999 р.

The collection was founded in August 1999

Періодичність видання – 4 рази на рік

Frequency of output – 4 times a year

Одеса – 2015
Odessa - 2015

ISSN 2313-4569
УДК 06:33С

Збірник рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Одеського національного економічного університету (Протокол № 6 від 24.03.2015 р.).

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, за галуззю «Економічні науки» згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014 р.

Засновник і видавець: Одеський національний економічний університет

Редакційна колегія:

Звєряков М.І.	головний редактор, доктор екон. наук, професор ОНЕУ (Україна)
Ковальов А.І.	заст. головного редактора, доктор екон. наук, професор ОНЕУ (Україна)
Velichko Adamov	doctor of economics, professor, rector of the Tsenov Academy of Economics (Republic of Bulgaria)
Балджи М.Д.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Баранова В.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Grzybowska-Brzezińska Mariola	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Губанов С.С.	доктор екон. наук, професор, Московський держ. ун-т (Російська Федерація)
Дрозд І.К.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Jiří Dvořák	executive editor, doctor of economics, prof. Ing., rector of College of Information Management and Business Administration (Czech Republic)
Козак Ю.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Roman Kisiel	doctor hab., professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Кузнєцова І.О.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Максімова В.Ф.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Juchniewicz Małgorzata	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Никифоренко В.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
David Prohazka	PhD, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)
Johannes N. Stelling	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Семенов В.Ф.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Serge Verlesco	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Янковий О.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)

Редактор-коректор: *Батанова Т. В.*

У збірнику в контексті сучасної соціо-еколого-економічної проблематики обговорюються актуальні питання формування системного образу інвестиційних процесів на основі використання методології параметричної загальної теорії систем. Виявлено основні проблемні аспекти формування механізму інноваційного розвитку підприємства.

Визначено стратегічні пріоритети просторового розвитку нових форм транскордонної кооперації в контексті регіональної політики Євросоюзу. Обґрунтовано переваги та параметри ефективності кластерних форм транскордонної промислової квазіінтеграції у світлі перспектив вступу України до ЄС.

Досліджено основні проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України.

Проаналізовано тенденції щодо зміни частки високотехнологічних виробництв в обсязі доданої вартості та експорту продукції обробної промисловості України та структуру високотехнологічного сектора в Одеському регіоні.

У збірнику розміщено статті наших колег-економістів із різних наукових та освітніх закладів України.

Погляди авторів щодо окремих положень статей можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

Адреса редакції та видавця:
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, координаційно-інформаційний відділ, тел.: (048) 777-89-16; e-mail: sbornik.odeu@oneu.edu.ua; web-сайт: http://vsed.oneu.edu.ua; http://www.oneu.edu.ua/ukr-rus/science/vydannya.php.

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

Серія КВ № 6448 від 21 серпня 2002 року.

© Одеський національний економічний університет, 2015
© Редакція збірника «Вісник соціально-економічних досліджень», 2015

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Андрєєва Н. М., Зіньковська Д. В.
РОЛЬ МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМІ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ 11

Безпарточний М. Г.
ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ 19

Ватченко О. Б., Борншайн О. О.
АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ КЛАСТЕРА 27

Гончаренко О. М.
ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ 35

Губерник А. О.
ТЕХНОПАРКИ ЯК ВИД ПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ 41

Дима О. О.
ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТРАНСАКЦІЙНИЙ ПІДХІД 49

Дорофєєва Х. М.
АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 56

Каминський П. Д.
АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ 63

Луговська І. А., Воробйов А. А.
МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ 71

Муренко Т. О.
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЗАЛІЗНИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 78

Орлик О. В.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ 84

Руденко М. В.
РІВНІ ЗРІЛОСТІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ 93

Сабадирьова А. Л.
МОДЕЛЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА НЕОЕКОНОМІКИ 100

Хмелевська А. Ю.
МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ДІАГНОСТУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ 107

Чернецька Ю. А., Телешевська С. М.
УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 114

Шкурупська І. О.
РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ 122

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Бондаренко С. А.
СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА 129

Коваленко С. І.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ТРАНСКОРДОННОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 137

Побережна К. В.
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛУ ІННОВАЦІЙНО АКТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 147

Савченко О. І., Нестеренко Р. О.
РОЗВИТОК «ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ТАЛАНТУ» ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ 153

Солов'янчик А. В.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ 161

Степанова К. В., Степанов В. М.
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 170

Чернявська І. М.
ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 178

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Буряк А. А.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОМИСЛОВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 188

Вареник В. А.
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 196

Зінченко М. А.
ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ НА МЕЗОРІВНІ 202

Іваненко Ю. В.
СТАН ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ НЕКОМЕРЦІЙНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ 212

Кузіна Р. В.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ 221

Ломоносова О. Е., Ломоносов Д. А., Надточій І. І.
МОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ 229

Луцяк В. В.
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 239

Петруня Ю. Є.
ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 248

Романюк М. Д.
СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 254

Сирчин О. Л.
ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ВИРІШЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДИЛЕМИ «ЛІКВІДНІСТЬ-ПРИБУТКОВІСТЬ» 260

Судук О. Ю.
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ 268

Щербак А. В.
ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ 276

Ярмош О. В.
ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ В МОДЕЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ З УРАХУВАННЯМ ПРОБЛЕМИ ДАНИХ 281

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Лопух К. В.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОНЕТАРНОГО ПОСТКЕЙНСІАНСТВА НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ 289

АВТОРИ СТАТЕЙ 296

ISSN 2313-4569
UDC 06:33C

The collection is recommended to printing and distribution to Internet by the decision of Academic Council of Odessa National Economic University (Protocol No. 6, 24.03.2015).

The collection of scientific works «Socio-Economic Research Bulletin» was included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate, for Economics sciences according to the decree of Ministry of Education and Science of Ukraine dated from 29.12.2014 No. 1528.

Засновник і видавець: Odessa National Economic University

Editorial board:

Zveryakov M.I.	editor-in-chief, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Kovalyov A.I.	vice-editor in chief, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Velichko Adamov	doctor of economics, professor, rector of the Tsenov Academy of Economics (Republic of Bulgaria)
Baldji M.D.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Baranova V.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Grzybowska-Brzezińska Mariola	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Gubanov S.S.	doctor of economics, professor, Moscow State University (Russian Federation)
Drozd I.K.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Jiří Dvořák	executive editor, doctor of economics, prof. Ing., rector of College of Information Management and Business Administration (Czech Republic)
Kozak Y.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Roman Kisiel	doctor hab., professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Kuznetsova I.A.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Maksimova V.F.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Juchniewicz Małgorzata	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Nikiforenko V.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
David Prohazka	PhD, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)
Johannes N. Stelling	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Semenov V.F.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Serge Verlesco	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Yankovoy A.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)

Proofreader Editor: *Batanova T. V.*

The collection discusses the actual issues of formation the system image of investment processes on the basis of parametric methodology the general systems theory in the context of modern ecological and socio-economic problematics. The basic problematic aspects of formation of enterprise innovative development mechanism are identified.

The strategic priorities for the spatial development of new forms of cross-border cooperation in the context of EU regional policy are identified. The advantages and efficiency parameters of the cluster form cross-border industrial kvaziintegration in the light of the prospects of Ukraine's accession to the EU are grounded.

The basic problem of attracting foreign direct investment in industry regions of Ukraine is investigated.

The trends in the share of high-tech industries in the volume of value added and manufacturing exports of Ukraine and also the structure of high-tech sector in the Odessa region are analyzed.

The collection contains the articles of our colleagues-economists from various scientific and educational institutions of Ukraine.

The author's views concerning certain positions do not necessarily agree with the views of editorial board.

Contacts of Editorial and publisher:
Ukraine, 65082, Odessa, 18 Gogolya Street, of. 110, Odessa National Economic University,
Coordination and Information Department, tel.: (048) 777-89-16; e-mail: sbornik.odeu@oneu.edu.ua;
web: http://vsed.oneu.edu.ua; http://www.oneu.edu.ua/ukr-rus/science/vydannya.php.

Registered in Ukraine Ministry of Press and Information.
Certificate of state registration of the print media.
Series number: KV 6448 of 21 August 2002.

© Odessa National Economic University, 2015
© Editorial the collection of scientific works «Socio-economic research bulletin», 2015

CONTENTS

THE PROBLEMS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS IN MODERN CONDITIONS

Andryeyeva Natalia, Zinkovska Daria
THE PLACE OF MARKETING AUDIT IN THE COMPLEX SYSTEM OF AUDIT AT ENTERPRISES: A MODERN VIEW ON THE PROBLEM 11

Bezpartochnyi Maksim
SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGIES OF TRADE ENTERPRISES 19

Vatchenko Alexandra, Bornschein Olga
ANALYSIS AND SYSTEMATIZATION OF THE FUNCTIONS OF CLUSTERS 27

Goncharenko Elena
FINANCIAL STRATEGY: THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION 35

Gubernyk Arkady
TECHNOPARKS AS A KIND OF INDUSTRIAL COOPERATION 41

Dyma Oleksandr
INTERMEDIATION: TRANSACTIONAL APPROACH 49

Dorofeyeva Khristina
ANALIZES OF PERFORMANCE INDICATORS THE TRANSPORT SYSTEM OF UKRAINE 56

Kamynsкyi Pavlo
ANALYSIS OF APPROACHES TO THE DEVELOPMENT STRATEGY OF LARGE INDUSTRIAL COMPLEXES 63

Lugovska Iryna, Vorobiov Andriy
MARKETING RESEARCH OF THE LOCAL MARKET: IMPORTANCE AND PROBLEMS OF REALIZATION 71

Murenko Tatyana
ECONOMIC SECURITY OF RAILWAY COMPANIES IN MODERN CONDITIONS 78

Orlyk Oksana
THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ENTERPRISES SECURITY 84

Rudenko Mykola
MATURITY LEVEL OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEMS 93

Sabadyreva Antonina
MODELING OF ENTERPRISE'S POTENTIAL OF NEOECONOMY 100

Khmelevska Alina
METHODICAL PROVISIONS CONCERNING DIAGNOSIS AND CORRECTION OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CLIMATE ON ENTERPRESE 107

Chernetskaya Julia, Teleshevska Svetlana
THE MANAGEMENT OF PROFITABILITY OF OWN CAPITAL AS A REQUIREMENT FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COMPANIES 114

Shkurupska Iryna
THE DEVELOPMENT OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATION 122

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ENTERPRISES INNOVATION ACTIVITY OF UKRAINE

Bondarenko Svitlana
MODERN PRINCIPLES OF FORMATION OF INNOVATION DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES MECHANISM 129

Kovalenko Sergey
THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE FORMS OF CROSS-BORDER INDUSTRIAL INTEGRATION 137

Poberezhna Kateryna
FEATURES OF ASSESSMENT CREATIVE POTENTIAL OF THE PERSONNEL OF INNOVATIVELY ACTIVE ORGANIZATIONS 147

Savchenko Olga, Nesterenko Roman
THE DEVELOPMENT OF «ENTREPRENEURIAL TALENT» FOR PROVIDING OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE 153

Solovianchyk Alyona
MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE COMPETITIVENESS OF TOURISM ENTERPRISES 161

Stepanova Kateryna, Stepanov Viacheslav
THE FORMATION OF SYSTEM-PARAMETRIC MODELS OF INVESTMENT PROCESSES 170

Chernyavska Iryna
THE EVALUATION OF ORGANIZATIONAL COMPONENT OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS FORMATION MECHANISM 178

ECONOMIC AND SOCIAL ORIENTATIONS DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Buriak Alyona
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS TO ATTRACT FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN UKRAINE'S REGIONS INDUSTRY 188

Varenyk Victor
TRENDS IN BANKING REGULATION AND SUPERVISION IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE 196

Zinchenko Marina
PROBLEMS OF BUDGET PLANNING AT THE MESOLEVEL 202

Ivanenko Yuliia
THE STATE AND DYNAMICS OF NONPROFIT SECTOR IN UKRAINE 212

Kuzina Ruslana
REGULATORY BASIS OF THE IMPLEMENTATION OF IFRS IN UKRAINE 221

Lomonosova Oksana, Lomonosov Dmytro, Nadtochiy Iryna
MARITIME ACTIVITIES: NATURE, FEATURES AND TYPES 229

Lutsiak Vitalii
FEATURES OF STATE REGULATION OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT 239

Petrunya Yuriy
THE CAPITAL REPRODUCTION IN THE CONTEXT OF INVESTMENT ACTIVITY MANAGEMENT 248

Romanyuk Mikhail
THE SOCIAL ASPECTS OF REGIONAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC CRISIS 254

Syrchyn Oleksandr
THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEWS ON THE RESOLUTION OF BANKING DILEMMAS «LIQUIDITY-PROFITABILITY» 260

Suduk Olena
NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF THE WATER COMPLEX MANAGEMENT SYSTEM 268

Shcherbak Anatoliy
HIGH-TECH INDUSTRIES IN UKRAINE AND ODESSA REGION: STATUS AND TRENDS 276

Iarmosh Olena
THE APPLICATIONS OF INTEGRAL CALCULUS IN SOCIO-ECONOMIC PROCESSES MODELING IN VIEW OF DATA PROBLEMS 281

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Lopukh Kseniia
TRENDS OF MONETARY POST-KEYNESIANISM IN THE BEGINNING OF XXI CENTURY 289

AUTHORS OF ARTICLES 296

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 631.1.027:65.01+06.047

Наталя Миколаївна АНДРЄЄВА
доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу,
Одеський національний економічний університет, e-mail: andreeva.n.n@mail.ru

Дар'я Володимирівна ЗІНЬКОВСЬКА
аспірант кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет,
e-mail: dasha.zinkowskaya@yandex.com

РОЛЬ МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМІ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ

Андрєєва, Н. М. Роль маркетингу в системі аудиторської діяльності підприємства: сучасний погляд на проблематику / Наталя Миколаївна Андрєєва, Дар'я Володимирівна Зіньковська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569.) – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 11–18.

Анотація. *У статті розглянуто причини, які обумовлюють необхідність вивчення та практичного застосування маркетингового аудиту в сучасних умовах. Узагальнено та систематизовано підходи різних авторів до визначення поняття «маркетинговий аудит». Розглянуто взаємозв'язок маркетингового аудиту з іншими видами аудиту підприємства. Запропоновано авторський погляд на формування поняття «маркетинговий аудит». На основі запропонованого визначення, виділено дві групи принципів проведення маркетингового аудиту та визначено сукупність критеріїв для прийняття ефективних маркетингових рішень.*

Ключові слова: *маркетинговий аудит; маркетинг; соціальний аудит; екологічний аудит; моніторинг ринку; конкурентоспроможність.*

Наталья Николаевна АНДРЕЕВА
доктор экономических наук, профессор кафедры маркетинга, Одесский национальный экономический университет, e-mail: andreeva.n.n@mail.ru

Дарья Владимировна ЗИНЬКОВСКАЯ
аспирант кафедры маркетинга, Одесский национальный экономический университет,
e-mail: dasha.zinkowskaya@yandex.com

РОЛЬ МАРКЕТИНГА В СИСТЕМЕ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ

Андреева, Н. Н. Роль маркетинга в системе аудиторской деятельности предприятия: современный взгляд на проблематику / Наталья Николаевна Андреева, Дарья Владимировна Зиньковская; // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569.) – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 11–18.

Аннотация. *В статье рассмотрены причины, обуславливающие необходимость изучения и практического применения маркетингового аудита в современных условиях. Обобщены и систематизированы подходы различных авторов к определению понятия «маркетинговый аудит». Рассмотрена взаимосвязь маркетингового аудита с другими видами аудита предприятия. Предложен авторский взгляд на формирование понятия «маркетинговый аудит». На основе предложенного определения, выделены две группы принципов проведения маркетингового аудита и определена совокупность критериев для принятия эффективных маркетинговых решений.*

Ключевые слова: *маркетинговый аудит; маркетинг; социальный аудит; экологический аудит; мониторинг рынка; конкурентоспособность.*

Natalia ANDRYEYEVA
Doctor of Economics, Professor, Department of Marketing,
Odessa National Economic University, e-mail: andreeva.n.n@mail.ru

© АНДРЄЄВА Н.М., ЗІНЬКОВСЬКА Д.В., 2015

Daria ZINKOVSKA
Postgraduate student, Department of Marketing,
Odessa National Economic University, e-mail: dasha.zinkowskaya@yandex.com

THE PLACE OF MARKETING AUDIT IN THE COMPLEX SYSTEM OF AUDIT AT ENTERPRISES: A MODERN VIEW ON THE PROBLEM

Andryeyeva, N., Zinkovska, D. (2015), The place of marketing audit in the complex system of audit at enterprises: a modern view on the problem. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Rol marketinhu v systemi audytorskoi diialnosti pidpryiemstva: suchasnyi pohliad na problematyku; za red.: M. I. Zveryakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 11–18.

Abstract. *The article considers the reasons which necessitate the studying and practical application of marketing audit in modern conditions, analyses a lot of approaches of different authors to definition of the «marketing audit», which are generalized and systematized, considers interrelation of marketing audit with other types of audit of the enterprise, proposes the author's view of marketing audit concept formation. Two groups of the principles of carrying out marketing audit on the basis of the offered definition were allocated and criteria's for adoption of effective marketing decisions were defined.*

Keywords: *marketing audit; marketing; social audit; environmental audit; monitoring of the market; competitiveness.*

JEL classification: M3, D4

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна економічна дійсність характеризується підвищенням конкуренції в усіх сферах. Для утримання своїх конкурентних позицій, підприємства використовують різноманітні маркетингові інструменти у своїй діяльності. Проте практичне використання традиційних маркетингових прийомів має тенденцію до зниження ефективності. Це пов'язано з тим, що досить часто підприємства проводять моніторинг діяльності своїх конкурентів та використовують їх вдалий досвід у застосуванні тих чи інших маркетингових інструментів для впровадження та реалізації в своїх цілях. Це призводить до того, що по-перше, маркетингова діяльність втрачає свою ефективність через однакову маркетингову політику фірм-конкурентів, по-друге, компанії застосовують маркетингові інструменти фірм-лідерів і при цьому не враховують конкурентні переваги власної продукції. Маркетинговий аудит – це аналітичний інструмент маркетинг-менеджменту, що є запорукою забезпечення сталого розвитку підприємств у стратегічній перспективі.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Маркетинговий аудит – це поняття, яке не є новим для сучасної маркетингової науки. Воно було вперше введене ще в 50-ті роки XX сторіччя і активно розвивається у сучасності. Аналіз літературних джерел, наведений авторами у дослідженні, дозволяє зробити висновок про те, що до проблеми визначення сутності поняття «маркетинговий аудит» зверталась низка науковців: С. В. Корягіна, М. В. Коряін, Г. Л. Багиев, В. М. Тарасевич, Х. Анн, М. І. Белявцев, В. М. Воробйов, В. Г. Кузнєцов, Е. П. Голубков, Блайт Дж, Ф. Котлер, В. А. Соловьев та інші. Проте глибинним вивченням маркетингового аудиту як інструменту підвищення ефективності та конкурентоспроможності функціонування сучасного підприємства займалась лише невелика кількість зарубіжних авторів: A. Loya, M. Мак-Дональд, О. Уілсон. Зазначимо, що на думку авторів, цей досвід потребує подальшого розвитку та вдосконалення, а також адаптації до українських реалій сьогодення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно відмітити, що переважна більшість авторів досліджують загальні принципи та етапи проведення маркетингового аудиту, не звертаючи при цьому увагу на сучасні потреби суспільства в умовах глобалізації, екологізації та інформатизації економіки. Також недостатньо висвітленим є питання специфічності і відмінностей маркетингового аудиту від інших видів аудиту.

Такі тенденції у використанні маркетингових інструментів призводять до необхідності контролю, аналізу і корегування маркетингової діяльності фірми для забезпечення її конкурентоспроможності в конкурентному середовищі. Переосмислення сутності, функцій та процедур впровадження маркетингового аудиту на сучасних вітчизняних підприємствах сприятиме імплементації вітчизняних товаровиробників у світове співтовариство.

Постановка завдання. Для використання маркетингового аудиту необхідно мати чітке розуміння про його сутність, відмінні риси від інших видів аудиту, а також знати особливості його застосування у різних сферах економіки.

Метою статті є визначення сутності маркетингового аудиту та розкриття особливостей його реалізації у взаємодії з іншими видами аудиторської діяльності підприємств як маркетингового інструментарію, що сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції розвитку економіки та постійні зміни в її галузях призводять до того, що найбільш важливою в функціонуванні підприємств стає можливість своєчасно реагувати на всі зміни для утримання свого конкурентного положення. Найбільш мобільною повинна бути маркетингова політика підприємства, адже саме вона є ключем до успіху фірми. Для досягнення цієї мети існує специфічний інструмент аналізу і оцінки маркетингової діяльності підприємства – маркетинговий аудит.

Маркетинговий аудит не є новим поняттям. Вперше його було проведено в 50-х роках XX століття в США, однак дані за його результатами були опубліковані лише у 1959 році. У цьому ж році Американська асоціація маркетингу надрукувала декілька книг з описанням процесу проведення маркетингового аудиту [1, с.7]. Ця подія посприяла поширенню застосування цього маркетингового інструменту в діяльності багатьох підприємств.

Сьогодні, маркетинговий аудит широко використовується в США і країнах Європи, проте на території України він є мало вивченим та поширеним. Це пов’язано з недостатньо розробленим інструментарієм його проведення, який би враховував особливості української економіки та її галузей.

Перш за все, для ефективного використання маркетингового аудиту як інструменту підвищення результативності функціонування фірми необхідно розуміти його сутність, а також відмінності від інших видів аудиту. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про аудиторську діяльність»: «аудит – перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб’єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб’єктів господарювання) згідно з вимогами користувачів» [2].

Поняття «маркетингового аудиту» є більш широким. Велика кількість зарубіжних і вітчизняних авторів намагались дати визначення цьому поняттю (табл. 1).

На основі представлених в табл. 1 визначень поняття «маркетингового аудиту» можна виділити два підходи серед авторів, а саме:

– визначення маркетингового аудиту у вузькому сенсі, як дослідження діяльності компанії тільки за маркетинговими функціями;
– визначення маркетингового аудиту у широкому сенсі, як дослідження маркетингового середовища і діяльності фірми у цілому в цьому середовищі.

Необхідно зазначити, що недоліком цих двох підходів є відсутність цілісного уявлення про маркетинговий аудит та недостатня увага до результатів його проведення, адже саме визначення місця підприємства на ринку, виявлення його слабких і сильних сторін, розробка нової стратегії фірми є основними відмінностями від традиційного бухгалтерського аудиту.

Таблиця 1

Підходи різних авторів до визначення поняття «Маркетинговий аудит»

Автор	Визначення
Багієв Г. Л.	виявлення слабких місць в концепції, стратегіях і планах маркетингу, у результатах їх реалізації [3, с.222];
Бєлявцев М. І.	це цілеспрямоване управлінське консультування щодо виявлення упущених вигод від недостатнього застосування комплексу маркетингу та розробки адекватної маркетингової стратегії фірми [4, с.337];
Блайт Дж.	аналіз поточних цілей фірми, її стратегії, організації, продуктивності роботи і напрямів діяльності; основна його мета полягає в тому, щоб визначити сильні та слабкі сторони фірми з тим, щоб менеджери могли поліпшити їх у майбутньому [5];
Голубков Є. П.	являє собою всеосяжну, систематичну, незалежну і періодичну перевірку зовнішнього середовища маркетингу, цілей, стратегій і окремих видів маркетингової діяльності для організації в цілому або для окремих господарських одиниць [6, с.452];
Котлер Ф.	це повне, систематичне, самостійне і повторюване через однакові проміжки часу дослідження маркетингового середовища, цілей, стратегії та діяльності компанії або її бізнес-одиниці. Призначенням його є, з одного боку, визначення проблемних моментів в діяльності фірми і , з іншого боку – можливостей, а також запропонування плану дій для покращення діяльності та продуктивності фірми [7, с.117];
Лоя А.	це комплексний аналіз всіх маркетингових операції в організації, який означає систематичну оцінку планів, цілей, стратегій, заходів та організаційної структури підприємства, а також оцінку ефективності діяльності співробітників, що займаються маркетингом [8, с.93];
Мак-Дональд М.	це систематичний, критичний та об’єктивний огляд і оцінка навколишнього середовища і дій компанії. Аудит маркетингу – це частина більш великої ревізії керівництв, яка пов’язана з маркетинговим оточенням і маркетинговими операціями [9, с.189];
Соловйов Б. А.	це аналітичний інструмент виявлення і використання маркетингових ресурсів компанії для поліпшення її становища на ринку [10, с.102];
Уілсон О.	це аналітичний інструмент ідентифікації, оцінки, вимірювання, мотивації та виконання дій для досягнення кращих результатів [11, с.87];
Шкардун В. Д.	це комплексна незалежна оцінка зовнішнього і внутрішнього середовища фірми та формування рекомендацій щодо приведення стану і пропозицій фірми у відповідність до вимог зовнішнього середовища [12, с.52].

Для формулювання загального визначення необхідно розуміти, що означає кожен із видів аудиту, який формує напрямки дослідження маркетингового аудиту:

– екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об’єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту [13];
– фінансовий аудит – це аналіз даних фінансової і бухгалтерської звітності з метою перевірки фінансового стану підприємства та виявлення відповідності чи невідповідності законам, стандартам та іншим законодавчим документам цієї галузі в Україні;
– соціальний аудит – процес оцінки, підготовки звіту, підвищення ефективності функціонування і стилю роботи організації, засіб виміру соціальних показників впливу економіки на суспільство в цілому;

– моніторинг ринку – це процес дослідження внутрішнього стану підприємства як складова маркетингового аудиту, що досліджує діяльність інших суб'єктів, які діють на ринку, а також визначає місце досліджуваного підприємства серед конкурентів.

На рис. 1 наведено графічне відображення взаємозв'язку маркетингового аудиту з іншими видами аудиту.

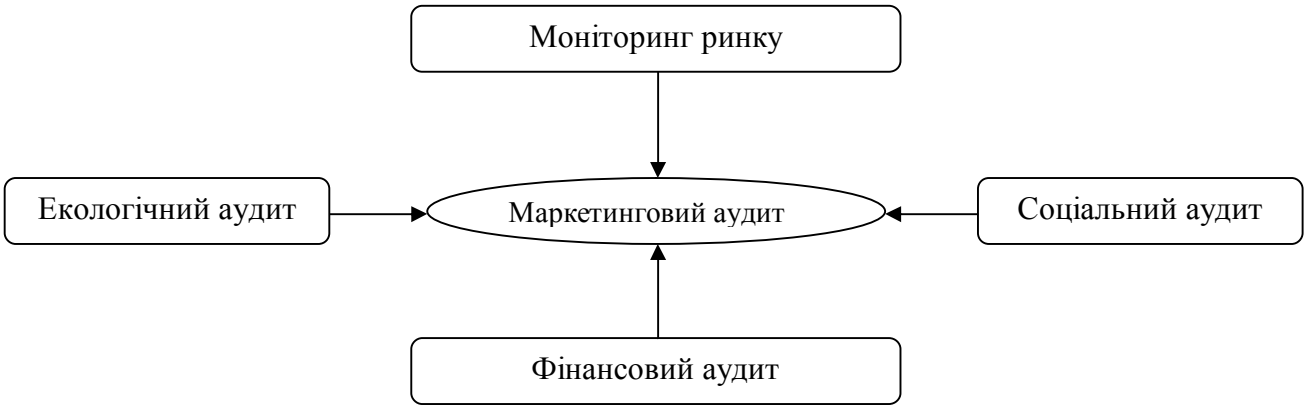

Рис. 1. Взаємозв'язок маркетингового аудиту з іншими видами аудиту

З урахуванням зазначених вище особливостей міжнародних підходів науковців до аудиту, а також враховуючи такі сучасні тенденції розвитку економіки як глобалізація та інтеграційні процеси, які характерні для сучасної економіки України, авторами статті запропоновано таке визначення маркетингового аудиту, а саме: маркетинговий аудит – це систематичний процес комплексного аналізу та об'єктивної оцінки діяльності підприємства на основі сукупності фінансових, соціальних, екологічних і ринкових показників, який забезпечує визначення місця фірми на ринку, виявлення маркетингових можливостей і слабких сторін фірми, формування найбільш ефективної стратегії маркетингу для повного задоволення потреб споживачів, одержання максимального рівня прибутку і задоволення суспільних потреб.

Виходячи з цього визначення можна виділити сучасні принципи проведення маркетингового аудиту. Автори статті пропонують розділити їх на загальні (ті, що характерні для будь-якого виду аудиту) та специфічні (ті, що притаманні тільки маркетинговому аудиту).

До загальних принципів можна віднести такі:

– Систематичність. Цей принцип передбачає, що маркетинговий аудит має носити не одноразовий, а періодичний характер, тобто проводитися через певні проміжки часу. Це пов'язано з високою динамічністю ринків збуту;
– Комплексність. Зазначений принцип передбачає, що при проведенні маркетингового аудиту необхідно оцінювати як окремі показники, так і стан підприємства в цілому, його положення на ринку відносно основних конкурентів;
– Об'єктивність. Цей принцип означає, що маркетинговий аудит мають проводити не тільки працівники компанії, але й зовнішні аудитори. Це необхідно для усунення фактору зацікавленості (як матеріальної, так і моральної) працівників фірми;
– Раціональність. Зазначений принцип передбачає, що маркетинговий аудит необхідно проводити у певній логічній послідовності, яка забезпечить надійність і точність отриманих результатів, а також дозволить зробити корисні висновки;
– Ефективність. Цей принцип означає, що маркетинговий аудит має проводитися з метою підвищення ефективності функціонування компанії.

До специфічних принципів можна віднести:

– Принцип екологічної орієнтації передбачає, що дослідження діяльності підприємства повинно визначатись із урахуванням імплементації екологічних норм і стандартів європейських країн та прагненням до випуску максимально екологічно чистої продукції;
– Принцип соціальної орієнтації передбачає, що аналіз функціонування підприємства повинен формуватися з пріоритетним напрямком розвитку маркетингу до соціально етичного маркетингу, тобто з урахуванням інтересів суспільства;
– Принцип ринкової орієнтації передбачає, що дослідження повинно ґрунтуватись не лише на внутрішній інформації про підприємство, але й на дослідженнях про його місце на ринку по відношенню до конкурентів;
– Принцип використання інституційного підходу визначає, що окрім внутрішнього середовища фірми аналізуються і інституційні одиниці, з якими вона взаємодіє (держава, фірми-постачальники, банківські заклади тощо).
– Принцип використання цифрових технологій визначає, що дослідження повинно проводитись з максимальним використанням сучасних Інтернет-платформ та інших маркетингових інформаційних технологій.

Отже, загалом принципи впровадження маркетингового аудиту можна представити у вигляді схеми (рис. 2).

Рис. 2. Принципи впровадження маркетингового аудиту

Технологічний підхід до проведення маркетингового аудиту та прийняттю на його основі маркетингових рішень має певні обмеження, так як він, не виявляє прямий зв'язок діяльності підприємств з потребами споживачів. Ринковий підхід до оцінки ефективності маркетингових рішень базується на обліку платоспроможного попиту. Сукупність критеріїв, які можуть використовуватися в процесі оцінки результативності маркетингових рішень, має наступний вигляд: гнучкість, стійкість, динамічність, раціональність, економічна цінність, соціальність, екологічність, перспективність. Наведений перелік не є вичерпним, але він відображає найбільш суттєві якісні характеристики прийнятих рішень у сфері маркетингу.

Результативність маркетингового рішення в загальному вигляді означає виконання маркетингових планів і цілей з подальшим перетворенням їх у конкретні результати. Вона переважно характеризує якісну сторону ефективності і є логічним завершенням чергового циклу маркетингової діяльності або окремого рішення. Її відображають показники, які не піддаються безпосередньому кількісному вимірюванню, але мають важливе стратегічне

значення для підприємства [14, с.56]. Це – політична стабільність, геополітичні трансформації, виробничий та природно-ресурсний потенціал підприємства, його конкурентоспроможність, імідж, інвестиційна привабливість, підтримка як з боку держави, так і на регіональному рівні, соціальні показники виробництва, екологічна якість виробництва та продукції тощо. Ці оцінки, зокрема, можна здійснити експертними методами шляхом віднесення результату до деякої рангової шкали, яка буде відображати зміну його якості. Використання статистичних критеріїв у системі маркетингового аудиту дозволить зробити висновки про ефективність маркетингових рішень науково обґрунтованими і надійними.

Висновки і перспективи подальших розробок. Сучасна економіка характеризується процесами глобалізації, інтеграції і загострення конкуренції, що призводить до активізації у використанні маркетингу фірмами, для утримання своїх конкурентних позицій. Але традиційні маркетингові інструменти втрачають ефективність. Саме тому підприємствам необхідно здійснювати аналіз своєї маркетингової діяльності та її корегування залежно від дій конкурентів, а також з урахуванням своїх слабких і сильних сторін. Одним із таких маркетингових інструментів є маркетинговий аудит.

Маркетинговий аудит є комплексною ринковою оцінкою ефективності та конкурентоспроможності підприємства, що ґрунтується на соціо-еколого-економічних дослідженнях в інших сферах суспільного виробництва, а саме на даних фінансового аудиту (який полягає в аналізі фінансової і бухгалтерської звітності), екологічного аудиту (який визначає відповідність діяльності екологічним стандартам суспільства), соціального аудиту (який визначає відповідність діяльності відповідність соціальним стандартам суспільства), а також моніторингу ринку (порівняння показників власної діяльності з конкурентами).

Сутність маркетингового аудиту обумовлюють принципи, на основі яких він проводиться. Авторами статті запропоновано два види принципів: загальні (ті, що характерні для усіх видів аудиту, а саме систематичність, комплексність, об’єктивність, раціональність ефективність), а також специфічні (характерні лише для маркетингового аудиту, а саме екологічна орієнтація, соціальна орієнтація, ринкова орієнтація, інституційний підхід, використання цифрових технологій). У результаті проведеного дослідження встановлено складність вибору показників щодо оцінки маркетингових рішень, пов’язаних у першу чергу з неможливістю повноцінної імплементації маркетингових показників у вартісні вимірники. З’ясовано, що висока невизначеність та мінливість факторів внутрішнього і зовнішнього середовища призводять до змін у підходах до оцінки продуктивності маркетингу, вимагає використання як вартісних, так і не вартісних показників.

Література

1. *Корягіна С. В. Маркетинговий аудит: навч. посіб. / С. В. Корягіна, М. В. Корягін. – Київ: Центр учбової літератури, 2014. – 320 с.*
2. *Про аудиторську діяльність: Закон України № 3125-XII від 22.04.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.*
3. *Багиев Г. Л. Маркетинг: учеб. для вузов / [Г. Л. Багиев, В. М. Тарасевич, Х. Анн; под общ. ред. Г. Л. Багиева; 2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Экономика, 2001. – 718 с.*
4. *Белявцев М. І. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. / М. І. Белявцев, В. М. Воробйов, В. Г. Кузнєцов; [за ред. М. І. Белявцева, В. Н. Воробйова]. – Донецьк: Донецький національний університет, 2006. – 407 с.*
5. *Блайт Дж. Основы маркетинга: учеб. пособ. [Электронный ресурс] / Дж. Блайт. – Режим доступа: http://westudents.com.ua/glavy/38868-marketingovyiy-audit.html.*
6. *Голубков Е. П. Основы маркетинга: учеб. / Е. П. Голубков. – М.: Финпресс, 2006. – 659 с.*
7. *Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер; [пер. с англ. А. Железниченко, С. Жильцова] – СПб.: Питер, 2003. – 464 с.*
8. *Loya, A. Marketing audit – an important tool to determine strengths and weaknesses of the companies / A. Loya // International Journal of Multidisciplinary Management Studies. – 2011. – No. 1 (2). – Pp. 92–108.*

9. Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга / [М. Мак-Дональд; пер. с англ. М. Бугаева]. – СПб.: Питер, 2000. – 266 с.
10. Соловьев В. А. Управление маркетинговым процессом: монография / В. А. Соловьев, А. В. Дрыночкин. – М.: Восток-Запад, 2010. – 192 с.
11. Уилсон О. Аудит маркетинга / [О. Уилсон; пер. с англ. О. Теплых]. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2003. – 368 с.
12. Шкардун В. Д. Исполнители маркетингового аудита / В. Д. Шкардун // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2003. – № 2 – С. 50–59.
13. Про екологічний аудит: Закон України № 1862-IV від 24.06.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15.
14. Григорук П. М. Практические аспекты оценки эффективности маркетинговых решений / П. М. Григорук // Сб. с доклад. от междунар. научна конференция. – Варна: Наука и икономика. – 2014. – № 2. – С. 50–59.

References

1. Koryahina, S. V., Koryahin, M. V. (2014), Marketing audit [Marketynhovyi audyt], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 320 p. (ukr)
2. «About auditor activity: Legal act of Ukraine, No. 3125-XII, 22.04.1993» [Pro audytorsku diialnist: Zakon Ukainy], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.
3. Bagiev, G. L., Tarasevich, V. M., Ann, X. (2001), Marketing. Ed. G. L. Bagiev. 2nd ed. [Marketing; pod red. G. L. Bagieva; 2-e izd.], Economy, Moscow, 712 p. (rus)
4. Beliavtsev, M. I., Vorobiev, V. M., Kuznetsov, V. G. (2006), Marketing Management [Marketynhovyi menedzhment], Donetsk National University, Donetsk, 407 p. (ukr)
5. Blythe, J. (2003), Principles of Marketing [Pryntsypy marketynhu], Knowledge-Press, Kyiv, 493 p.(ukr)
6. Golubkov, E. P. (2006), Fundamentals of Marketing [Osnovy marketinga], Fynpress, Moscow, 659 p.(rus)
7. Kotler, F. (2003), Marketing Management [Marketyngovyi menedzhment], Piter, St. Petersburg, 464 p. (rus)
8. Loya, A. (2011), Marketing audit – an important tool to determine strengths and weaknesses of the companies. International Journal of Multidisciplinary Management Studies, No. 1 (2), pp. 92–108.
9. McDonald, M. (2000), Strategic Planning Marketing. Trans. from Eng. M. Bugaev [Strategicheskoe planirovanie marketinga; per. s angl. M. Bugaeva], Piter, St. Petersburg, 266 p. (rus)
10. Soloviev, V. A., Drynochkin, A. V. (2010), Managing the marketing process: monograph [Upravlenie marketingovym protsessom: monografiya], East-West, Moscow, 192 p. (rus)
11. Wilson, O. (2003), The audit of marketing. Trans. from Eng. O. Teplykh [Audit marketinha; per. s angl. O. Teplykh], Balance Club, Dnepropetrovsk, 368 p. (ukr)
12. Shkardun, V. D. (2003), Executors of marketing audit [Ispolniteli marketingovogo audita], Marketing and marketing research, No.2, pp. 50–59 (rus)
13. «About ecological auditing: Legal act of Ukraine, No. 1862-IV, 24.06.2004» [Pro ecologichnyi audyt: Zakon Ukainy, No. 1862-IV, 24.06.2004], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15.
14. Grigoruk, P. M. (2014), Practical aspects of evaluation effectiveness of marketing solutions [Prakticheskie aspekty otsenki effektivnosti marketingovykh resheniy], Science and economy, Varna, No. 2, pp. 50–59 (rus)

Стаття надійшла до редакції 10.03.2015.

УДК 339.1.003.13

Максим Григорович БЕЗПАРТОЧНИЙ
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», e-mail: dep_bt@ukr.net

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Безпарточний, М. Г. Обґрунтування стратегій розвитку торговельних підприємств / Максим Григорович Безпарточний // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 19–26.

Анотація. *У статті розглянуто авторський підхід до сутності стратегій розвитку торговельних підприємств. Досліджено види розвитку підприємства. Подано характеристику базових стратегій розвитку торговельних підприємств за критеріями місця на споживчому ринку, товарного асортименту, наявності технологій, рівня конкуренції у торговельній сфері. Розроблено алгоритм формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств. Визначено принципи ефективного формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств. Запропоновано механізми формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств.*

Ключові слова: *суб'єкт господарювання; внутрішня торгівля; споживчий ринок; платоспроможний попит; ресурсне забезпечення; конкуренція; механізми формування та реалізації стратегій розвитку.*

Максим Григорьевич БЕЗПАРТОЧНЫЙ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия,
ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», e-mail: dep_bt@ukr.net

ОБОСНОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Безпарточный, М. Г. Обоснование стратегий развития торговых предприятий / Максим Григорьевич Безпарточный // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 19–26.

Аннотация. *В статье рассмотрен авторский подход к сущности стратегий развития торговых предприятий. Исследованы виды развития предприятия. Подается характеристика базовых стратегий развития торговых предприятий по критериям места на потребительском рынке, товарного ассортимента, наличия технологий, уровня конкуренции в торговой сфере. Разработан алгоритм формирования и реализации стратегий развития торговых предприятий. Определены принципы эффективного формирования и реализации стратегий развития торговых предприятий. Предложены механизмы формирования и реализации стратегий развития торговых предприятий.*

Ключевые слова: *субъект хозяйствования; внутренняя торговля; потребительский рынок; платежеспособный спрос; ресурсное обеспечение; конкуренция; механизмы формирования и реализации стратегий развития.*

Maksim BEZPARTOCHNYI
PhD, Associate Professor, Department of Enterprise Economics, University of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade», e-mail: dep_bt@ukr.net

SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGIES OF TRADE ENTERPRISES

Bezpartochnyi, M. (2015), Substantiation of the development strategies of trade enterprises. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Obhruntuvannia stratehii rozvytku torhovelnykh pidpryemstv; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 19–26.

© БЕЗПАРТОЧНИЙ М.Г., 2015

Abstract. *The author's approach to the essence of development strategies of trade enterprises are considered in the article. Kinds of development of businesses using the method of monographic studies are investigated. On international experience served characteristic basic development strategies of trade enterprises. Criteria of the development strategy of trade enterprises, which assigned a place in consumer market, product range, availability of technology, level of competition in trade, are identified. An algorithm for the formation and implementation of strategies for the development of trade enterprises, which provides for monitoring internal and external environment, the diagnosis of resource provision, model development of trade enterprises, is developed. The paths of development of trade enterprises in the long term that encouraged to use the planning system are formed. The principles of effective formation and implementation of development strategies of trade enterprises, based on the capabilities of the resource potential are defined. The market, technical and technological, organizational, innovation and information mechanisms for the formation and implementation of strategies for the development of trade enterprises are offered.*

Keywords: *business entity; domestic trade; consumer market; effective demand; resource provision; competition; mechanisms of formation and implementation of development strategies.*

JEL classification: F100, L810

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кожен суб'єкт господарювання прагне здійснювати ефективну господарську діяльність, спрямовану на поступовий розвиток, забезпечуючи при цьому конкурентоспроможність. Відповідно до цілей господарювання та стану ресурсного забезпечення, підприємства розробляють та запроваджують різноманітні конкурентні стратегії розвитку. Проте, у більшості випадків, не враховується стан споживчого ринку, а саме ринкові чинники, які суттєво впливають на реалізацію стратегії розвитку та ефективне функціонування суб'єктів господарювання. На споживчому ринку функціонує значна чисельність суб'єктів господарювання, вагоме місце при цьому займають торговельні підприємства, які також орієнтуються на відповідну стратегію, виходячи із рівня конкуренції, сегментів споживачів та їх платоспроможного попиту, ефективності використання ресурсного потенціалу тощо. Враховуючи зростання конкуренції на споживчому ринку, коливання економічної кон'юнктури, негативний вплив чинників зовнішнього середовища, назріла нагальна необхідність удосконалення механізмів формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В економічній літературі існують публікації, які присвячено дослідженню проблем обґрунтування стратегій розвитку торговельних підприємств, серед них чільне місце посідають роботи С. Алєксєєва [1, с.88–95], М. Бєлєцького [2, с.6–7], О. Бондаренко [3, с.16–21], Н. Казмерчук-Палащиної [4, с.45–47], Л. Мулярчук [5, с.77–81], О. Нікітіної [6, с.196–200], А. Савчук [9, с.66–71], І. Севрук [10, с.88–90], Н. Сичової [11, с.44–50], В. Фадєєва [12, с.15–18], Л. Фролової [13, с.50–58], Н. Яцевич [14, с.28–33] та ін.

Більшість провідних науковців розглядають механізми формування стратегій розвитку з теоретичних та методичних підходів, ресурсного забезпечення та використання стратегічного управління й маркетингу. У наукових працях здійснюється ґрунтовний аналіз проблеми дослідження з використанням різних наукових підходів, іноземного досвіду вирішення поставлених завдань та висловлюється авторська думка щодо перспектив удосконалення механізмів реалізації стратегій розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Автор статті вважає що, з наукової точки зору залишаються недостатньо дослідженими проблеми щодо врахування чинників внутрішнього і зовнішнього впливу на господарську діяльність, при обґрунтуванні стратегії розвитку торговельних підприємств, можливостей та спроможностей ресурсного потенціалу вчасно адаптуватися до змін економічної кон'юнктури, стану споживчого ринку та конкуренції на ньому, а також застосування сучасних методів планування й прогнозування споживчих та економічних показників. У межах зазначеної проблеми щодо механізмів реалізації стратегії розвитку доцільно передбачити напрями та засоби коригування етапів впровадження відповідних організаційно-економічних змін на торговельних підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування стратегій розвитку

торговельних підприємств за рахунок дослідження основних підходів до забезпечення розвитку суб'єктів господарювання, розгляду базових стратегій розвитку із застосуванням відповідних критеріїв впливу, розробки алгоритму формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств, враховуючи стан споживчого ринку, систему прогнозування та ресурсне забезпечення суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під стратегією розвитку торговельних підприємств розуміють здатність суб'єкта господарювання здійснювати стабільну господарську діяльність відповідно до запланованих цілей шляхом ефективного формування та використання ресурсів, враховуючи платоспроможний попит та швидкозростаючі потреби споживачів, а також адаптації до умов ринкового оточення та забезпечення конкурентоспроможності на споживчому ринку.

При обґрунтуванні стратегії розвитку торговельних підприємств варто звернути увагу на види розвитку суб'єкта господарювання. В науковій літературі виокремлюють такі види розвитку підприємства: конвергенційний, що включає як зовнішню, так і внутрішню адаптацію підприємства до умов його діяльності, що змінюються; дивергенційний розвиток є складовою частиною еволюційного типу розвитку, але відповідає класу регресивного розвитку, характеризується неможливістю системи менеджменту здійснювати адаптивні регулюючі впливи на діяльність підприємства через недостатність або відсутність відповідного ресурсного забезпечення і потенціалу розвитку; синхронізований розвиток, який зумовлений наявністю загального динамічного циклу розвитку підприємства; десинхронізований розвиток є антиподом синхронізованого розвитку і характеризується неузгодженістю стану господарювання підприємства і зовнішнього середовища або основних сфер життєдіяльності підприємства [8, с.199].

У менеджменті отримали поширення поняття «сталий розвиток підприємства», «керований розвиток підприємства», «організаційний розвиток» [7, с.79].

Для обґрунтування стратегій розвитку торговельних підприємств, а також формування механізмів їх розробки та реалізації, визначимо найбільш узагальнені стратегії розвитку. М. Портер [15, с.132] виокремлює три основні види стратегій розвитку підприємства: стратегія зростання (розвитку) – відображає намір підприємства збільшувати обсяги діяльності, чистого прибутку, капіталовкладень; стратегія стабілізації (сталості) – характеризує прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги діяльності в умовах суттєвої нестабільності обсягів реалізації і чистого прибутку; стратегія виживання (скорочення) – захисна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства.

Виходячи із вищезазначених видів стратегій зростання, переважна їх більшість орієнтована на ринок, товар, технології, галузь, положення підприємства всередині галузі. Враховуючи специфіку торговельної сфери та місце підприємств на споживчому ринку, проведемо характеристику базових стратегій розвитку для торговельних підприємств (табл. 1). Виходячи з інформації, представленої в табл. 1, більшість стратегій розвитку торговельних підприємств орієнтовані на збереження існуючих сегментів реалізації товарів на споживчому ринку, а за рахунок використання сприятливого положення чи можливостей ресурсного забезпечення, торговельні підприємства прагнуть його розширити. Важливим аспектом при цьому є опрацювання напрямів розвитку торговельних підприємств.

Таблиця 1

Характеристика базових стратегій розвитку торговельних підприємств

Назва стратегій	Характеристика	Напрями розвитку
Стратегії концентрованого зростання		
Посилення позиції на споживчому ринку	характеризується освоєним ринком; наявністю традиційного товарного асортименту; існуючим станом технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	пошук нових можливостей щодо збільшення обсягів товарообігу

Продовження табл. 1

Розвитку споживчого ринку	характеризується розширенням сегменту споживчого ринку; наявністю традиційного товарного асортименту; існуючим станом технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	пошук незадіяних сегментів споживчого ринку
Розвитку продукту	характеризується освоєним ринком; наявністю удосконаленого товарного асортименту; існуючим станом технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	запровадження private label
Стратегії інтегрованого зростання		
Зворотної вертикальної інтеграції	характеризується освоєним ринком; наявністю традиційного товарного асортименту; існуючим станом технологій; високим конкурентним положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	формування організаційно-економічних зв'язків із постачальниками товарних ресурсів
Прямої вертикальної інтеграції	характеризується освоєним ринком; наявністю традиційного товарного асортименту; існуючим станом технологій; високим конкурентним положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	створення торговельних мереж на територіях, переорієнтування на вищий формат торгівлі
Стратегії диверсифікованого зростання		
Центрованої диверсифікації	характеризується освоєним ринком; наявністю удосконаленого товарного асортименту; існуючим станом технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	пошук нових ожливостей щодо запровадження додаткових напрямів торговельного обслуговування
Горизонтальної диверсифікації	характеризується освоєним ринком; перевагою товарного асортименту з більшою питомою вагою у структурі продажів; запровадженням нових технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі;	удосконалення товарного асортименту шляхом використання маркетингових технологій продажу, формування лояльності споживачів
Конгломеративної диверсифікації	характеризується розширенням сегменту споживчого ринку; наявністю удосконаленого товарного асортименту; запровадженням нових технологій; стійким положенням торговельного підприємства у сфері торгівлі.	використання сучасних технологій продажу з наданням відповідного рівня сервісу та використання гнучкої цінової політики

У випадку зміни платоспроможного попиту споживачів та їх потреб торговельні підприємства зможуть реалізувати стратегії розвитку за рахунок удосконалення товарного асортименту, організації якісного торговельного обслуговування, надання гарантійного та післягарантійного сервісу, постачання товарів до споживача, гнучкої цінової політики. Вагоме місце в стратегії розвитку торговельних підприємств займають технології, які представлено інноваційними рішеннями забезпечення ефективності процесу торгівлі, логістики, інформаційного забезпечення, управління взаємовідносинами зі споживачами

тощо. Зміна положення торговельного підприємства у середині галузі зумовлює вибір тієї чи іншої стратегії розвитку. Розширення меж діяльності торговельного підприємства на споживчому ринку досягається за рахунок ефективності формування організаційно-економічних зв'язків із постачальниками товарних ресурсів, географії місця розташування шляхом створення торговельних мереж, запровадження нових форматів торгівлі, застосовування сучасних маркетингових засобів, спрямованих на лояльність зі сторони споживачів, що в цілому дозволяє забезпечити розвиток торговельних підприємств на споживчому ринку.

З метою обґрунтування стратегій розвитку торговельного підприємства доцільно побудувати алгоритм формування та реалізації відповідних стратегій (рис. 1).

Етап 1	Моніторинг внутрішнього і зовнішнього середовища торговельного підприємства (виявлення сильних та слабких сторін, можливостей і загроз)
Етап 2	Діагностика ресурсного забезпечення торговельного підприємства (оцінка можливостей та спроможностей елементів потенціалу)
Етап 3	Формування цілей і завдань щодо напрямів розвитку торговельного підприємства
Етап 4	Здійснення прогнозування щодо ресурсного забезпечення, тенденцій розвитку внутрішньої торгівлі, питомої ваги на споживчому ринку, рівня платоспроможного попиту та потреб споживачів тощо
Етап 5	Аналіз стратегічних альтернатив і вибір стратегій розвитку торговельного підприємства («стратегічний набір», стратегії напрямів господарювання)
Етап 6	Формування моделі розвитку торговельного підприємства, визначення стадій і фаз циклу розвитку
Етап 7	Запровадження стратегій розвитку торговельного підприємства
Етап 8	Контроль за реалізацією стратегій розвитку торговельного підприємства (моніторинг, контролювання, коригування, стратегічне управління)

Рис. 1. Алгоритм формування та реалізації стратегій розвитку торговельного підприємства

Як свідчать дані рис. 1, алгоритм формування та реалізації стратегій розвитку торговельного підприємства охоплює вісім етапів, за результатами яких суб'єкти торговельної сфери матимуть змогу здійснити якісний моніторинг внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання, провести діагностику ефективності ресурсного забезпечення, сформувати стратегічні цілі та завдання, використати систему прогнозування, опрацювати стратегічні альтернативи та обрати оптимальні стратегії розвитку, сформувати ефективну модель розвитку та визначити послідовність запровадження стратегій, забезпечити контроль за її впровадженням, застосовуючи корегувальні дії та стратегічне управління.

Для забезпечення ефективного формування та реалізації стратегій розвитку, торговельні підприємства мають дотримуватися низки принципів, а саме: чітке визначення потенційних можливостей для розвитку; перманентний моніторинг споживчого ринку;

наявність фінансового забезпечення реалізації стратегій розвитку; формування напрямів мотивації персоналу щодо ефективної розробки та впровадження стратегій розвитку; позитивний імідж торговельного підприємства (ідентифікація за брендом); управління інноваційною діяльністю тощо.

Також автором статті розроблено механізми формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств та подано їх характеристику (табл. 2).

Таблиця 2

Механізми формування та реалізації стратегій розвитку торговельних підприємств

Механізми	Характеристика
Ринкові	включають визначення типу й структури споживчого ринку, урахування бар'єрів входу і виходу з нього, дослідження величини та можливостей зростання сегментів, еластичність цін, циклічність і сезонність попиту, дослідження рівня конкуренції та поводження основних конкурентів при запровадженні стратегій розвитку. Характеризуються також використанням сучасних маркетингових заходів;
Техніко-технологічні	при формуванні стратегій розвитку передбачають дослідження рівня використання торговельними підприємствами основних засобів та впровадження ними сучасних технологій. При реалізації стратегій розвитку характеризуються способами та методами впровадження сучасного торговельного, касового і складського обладнання, автоматизації та механізації торговельного процесу і логістичних операцій;
Організаційні	передбачають формування управлінської структури та забезпечення оптимальної чисельності персоналу; в процесі реалізації стратегій розвитку забезпечують мотиваційну підтримку за рахунок сучасних стимулюючих заходів;
Інноваційні	включають постійний моніторинг рівня інноваційної активності торговельних підприємств; у випадку реалізації стратегій розвитку передбачають використання інновацій за кожним елементом ресурсного забезпечення з метою його ефективного використання;
Інформаційні	передбачають отримання зворотних зв'язків із зовнішнім середовищем, споживачами та іншими контрагентами щодо показників діяльності конкурентів, ступеня задоволення потреб споживачів, тенденцій розвитку внутрішньої торгівлі та споживчого ринку, змін у нормативно-законодавчій базі тощо.

Виходячи з інформації, наведеної в табл. 2, виокремлено ринкові, техніко-технологічні, організаційні, інноваційні та інформаційні механізми, які сприяють розробці та реалізації стратегій розвитку, а також спрямовані на ефективне функціонування торговельних підприємств у довготривалій перспективі та забезпечення конкурентоспроможності на споживчому ринку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у статті подається авторське бачення стратегії розвитку торговельних підприємств, проаналізовано види розвитку суб'єкта господарювання, охарактеризовано базові стратегії розвитку торговельних підприємств, запропоновано алгоритм та механізми формування і реалізації стратегій розвитку. За результатами дослідження можна зробити такі висновки: стратегії розвитку торговельних підприємств розробляють з метою забезпечення їх ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності на споживчому ринку; залежно від ринкового положення, товарного асортименту, інновацій, рівня конкуренції в галузі торговельні підприємства обирають відповідні стратегії розвитку; алгоритм формування та реалізації стратегій розвитку торговельного підприємства передбачає низку етапів, на яких розробляється оптимальна модель розвитку; кожен механізм формування та реалізації

стратегій розвитку торговельного підприємства характеризується функціональним напрямом, спрямованим на розробку та вибір оптимальної стратегії.

Перспективи подальших розробок полягають у дослідженні конкурентних переваг торговельних підприємств як засобів ефективної реалізації стратегій розвитку.

Література

1. *Алєксєєв С. Б. Механізм формування та вибору стратегічних цілей торговельної мережі на підставі аналізу її зовнішнього стратегічного потенціалу / С. Б. Алєксєєв // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 2. – С. 88–95.*
2. *Белецкий М. Д. Повышение уровня социальной ответственности как стратегическое направление развития современных предприятий розничной торговли / М. Д. Белецкий // Вопросы экономических наук. – 2012. – № 4. – С. 6–7.*
3. *Бондаренко О. Г. Выбор стратегии организации торговли / О. Г. Бондаренко // Потребительская кооперация. – 2011. – № 1. – С. 16–21.*
4. *Казмерчук-Палащина Н. Г. Формування мотиваційної системи в процесі здійснення стратегічних змін на торговельних підприємствах України / Н. Г. Казмерчук-Палащина // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 45–47.*
5. *Мулярчук Л. М. Науково-практичні засади стратегії розвитку сервісних торговельно-побутових підприємств / Л. М. Мулярчук // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 77–81.*
6. *Нікітіна О. В. Теоретичні аспекти формування товарної стратегії підприємств роздрібної торгівлі / О. В. Нікітіна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (Серія: Економічні науки). – 2011. – № 3. – С. 196–200.*
7. *Погорєлов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види / Ю. С. Погорєлов // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 75–81.*
8. *Раєвнєва О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О. В. Раєвнєва. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.*
9. *Савчук А. М. Складові інформаційного забезпечення стратегічного маркетингу підприємств торгівлі / А. М. Савчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 7/8. – С. 66–71.*
10. *Севрук І. М. Пріоритети маркетингових стратегій міжнародних торговельних мереж / І. М. Севрук // Економіка та держава. – 2013. – № 4. – С. 88–90.*
11. *Сичова Н. Стратегія соціального розвитку підприємства торгівлі та підходи до її оцінювання / Н. Сичова, А. Сичова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 5. – С. 44–50.*
12. *Фадеев В. А. Современные перспективные направления стратегического развития торговых компаний на этапах реализации маркетинговой политики / В. А. Фадеев // Актуальные проблемы современной науки. – 2012. – № 3. – С. 15–18.*
13. *Фролова Л. Стратегічне управління економічним потенціалом підприємства торгівлі / Л. Фролова, О. Григораш // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 5. – С. 50–58.*
14. *Яцевич Н. В. Методический подход к выбору конкурентной стратегии розничной торговой организации / Н. В. Яцевич // Потребительская кооперация. – 2009. – № 4. – С. 28–33.*
15. *Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / M. E. Porter. – New York: Simon and Schuster, 2008. – 432 p.*

References

1. *Alieksieiev, S. B. (2014), «The mechanism of formation and selection of the strategic goals of distribution network based on the analysis of external strategic potential» [Mekhanizm formuvannia ta vyboru stratehichnykh tsilei torhovelnoi merezhi na pidstavi analizu yii zovnishnoho stratehichnoho potentsialu], Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky, No. 2, pp. 88–95 (ukr)*

2. *Beletskyi, M. D. (2012) «Increasing the level of social responsibility as a strategic direction for the development of modern trade enterprises» [Povyshenie urovnya sotsialnoy otvetstvennosti kak strategicheskoe napravlenie razvitiya sovremennykh predpryiyatiy roznichnoy torgovli], Voprosy ekonomicheskikh nauk, No. 4, pp. 6–7 (rus)*
3. *Bondarenko, O. G. (2011), «The choice of strategies of trade organization» [Vybor strategii organizatsii torgovli], Potrebitelskaya kooperatsiya, No. 1, pp. 16–21 (rus)*
4. *Kazmerchuk-Palashchyna, N. G. (2012), «Formation of the motivational system in the implementation of strategic changes in trade enterprises of Ukraine» [Formuvannia motyvatsiinoi systemy v protsesi zdiisnennia stratehichnykh zmin na torhovelnykh pidpryiemstvakh Ukrainy], Ekonomika ta derzhava, No. 5, pp. 45–47 (ukr)*
5. *Muliarchuk, L. M. (2011), «Scientific and practical principles of service trade and domestic enterprises development strategy » [Naukovo-praktychni zasady stratehii rozvytku servisnykh torhovelno-pobutovykh pidpryiemstv], Ekonomika ta derzhava, No. 11, pp. 77–81 (ukr)*
6. *Nikitina, O. V. (2011), «Theoretical aspects of the product strategy of retailers formation » [Teoretychni aspekty formuvannia tovarnoi stratehii pidpryiemstv rozdribnoi torhivli], Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho, No. 3, pp. 196–200 (ukr)*
7. *Pohorielov, Yu. S. (2006), «Enterprise development: concept and types» [Rozvytok pidpryiemstva: poniattia ta vydy], Kultura narodov Prychernomoria, No. 88, pp. 75–81 (ukr)*
8. *Raievnieva, O. V. (2006), «Management of enterprises development: methodology, mechanisms, models» [Upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli], INZHEK, Kharkiv, 496 p. (ukr)*
9. *Savchuk, A. M. (2014), «The components of information support of strategic marketing of trade enterprises» [Skladovi informatsiinoho zabezpechennia stratehichnoho marketynhu pidpryiemstv torhivli], Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, No. 7/8, pp. 66–71 (ukr)*
10. *Sevruk, I. M. (2013), «Priorities of marketing strategies of international retailers» [Priorytety marketynhovykh stratehiy mizhnarodnykh torhovelnykh merezh], Ekonomika ta derzhava, No. 4, pp. 88–90 (ukr)*
11. *Sychova, N., Sychova, A. (2012), «The strategy of social development of trade enterprises and approaches to its assessment» [Stratehiia sotsialnoho rozvytku pidpryiemstva torhivli ta pidkhody do yii otsiniuvannia], Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, No. 5, pp. 44–50 (ukr)*
12. *Fadeev, V. A. (2012), «Modern promising areas of strategic development of trade companies in the stages of marketing policy implementation» [Sovremennye perspektivnye napravleniya strategicheskogo razvitiya torgovykh kompaniy na etapakh realizatsii marketingovoy politiki], Aktualnye problemy sovremennoy nauki, No. 3, pp. 15–18 (rus)*
13. *Frolova, L., Grigorash, O. (2012), «Strategic management of economic potential of trade enterprise» [Stratehichne upravlinnia ekonomichnym potentsialom pidpryiemstva torhivli], Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, No. 5, pp. 50–58 (ukr)*
14. *Yatsevych, N. V. (2009), «Methodical approach to the choice of competitive strategy of a retail organization» [Metodicheskiy podkhod k vyboru konkurentnoy strategii roznichnoy torgovoy organizatsii], Potrebitelskaya kooperatsiya, No. 4, pp. 28–33 (rus)*
15. *Porter, M. E. (2008), Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors, Simon and Schuster, New York, 432 p.*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2015.

УДК 332.12 (477)

Олександра Борисівна ВАТЧЕНКО
кандидат економічних наук, професор кафедри економіки підприємств, Дніпропетровська державна фінансова академія, e-mail: alex.vatchenko@yandex.ru

Ольга Олегівна БОРНШАЙН
аспірант кафедри економіки підприємств, Дніпропетровська державна фінансова академія, e-mail: savaspljushka@yandex.ru

АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ КЛАСТЕРА

Ватченко, О. Б. Аналіз та систематизація функцій кластера / Олександра Борисівна Ватченко, Ольга Олегівна Борншайн // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 27–34.

Анотація. *У статті проаналізовано існуючі підходи щодо функцій кластера. На підставі ключових характеристик та принципів кластера виокремлено базові функції, що описують особливості його взаємовідносин з зовнішнім середовищем. З метою формування довгострокових кластерних ініціатив сформовано структурну схему функцій кластера, яка була систематизована за функціональними групами: виробничі функції; функції інноваційної сфери; функції конкурентоспроможності та кооперації; соціальні функції. Обґрунтовано загальнокластерний характер функцій через зв'язки взаємодії між його учасниками. Запропоновано схему розгортання кластера при його взаємодії з зовнішнім середовищем та прояв його соціальних функцій в економічному та соціальному розвитку регіону.*

Ключові слова: *кластер; державна кластерна програма; кластерні ініціативи; функції кластера; інноваційний розвиток регіону; конкурентоспроможність регіону; стратегії розвитку; кооперація.*

Александра Борисовна ВАТЧЕНКО
кандидат экономических наук, профессор кафедры экономики предприятий, Днепропетровская государственная финансовая академия, e-mail: alex.vatchenko@yandex.ru

Ольга Олеговна БОРНШАЙН
аспирант кафедры экономики предприятий, Днепропетровская государственная финансовая академия, e-mail: savaspljushka@yandex.ru

АНАЛИЗ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ФУНКЦИЙ КЛАСТЕРА

Ватченко, А. Б. Анализ и систематизация функций кластера / Александра Борисовна Ватченко, Ольга Олеговна Борншайн // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический університет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 27–34.

Аннотация. *В статье проанализированы существующие подходы относительно функций кластера. На основании ключевых характеристик у принципов кластера выделены базовые функции, которые описывают особенности его взаимодействия с окружающей средой. С целью формирования долгосрочных кластерных инициатив сформирована структурная схема функций кластера, которая была систематизирована по функциональным группам: производстственные функции; функции инновационной сферы; функции конкурентоспособности и кооперации; социальные функции. Обоснован общекластерный характер функций через взаимосвязи взаимодействия между его участниками. Предложена схема разворачивания кластера при его взаимодействии с внешней средой и проявление его социальных функций в экономическом и социальном развитии региона.*

Ключевые слова: *кластер; государственная кластерная программа; кластерные инициативы; функции кластера; инновационное развитие региона; конкурентоспособность региона; стратегии развития; кооперация.*

© ВАТЧЕНКО О.Б., БОРНШАЙН О.О., 2015

Alexandra VATCHENKO
PhD, Professor, Enterprises' Economics Department
Dnipropetrovsk State Finance Academy, e-mail: alex.vatchenko@yandex.ru

Olga BORNSCHEIN
Postgraduate Student, Enterprises' Economics Department
Dnipropetrovsk State Finance Academy, e-mail: savaspljushka@yandex.ru

ANALYSIS AND SYSTEMATIZATION OF THE FUNCTIONS OF CLUSTERS

Vatchenko, O., Bornschein, O. (2015), Analysis and systematization of the functions of clusters. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Analiz ta systematyzatsiia funktsiy klastera; za red. M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 27–34.

Abstract. *The role of cluster functions in the system approach to its study is analyzed in the article. The analysis of existing approaches regarding cluster functions is made. On the basis of key characteristics the basic at cluster principles, that describe the features of its interaction with the environment, functions are highlighted. In order to form long-term cluster initiatives structural scheme of cluster functions, which was systematized by functional groups of production functions, functions of innovation sphere, functions of competitiveness and cooperation, social functions, is formed. The block of production functions as the basic block was highlighted, that define the essence of the cluster activity – creation of final product. Cluster-wide character of functions through relations of interaction between the participants was proved. The scheme of cluster development at its interaction with the environment was offered. The effect and expression of its social functions in economic and social development of region, in improvement of life quality of population is shown.*

Keywords: *cluster; state cluster program; cluster initiatives; cluster functions; innovative development of the region; the region competitiveness; strategy of development; cooperation.*

JEL classification: R13, R58

Постановка проблеми у загальному вигляді. Володіючи вигідним геополітичним розташуванням та значним ресурсним потенціалом, Україна потребує інтенсивного впровадження інновацій для успішного подолання трансформаційної фази економіки, зміцнення національної конкурентоспроможності та виходу на світовий ринок. Саме кластери, сприяючи інтенсифікації інноваційної діяльності, стимулюючи підприємства до підвищення продуктивності і максимально ефективного використання ресурсів, призводять до зміцнення економічного стану регіону і, як наслідок, поліпшення якості життя і стабілізації соціальної сфери.

Розвиток кластерних структур в Україні відбувається в рамках державної кластерної політики. Кластерні ініціативи втілюються через розробку та впровадження кластерних програм та проектів. Їх підтримка потребує своєчасного виявлення та аналізу стану існуючих та новостворюваних кластерів, постійного моніторинга і своєчасного впровадження управлінських рішень, спрямованих на вирішення проблем, що виникають у процесі життєдіяльності кластера, нівелювання негативних зовнішніх впливів. Однією з основ для такого аналізу є розуміння закономірностей поведінки кластера та його реакцій на зовнішні впливи, тобто розуміння функцій кластера, що є особливо актуальним для економіки України.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Поведінка кластера, його реакція на зовнішні впливи, особливості стратегії кластера, цілі та завдання були досліджені С. Ф. Пятінкіним і Т. П. Биковою [1, с.18–20]. Однак, в явному вигляді функції кластера авторами так і не були виділені. Окремі аспекти аналізу функцій кластера розглянуто у Ю. І. Єфімичева та І. В. Захарова [2, с.16–17]. Досліджуючи життєвий цикл кластера відповідно до його етапів, М. А. Бушуєва, Є. А. Масюк і Н. Н. Масюк виділили

короткострокові та довгострокові функції [3]. Ці функції, незважаючи на свою широту, якісно описують процеси, що відбуваються в кластері на тій чи іншій ступені його розвитку, але не способи вчинення дії системою при її взаємодії із зовнішнім середовищем. З. Х. Хубецова [4] зводить функції кластера до функцій підприємства. Але, кластер є складною, високорозвиненою системою, характеристики якої принципово відрізняються від одиничного підприємства. Тому, подібна пряма екстраполяція функцій підприємства на кластер, на наш погляд, є неправомірною.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зростаючий інтерес до кластерів як ефективного інструменту економічного розвитку та осередків впровадження інновацій призвів до інтенсифікації досліджень у цьому напрямку. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, проведених в рамках теорії кластерів, опис функцій зустрічається в літературі досить рідко. У більшості випадків автори обмежуються перерахуванням функцій кластера, не даючи їм розширеного опису і не проводячи їх систематизацію, або не виділяють їх в явному вигляді. В цілому ж, на сьогоднішній день проблематика функцій кластера є недостатньо проробленою і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу функцій кластера та їх систематизація відповідно до основних напрямків прояву кластера в зовнішньому середовищі задля формування довгострокових кластерних ініціатив, а також побудова схеми розвитку кластера при його взаємодії з зовнішнім середовищем та виявлення впливу кластера на якість життя в регіоні та його соціальний і економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність відмінних рис (характеристик) сама по собі не формує систему, але вона говорить про те, якою ця система повинна бути, що і визначає правила і закономірності (принципи), за якими буде формуватися ця система. Побудована за визначеними правилами і характеристиками система буде спрямована на певну поведінку у зовнішньому середовищі, тобто володітиме характерними для неї функціями.

Саме слово «функція» походить від латинського «functio», що перекладається як «виконання» або «вчинення» і описує спосіб вчинення тієї чи іншої дії системою при її взаємодії із зовнішнім середовищем [5]. Функція є проявом особливих властивостей – характеристик системи, але не спонтанним, а викликаним сукупністю зовнішніх впливів і відносин та залежить від здатності структури системи сприймати і обробляти ресурси (матеріальні, інформаційні). Складність функцій системи залежить від рівня складності оточуючого середовища, оскільки система змушена адаптувати і змінювати свою поведінку відповідно до зовнішніх умов.

Спираючись на характеристики і принципи кластера [11, с.13–15], авторами статті було визначено функції, які відповідають основними напрямками прояву кластера в зовнішньому середовищі (рис. 1).

Базовим функціональним блоком є блок виробничих функцій, які визначають основну діяльність кластера – створення кінцевого продукту. Цей блок розкривають функції: забезпечення привілейованого доступу до ресурсів; стимуляція притоку інвестицій в регіоні; забезпечення (зниження порога) виходу на ринки; забезпечення взаємодоповнюваності видів діяльності учасників; висока ефективність виробництва (мотивація і підтримка); отримання доходу.

Географічна концентрація, тісні галузеві зв’язки, єдиний канал взаємодії із зовнішнім середовищем дають можливість кластеру надавати своїм учасникам привілейований доступ до ресурсів і знижувати для них поріг виходу на той чи інший ринок. Консолідація підприємства на базі спільних цілей і основної діяльності призводить до взаємодоповнюваності учасників кластера. Підтримуючи конкуренцію та розділяючи між ними сфери впливу, кластер стимулює їх до підвищення ефективності своєї діяльності. Чим сильніше стає кластер, тим більше привілеїв зможуть отримати його учасники. Відповідно,

така конкурентна боротьба за найбільш сприятливі умови ведення господарської діяльності призводить до прагнення підприємств отримати максимальний прибуток.

Інновації сьогодні виступають рушієм економічного розвитку. До функцій інноваційної сфери кластера належать такі: накопичення і збереження знання; створення і вдосконалення знання; впровадження та поширення знання; забезпечення доступу до знання (інформації) для учасників; забезпечення та підтримання високої інтенсивності інноваційних процесів; мотивація інноваційної активності учасників.

Особливістю конкуренції між учасниками кластера є здійснення нею консолідуючої ролі – вона стимулює їх до зниження витрат, розробки та впровадження якісно нової продукції, оскільки кластер сприяє залученню і впровадженню інновацій. Підсилює цей ефект орієнтованість ринку на інноваційну продукцію. Кластер, сприяючи концентрації наукового і виробничого потенціалу, залучаючи інвестиції в науково-дослідний сектор, формує базу для створення і впровадження нового знання. Розвинені інформаційні канали всередині кластера забезпечують максимально швидке і ефективне розповсюдження інновацій.

Впровадження інновацій – це витратний за часом і ресурсами процес. Кластер, володіючи значними матеріальними ресурсами, забезпечує механізм комерціалізації інновацій. Сюди входять як сама організація і стимуляція інноваційної діяльності, так і розробка, впровадження, матеріальне забезпечення та поширення інновацій.

Інновації є невід'ємним інструментом стійкого підвищення конкурентоспроможності. Конкуренція і кооперація виступають як одні з базових кластероутворюючих факторів [7, с.30–32].

Функції конкурентоспроможності та кооперації формують третю функціональну групу: стимуляція і підтримка високої підприємницької активності учасників; підтримання та забезпечення високого рівня адаптації учасників до динамічних зовнішніх умов; підвищення конкурентоспроможності учасників; забезпечення ефективного діалогу між учасниками / створення системи взаємозв'язків між учасниками; забезпечення / підтримання циркуляції довіри між учасниками; стимуляція учасників до саморозвитку та самореалізації; мінімізація ризиків; підвищення конкурентоспроможності регіону.

Згідно з М. Портером, учасники кластера, конкуруючи між собою, здійснюють спільну діяльність [8, с.286]. Л. О. Михайлова, спираючись на праці М. Портера і А. Аксельрода [9] показує, що основою кооперації в кластері є тривалість ділових відносин. Кооперація в кластері дає можливість його учасникам підтримувати їх конкурентоспроможність на більш високому рівні, ніж у випадку їх окремого функціонування. Спокуса ж відмовитися від кооперації для досягнення короткострокових конкурентних переваг призводить до «покарання» з боку інших учасників і до втрати довгострокових конкурентних переваг.

Підтримання кластером високого рівня конкуренції завдяки локалізації конкурентів стимулює учасників до постійного розвитку. При цьому успіх однієї групи фірм поширюється на супутні організації, успіх яких знову ж таки призводить до підвищення конкурентоспроможності першої групи. Є. Куценко вказує на той факт, що саме прискорення впровадження інновацій на базі внутрішньої конкуренції приваблює в кластер нових потенційних конкурентів [10].

Кластери є дієвим інструментом регіонального розвитку, виступаючи точками зростання для регіональних та національних економік. Цей аспект проявляється в соціальних функціях кластера:

– підвищення рівня якості життя в регіоні;
– зниження соціальної напруженості в регіоні;
– підвищення якості трудових ресурсів.

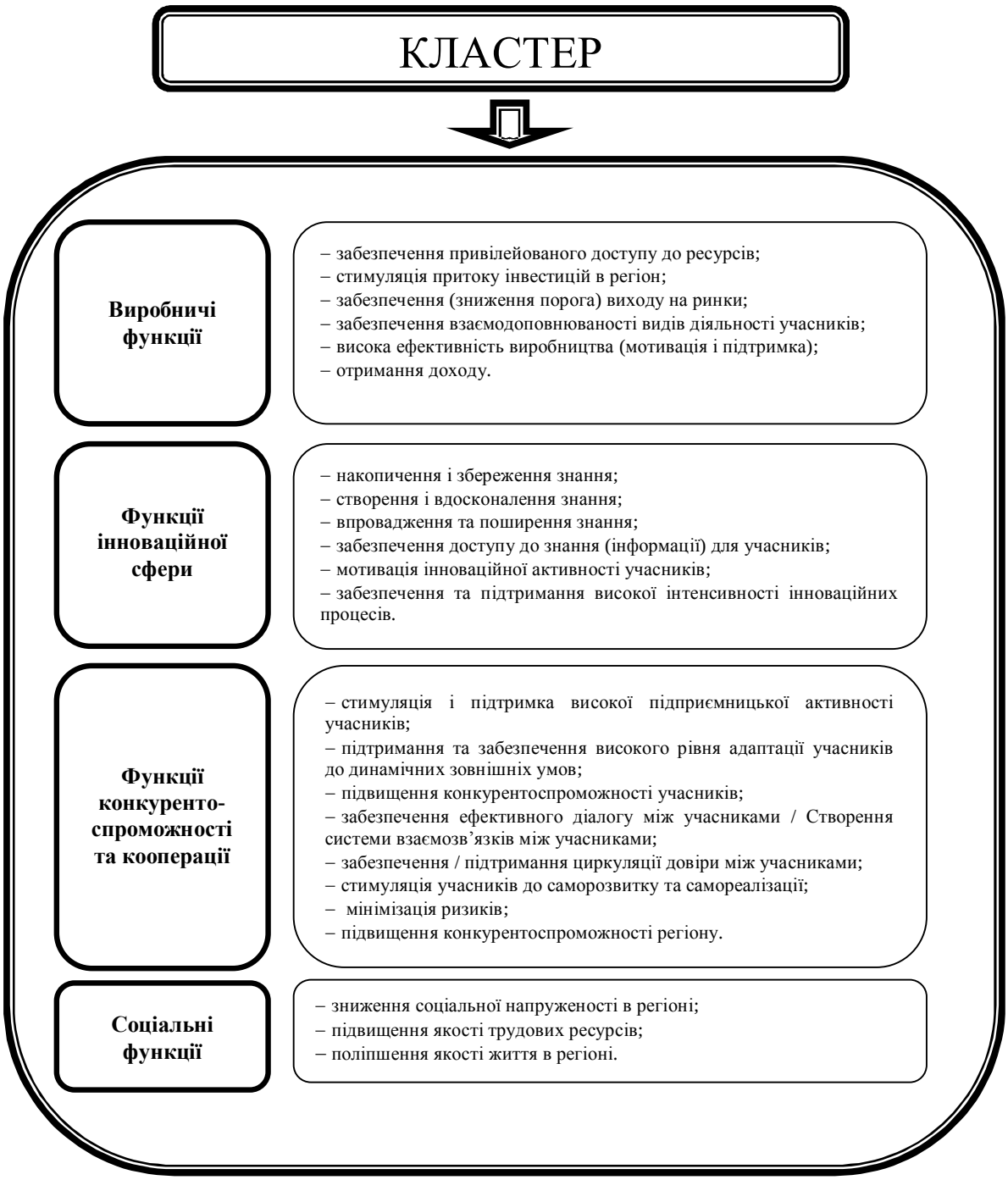

Рис. 1. Функції кластера

Виробничі підприємства, що входять до складу кластера, формують економічні відносини з малими та середніми підприємствами, делегуючи їм при цьому виконання тих чи інших робіт та послуг, що сприяє розвитку малого і середнього бізнесу (рис. 2).

Володіючи значними ресурсами та інноваційною спрямованістю, кластер здійснює значні інвестиції у створення та розробку нових технологій, при цьому залучаються суб'єкти науково-дослідної сфери. Необхідність у новому знанні породжує попит на висококваліфіковані трудові ресурси, за рахунок чого формується приплив інвестицій і в сферу освіти. Спільність цілей учасників кластера, їх висока конкурентоспроможність, спільні стратегічні програми, сприяють пошуку і виходу на нові ринки, що забезпечує для регіону зростання експорту.

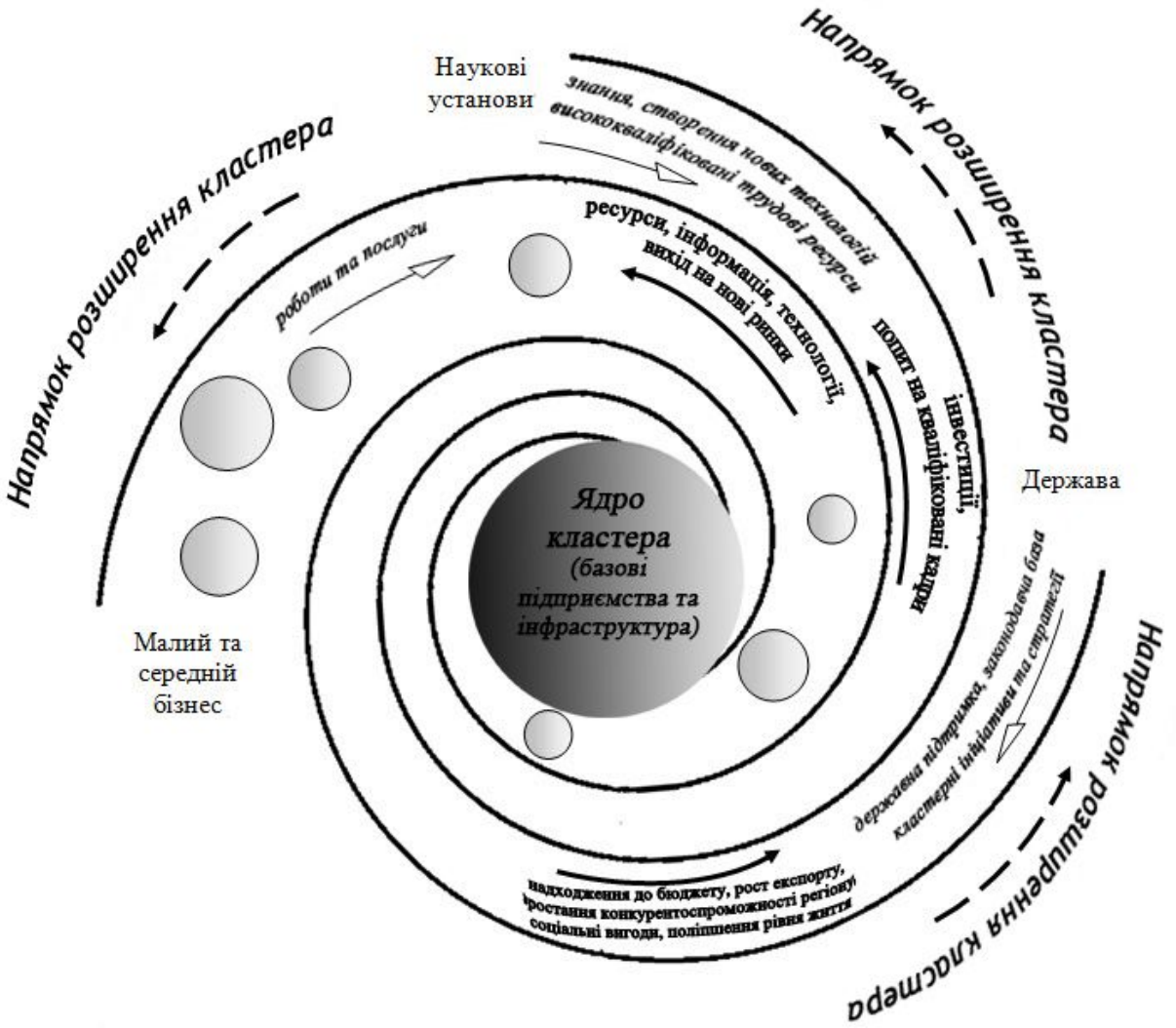

Умовні позначки:

– матеріальні та інформаційні потоки, спрямовані до кластера;

– матеріальні та інформаційні потоки від кластера до зовнішнього середовища;

– напрямок розширення кластера;

– підприємства малого та середнього бізнесу, що є учасниками кластера.

Рис. 2. Схема розгортання кластера при взаємодії з зовнішнім середовищем

На рис. 2 ширина «рукава» спіралі відповідає потужності вхідних-вихідних потоків, тобто чим ширший «рукав», тим більші вхідні та вихідні потоки. Задля спрощення рисунку, підприємства показані лише в «рукаві» малого та середнього бізнесу. Але в загальному випадку вони розподілені й по інших «рукавах» кластера: постачальники, фірми сфери обслуговування кластера, малий та середній бізнес, якому фірми – ядра кластера делегують інноваційні проекти та роботи, державні підприємства, профспілкові організації тощо.

Все це призводить до розширення самого кластеру, його зміцнення та, в свою чергу, до економічного зростання регіону, яке проявляється в підвищенні рівня якості життя населення – створенні робочих місць, збільшенні заробітної плати, збільшенні надходжень до бюджету, підвищенні якості соціальних послуг, зниженні соціальної напруженості.

Важливим фактором для успішного становлення та функціонування кластера в умовах високодинамічних змін трансформаційної економіки є державна кластерна політика, адже вона закладає підґрунтя для розвитку кластерів та кластерізації регіону. Але, оскільки кожен регіон має притаманні лише йому властивості та потребує особистого підходу щодо

розробки стратегій розвитку, то основоположною стає не лише державна кластерна політика, але й регіональна кластерна політика в рамках державної.

Висновки і перспективи подальших розробок. Формування єдиного світового економічного простору призводить до створення інтегральних економічних структур – кластерів. Як свідчить світовий досвід, кластери є точками створення та впровадження інновацій та дієвим інструментом зростання конкурентоспроможності не тільки регіону, але й країни в цілому. Це робить кластери вкрай актуальними в умовах української перехідної економіки.

На основі проведеного аналізу підходів сформовано сукупність функцій кластера, які розкривають притаманні йому особливості взаємодії з зовнішнім середовищем. Функції кластера невід'ємно пов'язані та витікають із його характеристик та принципів. Тому функції були систематизовані у функціональні групи щодо основних проявів кластера в зовнішньому середовищі: виробничі функції, функції інноваційної сфери, функції конкурентоспроможності та кооперації та соціальні функції. Ці функції мають загальнокластерний характер і виконуються усіма учасниками кластера. Оскільки розвинений кластер має можливості не тільки економічного, але й політичного впливу, то формується конструктивний двосторонній діалог між владою та бізнесом. Організації сфери створення знання залучаються до ринкових відносин в процесі комерціалізації інновацій, який відбувається через взаємозв'язок з фірмами-учасницями кластера. Тобто, малий та середній бізнес займається не лише поставками та обслуговуванням підприємств ядра, але й виконує частину науково-дослідних, інноваційних робіт.

Держава ж задіяна в цьому процесі через інноваційні державні програми, проекти, стратегії регіонального розвитку тощо. На основі спільності функцій для всіх учасників створюється їх взаємозв'язок, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти як єдиний організм в довгостроковому періоді, зберігаючи при цьому свою аутотентичність та автономію.

Література

1. *Пятинкин С. Ф. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / [авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова]. – Минск: Тесей, 2008. – 72 с.*
2. *Ефимычев Ю. И. Промышленные кластеры и экономический рост / Ю. И. Ефимычев, И. В. Захаров // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского (Серия: Экономика и финансы). – 2005. – № 1. – С. 15–18.*
3. *Масюк Н. Н. Кластер как катализатор инновационного развития региона: классификация и роль государственного регулирования [Электронный ресурс] / Н. Н. Масюк, М. А. Бушуева, Е. А. Масюк // Клуб субъектов инновационного и технологического развития России, 2011. – Режим доступа: http://innclub.info/ wpcontent/uploads/2011/05/масюк_бушуева_6_конк_рег_00_ИТР.doc.*
4. *Хубецова З. Х. Организационно-экономический механизм функционирования промышленного кластера [Электронный ресурс] / З. Х. Хубецова // Российская академия наук: сб. трудов молодых ученых, 2011. – Режим доступа: tmy.mwport.ru›files/ 2011-1-econ-10.pdf.*
5. *Структура и функции системы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.integro.ru/system/ots/struct_and_func.htm.*
6. *Беляков Г. П. Проблемы модернизации и перехода к инновационной экономике [Електроний ресурс] / Г. П. Беляков, Э. В. Степанова // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 4 (40). – Режим доступа: http://www.m-economy.ru/ art.php?nArtId=3777.*
7. *Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29–33.*
8. *Портер М. Конкуренция / [М. Портер; пер. с англ. О. Л. Пелявского]. – М.: Вильямс, 2005. – 610 с.*

9. *Михайлова Л. О. Игровой подход к формированию кооперации в региональных кластерах (на примере дилеммы заключенного) [Электронный ресурс] // Л. О. Михайлова // Российское предпринимательство. – 2010. – № 7. – Вып. 2 (163). – С. 30–34. – Режим доступа: http://www.creativeconomy.ru/articles/10907.*
10. *Куценко Е. К вопросу о понятии кластера, протокластера и хозяйственной агломерации [Электронный ресурс] / Е. Куценко. – Режим доступа: http://evg-ko.livejournal.com/ 13265.html.*
11. *Ватченко О. Б. Обґрунтування характеристик кластера / О. Б. Ватченко, О. О. Куншенко // Культура народів Причорномор'я. – 2014. – № 267. – С. 12–17.*

References

1. *Pyatinkin, S. F. (2008), Development of clusters: the nature, current approaches, international experience. Ed. S. F. Pyatinkin, T. P. Bykova [Razvitie klasterov: sushchnost, aktualnye podkhody, zarubezhnyy opyt; pod red. S. F. Piatynkina, T. P. Bykovoi], Tesey, Minsk, 72 p. (rus)*
2. *Efimychev, Ju. I., Zakharov, I. V. (2005), «Industrial clusters and economic growth» [Promyshlennye klastery i ekonomicheskiy rost], Bulletin of the Lobachevskiy Nizhny Novgorod University (Series: Economics and Finance), No. 1, pp. 15–18 (rus)*
3. *Masyuk, N. N., Bushueva, E. A., Masyuk, M. A. (2011), «Cluster as a catalyst for innovative development of the region: classification and the role of government regulation» [Klaster kak katalizator innovatsionnogo razvitiya regiona: klassifikatsiya i rol gosudarstvennogo regulirovaniya], Club of the subjects of innovation and technological development of Russia, available at: http://innclub.info/wpcontent/uploads/2011/05/масюк_бушуева_6_конк_рег_00_ИТР.doc (rus)*
4. *Khubetsova, Z. H. (2011), «Organizational-economic mechanism of functioning of industrial cluster» [Organizatsionno-ekonomicheskiy mekhanizm funktsionirovaniya promyshlennogo klastera], Russian Academy of Sciences: coll. of scientific works, available at: tmy.mwport.ru›files/2011-1-econ-10.pdf (rus)*
5. *«Structure and function of the system» [Struktura i funktsii sistemy], available at: http://www.integro.ru/system/ots/struct_and_func.htm (rus)*
6. *Belyakov, G. P., Stepanova, E. V. (2011), «Problems of modernization and transition to an innovation economy» [Problemy modernizatsii i perekhoda k innovatsionnoy ekonomike], Problems of Modern Economics, No. 4 (40), available at: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3777 (rus)*
7. *Vojnarenko, M. (2000), «Competitiveness clusters – the path to revival production at regional level» [Konkurentsiia klasteriv – shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehionalnomu rivni], Ekonomist, No. 1, pp. 29–33 (ukr)*
8. *Porter, M. (2005), Competition. Trans. from Eng. O. L. Pelyavskiy [Konkurentsiya; per. s angl. O. L. Pelyavskogo], Vilyams, Moscow, 610 p. (rus)*
9. *Mikhajlova, L. O. (2010), «Game approach to the formation of regional cooperation in clusters (at example of prisoner's dilemma)» [Igrovoy podkhod k formirovaniyu kooperatsii v regionalnykh klasterakh (na primere dilemy zaklyuchennogo)], Russian Business, No. 7, Issue 2 (163), pp. 30–34 (rus)*
10. *Kutsenko, E. (2012), «On the concept of the cluster, protocluster and economic agglomeration» [K voprosu o ponyatii klastera, protoklastera i khozyaystvennoy aglomeratsii], available at: http://evg-ko.livejournal.com/13265.html (rus)*
11. *Vatchenko, O. B., Kunshenko, O. O. (2014), «Research the characteristics of the cluster» [Obgruntuvannia kharakterystyk klastera], Culture of people Black Sea region, No. 267, pp. 12–17 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 26.11.2014.

УДК 336.64

Олена Миколаївна ГОНЧАРЕНКО
доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет,
e-mail: engoncharenko@ukr.net

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Гончаренко, О. М. Фінансова стратегія: теоретичні питання розробки та реалізації // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 35–40.

Анотація. *У статті досліджено теоретичні питання формування фінансової стратегії підприємства в сучасних умовах розвитку економіки. Обґрунтовано її місце та значення у загальній стратегії підприємства з урахуванням особливостей прийняття управлінських рішень. Узагальнено етапи формування фінансової стратегії. Доведено, що фінансова стратегія є основою управління підприємством та його виробничо-господарською, фінансовою діяльністю у сучасному динамічному й конкурентному середовищі. Досліджено основні принципи, що на етапі реалізації фінансової стратегії дозволяють коригувати її напрями, а також вирішувати інші завдання, які надають підприємству можливість стійкого розвитку.*

Ключові слова: *стратегія підприємства; фінансова стратегія; стратегічне управління.*

Елена Николаевна ГОНЧАРЕНКО
доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансового менеджмента и фондового рынка, Одесский национальный экономический университет,
e-mail: engoncharenko@ukr.net

ФИНАНСОВАЯ СТРАТЕГИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ И РЕАЛИЗАЦИИ

Гончаренко, Е. Н. Финансовая стратегия: теоретические вопросы разработки и реализации // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 35–40.

Аннотация. *В статье исследованы теоретические вопросы формирования финансовой стратегии предприятия в современных условиях развития экономики. Обосновано ее место и значение в общей стратегии предприятия с учетом особенностей принятия решений. Обобщены этапы формирования финансовой стратегии. Доказано, что финансовая стратегия является основой управления предприятием и его производственно-хозяйственной, финансовой деятельностью в современной динамичной и конкурентной среде. Исследованы основные принципы, которые на этапе реализации финансовой стратегии позволяют корректировать ее направления, а также решать другие задачи, которые предоставляют предприятию возможность устойчивого развития.*

Ключевые слова: *стратегия предприятия; финансовая стратегия; стратегическое управление.*

Elena GONCHARENKO
Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Financial Management and the Stock Market Department, Odessa National Economic University, e-mail: engoncharenko@ukr.net

FINANCIAL STRATEGY: THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION

Goncharenko, E. (2015), Financial strategy: theoretical aspects of development and implementation. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Finansova stratehiia: teoretychni pytannia rozrobky ta realizatsii; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 35–40.

© ГОНЧАРЕНКО О.М., 2015

Abstract. *Theoretical issues of formation of the financial strategy of the enterprise in modern conditions of economic development are investigated in the article. Its place and importance in the overall strategy of the company, taking into account the features of decision-making, is justified. The steps of forming of a financial strategy are summarized. It is proved that the financial strategy is the basis of enterprise management and its industrial and economic, financial activities in today's dynamic and competitive environment. The basic principles that can help to correct direction of financial strategy at the stage of its implementation, as well as to solve other tasks that provide enterprise to sustainable development, are investigated.*

Keywords: *business strategy; financial strategy; strategic management.*

JEL classification: R215, B112

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах становлення і розвитку української економіки винятково важливого значення набувають питання розробки і реалізації фінансової стратегії. Динаміка економічних процесів, загострення ринкової конкуренції суттєво знижують ефективність розроблених бізнес-планів, які не містять в собі гнучкого механізму реагування на постійні зміни середовища. Тому на сучасному етапі розвитку економіки актуальним питанням є розроблення концептуальних основ фінансової стратегії. Доцільно науково та виважено підійти не тільки до розроблення та реалізації стратегії розвитку підприємства як економічної системи, але й до однієї з її головних складових – фінансової стратегії.

Особливо важливою є розробка фінансової стратегії для забезпечення стійкого розвитку підприємств в сучасних умовах, що обумовлює необхідність серйозного аналізу проблем і вироблення практичних рекомендацій у цій сфері діяльності. Висока конкурентоздатність, платоспроможність, фінансова стійкість і прибутковість підприємства досягається за рахунок правильного ведення фінансів, що передбачає управління активами, витратами, інвестиціями, обіговими коштами, прибутком у коротко- та довгостроковому періодах, планування основних фінансово-економічних показників на поточний період і на перспективу. Єдність цих складників формує фінансову стратегію, базис і відправну точку в управлінні підприємством як економічною системою.

Актуальність питань розробки фінансової стратегії обумовлена сутнісною природою головних економічних категорій – фінансів, грошей і кредиту, що виступають фундаментом її побудови. Рух цих категорій, підпорядкований законам розвитку ринку, їх участь у відтворювальному процесі, універсальний характер з точки зору виконання ними функцій утворення, розподілу й використання фінансових ресурсів для будь-якого бізнесу визначають особливий статус всіх похідних від них категорії, в тому числі, фінансової стратегії.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вагомий внесок у вивчення питань розробки стратегій підприємства та фінансової стратегії зробили науковці: Р. Акофф, І. Ансофф, П. Друкер, Г. Клейнер, М. Портер, Д. Таргет, І. О. Бланк, А. М. Бірман, А. В. Вовчак, В. Г. Герасимчук, А. П. Градов, Л. Є. Довгань, Г. І. Кіндрацька, Л. С. Козак, Б. Г. Литвак, А. П. Міщенко, Л. Н. Павлова, А. О. Старостіна, З. Є. Шершньова та інші. Зроблений вагомий внесок до теорії і практики формування фінансової стратегії підприємств. У наукових працях проаналізовано різноманітні аспекти побудови фінансової стратегії підприємств в умовах командно-адміністративної, кризової, перехідної та ринкової моделях економіки. Водночас необхідними є більш глибокі дослідження теоретичних питань формування та реалізації фінансової стратегії підприємства як економічної системи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості наукових праць учених питання фінансової стратегії підприємства розглядається в контексті стратегічного управління або фінансового менеджменту і має загальний характер. Проте не чітко визначено питання розробки фінансового стратегії підприємства як економічної системи, не приділено уваги механізму реалізації розробленої фінансової стратегії підприємства та її адаптації до умов невизначеності економічного середовища. Актуальність і недостатня розробленість цих питань обумовлює об'єктивну необхідність проведення подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних питань розробки і реалізації фінансової стратегії підприємства як економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі функціонування підприємств дедалі необхіднішим стає стратегічне бачення шляхів розвитку, забезпечення стійкого економічного зростання в довгостроковій перспективі. На перший план виходять саме стратегічні аспекти їх діяльності. Управління господарською діяльністю не може зводитися лише до ухвалення поточних управлінських рішень за окремими її аспектами.

Концепція стратегічного управління відображає чітке стратегічне позиціонування підприємства (включаючи і фінансову складову), представлене в системі принципів і цілей його функціонування, механізмі взаємодії між елементами господарської та організаційної структури і формах їх адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища.

Підприємство як об'єкт стратегічного управління – це відкрита комплексна система, яка інтегрує всі напрями та форми господарської діяльності різних структурних його підрозділів [1, с.54; 2, с.47].

Проведене дослідження існуючих визначень поняття «стратегія» дозволило зробити висновок про те, що вчені акцентують увагу на різних аспектах і особливостях цієї категорії [3, с.27; 4, с.105]. Незважаючи на розбіжності у визначеннях цього поняття, всі концепції об'єднуються в одній спільній меті – підприємству необхідно постійно оптимізувати свою діяльність в однакових умовах зростаючого рівня конкурентного середовища.

Стратегію розвитку підприємства варто розглядати як динамічний процес, що орієнтує діяльність підприємства на досягнення головної цілі та реалізацію його місії через ефективне поєднання ресурсів підприємства та вимог і можливостей конкурентного середовища. Запропонована логіка розуміння поняття виключає можливість стратегії застаріти під впливом постійно змінюваних умов. Вона буде постійно реагувати на зростаючий рівень конкуренції в ринковому середовищі.

В сучасних умовах розвитку ринкових відносин велика увага приділяється питанню фінансової стратегії, однак в існуючих підходах чітко не визначено місце й роль фінансової стратегії. Одні науковці розглядають фінансову стратегію як важливу складову в розробленні стратегії розвитку підприємства [5, с.20; 6, с.52], інші – як одну із головних функцій фінансового менеджменту [7, с.74].

Комплексний підхід до визначення місця та ролі фінансової стратегії варто розглядати, відповідно до того, що фінансова стратегія підприємства підпорядковується стратегії розвитку підприємства і реалізує основну функцію фінансового менеджменту, тобто впроваджує стратегічні завдання та політику підприємства через поєднання регуляторної, розподільної та контрольної функцій фінансів.

Фінансова стратегія підприємства – це визначення довгострокових фінансових цілей та завдань підприємства, що включають формування, управління та планування його фінансових ресурсів з метою підвищення вартості підприємства за умови забезпечення фінансової рівноваги.

В існуючих теоретичних положеннях про розробку фінансової стратегії підприємства її структуру частіше розглядають в розрізі домінантних сфер стратегічного фінансового розвитку підприємства. Структурно фінансова стратегія підприємства складається із: стратегії управління активами; стратегії управління капіталом; інвестиційної стратегії; стратегії управління грошовими потоками; стратегії управління фінансовими ризиками; стратегії антикризового управління; стратегії узгодження фінансових цілей та якості управління фінансовою діяльністю підприємства.

Розробку фінансової стратегії представимо у вигляді послідовності етапів, до яких належать виконання розрахунків показників фінансової стратегії та додаткові етапи, зокрема, розробка, оцінка та вибір альтернативних варіантів фінансової стратегії (рис. 1). Механізм вибору альтернативних варіантів фінансової стратегії підприємства включає такі основні елементи як розроблення варіантів фінансової стратегії, оцінювання та вибір оптимального варіанта фінансової стратегії підприємства.

Рис. 1. Етапи розробки і реалізації фінансової стратегії підприємства

Фінансова стратегія представляє собою визначення довгострокової мети фінансової діяльності підприємства, вибір найбільш ефективних способів і шляхів їх досягнення.

Завданнями фінансової стратегії є: визначення способів проведення успішної фінансової стратегії та використання фінансових можливостей; визначення перспективних фінансових взаємовідносин із суб’єктами господарювання, бюджетом, банками та іншими фінансовими інститутами; фінансове забезпечення операційної та інвестиційної діяльності на перспективу; вивчення економічних та фінансових можливостей імовірних конкурентів, розробка та здійснення заходів щодо забезпечення фінансової стійкості; розробка способів виходу із кризового стану та методів управління за умов кризового стану підприємств.

Розробка фінансової стратегії – це галузь фінансового планування. Як складова частина загальної стратегії економічного розвитку, вона має узгоджуватися з цілями та

напрямками останньої. У свою чергу, фінансова стратегія справляє суттєвий вплив на загальну економічну стратегію підприємства. Зміна ситуації на макрорівні та на фінансовому ринку спричиняє коригування як фінансової, так і загальної стратегії розвитку підприємства [8, с.56; 9, с.87].

Всебічно враховуючи фінансові можливості підприємств, об'єктивно оцінюючи характер внутрішніх та зовнішніх факторів, фінансова стратегія забезпечує відповідність фінансово-економічних можливостей підприємства умовам, які склалися на ринку товарів та фінансовому ринку.

Фінансова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності та вибір найефективніших способів їх досягнення. Цілі фінансової стратегії мають підпорядковуватися загальній стратегії економічного розвитку та спрямовуватися на максимізацію прибутку та ринкової вартості підприємства.

В процесі розробки і реалізації фінансової стратегії варто враховувати динаміку макроекономічних процесів, тенденції розвитку вітчизняних фінансових ринків, можливості диверсифікації діяльності підприємства.

Розробка стратегії здійснюється за етапами, які включають усі необхідні елементи циклу прийняття управлінського рішення.

Фінансова стратегія підприємства згідно зі своєю стратегічною метою забезпечує такі функції, як: формування та ефективне використання фінансових ресурсів; виявлення найефективніших напрямків інвестування та зосередження фінансових ресурсів на цих напрямках; відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства; визначення головної загрози з боку конкурентів, правильний вибір напрямків фінансових дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги над конкурентами; створення та підготовка стратегічних резервів; ранжування та поетапне досягнення мети [10, с.175].

Вагомим етапом розроблення фінансової стратегії підприємства є оцінка її ефективності. Така оцінка може бути основана на прогнозованих розрахунках різних фінансових показників, а також на основі прогнозу динаміки нефінансових результатів реалізації розробленої стратегії, таких як зростання ділової репутації підприємства, підвищення рівня управління фінансовою діяльністю його структурних підрозділів тощо.

Ефективність фінансової стратегії досягається за умови:

– відповідності розробленої фінансової стратегії загальній стратегії підприємства – ступеню узгодженості цілей, напрямків і етапів реалізації цих стратегій;
– узгодженості фінансової стратегії підприємства з прогнозованими змінами у зовнішньому підприємницькому середовищі;
– реалізації розробленої підприємством фінансової стратегії щодо формування власних і залучених зовнішніх фінансових ресурсів тощо.

У процесі розробки фінансової стратегії особливу увагу варто приділити виробництву конкурентоспроможної продукції, повноті виявлення грошових доходів, мобілізації внутрішніх ресурсів, максимальному зниженню собівартості продукції, формуванню та розподілу прибутку, визначенню оптимальної потреби в оборотних коштах, раціональному використанню залучених коштів, ефективному використанню капіталу підприємства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз змісту стратегічних рішень, прийнятих у рамках фінансової стратегії, показує, що фінанси як ресурс відіграють роль обмеження в діяльності підприємства як економічної системи. Тому розробка обґрунтованої фінансової стратегії слугує основою для забезпечення стійкого розвитку в довгостроковій перспективі. Інструментом реалізації фінансової стратегії є поточні бюджети, що відбивають взаємини з фінансовими, кредитними, страховими організаціями зовнішнього середовища, а також з окремими підрозділами підприємства.

Ефективність фінансової стратегії підприємства гарантується, коли стратегічні цілі відповідають реальним фінансовим можливостям підприємства, коли чітко централізоване фінансове управління, а методи його втілення є гнучкими й адекватними змінам фінансово-економічних параметрів розвитку підприємства.

Формування фінансової стратегії підприємства визначається змінами зовнішнього середовища, обумовлює необхідність постійного вивчення проблем розробки і реалізації фінансової стратегії у взаємозв'язку з управлінськими рішеннями.

Література

1. *Ансофф И. Стратегический менеджмент / [И. Ансофф; пер с англ. под ред. А. Н. Петрова]. – СПб.: Питер, 2011. – 344 с.*
2. *Портер Е. М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / Е. М. Портер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.*
3. *Друккер П. Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / [П. Ф. Друккер; пер. с англ.]. – М.: Вильямс, 2007. – 336 с.*
4. *Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2010. – 720 с.*
5. *Довгань Л. Є. Стратегічне управління: навч. посіб. / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.*
6. *Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 531 с.*
7. *Міщенко А. П. Стратегічне управління: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.*
8. *Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз: навч. посіб. / П. Л. Гордієнко, Л. Г. Дідковська, Н. В. Яшкіна. – К.: Алерта, 2008. – 478 с.*
9. *Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства / О. М. Тридід. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 363 с.*
10. *Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х.: ІНЖЕК, 2003. – 328 с.*

References

1. *Ansoff, I. (2011), Strategic Management. Trans. from Eng. A. N. Petrov [Strategicheskiy menedzhment; per s angl. pod red. A. N. Petrova], Piter, St. Petersburg, 344 p. (rus)*
2. *Porter, E. M. (2006), Competitive Strategy. Methodology for analyzing industries and competitors [Konkurentnaya strategiya. Metodika analiza otrasley u konkurentov], Alpina Biznes Buks, Moscow, 454 p. (rus)*
3. *Drukker, P. F. (2007), The era of rupture: Orientation for our changing society. Trans. from Eng. [Epoha razryva: orientiry dlya nashego menyayuschegosya obschestva; per. s angl.], Vilyams, Moscow, 336 p. (rus)*
4. *Blank, I. A. (2010), The financial strategy of the enterprise [Finansovaya strategiya predpriyatiya], Nika-Tsentr; Elga, Kyiv, 720 p. (rus)*
5. *Dovgan, L. E. Karakay, Yu. V., Artemenko, L. P. (2011), Strategic Management [Stratehichne upravlinnia], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, 440 p. (ukr)*
6. *Kireytsev, G. G. (2004), Financial management [Finansovyi menedzhment], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, 531 p. (ukr)*
7. *Mishchenko, A. P. (2004), Strategic Management [Stratehichne upravlinnia], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, 336 p. (ukr)*
8. *Hordiyenko, P. L., Didkovska, L. H., Yashkina, N. V. (2008), Strategic Analysis [Stratehichnyi analiz], Alerta, Kyiv, 478 p. (ukr)*
9. *Trydid, O. M. (2002), Organizational-economic mechanism of strategic enterprises development [Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva], KhDEU, Kharkiv, 363 p. (ukr)*
10. *Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., Kyzym, M. O. (2003), The strategy of the company in crisis: monograph [Stratehiia rozvytku pidpryiemstva v umovakh kryzy: monohrafiia], INZhEK, Kharkiv, 328 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 16.02.2015.

УДК 330.341

Аркадій Олексійович ГУБЕРНИК
кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Одеський національний економічний університет, e-mail: k.market@oneu.edu.ua

ТЕХНОПАРКИ ЯК ВИД ПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ

Губерник, А. О. Технопарки як вид промислової кооперації / Аркадій Олексійович Губерник // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 41–48.

Анотація. *У статті розглянуто питання щодо діяльності технопарків як науково-освітньо-промислових комплексів, у яких ефективно здійснюється промислова кооперація. Досліджено досвід функціонування технопарків і тенденції їх розвитку в найбільш розвинених країнах світу. Уточнено сучасну конкурентоспроможність України по глобальному рівню в рейтингу країн світу та її динаміку за останні роки. Проаналізовано спеціалізацію, перспективні проекти і напрями розвитку технопарків півдня України. Вивчено досвід формування «Технопарку «Хемо-Поль», пріоритетним напрямом якого є впровадження у виробництво продуктів малотоннажної хімії (МТХ) і конкурентоздатних матеріалів, а також розробка новітніх хімічних технологій. Досліджено перспективи формування агропарку «Текстиль» (м. Херсон), пріоритетним напрямком розвитку якого є нові технології глибокої переробки сировини для текстильної і легкої промисловості. Узагальнено проблеми формування і розвитку технопарків як елементу інноваційної інфраструктури, що сприяє промисловій кооперації в сучасних кризових умовах України. Запропоновано посилити маркетингову складову вирішення проблем.*

Ключові слова**:** *технопарк; інноваційна інфраструктура; промислова кооперація; проблеми формування та розвитку технопарків.*

Аркадий Алексеевич ГУБЕРНИК
кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: k.market@oneu.edu.ua

ТЕХНОПАРКИ КАК ВИД ПРОМЫШЛЕННОЙ КООПЕРАЦИИ

Губерник, А. А. Технопарки как вид промышленной кооперации / Аркадий Алексеевич Губерник // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 41–48.

Аннотация. *В статье рассмотрены вопросы, касающиеся деятельности технопарков как научно-образовательно-промышленных комплексов, в которых эффективно осуществляется промышленная кооперация. Исследован опыт функционирования технопарков и тенденции их развития в наиболее развитых странах мира. Уточнена современная конкурентоспособность Украины по глобальному уровню в рейтинге стран мира и ее динамика за последние годы. Проанализированы специализация, перспективные проекты и направления развития технопарков юга Украины. Изучен опыт формирования «Технопарка «Хемо-Поль», приоритетным направлением развития которого является внедрение в производство продуктов малотоннажной химии (МТХ) и конкурентоспособных материалов, а также разработка новейших химических технологий. Исследованы перспективы формирования агропарка «Текстиль» (г. Херсон), приоритетным направлением развития которого являются новые технологии глубокой переработки сырья для текстильной и легкой промышленности. Обобщены проблемы формирования и развития технопарков как элемента инновационной инфраструктуры, которые способствуют промышленной кооперации в современных кризисных условиях Украины. Предложено усилить маркетинговую составляющую решения проблем.*

Ключевые слова: *технопарк; инновационная инфраструктура; промышленная кооперация; проблемы формирования и развития технопарков.*

Arkady GUBERNYK
PhD, Associate Professor, Department of Marketing,
Odessa National Economics University, e-mail: k.market@oneu.edu.ua

© ГУБЕРНИК А.О., 2015

TECHNOPARKS AS A KIND OF INDUSTRIAL COOPERATION

Gubernyk, A. (2015), Technoparks as a kind of industrial cooperation. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Technoparky yak vyd promyslovoi kooperatsii; za red. M. I. Zveriakova (got. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 41–48.

Abstract. *The issues relating to the activities of technoparks as a scientific-educational-industrial complexes, which are effectively provide the industrial cooperation were discussed in the article. The experience of the industrial parks and development trends in the most developed countries of the world were studied. The experience of functioning of technoparks and tendencies of their development in the most developed countries of the world were considered. Modern Ukraine's competitiveness on the global level in the ranking of countries of the world and its dynamics in the recent years was clarified. The specialization, advanced projects and directions of development of technology parks in the South of Ukraine were analyzed. Experience of formation of «Technopark «Chemo-Pol», the priority of which was the introduction in production of low-tonnage chemistry (MTX) and competitive materials and development of new chemical technologies were investigated. Prospects of formation of Agropark «Textiles» (Kherson) – a priority direction of development of which is creation of a new technology for the processing of raw materials for textile and light industry, were considered. The problems of formation and development of industrial parks as an element of innovation infrastructure that promote industrial cooperation in the contemporary crisis in Ukraine were summarized. It is proposed to strengthen the marketing component of problems solving.*

Keywords: *technopark; innovation infrastructure; industrial cooperation; government support; problems of formation and development of technoparks.*

JEL classification: M31

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічні умови першої чверті XXI століття та їх стрімка динаміка трансформації зумовлюють необхідність переходу до інноваційного науково-промислового розвитку, що базується на накопиченні наукоємного високотехнологічного промислового капіталу при потужній підтримці держави. Високі технології стають загальнодоступними і міра їх можливого використання визначається лише економічними ресурсами та інтелектуальним потенціалом країни. Перехід суспільства до якісно нового стану, що характеризується здатністю найефективнішого використання накопичених знань, стає визначальною запорукою виходу на належний рівень технологічного і соціально-економічного розвитку.

Багаторічний міжнародний досвід свідчить про те, що інновації можуть масово з'являтися лише завдяки соціально-економічній системі, яка поєднує науку, освіту і промисловість в єдині науково-освітньо-промислові комплекси. Вони представляють собою принципово нові господарсько-територіальні структури з виробничо-наукової кооперації, а саме: технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні інноваційні фонди, центри субконтрактації, венчурні фірми і технопарки. Останні привертають особливу увагу в питаннях реформування кризової економіки і надання їй інноваційного імпульсу.

Розвиток технопарків після Другої світової війни в США, Великій Британії, Німеччині та Фінляндії показав високу ефективність таких господарсько-територіальних формувань в організації інноваційної інфраструктури та скорочення часу впровадження нових наукових розробок у виробництво. Новітня історія підтвердила цінність такого досвіду в стрімкому інноваційному прориві таких країн, як Китай та Індія, в еліту світової економіки. У XXI сторіччі досвід зарубіжних країн свідчить про високу ефективність індустріальних парків, що підтверджується їх великою кількістю: в США наразі діє 400 таких парків, в Чехії – близько 140, у Польщі – понад 60, в Туреччині – 262. У В'єтнамі, де створено близько 200 індустріальних парків, на них припадає 25% ВВП і 40% залучених інвестицій [1, с.60].

Результати діяльності технопарків як елементів інноваційної інфраструктури показали можливість стимулювання розвитку державного сектора науки і виробництва, кооперації малого та середнього інноваційного підприємництва на конкурентній основі.

Історія розвитку технопарків в Україні за останні 20 років свідчить про складність процесу організації та ефективного становлення таких науково-освітньо-промислових комплексів. Динаміка соціально-економічних умов країни та їх кризовий стан, вимагає сучасного

переосмислення існуючого положення щодо технопарків, виявлення проблем, пов'язаних з їх формуванням і ефективною діяльністю на державному і регіональному рівні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідження технопарків висвітлювалися в працях таких відомих науковців, як А. Н. Асаул, В. М. Геєць, В. П. Кінах, В. Л. Макаров, В. П. Семіножко. Ретельно розглядаються проблеми взаємодії бізнес-суб'єктів та наукових закладів, їх кооперації, формування вертикальної та горизонтальної інтеграції, створення і розвитку інноваційних форм регіональної інфраструктури. Вітчизняні вчені О. А. Дорошко, А. А. Мазур, О. І. Продіус, І. В. Романець, В. П. Соловйов визначають помилки держави щодо формування таких інноваційних форм господарчої кооперації як технопарки та сучасні проблеми їх функціонування в Україні. Більшість з науковців акцентує увагу на відсутності державної підтримки технопарків і недосконалості законодавчої основи цього виду інноваційної господарської кооперації «науки-виробництва-бізнесу».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні кризові процеси в Україні вимагають нового осмислення того, що відбувається, та розроблення шляхів подолання цієї ситуації. Однією з причин гальмування процесу формування та реалізації інноваційної моделі економічного розвитку в Україні є нерозвиненість наукової та інноваційної виробничої кооперації на регіональному рівні. Необхідний аналіз проблем формування та діяльності технопарків як базової одиниці в регіональній інноваційній інфраструктурі та дієвої форми господарчої кооперації, шляхів динамічної і ефективної реалізації взаємодії в ланцюжку наука – виробництво – підприємництво. Зроблені перші кроки щодо організації технопарків та господарчої кооперації, але ця задача особливої актуальності набуває на півдні України, де зосереджений значний науковий і виробничий потенціал, який недостатньо використовується в останні роки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем формування та функціонування технопарків як форми промислової кооперації на півдні України в кризових умовах другого десятиліття XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні перші технопарки з'явилися у 2000 році як структури, завданням яких є об'єднання наукових досліджень, розробок нових технологій з впровадженням у виробництво і випуск конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках високотехнологічної продукції. Передбачена Законами України «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», прийнятими Верховною Радою в 1999 і 2000 роках, державна підтримка інновацій, створення технопарків, бізнес-інкубаторів та інших інноваційних структур, уже в 2003–2004 роках дозволила істотно поліпшити ситуацію в цій сфері [2; 3]. Але, на жаль, внаслідок змін законодавства, а також широкої політичної кампанії з витіснення технопарків з економічного та суспільного життя країни, умови їх діяльності різко погіршилися. У березні 2006 року економічні статті в законі про технопарки були частково відновлені, але їх практичне виконання не було забезпечено.

У результаті за останні 22 роки в Україні відбуваються такі процеси [3, с.60]:

- в 3,3 рази знизилася чисельність працівників в інноваційній сфері (в США й Західній Європі за цей час вона зросла в 2 рази, у Південно-Східній Азії – в 4 рази);
- в 3,5 рази знизилася кількість дослідників в галузі технічних наук (при цьому в 5,6 рази збільшилася їх чисельність в політичних науках, в 3,5 – юридичних осіб);
- у 14,3 рази зменшилося освоєння нових видів техніки;
- у 5,5 рази (з 60% до 11,2%) знизилася частка інноваційно-активних промислових підприємств (в Росії їхня частка становить 10%, в Польщі – 16%, в ЄС – у середньому 60%);
- практично повністю зруйнована галузева наука (із 220 організацій залишилося тільки 20), тобто розірвався ланцюг НДР – ОКР – впровадження); приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як в розвинених країнах цей показник досягає 60–90%.

Наведені дані переконливо демонструють ситуацію, за якої економіка України терміново потребує модернізації. Інноваційна діяльність є одним із найважливіших системних факторів, які при правильному використанні можуть дозволити вийти із сучасної кризової ситуації і

забезпечити національну безпеку держави. І в зв'язку з цим активізація інноваційної діяльності набуває особливого значення.

Показовим у цьому контексті є індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index). Він являє собою глобальне дослідження і демонструє рейтинг країн світу за 113 змінними, які його супроводжують та детально характеризують конкурентоспроможність країни. Згідно з цим рейтингом за 2014–2015 роки серед 144 країн за показником економічної конкурентоспроможності Україна займає 76 в місце та її індекс становить 4,1, що нижче за показник таких держав як Естонія – 4,7, Коста-Ріка – 4,4, Руанда – 4,3 [4]. Динаміку індексу глобальної конкурентоспроможності за окремими країнами світу наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Індекс конкурентоспроможності окремих країн світу (бали від 1 до 7) та місце в загальному списку із 144 країн (розроблено автором за даними [4])

Країни	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2014	
	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце	бали	місце
Німеччина	5,51	5	5,46	7	5,41	7	5,37	7	5,39	5	5,48	6	5,5	5
США	5,67	1	5,74	1	5,43	1	5,59	2	5,43	4	5,47	5	5,5	3
Велика Британія	5,41	9	5,30	12	5,39	12	5,19	10	5,25	12	5,45	8	5,4	9
Японія	5,43	8	5,38	9	5,40	9	5,37	9	5,37	6	5,40	10	5,5	6
Франція	5,18	16	5,22	16	5,14	–	5,13	18	5,13	15	5,11	21	5,1	23
Польща	4,28	50	4,28	51	4,46	–	4,33	41	4,51	39	4,46	41	4,5	43
Казахстан	4,14	61	4,11	66	4,18	66	4,08	73	4,12	72	4,38	51	4,4	50
РФ	4,19	58	4,31	51	4,21	51	4,15	63	4,24	66	4,20	67	4,4	53
Україна	3,98	73	4,09	72	4,00	72	3,95	82	3,90	89	4,14	82	4,1	76

Індекс дає можливість бізнесу орієнтуватися на міжнародному ринку і повинен використовуватися державами, які прагнуть відповідати високим сучасним міжнародним стандартам, прагнуть до підвищення конкурентоспроможності та ліквідації перешкод на шляху інноваційного розвитку. Індекс є інструментом для аналізу проблемних моментів і розробки стратегій країни для досягнення стійкого економічного прогресу. Представники Всесвітнього економічного форуму вказують, що конкурентоспроможність національних економік визначається численними і дуже різноплановими чинниками. Поряд з інституційними чинниками вирішальне значення мають освіта і підвищення кваліфікації робочої сили, постійний доступ до нових знань і технологій. Останніми роками в Україні здійснюються спроби частково вирішити проблему формування інноваційної інфраструктури та на її основі ефективної промислової кооперації за рахунок створення системи технопарків.

У технопарках формується ланцюг, який пов'язує в процесі кооперації фундаментальні і прикладні дослідження. Результати кооперації проявляються в дослідно-конструкторських роботах і проектуванні інноваційних товарів та послуг, дозволяють отримати перші дослідні зразки інноваційної продукції і підготувати реальну основу для майбутнього широкого промислового виробництва. Виникає синергетичний ефект, коли наявність різнорідних малих промислових інноваційних фірм у рамках технопарку дозволяє об'єднати і направити в єдине русло інноваційні розробки і зусилля самих різних по професійній спеціалізації виробничих і науково-технічних колективів. В сучасних умовах саме рішення пограничних наукових і науково-технічних завдань стає основою потужного інноваційного прориву для підприємства, яке ефективно взаємодіє з технопарком.

Значення технопарків і доцільність їх створення як інноваційної форми промислової кооперації в Україні полягає в тому, що:

– вони є ефективною формою кооперації науки і виробництва, базою трансферу інноваційних досягнень до промисловості, бо скорочується до мінімуму тривалість циклу

«дослідження – розробка – впровадження»;
- у технопарках зосереджуються висококваліфіковані кадри різних спеціальностей – учені, розробники, дослідники, аналітики, інженери, спеціалісти різного профілю, зосереджується унікальне устаткування, обчислювальні центри, лабораторії, що забезпечує можливість міжгалузевих досліджень та кооперації, які сприяють синергетичному ефекту діяльності;
- фінансовий капітал представлений венчурним капіталом;
- у технопарках формується еталонне середовище з точки зору як економічних, так і організаційно-географічних умов для створення нових, наукомістких виробництв;
- інноваційна та інвестиційна діяльність технопарків базується на матеріально-технічній і виробничій базі їх учасників;
- учасниками технопарків можуть бути уже існуючі підприємства, які зацікавлені у співпраці з науковим центром у сфері впровадження його розробок, або у використанні інфраструктури та обладнання наукового центру;
- наукова і виробнича інфраструктура технопарків здатна забезпечити проведення всього комплексу робіт відповідно до проектів – від наукових досліджень до промислового випуску інноваційної продукції, маркетингових досліджень і навіть навчання персоналу.

В Україні можна виділити основні інноваційні структури, для яких передбачено відповідне спеціальне законодавство, і чиї функції практично збігаються з традиційним розумінням ТП або технопаркової структури в світі. До них в Україні належать: ТП (впроваджена модель); НП (наукові парки, модель проходить дослідне впровадження на прикладі наукового парку «Київська політехніка»; технополіс (модель в процесі розробки в рамках пілотного проекту технополісу «Київська політехніка» та реалізації національного проекту «Технополіс»).

На півдні України з 2006 року прогнозувалась діяльність технопарків «Технопарк «Хемо-Поль» [5], агропарку «Текстиль» (м. Херсон) [6] та була запропонована пропозиція щодо використання площі та інфраструктурних можливостей морського порту та створення логістичного індустріального парку [7]. Основні характеристики цих парків представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні характеристики технопарків півдня України (розроблено автором за даними [6; 7])

Назва парку	Рік заснування	Основа	Спеціалізація
«Технопарк «Хемо-Поль» (м. Одеса)	2006	Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України та ЗАО «АВС Кемикалс Индастри»	Впровадження у виробництво продуктів малотоннажної хімії (МТХ), конкурентоспроможних матеріалів, розробка нових хімічних технологій.
Агропарк «Текстиль» (м. Херсон)	2007	ХНТУ МОН України	Біотехнології, розробка наукових основ їх використання в АПК
Індустріальний парк	–	Велике підприємство – Морський порт	Логістичні послуги, маркетингові дослідження

Очевидні серйозні науково-технічні проекти – технопарки, які могли б пожвавити економіку півдня України і створити первісну основу інноваційної інфраструктури регіону. На півдні України є умови створення технопарків різного профілю, які могли б надати великі можливості промислової кооперації для малих та середніх підприємств різних галузей господарства. Проте, на думку більшості аналітиків були допущені помилки, які призвели до уповільнення в умовах України формування технопарків або неможливості їх реалізації. Для подальшого розвитку технопарків як елементів інноваційної інфраструктури, що сприяють

ефективній промисловій кооперації, необхідний аналіз допущених помилок та рекомендації щодо створення умов для функціонування технопарків. У загальному вигляді головні проблеми можна охарактеризувати таким чином:

1. В країні відсутні стратегії та стратегічний контролінг системи технопарків, а саме – підтримка їх стратегічного управління, забезпечення взаємодії планування і контролю на стратегічному рівні, забезпечення на державному рівні якісною та своєчасною інформацією, достатньою для прийняття зважених управлінських рішень. У зв'язку з цим існує гостра необхідність детально дослідити роботу українських технопарків, їх переваги та недоліки, визначити й економічно обґрунтувати варіанти їх подальшого розвитку та взаємовідносин з державою. Аналітики вказують, що нинішні проблеми технопарків – це не результат сьогоднішньої фінансової і політичної кризи, це результат нехтування державою науково-технічної та інноваційної сфери, яка накопичувалася роками [3, с.75].

2. Недосконалість інституційної основи ефективного функціонування таких господарсько-територіальних утворень, як технопарки. Існуюче правове регулювання має значні суперечності, вимагає забезпечення узгодженості прав учасників процесу та відповідності нинішнім реаліям економічної та політичної ситуації в країні.

На головні помилки в законодавчій основі системи технопарків вказує В. П. Соловйов [5, с.19]: «... якщо мати на увазі підтримку масового характеру інноваційної діяльності, то значною мірою це можна пояснити помилковим вибором основних об'єктів інвестування. Такими об'єктами були визначені «інноваційні проекти». В Україні не існує законодавчого регламенту щодо структури, форми та змісту інвестиційних проектів, на відміну від регламентації діяльності підприємств та адміністративних територій. Це означає, що підприємства та адміністративні території можуть бути відносно стабільними автономними суб'єктами економічної діяльності, а інвестиційні проекти – не можуть, оскільки, проект – всього лише керівництво до дії. ... Наступною фатальною помилкою було визнання за технопарком як права, так і, по суті, обов'язків займатися комерційною діяльністю. Про це свідчить, зокрема, надання технопарку пільг з податків на прибуток і на додану вартість. Насправді технопарки повинні всього лише сприяти налагодженню понятійного інтерфейсу між тими, хто може запропонувати нововведення, і тими, кому ці нововведення можуть бути цікаві (щоб їх використовувати або щоб не дати ними скористатися конкурентам)».

3. Нестабільна фінансова підтримка, більшість дієвих форм економічної підтримки скасовані. Державна фінансова підтримка законодавчо не передбачена на організацію та функціонування самого ТП. Разом з тим, досвід усіх країн, що успішно інтегрують технопарки в інноваційну складову економіки країни, свідчить про обов'язкове державне фінансування цих структур. Ще в 1996 році китайські лідери зазначали, що створення технопарків стало найбільшим досягненням розвитку високих технологій Китаю у XX столітті [5, с.59]. За наявності підтримки з боку держави технологічні парки забезпечують створення нових робочих місць, розвиток високорентабельних видів бізнесу і наповнення національних ринків наукомісткою технологічною продукцією.

4. Відсутність єдиного понятійного апарату і, як наслідок, різночитання у змісті поняття «технологічний парк». В Україні не робиться навіть спроби розглянути з єдиної точки зору, у тому числі, в правовому аспекті, такі інноваційні структури, як технологічні парки, наукові парки, індустріальні (грюндерські) парки, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, кластерні об'єднання, технологічні платформи. Це призводить до юридичних і організаційних непорозумінь та бар'єрів, збільшує ризики діяльності. При опрацюванні цього питання необхідно враховувати особливості поточного моменту, національну та регіональну специфіку економічного розвитку в Україні.

Важливо також розуміти, що в світі існує визнана Міжнародною асоціацією наукових парків (ІЛ8Р) тенденція зміни формату функціонування наукових і технологічних парків [10, с.85]. Трансформація понять та їх утримання згідно з науково-технічним прогресом, який бурхливо розвивався в XXI столітті, та інформаційно-комунікаційними технологіями, форм існування та інструментів взаємодії учасників процесу, відбувається кожні 15–20 років.

У зв'язку з цим, варто докорінно міняти концептуальні засади створення та функціонування технологічних парків в Україні з урахуванням світового та накопиченого національного досвіду, змінювати вектор їх розвитку, налаштовуючи його на світові тенденції цього процесу.

5. Недостатня маркетингова діяльність, як держави, так і самих технопарків. Практично відсутня інформація про діяльність технопарків, про послуги, які вони пропонують, труднощі, які вони відчувають, і необхідну допомогу з боку маркетингових агентств та можливі варіанти інвестування інноваційних проектів. Необхідна грамотна маркетингова діяльність технопарків зі створення та просування своїх послуг з метою прискорення комерціалізації інновацій. Як і для будь-якого підприємства в ринковому середовищі, маркетинг технопарків передбачає:

– вивчення особливостей маркетингового середовища цього територіально-господарського утворення, у тому числі, макро- і мікромаркетингового середовища;
– формування маркетингової системи інформації цього технопарку; проведення систематичних маркетингових досліджень щодо динаміки і тенденцій попиту і пропозиції на ринку пропонованих технопарком послуг;
– сегментування ринку і вибір власних ринкових ніш: визначення цільової аудиторії; за допомогою маркетингових досліджень розуміння поведінки споживачів для їх ефективної пропозиції і реалізації; позиціонування технопарку на локальному, державному та міжнародному ринку інноваційних продуктів і послуг;
– маркетингове стратегічне планування: дослідження конкурентного середовища та оцінка своїх конкурентних переваг, вибір стратегії розвитку і складання плану;
– розробка комплексу маркетингу: товарної, цінової, комунікативної політики і політики розподілу продукції і послуг технопарку:
– маркетинговий контроль і аудит діяльності технопарку, перевірка отриманих результатів і коригування з тактичними планами маркетингової діяльності.

Висновки і перспективи подальших розробок. Діяльність таких нових господарсько-територіальних утворень як технопарки, вимагає пильної уваги. Зарубіжний досвід свідчить про те, що вони можуть суттєво впливати на формування інноваційної інфраструктури на різних ієрархічних рівнях. У сучасній економіці України існують бар'єри, що перешкоджають розвитку мережі технопарків. Для їх подолання потрібно, перш за все, осмислення проблем, пов'язаних з формуванням і ефективним функціонуванням технопарків в сучасній соціально-економічній ситуації. Необхідна грамотна маркетингова діяльність технопарків щодо створення та просування своїх послуг з метою прискорення комерціалізації інновацій. Зазначено, що в умовах ринку необхідно приділяти більше уваги розробці маркетингової стратегії діяльності технопарку та заходам щодо її реалізації. До них, перш за все, належать: сегментування ринку і вибір своїх ринкових ніш, визначення своєї цільової аудиторії; розробка комплексу маркетингу: товарної, цінової, комунікативної політики і політики розподілу продукції та послуг технопарку, маркетинговий контроль.

Література

1. *Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України № 991-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14.*
2. *Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України: Закон України № 3333-IV від 12.01.2006 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3333-15.*
3. *Мазур А. А. Технологічні парки України / А. А. Мазур, С. В. Пустовойт // Наука та інновації. – 2013. – Т. 9. – № 3. – С. 59–72.*
4. *The Global Competitiveness Report [Electronic source]. – Access: http://www.weforum.org/ issues/global-competitiveness.*

5. *Морозова И. В. Перспективы создания логистических индустриальных парков / И. В. Морозова, М. Е. Перепичко // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2013. – № 3 (63). – С. 4–9.*
6. *«Технопарк Хемо-Поль» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://chemopol.com.ua/innovative-structure/technopark-hemopol.*
7. *Технопарк «Текстиль» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://technopark2007.at.ua.*
8. *Романец І. В. Удосконалення національної моделі технологічних парків України / І. В. Романец // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – № 3 (39). – С. 31–38.*
9. *Соловьйов В. П. Технологічні парки в Україні: від вихідної концепції – до реальної практики / В. П. Соловьйов // Наука та наукознавство. – 2014. – № 1. – С. 15–20.*
10. *Goegl H.-J. Knowledge loves company, Successful models of Cooperation between Universities and Companies in Europe / H.-J. Goegl, C. Schedler // Landschaft des Wissens, 2009. – (ISBN 978-0-230-57586-8).*

References

1. *«About special regime of innovation activity of technological parks»: Legal Act of Ukraine, No. 991-XIV, 05.12.1999» [«Pro spetsialnyi rezhym innovatsiinoi diialnosti tekhnolohichnykh parkiv»: Zakon Ukrainy, No. 991-XIV, 05.12.1999], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14.*
2. *«About amendments to the Law of Ukraine «About special regime of innovation activity of technological parks» and other laws of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 3333-IV, 12.01.2006» [«Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro spetsialnyi rezhym innovatsiynoi diialnosti tekhnolohichnykh parkiv» ta inshykh zakoniv Ukrainy»: Zakon Ukrayiny, No. 3333-IV, 12.01.2006], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3333-15.*
3. *Mazur, A. A., Pustovoyt S. V. (2013), «Technological Parks of Ukraine» [Tekhnolohichni parky Ukrainy], Science and innovations, No. 3, pp. 59–72 (ukr)*
4. *«The Global Competitiveness Report», available at: http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness.*
5. *Morozova, Y. V., Perepychko, M. E. (2013), «Perspectives of logistic industrial parks creation» [Perspektivy sozdaniya logisticheskikh industrialnykh parkov], East European Journal of advanced technology, No. 3 (63), pp. 4–9 (rus)*
6. *«Technopark Khemo-Pol» [Tekhnopark Khemo-Pol], available at: http://chemopol.com.ua/innovative-structure/technopark-hemopol (rus)*
7. *Technopark «Textile» [Tekhnopark «Tekstil»], available at: http://technopark2007.at.ua (rus)*
8. *Romanets, I. V. (2013), «Improvement of the national model of technological parks of Ukraine» [Udoskonalennia natsionalnoi modeli tekhnolohichnykh parkiv Ukrainy], Regional Business Economics and Management, No. 3 (39), pp. 31–38 (ukr)*
9. *Solovyov, V. P. (2014), «Technological parks in Ukraine: from the original concept – to the real practice» [Tekhnolohichni parky v Ukraini: vid vykhidnoi kontseptsii – do realnoi praktyky], Nauka ta naukoznavstvo, No. 1, pp. 15–20 (ukr)*
10. *Goegl, H.-J., Schedler, C. (2009), «Knowledge loves company, Successful models of Cooperation between Universities and Companies in Europe», Landschaft des Wissens, ISBN 978-0-230-57586-8.*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

УДК 658.8

Олександр Олексійович ДИМА
кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»,
e-mail: dyma@kneu.edu.ua

ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТРАНСАКЦІЙНИЙ ПІДХІД

Дима, О. О. Посередницька діяльність: трансакційний підхід / Олександр Олексійович Дима // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 49–55.

Анотація. *У статті досліджено посередницьку діяльність на засадах трансакційного підходу. Проаналізовано зміст поняття «трансакція» як базової ланки процесу обміну. Зазначено, що при обміні відбувається більше однієї трансакції. Виділено типи посередників за видом опосередкованих ресурсів. Визначено ключові функції запропонованих типів посередників. Опосередкування передбачає координацію та інтеграцію зусиль та ресурсів учасників трансакцій.*

Ключові слова: *посередник; посередницька діяльність; координація; інтеграція.*

Александр Алексеевич ДЫМА
кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана»,
e-mail: dyma@kneu.edu.ua

ПОСРЕДНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ТРАНСАКЦИОННЫЙ ПОДХОД

Дыма, А. А. Посредническая деятельность: трансакционный подход / Александр Алексеевич Дыма // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 49–55.

Аннотация. *В статье исследована посредническая деятельность на основе трансакционного подхода. Проанализировано содержание понятия «трансакция» как базового звена процесса обмена. Отмечается, что в процессе обмена происходит более одной транзакции. Выделены типы посредников по виду опосредованных ресурсов. Определены ключевые функции выделенных типов посредников. Процесс опосредования предусматривает координацию и интеграцию усилий и ресурсов участников трансакций.*

Ключевые слова: *посредник, посредническая деятельность, координация, интеграция.*

Oleksandr DYMA
PhD, Associate Professor, Department of Marketing,
Kiev National Economic University named after V. Hetman, e-mail: dyma@kneu.edu.ua

INTERMEDIATION: TRANSACTIONAL APPROACH

Dyma, O. (2015), Intermediation: transactional approach. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Poserednytska diialnist: transaktsiinyi pidkhid; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 49–55.

Annotation. *The article analyses intermediation on the basis of transactional approach. The definitions of a transaction as the basic level of the intermediation process have been researched. It is considered, that the intermediation process consists of more than one transaction. It was proved that five intermediary types mediate different resources such as information, products, services, capital and human resource, which fulfill their functions in the mediation process. The author argues that coordination and integration of efforts and resources of participants of transactions should be fulfilled by the intermediary.*

Keywords: *intermediator; intermediation; coordination; integration.*

JEL classificaton: M21, M31

© ДИМА О.О., 2015

Постановка проблеми у загальному вигляді. Посередницька діяльність має багатовікову історію і вважається однією з найстаріших. За час свого існування посередництво зазнало значних трансформацій. Під впливом сучасних інформаційних, виробничих та транспортних технології виникають нові бізнес-моделі, у яких своє місце займають посередницькі організації, де спостерігається постійна зміна ролі та способу виконання ключових посередницьких функцій.

На сьогоднішній день у доведенні товару чи послуги до кінцевого споживача беруть учать різного типу організації, які можна кваліфікувати як посередницькі. Для кращого розуміння діяльності посередницьких організацій запропоновано розглянути опосередкування через його поділ на окремі трансакції.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам організації посередницької діяльності приділено увагу ще в працях грецьких мислителів та представників середньовічної економічної думки. Ці проблеми досліджують відомі вітчизняні вчені: А. Ф. Павленко [1, с.104], А. С. Савощенко [2, с.336], Л. В. Балабанова [3, с.206], В. В. Апопій [4, с.632], А. В. Вовчак [5, с.111] та ін. Посередництво як трансакційний інститут було розглянуто в дисертації С. С. Корневої [6, с.176]. Ф. Котлер наголошує на багатоканальній природі доведення товарів та послуг від виробника до кінцевого споживача [7, с.720]. У свою чергу, Е. Л. Казбакова наголошує на функціонуванні посередників у різних сферах, які далеко виходять за межі традиційних товарів та послуг [8, с.167].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність цього дослідження пов'язана з виникненням розбіжностей в існуючій практиці організації посередницької діяльності та сучасними теоретичними надбаннями у цій сфері. Опосередкування сьогодні здійснюються через різні канали, і стосується не тільки матеріальних продуктів, але й послуг та інформації. Посередницька діяльність охоплює усе більшу кількість учасників, а взаємозв'язки між ними стають більш складними. Виділення базової операції в процесі опосередкування дозволить зробити цей процес більш ефективним, поєднавши окремі трансакції оптимальним способом у доведенні товару чи послуги до кінцевого споживача.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження функцій посередника в доведенні товарів та послуг до кінцевого споживача на засадах трансакційного підходу. Особливий акцент зроблено на відмінностях в опосередкуванні різних типів ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кращого розуміння природи посередництва пропонуємо звернутися до базової операції в економіці – трансакція. Існує велика кількість визначень категорії «трансакція», деякі з яких представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Наявні визначення категорії «трансакція»

Джерело	Визначення
Вікіпедія	транзакція або трансакція (англ. transaction, от лат. transactio – вчинення, договір) – мінімальна логічно осмислена операція, яка має сенс і може бути здійснена тільки повністю [9]
Чудінов А. Н.	договір, полюбовна угода [10, с.960]
Павленков Ф.	договір, угода, угода політичного чи юридичного характеру, причому обидві сторони, поступаючись деякими правами, складають нову угоду [11, с.370]
Комлев Н. Г.	1) угода (політичне, юридичне), супроводжуване взаємними поступками; 2) фін. банківська операція, переказ грошових коштів [12, с.672]
Райзберг Б. А., Лозівський Л. Ш., Стародубцева Є.	1) банківська операція, яка полягає в переказі грошових коштів з одного рахунку на інший; 2) угода, яка супроводжується взаємними поступками [13, с.479]

Продовження табл. 1

Словник бізнес-термінів	1) банківська операція з переказу грошових коштів з одного рахунку на інший; 2) угода, супроводжувана взаємними поступками; 3) бухгалтерська проводка; 4) угода з цінними паперами [14]

Виділимо трактування трансакції як базової ланки обміну, що запропоновано електронною енциклопедією «Вікіпедія». Для реалізації цього процесу необхідний, з одного боку, виробник (продавець), а з іншого – покупець.

Трансакція може відбуватися двома шляхами:

– пряма трансакція (дарування, бартер), коли суб'єкти трансакції можуть реалізувати її самостійно. Це означає, що вони можуть покрити усі трансакційні витрати (рис. 1);
– трансакція через посередника, відбувається тоді, коли реалізація трансакції вимагає значних витрат і учасники трансакції вдаються до послуг ззовні (рис. 2).

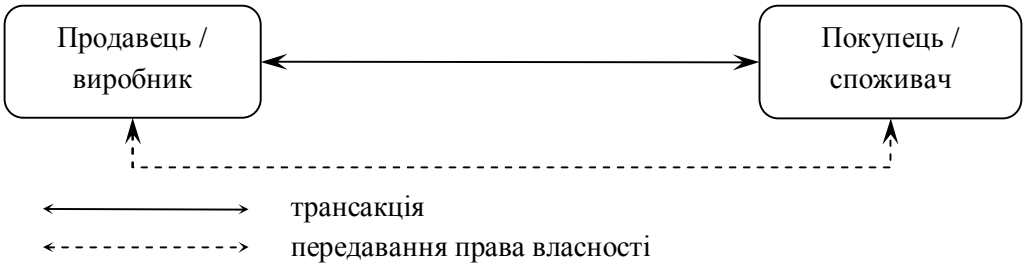

Рис. 1. Пряма трансакція [6, с.176]

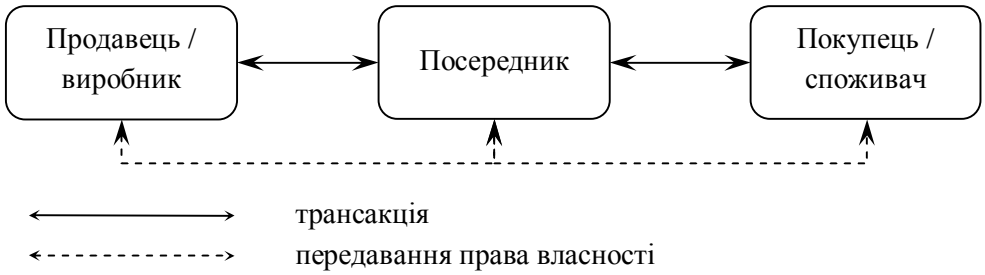

Рис. 2. Опосередкована трансакція [6, с.176]

Прямі зв'язки між постачальником та споживачем передбачають, що в каналі не буде жодного із названих посередників. У цьому випадку можемо вважати таке твердження умовним, оскільки, принаймні, у розрахунках може брати/бере участь фінансовий посередник (особливо враховуючи сучасні тенденції в здійсненні платежів через електронні канали) (рис. 3).

На рівні мікроекономіки, де основним суб'єктом є фірма, трансакції здійснюються переважно через трансакційні інститути: торговельні (біржі, аукціони, оптові організації і мережеві ритейлери тощо), фінансові (банки, інвестиційні та страхові компанії тощо), інформаційні (спеціалізовані інформаційні агентства тощо), інтелектуальні (інтелектуальні біржі, консалтингові компанії тощо). Прямі трансакції тут, імовірніше, є винятком, аніж нормою, але і вони мають місце та використовуються [6, с.176].

Сьогодні існування інфраструктури, що забезпечує реалізацію трансакції, є обов'язковим. Особливу увагу варто звернути на розвиток мережі Інтернет. У багатьох випадках функціонування підприємства унеможливлюється без представництва в мережі (тобто більшість замовлень генерується завдяки представництву в мережі Інтернет).

У деяких випадках функціонування постачальника товарів та послуг повністю реалізується за посередництва мережі Інтернет (електронна торгівля, деякі авіаперевізники тощо).

Рис. 3. Пряма трансакція з інфраструктурним посередником (розроблено автором)

Звісно, що розподіл товарів без використання посередницької мережі ускладнюється [15, с.264]. Компанія змушена витрачати надлишкові ресурси на організацію зберігання продукції, товарорух та комунікаційний процес. Також у виробника/продавця може бути недостатньо компетенцій для реалізації деяких функцій. Для стимулювання/інтенсифікації обміну необхідно існування відповідних посередників: інформаційних, фінансових, товарних тощо. Тобто в межах окремо взятої трансакції відбувається взаємодія, учасники якої мають інтегруватися, а окремі функції координуватися.

Е. Л. Казбакова вважає, що сфери посередницької діяльності різноманітні. Серед них основними є такі [8, с.167]:

– маркетинг, де до послуг посередника звертаються, досліджуючи ринки, організацію каналів закупівель та збуту. Посередниками вважають дилерів, дистриб'юторів, агентів та комісіонерів;
– сфера грошового обігу, кредиту та фінансових ринків. Фінансовими посередниками є усі види банків, страхових компаній, пенсійних фондів тощо;
– до посередницьких зараховують біржові операцій, де посередниками виступають брокери, дилери, джобери та маклери;
– посередниками є арбітражні суди, профспілки та інші структури, які розв'язують проблеми між економічними суб'єктами.

Відомий економіст Ф. Котлер виділяє п'ять різних потоків у доведенні товару до кінцевого споживача: матеріальний потік, потік прав власності, потік платежів, інформаційний потік, потік засобів просування. На погляд автора статті, виділення потоку засобів просування є необґрунтованим і має бути об'єднаним з інформаційним або матеріальним потоком (залежно від рівня матеріальності засобу просування) [7, с.720].

Такі підходи мають цілу низку недоліків, адже в умовах постійної зміни структури суб'єктів господарювання та появи нових організаційних форма поділ посередників за принципом організації втрачає свою актуальність.

С. С. Корневою запропоновано здійснювати поділ посередницьких підприємств за типом ресурсів, щодо яких надають посередницькі послуги: земля, капітал, праця, підприємницькі здібності та інформація, товари та послуги [6, с.176]. Дотримуючись цього підходу, запропонуємо власний перелік типів посередницьких підприємств:

– товарні посередники, які здійснюють посередницькі операції з матеріальними благами;
– посередництво у сфері послуг також варто виділити окремо, що пов'язано зі специфікою нематеріальних продуктів, яку необхідно враховувати;
– фінансове посередництво – забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів;
– інформаційні посередники, чия роль набуває неабиякого значення в сучасних умовах, коли інформація стає найціннішим благом. Водночас як споживання товарів, послуг та фінансових ресурсів усе більше слугують засобом отримання інформаційних ресурсів;
– посередництво, пов'язано з трудовими ресурсами, що забезпечує їх перерозподіл.

В табл. 2 представлено перелік функцій, що виконуються названими посередниками:

Таблиця 2

Види посередників за типом опосередковуваних ресурсів (розроблено автором)

Опосередковуваний ресурс	Тип посередника	Приклад	Функція посередника						
			Логістика	Просування	Переговори	Фінансування	Виробництво	Сервіс	Ризик
Товар	Товарний посередник	Оптові посередники, роздрібні магазини	+	+	+	+	+	+	+
Послуга	Посередник у сфері послуг	Туристичні агенції, концертні агенції	+	+	+	+	+	+	+
Інформація	Інформа-ційний посередник	Рекламні агенції, електронні бібліотеки	+	+	+			+	+
Фінансові ресурси	Фінансовий посередники	Банки, кредитні спілки			+	+		+	+
Праця	Посередник у сфері розподілу трудових ресурсів	Агентства працевлаштування, біржі фрилансерів	+	+	+				+

Зазначимо, що на набір функцій, що виконуються посередниками, впливає перелік ринкових факторів: тип ринку, власне купівля, рівень розвитку ринку тощо.

Дослідження категорії «посередництво» ускладнюється тим, що це поняття зазнає постійних змін разом з трансформацією сучасної економіки і появою нових ціннісних орієнтирів у споживача. Крім цього, у більшості випадків реалізація будь-якої посередницької трансакції передбачає участь принаймні кількох таких посередників. У такій ситуації один учасник реалізує трансакцію через трансформацію цінності, тоді як інші забезпечують інфраструктуру для реалізації трансакції. Отже, трансформуюча сторона забезпечує координацію та інтеграцію усіх інших учасників, включаючи виробника, споживача та інфраструктурних посередників (рис. 4).

Варто звернути увагу на те, що в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій, багатоканальності розподільчого процесу, глобалізації, дезінтермедіації, цілком справедливим буде існування прямих зв’язків постачальника та покупця/споживача паралельно з існуванням каналів, організованих за допомогою посередників.

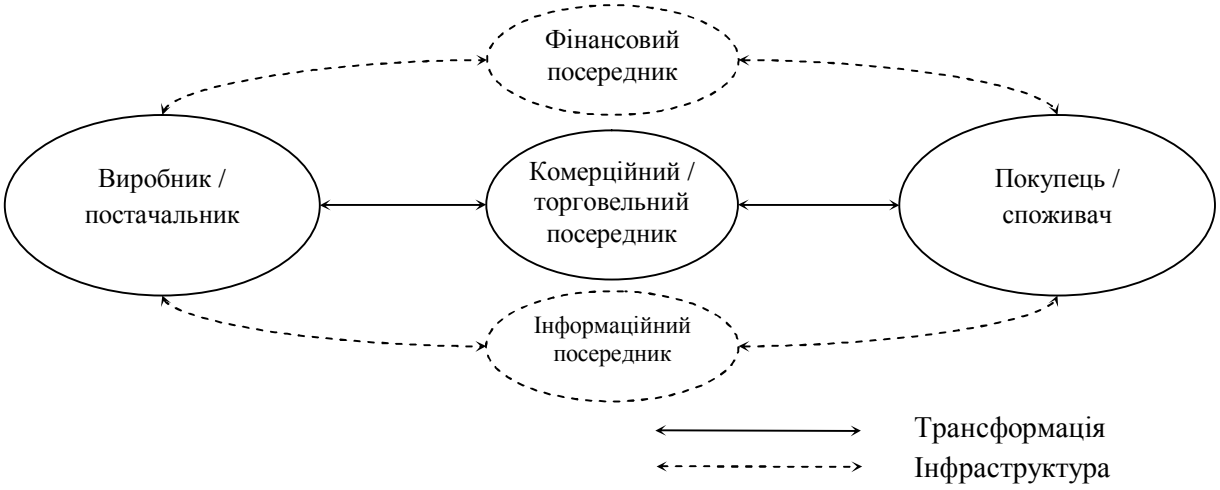

Рис. 4. Участь різних типів посередників у трансакції (розроблено автором)

При побудові посередницьких каналів компанії також варто враховувати не лише довжину та ширину каналів розподілу, як це представлено в класичних підручниках з маркетингу, але й тип посередників у кожному каналі та його рівні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Посередницькі підприємства можна поділити за типом опосередковуваних ресурсів: товари, послуги, інформація, фінансові ресурси та праця. Кожен із визначених типів посередників може реалізовувати ключові функції посередницької організації: забезпечення товароруху (логістика), просування ресурсу на ринку, проведення переговорів від власного імені або від імені виробника чи споживача, фінансування трансакції, участь у виробництві, забезпеченні сервісного обслуговування до, у процесі та після купівлі, взяття на себе трансакційних ризиків. У подальшому варто глибше дослідити особливості координації та інтеграції учасників мережі створення цінності.

Література

1. *Павленко А. Ф. Планирование и развитие снабженческо-сбытовых организаций / А. Ф. Павленко. – К.: Вища школа, 1989. – 104 с.*
2. *Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб / А. С. Савощенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.*
3. *Балабанова Л. В. Оптовая торговля: маркетинг и коммерция / Л. В. Балабанова. – М.: Экономика, 1990. – 206 с.*
4. *Організація торгівлі: підруч.; 3-тє вид. / [В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький та ін.]; за ред. В. В. Апопія. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 632 с.*
5. *Войчак А. В. Организационно-экономический механизм посреднической деятельности предприятий оптовой торговли / А. В. Войчак. – К.: Вища школа, 1991. – 111 с.*
6. *Корнева, С. С. Посредничество как трансакционный институт: сущность виды, тенденции развития: дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Светлана Сагитовна Корнева. – Саратов, 2008. – 176 с.*
7. *Маркетинговий менеджмент: підруч. / [Ф. Котлер, К. Л. Келлер, А. Ф. Павленко та ін.]. – К.: Хімджест, 2008. – 720 с.*
8. *Казбакова Э. Л. Влияние института посредничества на рыночное взаимодействие экономических агентов: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Эльвира Львовна Казбакова. – М.: Государственный университет управления, 2002. – 167 с.*
9. *Трансакция (значения) [Электронный ресурс] / Веб-сайт Википедии, 2014. – Режим доступа: wikipedia.org.*
10. *Чудинов А. Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / А. Н. Чудинов. – СПб.: Издание В. И. Губинского, 1910. – 960 с.*

11. *Павленков Ф. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / Ф. Павленков. – [2-е изд.]. – СПб.: Типография Ю. Н. Эрлих, 1907. – 370 с.*
12. *Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов / Н. Г. Комлев. – М.: Эксмо, 2006. – 672 с.*
13. *Райзберг Б. А. Современный экономический словар; 2-е изд., испр. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.*
14. *Словарь бизнес-терминов [Электронный ресурс] / Веб-сайт Академик, 2014. – Режим доступ: http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/13007.*
15. *Обритько Б. А. Менеджмент посередницької та біржової діяльності: навч. посіб. / Б. А. Обритько. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.*

References

1. *Pavlenko, A. F. (1989), Planning and development of supply-and-sales agencies [Planirovanie i razvitie snabzhenchesko-sbytovykh orhanizatsiy], Vyshcha shkola, Kyiv, 104 p. (rus)*
2. *Savoshchenko, A. S. (1907), Market infrastructure [Infrastruktura tovarnoho rynku], KNEU, Kyiv, 336 p. (ukr)*
3. *Balabanova, L. V. (1990), Wholesale: marketing and commerce [Optovaya torgovlya: marketing i kommertsiya], Ekonomika, Moscow, 206 p. (rus)*
4. *Apopiy V. V., Mishchuk I. P., Rebytskyi V. M. and others (2009), Organization of trade, 3rd ed. Ed. V. V. Apopiy [Orhanizatsiia torhivli, za red. V. V. Apopiia, 3-te vyd.], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 632 p. (ukr)*
5. *Voichak, A. V. (1991), Organizational-and-economic mechanism of wholesale traders intemediation activity [Orhanizatsionno-ekonomicheskiy mekhanizm posrednicheskoy deyatelnosti predpriyatiy optovoy torgovli], Vyshcha shkola, Kyiv, 111 p. (rus)*
6. *Korneva, S. S. (2008), Intermediary as transactional institute: essence, types and development trends: dissertation [Posrednichestvo kak transaktsionnyy institut: sushchnost, vidy, tendentsii razvitiya: dis. … kand. ekon. nauk], Moscow, 176 p. (rus)*
7. *Kotler, F., Keller, K. L., Pavlenko, A. F. and others (2008), Marketing management [Marketinhovyi menedzhment], Khimdzhest, Kyiv, 720 p. (ukr)*
8. *Kazbakova, E. L. (2002), Influence of mediation on the market interaction of economic agents: dissertation [Vliyanie instituta posrednichestva na rynochnoe vzaimodeistvie ekonomicheskikh agentov: dis. ... kand. ekon. nauk], Moscow, 167 p. (rus)*
9. *Transaction [Transaktsiya], available at: wikipedia.org (rus)*
10. *Chudynov, A. N. (1910), Dictionary of foreign words that are included in the Russian language [Slovar inostrannykh slov, voshedshikh v sostav russkogo yazyka], Izdanie V. Y. Gubinskogo, St. Petersburg, 960 p. (rus)*
11. *Pavlenkov, F. (1907), Dictionary of foreign words that are included in the Russian language [Slovar inostrannykh slov, voshedshikh v sostav russkoho yazyka], Tipografiya Yu. N. Erlikh, St. Petersburg, 370 p. (rus)*
12. *Komlev, N. G., (2006), Dictionary of foreign words [Slovar inostrannikh slov], Eksmo, Moscow, 672 p. (rus)*
13. *Raizberg, B. A. (1999), Modern dictionary of economics. 2nd ed. [Sovremenniy ekonomicheskiy slovar, 2-e izd.], Infra-M, Moscow, 479 p. (rus)*
14. *«Dictionary of business terms» [Slovar biznes-terminov], available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/13007 (rus)*
15. *Obrytko B. A. (2003), Management of intermediation and exchange activities [Menedzhment poserednytskoi ta birzhovoi diialnosti], MAUP, Kyiv, 264 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015.

УДК 339.9

Христина Михайлівна ДОРОФЄЄВА
аспірант кафедри міжнародної економіки і туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, e-mail:kristina_d92@mail.ru

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Дорофєєва, Х. М. Аналіз показників діяльності транспортної системи України / Х. М. Дорофєєва // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 56–62.

Анотація. *У статті розглянуто основні показники діяльності транспортної системи України. Представлено структуру інвестування в транспортну галузь України. Проаналізовано динаміку показників транспортної системи як на внутрішньому ринку послуг, так і на міжнародному. Окрему увагу приділено структурі перевезень. Виявлено та обґрунтовано зміни в структурі перевезень України. Представлено загальні тенденції розвитку всіх видів транспорту України. Визначено проблеми, що перешкоджають динамічному розвитку транспортної галузі держави.*

Ключові слова: *транспортна система; транспортна мережа; вантажообіг; пасажирообіг; експорт і імпорт транспортних послуг.*

Кристина Михайловна ДОРОФЕЕВА
аспирант кафедры международной экономики и туризма, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского, e-mail: kristina_d92@mail.ru

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Дорофеева, К. М. Анализ показателей деятельности транспортной системы Украины / Кристина Михайловна Дорофеева // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 56–62.

Аннотация. *В статье рассмотрены основные показатели деятельности транспортной системы Украины. Представлена структура инвестирования в транспортную отрасль Украины. Проанализирована динамика показателей транспортной системы как на внутреннем рынке услуг, так и на международном. Отдельное внимание уделено структуре перевозок. Выявлены и обоснованы изменения в структуре перевозок Украины. Представлены основные тенденции развития всех видов транспорта Украины. Определены проблемы, которые препятствуют динамичному развитию транспортной отрасли государства.*

Ключевые слова: *транспортная система; транспортная сеть; грузооборот; пассажирооборот; экспорт и импорт транспортных услуг.*

Khristina DOROFEYEVA
Postgraduate student, International Economy and Tourism Department, Donetsk National University of Economic and Trade named after M. Tugan-Baranovsky, e-mail: kristina_d92@mail.ru

ANALYSIS OF PERFORMANCE INDICATORS THE TRANSPORT SYSTEM OF UKRAINE

Dorofeyeva, K. (2015), Analysis of performance indicators the transport system of Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Analiz pokaznykiv diialnosti transportnoi systemy Ukrainy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 56–62.

© ДОРОФЄЄВА Х.М., 2015

Abstract. *The article describes the main indicators of transport system of Ukraine. The structure of investments to the transport industry of Ukraine is presented. The dynamics of indicators of the transport system in the domestic and international market is analyzed. Special attention is paid to the structure of transportation. The changes in the structure of the transport system of Ukraine are explored. General trends in the development of all modes of transport of Ukraine are presents. Challenges to the dynamic development of the transport sector of the state are identified.*

Keywords: *transport system; transport network; the turnover; the passenger; export and import of transport services.*

JEL classification: F14

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стрімкий розвиток світової економіки в XXI столітті, активізація інтеграційних процесів у всіх сферах діяльності людства тісно пов'язані з ефективністю функціонування світової комунікаційної системи, особливе місце в якій займає транспортна галузь. Транспорт є елементом продуктивних сил суспільства та специфічною галуззю матеріального виробництва, за показниками розвитку якої можна оцінювати адекватність вирішення проблем та виконання завдань, які стоять перед економічними суб'єктами, що формують національні, регіональні та світові системи [1].

Україна є транзитною державою, що відкриває широкі перспективи до співробітництва у транспортній галузі. Довгострокова стратегія розвитку України зумовлює націленість держави на входження у світову економічну систему і насамперед – на економічну інтеграцію з країнами Європейського Союзу [2, с.94]. Активізація інтеграційного процесу призведе до зростання товарообігу між співпрацюючими країнами, а отже і до збільшення навантаження на транспортну систему. Саме тому дослідження показників розвитку транспортної галузі України є актуальним та необхідним.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Розгляду особливостей функціонування та оптимізації транспортної системи присвячено праці таких учених, як: А. Е. Горева, А. Е. Емірової, В. К. Городецького [1] та ін. Аналізу транспортної системи України присвячено праці А. С. Маловичка, С. В. Смеричевської, С. В. Чернешової та ін.

Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості формування та розвитку української транспротної системи, відстунім є комплексне трактування специфіки її функціонування. Дослідження вчених зосереджуються здебільшого на проблемах розвитку транспротної системи України. Таким чином існує об'єктивна необхідність подальшої розробки й удосконалення теоретико-методичних та практичних основ розвитку української транспортної системи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Транспортна система у сучасних умовах глобалізації характеризується динамічністю та гнучкістю. Актуальність аналізу показників роботи транспортної системи України обумовлена необхідністю визначення тенденцій її розвитку з метою своєчасного реагування на зміни як зовнішніх, так і внутрішніх факторів економічної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз показників роботи транспортної системи України та виявлення проблем, що перешкоджають їх динамічному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспортна галузь є однією з найважливіших в економіці будь-якої держави. Рівень розвитку транспортної системи держави представляє собою один з найважливіших показників її економічної та соціальної інтеграції в світову економіку, ефективність її роботи – основна вимога для конкурентоспроможності на світовій арені.

Протягом останніх десятиріч розвиток не тільки української, але й світової транспортної системи зазнав складнощів, що були викликані як зовнішніми факторами, такими як вплив кризових явищ, так і внутрішніми – транспортні системи, як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, потребують значних змін відповідно до вимог сучасного розвитку світового господарства. Кризові явища 2008–2012 років відбилися на показниках роботи транспортної галузі більшості країн світу, при цьому найбільший вплив вони спричинили на регіони, що розвиваються.

Транспортна система України являє транспортну інфраструктуру, усі види транспортних засобів, систему управління та робітників транспортної сфери у сукупності, що забезпечують узгоджений взаєморозвиток і функціонування перерахованих вище її елементів з метою максимального задоволення транспортних потреб населення і промисловості. Структура транспортної системи України не зазнала значних змін з часів незалежності країни (рис. 1).

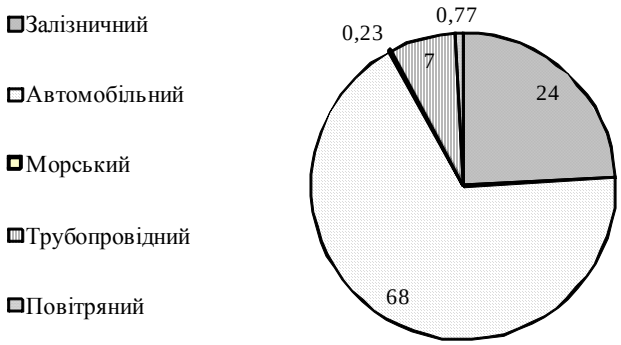

Рис. 1. Структура транспортної системи України

Залізничний транспорт має питому вагу – 24% від загального обсягу перевезень та є найбільш розвиненим в Україні (за обсягом перевезень він виконує найбільшу частку – від 40 до 60% [3]). Незначну питому вагу займають морський та авіаційний транспорт.

Довготривала стратегія розвитку транспортної системи України спрямована на розширення мережі транспортних комунікацій, збільшення їх завантаженості, покращення синхронності роботи різних видів транспорту за рахунок значного обсягу фінансування у транспортну галузь [4]. Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на період до 2020 року визначає основи інвестиційної політики, яка має забезпечити реалізацію завдань, що виникають перед галуззю в умовах зростання попиту на транспортні послуги та активізації процесів інтеграції до європейської транспортної системи [5]. Проте, за даними Державної служби статистики України, обсяг капітальних інвестицій до підприємств транспортної галузі у 2013 році склав 18833,3 млн. дол., що на 42,6% або на 13974,6 млн. дол. менше, ніж у 2012 році [3]. Дані табл. 1 свідчать про скорочення обсягів інвестування починаючи з 2011 року. Зменшення обсягів фінансування зазнав наземний вид транспорту – на 69,62%, у тому числі, трубопровідний – 61,52%. Скорочення обсягів капітальних вкладів зазнав і авіаційний транспорт – після 2011 року розмір інвестицій скоротився на 312,9 млн. дол. Це пов’язано передусім зі складною економічною ситуацією в Україні: у 2013 році держава увійшла до стану рецесії у зв’язку зі значним скороченням ВВП.

Таблиця 1

Динаміка обсягів капітальних інвестицій до підприємств транспортної галузі України в 2010–2013 рр., млн. дол. [3]

Вид транспорту	2010 р.	2011 р.	Темп росту 2011 до 2010 р.,%	2012 р.	Темп росту 2012 до 2011 р.,%	2013 р.	Темп росту 2013 до 2012 р.,%
Наземний та трубопровідний	6770,7	9051	133,68	15144,3	167,32	4601,4	30,38

Продовження табл. 1

Вантажний залізничний	2093,6	2872,5	137,20	6189,9	215,49	–	–
Вантажний автомобільний	1200,7	1693,3	141,03	1572,6	92,87	1448,7	92,12
Трубопровідний транспорт	1831,5	2170	118,48	2400,5	110,62	923,6	38,48
Інший пасажирський наземний	1644,9	2315,2	140,75	2107,1	91,01	1281,5	60,82
Водний	178,5	149,3	83,64	117,3	78,57	132,6	113,04
Пасажирський морський	0,2	0,3	150,00	15,3	5100,00	–	–
Вантажний морський	31,7	53	167,19	24,5	46,23	83,9	342,45
Авіаційний	616,9	853,4	138,34	775,4	90,86	540,5	69,71

Скорочення обсягів фінансування транспортної галузі спричинило вплив на ефективність роботи транспортної системи України.

Розглянемо вантажообіг України наземними видами транспорту та морським транспортом. Протягом останніх п’яти років показники вантажообігу на різних видах транспорту зазнали значних змін (табл. 1). Вантажообіг на автомобільному транспорті є найбільш сталим показником: лише у 2011 році спостерігалося незначне скорочення на 0,7%, проте у 2012 та 2013 роках наявне збільшення показника в середньому на 2%. Хоча, у 2013 році обсяг вантажообігу майже за усіма видами транспорту скоротився, однак порівняно з 2009 роком вантажообіг на залізничному транспорті збільшився на 14,3% або на 28038,9 млн. т/км, на автомобільному – на 19,5% або на 6620,5 млн. т/км, водночас як на водному транспорті вантажообіг скоротився на 41,8% або на 3311,9 млн. т/км у 2013 році порівняно з 2009 роком, на трубопровідному – на 22,7% або на 32228,7 млн. т/км, на авіаційному – на 22,1% або на 77,3 млн. т/км. Скорочення вантажообігу на морському та авіаційному транспорті обумовлюється підвищенням тарифів на перевезення, на трубопровідному транспорті – скороченням кількості діючих газо- та нафтопроводів у зв’язку з їх зношеністю [1].

Таблиця 2

Динаміка вантажообігу України у 2009–2013 рр., млн. т/км [3]

Вид транспорту	2009 р.	2010 р.	Темп росту 2010 р. до 2009 р.	2011 р.	Темп росту 2011 р. до 2010 р.	2012 р.	Темп росту 2012 р. до 2011 р.	2013 р.	Темп росту 2013 р. до 2012 р.
Залізничний	195978	218037	111,26	243556	111,70	237274	97,42	224017	94,41
Автомобільний	33866,7	38697,2	114,26	38438,9	99,33	39194	101,96	40487	103,30
Водний	7927,1	9014,5	113,72	7365,2	81,70	5324,8	72,30	4615,2	86,67
Трубопро-відний	141880	138445	97,58	136700	98,74	112505	82,30	109651	97,46
Авіаційний	350,3	378,2	107,96	366,8	96,99	349,5	95,28	273,0	78,11

Розглядаючи пасажирообіг та відправлення пасажирів транспортном України, варто відзначити, що, на відміну від вантажообігу, ці показники не зазнали значних змін. Найбільше навантаження має автомобільний транспорт – послугами цього виду перевезень користується 93,3% населення [3]. За даними Державної служби статистики України (табл. 3) у 2013 році пасажирообіг на автомобільному транспорті склав 49 млрд. пас/км, що на 2,58% менше ніж у 2012 році і на 11,2% менше ніж у 2009 році. Сокорочення обсягів перевезення пасажирів цим видом транспорту частково пояснюється перерозподілом навантаження на авіаційний транспорт, що до 2013 року демонстрував стабільне збільшення пасажирообігу. Відносно стабільним є пасажирообіг на залізничкому транпорті, що також зазнав незначного скорочення за рахунок змін у структурі пасажирських перевезнь. Іншими причинами зниження цього показника є збільшення кількості приватного транспорту, міграція населення, знос транспортних засобів та збитковість соціально значущих маршрутів [6].

Важливою характеристикою розвитку транспортної системи України є торгівля транспортними послугами. Найбільшу частку в міжнародних транспортних послугах України займає експорт – 33%. У загальному обсязі експорту послуг за 2013 р. 29,5% припадало на послуги вантажного транспорту, однак питома вага вантажних транспортних послуг у загальному обсязі імпорту послуг за 2013 р. становила 2,0%. За даними Державної служби статистики України найбільшу частку у експортному вантажопотоці України має залізничний транспорт (50,7%), найменшу – авіаційний (0,0003%) [3].

Таблиця 3

Динаміка пасажирообігу України у 2009–2013 рр., млн. т/км [3]

Вид транспорту	2009 р.	2010 р.	Темп росту 2010 до 2009 р., %	2011 р.	Темп росту 2011 до 2010 р., %	2012 р.	Темп росту 2012 до 2011 р., %	2013 р.	Темп росту 2013 до 2012 р., %
Залізничний	48,3	50,2	103,93	50,6	100,80	49,3	97,43	49	99,39
Морський	0,1	0,1	100	0,1	100	0,1	100	0,1	100
Авіаційний	9	9	100	11,8	131,11	14,4	122,03	12,6	87,50
Автомобільний	55,2	55,2	100	51,5	93,30	50,3	97,67	49	97,42

Згідно з даними табл. 4 обсяг експорту вантажів усіма видами транспорту протягом останніх п’яти років збільшився з 134255,7 тис. т. у 2009 році до 175558,4 тис. т. у 2013 році, тобто на 30,7% або на 41302,7 тис. т. Стабільне збільшення обсягів експорту вантажів спостерігається до країн СНД, країн ЄС та країн Азії. Активізація інтеграційних процесів призводить до збільшення товарообігу між країнами цих регіонів. Окрему увагу варто звернути на те, що географічне положення України дозволяє однаково ефективно вести торгівлю, перевозити вантажі будь-яким видом транспорту між державами Європи, СНД та Азії. Скорочення вантажопотоку між Україною та країнами Америки та Азії взаємопов’язані з загальносвітовою тенденцією скорочення вантажних перевезень морським та повітряним транспортом через збільшення тарифних ставок [6].

Також необхідно зазначити, що найбільші обсяги експорту вантажів Україна має з країнами-членами ЄС. При цьому майже 52% вантажопотоку припадає на залізничний транспорт, і всього 8% – на автомобільний. Найбільші обсяги вантажів приходяться на такі країни, як Австрія (2358,47 тис. т.), Болгарія (2048,61 тис. т.), Польща (6466,47 тис. т.), Словаччина (2705,40 тис. т.), Угорщина (1249,30 тис. т.), Чеська Республіка 4190,47 (тис. т.) [7].

Таблиця 4

Динаміка експорту вантажів усіма видами транспорту України до деяких регіонів світу в 2009–2013 рр., тис. т. [3; 7]

Регіон	2009 р.	2010 р.	Темп росту 2010 р. до 2009 р.	2011 р.	Темп росту 2011 р. до 2010 р.	2012 р.	Темп росту 2012 р. до 2011 р.	2013 р.	Темп росту 2013 р. до 2012 р.
Країни СНД	28697,8	36310,4	126,53	43376,9	119,46	47557,5	109,64	48251,2	101,46
Країни ЄС	34176,9	43891,8	128,43	51269,0	116,81	51371,8	100,20	52687,1	102,56
Азія	54604,9	45407,7	83,16	45959,9	101,22	51664,7	112,41	54569,8	105,62
Африка	10585,5	9028,1	85,29	7784,6	86,23	14735,8	189,29	14605,8	99,12
Америка	2882,9	4961,9	172,11	4682,1	94,36	4450,9	95,06	4202,7	94,42
Усього	134255,7	142977,9	106,50	155597,7	108,83	170854,6	109,81	175558,4	102,75

Згідно з даними табл. 5 обсяг імпорту вантажів усіма видами транспорту протягом останніх п’яти років зменшився з 69388,0 тис. т. у 2009 році до 47255,6 тис. т. у 2013 році,

тобто на 31,9% або на 22132,4 тис. т. Зменшення обсягів імпорту вантажів спостерігається до країн СНД. У 2012 році спостерігалося скорочення імпортного вантажопотоку також з країн Азії, Африки та Америки. Тільки імпорт вантажів з країн-членів ЄС стабільно збільшується. Так, у 2013 році імпорт вантажів з країн ЄС склав 11625,6 млн. т., що на 8,1% більше ніж у 2012 році та на 65,7% більше ніж у 2009 році.

На відміну від експорту вантажів найбільшу питому вагу в імпортному вантажопотоці України займає автомобільний транспорт – 50,5%, а залізничний – 27,8% [3]. Найбільші обсяги вантажів надходять до України з таких держав, як Німеччина (1663,48 млн. т.) та Польща (3647,21 млн. т.) [7].

Таблиця 5

Динаміка імпорту вантажів усіма видами транспорту України до деяких регіонів світу в 2009–2013 рр., тис. т. [3; 7]

Регіон	2009 р.	2010 р.	Темп росту 2010 р. до 2009 р.	2011 р.	Темп росту 2011 р. до 2010 р.	2012 р.	Темп росту 2012 р. до 2011 р.	2013 р.	Темп росту 2013 р. до 2012 р.
Країни СНД	69388,0	53918,8	77,71	68957,9	127,89	55093,5	79,89	47255,6	85,77
Країни ЄС	7017,2	8221,8	117,17	9019,6	109,70	10753,9	119,23	11625,6	108,11
Азія	4618,5	6979,1	151,11	6435,3	92,21	6118,9	95,08	6581,9	107,57
Африка	3532,2	4255,3	120,47	4509,2	105,97	3928,5	87,12	4421,8	112,56
Америка	2396,4	3550,9	148,17	5304,5	149,38	5032,3	94,87	5169,5	102,73
Усього	88019,8	78364,2	89,03	95706,5	122,13	82306,5	86,00	76134,2	92,50

Аналіз існуючих показників розвитку транспортної системи України дозволяє виділити такі проблеми:

– зношеність основних фондів;
– застаріла матеріально-технічна база організацій, що здійснюють обслуговування транспортної мережі;
– недостатнє фінансування будівництва та реконструкції об’єктів транспортної інфраструктури.

В Україні є всі необхідні умови для формування сучасної системи транспортних комунікацій, яка відповідала б європейським стандартам. Такими умовами є достатня ресурсна база, наявність кваліфікованого трудового ресурсу, вигідні природнокліматичні і географічні характеристики території; наявність конкурентоспроможних науково-технічних проектів, які пройшли відповідну експертизу і готові до реалізації, зацікавленість закордонних інвесторів у розміщенні капіталів в Україні [8, с.15], стійка тенденція до визнання України світовим співтовариством як європейської держави, наявність затвердженої концепції створення і функціонування в Україні національної мережі міжнародних транспортних коридорів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, необхідно відзначити, що розвиток транспортної системи України значно залежить від економічної ситуації в державі. Нестача фінансування до транспортної галузі та низький рівень доходів населення обумовлюють скорочення обсягів пасажиро- та вантажопотоків майже на всіх видах транспорту. Проте в Україні існують умови для формування сучасної транспортної системи та її інтеграції до європейської, дослідження яких є перспективою подальших розробок.

Література

1. *Городецький В. К. Світова економіка. Розділ 9 «Транспорт, зв'язок, сфера послуг» [Електронний ресурс]: навч. посіб. / В. К. Городецький. – Режим доступу: http://economuch.com/zarubejnyih-stran-hozyaystvo/transport-svyaz-sfera-10960.html.*
2. *Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. – Київ: Вікар, 2006 р. – 396 с.*
3. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.*
4. *Офіційний сайт проекту «Підтримка впровадження транспортної стратегії України» / Розділ «Законодавство Європейського Союзу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transportukraine.eu/docs/27?order=field_number_value&sort=asc&title=&field_number_value.*
5. *Про розробку проекту «Концепція економічного і соціального розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період»: Наказ Міністерства транспорту України № 399 від 02.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/document/spart28/inx28282.htm.*
6. *Світова транспортна система: структура та розвиток. Офіційний сайт журналу «Бизнес-Центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biznesdays.ru/mirovaya-transportnaya-sistema-struktura-i-razvitie.html.*
7. *International transport forum [Electronic source]. – Access: http://www.international transportforum.org.*
8. *Геоекономічні сценарії розвитку і Україна / [М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, І. К. Бистряков, Е. Г. Кочетов; под. ред. А. С. Філіпенко]. – Київ: Академія, 2010. – 326 с.*

References

1. *Gorodetsky, V. K. Global economy. Section 9, «Transportation, communications, services» [Svitova ekonomika. Rozdil 9 «Transport, zviazok, sfera poslug»], available at: http://economuch.com/zarubejnyih-stran-hozyaystvo/transport-svyaz-sfera-10960.html (ukr)*
2. *Stechenko, D. M. (2006), Distribution of productive forces and regional studies [Rozmischennia produktyvnykh syl i regionalistyka], Vcar, Kyiv, 396 p. (ukr)*
3. *Official website of the State Statistics Service of Ukraine [Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: www.ukrstat.gov.ua (ukr)*
4. *Official website of the project «Support to the implementation transport strategy of Ukraine». The Category of «European Union Law» [Ofitsiinyi sait proektu «Pidtrymka vprovadzhennia transprotnoi stratehii Ukrainy». Rozdil «Zakonodavstvo Evropeiskoho Soiuzu»], available at: http://www.transportukraine.eu/docs/27?order=field_number_value&sort=asc&title=&field_number_value (ukr)*
5. *«The development of the project «Concept of economic and social development of the transport complex of Ukraine in the medium term»: Legal Act of Ukraine, No. 399, 02.07.2001» [«Pro rozrobku proektu «Kontseptsiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy na serednostrokovyi period»: Nakaz Ministerstva transportu Ukrainy, No. 399, 02.07.2001»], available at: http://www.uazakon.com/document/spart28/inx28282.htm (ukr)*
6. *Global transport system: structure and development. The website of the journal «Business Center» [Svitova transportna systema: struktura ta rozvytok. Sait zhurnalu «Biznes-Tsentr»], available at: http://biznesdays.ru/mirovaya-transportnaya-sistema-struktura-i-razvitie.html (ukr)*
7. *International transport forum, available at: http://www.international transportforum.org.*
8. *Zgurovsky, M. Z., Pakhomov, Y. M., Bistryakov, I. K., Kochetov, E. G. (2010), Geo-economic development scenarios and Ukraine. Ed. A. Filipenko [Geoekonomichni stsenarii rozvytku i Ukraina; za red. A. S. Filipenko], Academy, Kyiv, 326 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015.

УДК 338.45

Павло Дмитрович КАМИНСЬКИЙ
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Каминський, П. Д. Аналіз підходів до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів / Павло Дмитрович Каминський // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 63–70.

Анотація. *У статті проаналізовано підходи до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів. Визначено основні недоліки підходів формування стратегій розвитку великих промислових комплексів. Узагальнено, що найбільш поширеними підходами до вирішення проблеми формування стратегії розвитку великих промислових комплексів є: інноваційно-інвестиційний підхід на макро- і мезорівні; кластерний підхід; інноваційно-інвестиційний підхід на мікрорівні.*

Ключові слова: *стратегія розвитку великих промислових комплексів; стратегії інноваційного та інвестиційного розвитку; великі промислові комплекси; регіональні кластери.*

Павел Дмитриевич КАМИНСКИЙ
кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела,
Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ КРУПНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ

Каминский, П. Д. Анализ подходов к формированию стратегии развития крупных промышленных комплексов / Павел Дмитриевич Каминский // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 63–70.

Аннотация. *В статье проанализированы подходы к формированию стратегии развития крупных промышленных комплексов. Определены основные недостатки подходов формирования стратегий развития крупных промышленных комплексов. Уточнено, что наиболее распространенными подходами к решению проблемы формирования стратегии развития крупных промышленных комплексов являются: инновационно-инвестиционный подход на макро- и мезоуровне; кластерный подход; инновационно-инвестиционный подход на микроуровне.*

Ключевые слова: *стратегия развития крупных промышленных комплексов; стратегии инновационного и инвестиционного развития; крупные промышленные комплексы; региональные кластеры.*

Pavlo KAMYNSKYI
PhD, Associate Professor, Finance and Banking Cases Department, Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky, e-mail: kaminsky75@ukr.net

ANALYSIS OF APPROACHES TO THE DEVELOPMENT STRATEGY OF LARGE INDUSTRIAL COMPLEXES

Kamynskyi, P. (2015), Analysis of approaches to the development strategy of large industrial complexes. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Analiz pidkhodiv do formuvannia stratehii rozvytku velykykh promyslovykh kompleksiv; za red. M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 63–70.

© КАМИНСЬКИЙ П.Д., 2015

Abstract. *The article analyses approaches to large industrial complexes' strategies development. The major disadvantages of approaches to formation the development strategies of large industrial complexes are defined. It is refined, that the most common approaches to development of large industrial complexes' strategies are innovation-investment approach on macro- and mesolevels, cluster approach and innovation-investment approach on microlevel.*

Keywords: *development strategy of large industrial complexes; strategies of innovation-investment development; large industrial complexes; regional clusters.*

JEL classification: L6, M21

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження розвитку великих промислових комплексів мають певні особливості, які обумовлені як інституційними особливостями країни, в якій розташований комплекс, так і специфікою самого комплексу або тих аспектів, які розглядаються дослідником. Аналіз різних підходів до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів дозволить виявити найбільш перспективні напрямки вирішення цього завдання і визначити найбільш суттєві недоліки, які потребують усунення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питаннями формування стратегії розвитку великих промислових комплексів займається низка вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як В. Л. Безбожний, А. Г. Галявов, Н. А. Соколова, Д. В. Прохоренко, А. Г. Семенов, Н. Ю. Шевченко, І. М. Крейдич, Т. В. Орєхова, А. В. Філіппов, О. Н. Пономаренко, І. О. Максименко, О. І. Амоша, М. В. Гордієнко, Н. Є. Сілічєва, В. В. Божкова, В. А. Косюк, А. Г. Ремпель, Ю. П. Утенков, Р. А. Руденский, Н. В. Цопа, Ю. В. Нетесаний, Чен Лі, Р. Портер, Alfred D. Jr. Chandle, Takashi Hikino та інші.

Однак, в працях українських дослідників здебільшого вирішувалися вузькі питання розвитку великих промислових комплексів і відсутній цілісний підхід до постановки проблеми формування стратегії їх розвитку, що враховує особливості українських промислових комплексів. Наукові праці західних дослідників більш широко розкривають питання розвитку великих промислових комплексів, однак, вони націлені на специфіку промисловості розвинених країн і не враховують особливості пострадянських країн.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, актуальними є дослідження підходів до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів, які дозволяють виявити наявні проблеми та визначити напрями їх вирішення.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати підходи до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При аналізі підходів до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів можна виділити дві їх основні групи: ті, що розробляються на території колишніх радянських країн і ті, що пропонуються західними дослідниками. У західних дослідженнях здебільшого розглядаються особливості прийняття рішень про розвиток на рівні підприємства, так як саме підприємство вважається основною рушійною силою свого розвитку, незалежно від типу власності та розміру. Водночас, у пострадянських країнах традиційно великі промислові комплекси відносять до сфери відповідальності державних та регіональних влад, а рівень підприємства розглядається недостатньо. Однак, зважаючи на специфіку українських інституційних умов, більшість результатів західних дослідників не можуть бути прямо перенесені в українське економічне середовище.

Так, західні експерти стверджують, що великі промислові комплекси відіграють головну роль в динаміці зростання світової економіки і трансформації національних економік. Фактично, під великими промисловими комплексами в багатьох західних наукових роботах [1, с.43–45; 2, с. 77–78; 3, с.24–25] розглядаються варіації транснаціональних корпорацій, які за рахунок ефекту від масштабу капіталу можуть вести фундаментальні наукові розробки та впроваджувати їх результати в різних країнах. Західні великі промислові комплекси створюють нові товари і формують ринки і в цьому полягає їх основна мета, яка визначає відповідну стратегію їх розвитку. Тобто, джерелом зростання в цій групі

досліджень є мультиплікативні властивості великих і надвеликих підприємств. Однак, в українських умовах цей напрямок наразі не може бути використаний зважаючи на брак фінансових ресурсів та технологічну відсталість українських великих промислових комплексів, а також неможливість їх глибокої кооперації зі світовими корпораціями.

Низка дослідників розглядає тільки окремі напрями функціонування великих промислових комплексів та підприємств, вважаючи, що вплив на ці ключові напрями дозволить надати суттєвого імпульсу їхньому розвитку.

Популярним є напрямок розвитку великих промислових комплексів шляхом адаптації їх до економіки знань. Так, у дослідженнях В. Л. Безбожного [4, с.250–255] вивчається діяльність великих промислових підприємств в умовах нової економіки знань, інституційного середовища та глобалізації. Ці умови розглядаються як джерела, з одного боку, нових можливостей для функціонування великих промислових підприємств, а з іншого – як джерела потенційних загроз для їх діяльності. Недолік цього підходу у відсутності практичних напрямків для застосування запропонованих теоретичних викладок.

У працях Н. А. Соколової і Д. В. Прохоренко [5, с.76–84] в якості найбільш важливої для розвитку сфери розглядається інформатизація та автоматизація процесів управління. При цьому доведено, що рівень інформатизації процесу управління розвитком великих промислових підприємств в Україні не відповідає сучасним вимогам, практично не застосовується будь-яка цілісна проблемно-орієнтована методологія. Рішення цієї проблеми пропонується за допомогою комплексу моделей, які, однак, не доведені до рівня практичного застосування, зокрема, не враховані особливості збору необхідної інформації і не визначені необхідні для роботи запропонованих моделей показники.

У дослідженнях А. Г. Семенова [6, с.53–67] основним досліджуваним об’єктом є стратегічна діяльність з розвитку акціонерних товариств машинобудівного комплексу. При цьому в якості мети розвитку поставлено максимізацію прибутку при одночасній оптимізації річного плану підприємства та оптимізації структури виробничих ресурсів. Недолік цього підходу в тому, що не враховано зв’язки між елементами стратегії розвитку, коли реалізація одного елемента вимагає завершення реалізації іншого.

Досить поширеним напрямом розвитку великих промислових комплексів є формування стратегій інноваційного та інвестиційного розвитку.

Моделювання стратегії інвестиційного розвитку великого металургійного підприємства здійснено в дослідженнях Н. Ю. Шевченко [7, с.302–305], які припускають, що металургійне підприємство здійснює обґрунтований вибір стратегічного варіанту інвестиційного розвитку шляхом узгодження його внутрішніх можливостей з вимогами макросередовища щодо енергоємності виробництва та оновлення виробничого обладнання. Вибір стратегічних напрямків інвестиційного розвитку промислового підприємства здійснюється за допомогою нечітких експертних оцінок, заснованих на кількісному аналізі ефективності інвестиційних проектів. Однак, як саме пропонується здійснювати нечіткі оцінки, в роботі не визначено.

В монографії І. М. Крейдич [8, с.112–113] в якості основних проблем розвитку великих промислових підприємств виділені незадовільний рівень теоретичного опрацювання підходів до формування інвестиційної політики, ігнорування важливості регуляторних механізмів управління інвестиційною діяльністю в трансформаційній економіці, невідповідність традиційних підходів до управління великими промисловими підприємствами виникаючим вимогам економічного середовища. Рішення цих проблем пропонується шляхом зміни підходів до методології інвестиційного процесу великих промислових підприємств з акцентом на відтворювальну структуру інвестицій та інноваційну модель розвитку. Тим не менш, викликає сумніви обґрунтованість сезонності фінансових потоків для промислових підприємств. Також відсутні підходи до конкретизації вимог зовнішнього економічного середовища.

У дослідженні Т. В. Орєхової [9, с.75–76] розвиток великих промислових комплексів розглядається в аспекті забезпечення інвестування. При цьому запропонована система принципів для оцінки ефективності інвестиційних проектів великого промислового комплексу,

основними з яких є дисконтування грошових потоків і адаптації світових стандартів інвестиційного менеджменту до умов трансформаційної економіки. Недолік підходу у відсутності адекватної оцінки цілей інвестування і завдань, які при цьому повинні бути вирішені.

Особливості гнучкого управління інвестиційним розвитком великого промислового комплексу розглянуто в роботі О. М. Пономаренко і О. В. Філіппова [10, с.128–132], в якій запропоновані принципи організації гнучкої системи управління інвестиційною діяльністю великого промислового комплексу: забезпечення безперервності управління, паралельне управління стратегічним, тактичним і оперативним етапам інвестиційної діяльності, створення інтегрованого комплексу синтезу інвестиційної стратегії, формування інвестиційного портфеля великого промислового комплексу, забезпечення адаптації до підбурюючих впливів, ведення моніторингу відхилень. Серед недоліків і обмежень цього підходу необхідно виділити відсутність критеріїв розвитку, орієнтація тільки на вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів для розвитку та ігнорування потреб у кадрових, матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсах.

І. О. Максименко [11] пропонує здійснювати економічний розвиток підприємства на базі його потенціалів у вигляді піраміди пропорційності, що дозволить обґрунтувати управлінські рішення і забезпечити синергетичний ефект від впровадження змін. При цьому вона пропонує науково-методичне забезпечення формування стратегії управління економічним розвитком підприємства. Однак, практичну значимість цього підходу знижує недостатня опрацьованість механізму розрахунку показників гнучкості, адаптації та стійкості, а також обґрунтування їх зв’язку з розвитком.

Особливості розвитку великих компаній вугільного машинобудування в Україні розглядали А. І. Амоша і М. В. Гордієнко [12, с.59; 13, с.36–41], які запропонували концепцію перетворення машинобудівних холдингів з клієнтів вуглевидобувних компаній в їх власників, що дозволить підвищити економічну ефективність видобутку вугілля і розширити попит на гірничошахтне обладнання. Проте, такі специфічні пропозиції не можуть бути використані для всіх великих промислових комплексів, до того ж їх ефективність у застосуванні до підприємств вугледобувного машинобудування викликає сумніви в частині мотивації власників підприємств.

Деякі дослідники вбачають вирішення проблеми розвитку великих промислових комплексів через формування регіональних кластерів. Так, в роботі А. Г. Галявова [14, с.56–58] запропоновано критерії оцінки взаємопов’язаного розвитку промисловості та транспортного комплексу регіону. При цьому запропоновано методичні рекомендації, які мають забезпечити розвиток великих промислових комплексів на основі просторово-територіального, інфраструктурного, галузевого і кластерного підходів. Однак, не враховані такі особливості, як знаходження промислових підприємств у власності різних власників, що ускладнює побудову єдиного кластера. Крім того, недостатньо точно визначені цілі розвитку.

Рішення проблеми розвитку великих промислових комплексів шляхом створення кластерів пропонується в дослідженнях Н. Є. Сілічевої [15, с.321–327]. Такий підхід обґрунтовується світовим досвідом, який свідчить про те, що в умовах ринкової глобалізації найбільш швидке зростання підприємств провідних секторів промисловості виникає при створенні соціально-інтеграційних систем, найбільш ефективним видом яких є інноваційні кластерні об’єднання. При цьому в підході відсутні конкретні методи забезпечення взаємодії окремих великих промислових комплексів, особливо тих, що перебувають у власності різних власників.

В. В. Божкова [16, с.103–104] у главу стратегії розвитку ставить маркетингові комунікації. В її дослідженнях розроблено концептуальний підхід до стратегічного планування маркетингових комунікацій інноваційної продукції промислових підприємств. В основу цього підходу покладено комплексне використання інструментів стратегічного аналізу, які дозволяють приймати взаємоузгоджені стратегічні рішення щодо створення, виробництва та просування інноваційної продукції. Практичні аспекти застосування цього підходу розглянуті не були, що знижує можливість його застосування.

У роботах Н. В. Цопи [17, с.92–94] в якості причин кризового становища українських

великих промислових підприємств називається відсутність дієвого механізму керованого розвитку підприємств. Оскільки особливості розвитку української промисловості не відповідають загальносвітовим тенденціям розвитку інформаційного суспільства, поставлено завдання досягнення сталого розвитку промисловості шляхом створення механізму керованого розвитку підприємств. Цей механізм повинен враховувати якісні особливості функціонування внутрішньої структури підприємства, а також організаційні зміни, за допомогою яких здійснюється адаптація промислового підприємства до зовнішнього середовища. Однак, необхідно зазначити, що цей механізм, незважаючи на глибоку опрацьованість питання, не враховує специфіки всіх великих підприємств і великих промислових комплексів України, а орієнтований, перш за все, на машинобудівні підприємства.

Аналіз управління розвитком виробництва великого промислового комплексу здійснений в дослідженнях В. А. Косюка і А. Г. Ремпель [18, с.145–150], при цьому визначені принципово нові виробничі завдання, що виникають в процесі конкурентної боротьби за ринки збуту готової продукції та ринки виробничих ресурсів. Система управління виробництвом великого промислового комплексу при цьому розглядається як багатоступенева ієрархічна система, що має просторовий і часовий аспекти організації. Втім, специфіка великих промислових комплексів в цих дослідженнях залишилася недостатньо розкритою.

Організаційно-економічна сутність процесу формування стратегії розвитку великого промислового комплексу розглядалася в дослідженнях Ю. П. Утенкова і Р. А. Руденського [19, с.84–89]. При цьому запропонована концепція моделювання управлінням стратегією розвитку великого промислового комплексу, яка передбачає реалізацію таких етапів, як попередній аналіз, планування виробництва, вибір оптимального сценарію, планування реалізації сценарію, безпосередньо реалізація сценарію, моніторинг обраного сценарію стратегії розвитку. Серед недоліків розроблених підходів необхідно відзначити недостатньо опрацьовану систему визначення цілей великого промислового комплексу, а також слабке врахування специфіки таких складних економічних суб’єктів, як великі промислові комплекси.

Спроби вирішити проблему розвитку великих промислових комплексів у рамках управління фінансово-промисловими групами робилися в роботах Ю. В. Нетесаного [20, с.89–93]. При цьому було встановлено, що тісний взаємозв’язок між інтегрованими підприємствами промислово-фінансової групи збільшує їх ризики. Це аргументовано тим, що негативні процеси на одному з підприємств, що входять до комплексу, загрожують усім іншим підприємствам. Недолік підходу в припущенні, що велике промислове підприємство є обов’язково членом фінансово-промислової групи (хоча для більшості українських великих підприємств це справді має місце) і в слабкому зв’язку завдання пошуку фінансових ресурсів з рештою задач розвитку.

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш поширеними підходами до вирішення проблеми формування стратегії розвитку великих промислових комплексів є:

– інноваційно-інвестиційний підхід на макро- і мезорівні;
– інноваційно-інвестиційний підхід на мікрорівні;
– кластерний підхід;
– підходи до розвитку окремих сфер діяльності комплексу.

Інноваційно-інвестиційний підхід на макро- і мезорівні передбачає максимальну участь держави і регіональних органів влади у розвитку великих промислових комплексів. При цьому основними інструментами є різні податкові пільги інноваційним промисловим підприємствам та інвестування за рахунок державних фондів. Традиційним недоліком робіт в цьому напрямку є ігнорування факту, що абсолютна більшість великих промислових комплексів в Україні перебуває в приватних руках і їх фінансування за рахунок державних коштів вимагає серйозного обґрунтування вигідності цього процесу для держави. Також рекомендації з надання податкових пільг підприємствам, що займаються самофінансуванням, традиційно страждають відсутністю економіко-математичного обґрунтування ефекту від змін податкового законодавства, причому багато рекомендацій містять тільки загальні пропозиції, без конкретизації змін податкових ставок і методів їх застосування.

Сутність інноваційно-інвестиційного підходу на мікрорівні полягає у визначенні джерел фінансування розвитку великих промислових комплексів, а також у розробці механізмів розподілу фінансових коштів на різні інноваційні напрямки діяльності. Основними недоліками таких підходів є такі:

– недостатньо опрацьовані питання пошуку джерел коштів для фінансування розвитку;
– відсутність системи цілей, яких необхідно досягти при розвитку;
– ігнорування специфіки українських великих промислових комплексів.

Кластерний підхід до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів передбачає об'єднання різних підприємств і комплексів в єдиний промисловий кластер. Цей підхід дуже поширений в працях пострадянських вчених, проте його практичній реалізації перешкоджає складність узгодження інтересів усіх власників підприємств, що входять в комплекс. Також, в дослідженнях на основі кластерного підходу практично відсутні постановки цілей розвитку, передбачається, що агрегування підприємств має дати економічний ефект.

Інші підходи до розвитку окремих сфер діяльності комплексу, такі як гнучкий розвиток, розвиток потенціалів, розвиток інтелектуального та соціального капіталу, сценарний розвиток тощо мають основний недолік, який полягає в розгляді тільки однієї сфери діяльності великого промислового комплексу. При цьому не враховується специфіка українських комплексів, послідовність виробничих зв'язків між підприємствами, що входять до комплексу, а також традиційно відсутній розгляд великого промислового комплексу як складної системи, що володіє властивостями емерджентності.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, на даний момент відсутні підходи до розвитку великих промислових комплексів, які володіють одночасно такими принциповими якостями:

– врахування специфіки українських великих промислових комплексів;
– врахування специфіки українського інституціонального економічного середовища;
– наявність системи цілей розвитку, узгодженої з внутрішніми потребами та ресурсами великого промислового комплексу;
– розгляд великого промислового комплексу як складної системи, що володіє властивостями емерджентності;
– облік послідовності виробничих зв'язків між підприємствами, що входять до великого промислового комплексу.

Виділення вищеописаних проблем традиційних підходів до формування стратегії розвитку великих промислових комплексів і розробка підходу на базі запропонованих принципів дозволить створити інструменти розвитку, які можуть бути практично застосовні в специфічних умовах українського інституціонального економічного середовища та максимально використовувати особливості і ресурси, які виникають внаслідок ефекту масштабу в умовах великих промислових комплексів.

Література

1. *Li Chen. Centralized Industrial Order: Industrial Reform and the Rise of Centrally Controlled Big Business / Chen Li. – N. Y.: Roulage, 2014. – 226 p.*
2. *Porter R. The Industrial Revolution in National Context: Europe and the USA / Mikulas Teich, Roy Porter. – Cambridge University Press, 1996. – 413 p.*
3. *Chandle Alfred D. Jr. The large industrial enterprise and the dynamics of modern economic growth / Alfred D. Jr. Chandle, Takashi Hikino // Cambridge University Press, 2010. – PP. 24–58.*
4. *Безбожний В. Л. Взаємозв'язок конкурентоспроможності та соціально-економічної безпеки країни в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів / В. Л. Безбожний // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський університет». – 2008. – Вип. 16. – С. 250–255.*
5. *Соколова Н. А. Принятие решений по управлению промышленным производством в условиях плохо прогнозируемой динамики его развития / Н. А. Соколова, Д. В. Прохоренко // Вестник Херсонского национального технического университета. – 2008. – № 1 (30). – С. 76–84.*

6. *Семенов А. Г. Розвиток стратегічного управління в акціонерних товариствах: монографія / А. Г. Семенов. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – 520 с.*
7. *Шевченко Н. Ю. Моделювання інвестиційного розвитку промислового підприємства / Н. Ю. Шевченко // Вісник ДДМА. – 2008. – № 3 (13). – С. 302–305.*
8. *Крейдич І. М. Інвестиційна політика підприємства: монографія / І. М. Крейдич. – К.: ДКС центр, 2010. – 296 с.*
9. *Орєхова Т. В. Менеджмент інвестиційних проектів великого промислового комплексу: дис. ... кандидата екон. наук: 08.06.02 / Орєхова Тетяна Вікторівна. – Донецьк, 1999. – 180 с.*
10. *Филиппов А. В. Концепция гибкой системы управления инвестиционной деятельностью крупного промышленного комплекса / А. В. Филиппов, О. Н. Пономаренко // Вісник Донецького університету (Серія В: Економіка і право). – Донецьк. – 1999. – № 2. – С. 128–132.*
11. *Максименко І. О. Стратегія управління економічним розвитком підприємства: сутність та вибір пріоритетних напрямів впливу [Електронний ресурс] / І. О. Максименко // Ефективна економіка. – 2010. – № 1. – Режим доступу до журн.: http:www.economy.nayka.com.ua.*
12. *Амоша А. И. Феномен надфирмы в угольном машиностроении / А. И. Амоша, М. В. Гордиенко // Наукові праці Донецького національного техн. ун-ту (Серія: економічна). – Донецьк: ДонНТУ, 2007. – Вип. 31-2. – С. 59.*
13. *Гордиенко М. В. Проблемы кластера угольного машиностроения Донбасса / М. В. Гордиенко // Економічний вісник Донбасу. – 2006. – № 2–3. – С. 36–41.*
14. *Галявов А. Г. Транспортная политика в системе управления крупными промышленными комплексами: дис. ... кандидата экон. наук: 08.00.05 / Галявов Асфан Галямович. – Казань, 2008. – 197 с.*
15. *Сілічєва Н. Є. Створення кластерних систем у єврорегіоні «Нижній Дунай» / Н. Є. Сілічєва // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: Одеський державний економічний університет. – 2007. – Вип. 25. – С. 321–327.*
16. *Божкова В. В. Стратегічні аспекти комунікаційної політики в інноваційній діяльності промислових підприємств: монографія / В. В. Божкова. – Суми: Папірус, 2011. – 362 с.*
17. *Цопа Н. В. Управление развитием промышленных предприятий: методология, модели, методы / Н. В. Цопа. – Донецк-Симферополь: АРИАЛ, 2010. – 320 с.*
18. *Косюк В. А. Маркетингово-производственное управление в крупном промышленном комплексе / В. А. Косюк, А. Г. Ремпель // Модели управления в рыночной экономике. – Донецк, ДонГУ, 1998. – С. 145–150.*
19. *Утенков Ю. П. Моделирование планирования и реализации стратегии развития крупного промышленного комплекса / Ю. П. Утенков, Р. А. Руденский // Науч.-информ. журнал «Бизнес Информ». – Х: Инжек. – 2009. – № 2 (362). – С. 84–89.*
20. *Нетесаний Ю. В. Промислово-фінансові групи як ефективна форма організації бізнесу / Ю. В. Нетесаний // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – Вип. № 3 (81). – С. 89–93.*

References

1. *Li, Chen (2014), Centralized Industrial Order: Industrial Reform and the Rise of Centrally Controlled Big Business, Roulage, New York, 226 p.*
2. *Porter, R., Teich, M. (1996), The Industrial Revolution in National Context: Europe and the USA, Cambridge University Press, 413 p.*
3. *Chandle, Alfred D. Jr., Hikino, T. (2010), The large industrial enterprise and the dynamics of modern economic growth, Cambridge University Press, pp. 24–58.*
4. *Bezbozhnyi, V. L. (2008), «The relationship of competitiveness and socio-economic security of a country in the conditions of globalization processes intensification» [Vzaemozviazok konkurentospromozhnosti ta sotsialno-ekonomichnoi bezpeky krainy v umovakh intensyfikatsii hlobalizatsiinykh protsesiv], Theoretical and applied economic issues: coll. of scientific works of Kyiv National Taras Shevchenko University, VPTS «Kyiv University», Kyiv, Issue 16, pp. 250–255 (ukr)*

5. *Sokolova, N. A., Prokhorenko, D. V. (2008), «Adoption of decisions on management of industrial production in conditions a poorly forecast the dynamics of its development» [Priniatie resheniy po upravleniyu promyshlennym proizvodstvom v usloviyakh plokho prognoziruemoy dinamiky ego razvitiya], Bulletin of Kherson National Technical University, No. 1 (30), pp. 76–84 (rus)*
6. *Semenov, A. G. (2007), The development of strategic management in joint stock companies: monograph [Rozvytok stratehichnoho upravlinnia v aktsionernykh tovarystvakh: monohrafiia], GU «ZIDMU», Zaporizhzhia, 520 p. (ukr)*
7. *Shevchenko, N. Yu. (2008), «The modeling of investment development of industrial enterprises» [Modeliuvannia investytsiinoho rozvytku promyslovoho pidpryiemstva], Bulletin DDMA, No. 3 (13), pp. 302–305 (ukr)*
8. *Kreyduch, I. M. (2010), «The investment policy of enterprise: monograph» [Investytsiina polityka pidpryiemstva: monohrafia], DKS center, Kyiv, 296 p. (ukr)*
9. *Orekhova, T. V. (1999), Management of investment projects of a large industrial complex: dissertation [Menedzhment investytsiinykh proektiv velykoho promyslovoho kompleksu dis. … kand. econ. nauk], Donetsk, 180 p. (ukr)*
10. *Philippov, A. V., Ponomarenko, O. N. (1999), «The concept of a flexible system of investment management of large industrial complex» [Kontseptsiya gibkoy sistemy upravleniya investitsionnoy deyatelnostyu krupnogo promyshlennogo kompleksa], Bulletin of Donetsk University (Series V: Economy and Law), Donetsk, No. 2, pp. 128–132 (rus)*
11. *Maksymenko, I. O. (2010), «Management strategy of economic development of the enterprise: the nature and selection of priority areas of influence» [Stratehiia upravlinnia ekonomichnum rozvytkom pidpryiemstva: sytnist ta vybir priorytetnykh napriamiv vplyvuy], Effective economy, No. 1, available at: http:www.economy.nayka.com.ua (ukr)*
12. *Amosha, A. I., Gordienko, M. V. (2007), «The phenomenon of superfirm in the coal machinebuilding» [Fenomen nadfirmy v ugolnom mashinostroenii], Scientific papers of Donetsk National Technical University (Series: Economical), DonNTU, Donetsk, Issue 31-2, P. 59 (rus)*
13. *Gordyenko, M. V. (2006), «Problems of Donbass coal machine building cluster» [Problemy klastera ugolnogo mashinostroeniya Donbassa], Economic Bulletin of Donbass, No. 2–3, pp. 36–41 (rus)*
14. *Galyavov, A. G. (2008), Transport policy in the management of large industrial complexes: dissertation [Transportnaya politika v sisteme upravleniya krupnymi promyshlennymi kompleksami: dis. … kand. econ. nauk], Kazan, 197 p. (rus)*
15. *Silicheva, N. Ye. (2007), «Creation of cluster systems in the Euroregion «Nyzhniy Dunai» [Stvorennia klasternykh system u yevrozoni «Nyzhnii Dunai»], Socio-economic research bulletin: coll. of scientific works, Odessa State Economic University, Odessa, Issue 25, pp. 321–327 (ukr)*
16. *Bozhkova, V. V. (2011), Strategic aspects of communication policy in innovation activity of industrial enterprises: monograph [Stratehichni aspekty komunikatsiinoi polityky v innovatsiinii diialnosti promyslovykh pidpryemstv: monohrafiia], Papirus, Sumy, 362 p. (ukr)*
17. *Tsopa, N. V. (2010), «Management of industrial enterprises development: methodology, models, methods» [Upravleniye razvitiem promyshlennykh predpriyatiy: metodologiya, modeli, metody], ARIAL, Donetsk-Simferopol, 320 p. (rus)*
18. *Kosyuk, V. A., Rempel, A. G. (1998), «Marketing and production management in a large industrial complex» [Modeli upravleniya v rynochnoy economike], DonGU, Donetsk, pp. 145–150 (rus)*
19. *Utenkov, Yu. P., Rudenskiy, R. A. (2009), «Simulation of planning and implementing the development strategy of a large industrial complex» [Modelirovanie planirovaniya i realizatsii strategii razvitiya krupnogo promyshlennogo kompleksa], Business Inform, Inzhek, Kharkov, No. 2 (362), pp. 84–89 (rus)*
20. *Netesanyi, Y. V. (2008), «Industrial and financial groups as an effective form of business organization» [Promyslovo-finansovi hrupy yak efectyvna forma orhanizatsii biznesu], Actual Problems of Economics, Issue 3 (81), pp. 89–93 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015.

УДК 339.1-051

Ірина Анатоліївна ЛУГОВСЬКА
кандидат економічних наук, доцент кафедри експертизи товарів та послуг, Одеський національний економічний університет, e-mail: lugovskairyna@gmail.com

Андрій Анатолійович ВОРОБЙОВ
здобувач кафедри економіки та управління національним господарством, Одеський національний економічний університет, e-mail: vorobiov@donhleb.com.ua

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ

Луговська, І. А. Маркетингові дослідження локального ринку: значення та проблеми здійснення / Ірина Анатоліївна Луговська, Андрій Анатолійович Воробйов // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 71–77.

Анотація. *У статті систематизовано та узагальнено підходи до визначення маркетингових досліджень, на основі чого сформульовано авторське визначення маркетингових досліджень локального ринку. Розглянуто маркетингове дослідження локального ринку як джерело достовірної та надійної інформації для підприємства. Доведено доцільність використання маркетингових досліджень як центральної керівної функції управління підприємством на локальному ринку.*

Ключові слова: *система маркетингових досліджень підприємства; функції маркетингового управління; маркетингова інформація; процеси маркетингового дослідження на локальному рівні.*

Ирина Анатольевна ЛУГОВСКАЯ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экспертизы товаров и услуг, Одесский национальный экономический университет, e-mail: lugovskairyna@gmail.com

Андрей Анатольевич ВОРОБЬЕВ
соискатель кафедры экономики и управления национальным хозяйством, Одесский национальный экономический университет, e-mail: vorobiov@donhleb.com.ua

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛОКАЛЬНОГО РЫНКА: ЗНАЧЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Луговская, И. А. Маркетинговые исследования локального рынка: значение и проблемы осуществления / Ирина Анатольевна Луговская, Андрей Анатольевич Воробьев // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 71–77.

Аннотация. *В статье систематизированы и обобщены подходы к определению маркетинговых исследований, на основе чего сформулировано авторское определение маркетинговых исследований локального рынка. Рассмотрено маркетинговое исследование локального рынка как источник достоверной и надежной информации для предприятия. Доказана целесообразность использования маркетинговых исследований как центральной руководящей функции управления предприятием на локальном рынке.*

Ключевые слова: *система маркетинговых исследований предприятия; функции маркетингового управления; маркетинговая информация; процессы маркетингового исследования на локальном уровне.*

Iryna LUGOVSKA
PhD, Associate Professor, Examination Commodities and Services Department, Odessa National Economics University, e-mail: lugovskairyna@gmail.com

© ЛУГОВСЬКА І.А., ВОРОБЙОВ А.А., 2015

Andriy VOROBIOV
Competitor, Economics and Management of National Economy Department, Odessa National Economics University, e-mail: vorobiov@donhleb.com.ua

MARKETING RESEARCH OF THE LOCAL MARKET: IMPORTANCE AND PROBLEMS OF REALIZATION

Lugovska, I., Vorobiov A. (2015), Marketing research of the local market: importance and problems of realization. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Marketynhovi doslidzhennia lokalnoho rynku: znachennya ta perspektyvy zdiisnennia, za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 71–77.

Abstract. *The systematization and generalization of approaches to the definition of marketing research are presented in the article, based on which the authorial definition of marketing research of local market is set. Marketing research of local market as a source of reliable information for an enterprise is considered. Expediency of drawing on marketing research as to the central leading function of management by an enterprise at the local market is well-proven.*

Keywords: *system of marketing researches of enterprise; function of marketing management; marketing information; processes of marketing research at local level.*

JEL classification: M3

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку національної економіки, що характеризується турбулентними змінами у функціонуванні підприємств різних форм власності, поступово зростає значення своєчасної та достовірної маркетингової інформації, яка дозволить підприємствам вижити в конкурентній боротьбі та забезпечити стабільність роботи на локальних ринках в довгостроковій перспективі. Важливість інформаційної складової в маркетинговій діяльності підприємства підкреслюється тим, що першочерговою функцією маркетингу підприємств на локальних ринках є дослідницька або аналітична. За своєю сутністю дослідницька (аналітична) функція маркетингу є фундаментом усієї маркетингової діяльності підприємства та охоплює всю підготовку, що сприяє прийняттю будь-якого рішення щодо комплексу маркетингу. Без ґрунтовного дослідження стану та перспектив розвитку маркетингового середовища, без аналізу внутрішнього середовища підприємства практично неможливо здійснювати господарську та комерційну діяльність. У зв'язку з цим для підприємств на локальних ринках є актуальним питання щодо створення цілісної системи маркетингових досліджень як найважливішої маркетингової функції підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми здійснення маркетингових досліджень в рамках локальних ринках розглядають багато вчених, як вітчизняні, так і зарубіжні, а саме: І. Бойко [1, с.96–118], Є. Голубков [2, с.352–408], Дж. Дей [5, с.422–489], Т. Данько [6, с.205–266], Ф. Котлер [7, с.540–576], Г. Черчілль [8, с.490–549] та ін. Більшість авторів мають класичний підхід до здійснення маркетингових досліджень на локальному рівні. Виявлення можливостей підприємства для оволодіння конкурентними позиціями на конкретному ринку, зниження рівня невизначеності та комерційного ризику, збільшення ймовірності успіху маркетингової діяльності підприємства на ринку більшість авторів обумовлюють як головну мету маркетингових досліджень на локальних ринках. При цьому результатом маркетингових досліджень локальних ринків є обґрунтоване планування маркетингової діяльності підприємства, ідентифікація маркетингових можливостей та загроз, а також формування гнучкої системи реагування на зміни чинників маркетингового середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні підприємства мають достатньо проблем з проведенням маркетингових досліджень на локальних ринках. Низка проблем, пов'язаних з маркетинговими дослідженнями локальних ринків, виникає внаслідок кількох причин. По-перше, на рівні територіальних меж ринку зникає

безпосередній контакт між виробником і споживачем товару, що зазвичай призводить до відсутності у виробника достовірної інформації. По-друге, внаслідок глобалізації ринків, загострення конкуренції, диференціації товарів і зростання кількості виробників, у покупця збільшується кількість варіантів вибору між продавцями, які функціонують на ринку, та їхніми товарами. По-третє, потрібен попередній прогноз щодо змін ситуації на ринку впродовж певного періоду для ухвалення обґрунтованих маркетингових рішень, що дає змогу досягти більшої узгодженості між потенціалом виробника та потребами споживачів. Отже, сучасний стан, темпи, особливості та можливості розвитку національної економіки потребують корегування класичних підходів щодо проведення маркетингових досліджень та створення адаптованої системи маркетингових досліджень підприємств, які функціонують на локальних ринках.

Постановка завдання. Метою статті є формування концептуальних засад створення системи маркетингових досліджень підприємства на локальних ринках, яка має розглядатися як центральна керівна функція маркетингового управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характер маркетингових рішень підприємства, що функціонує на локальному ринку, зумовлений низкою чинників, а визначення ступеня та інтенсивності їхнього впливу пов'язане як з кількістю цих чинників, так і з труднощами щодо передбачуваності дії більшості з них [8, с.491]. Підпорядкування всіх аспектів діяльності підприємства завданням прибутковості бізнесу робить вивчення широкого спектру чинників ринку і проявів їхньої дії вихідним пунктом для ухвалення будь-якого господарського рішення.

Варто зазначити, що існують різні види трактувань поняття маркетингових досліджень, які концептуально не відрізняються одне від одного, але мають певні специфічні особливості [2, с.462]. При цьому доцільно здійснити їх структурний аналіз з метою виявлення ключових значень та з'ясувати етимологію структури самого поняття. Ключові значення та етимологічні структури поняття «маркетингові дослідження» наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Конкретизація ключового значення та етимологічної структури поняття «маркетингові дослідження» (узагальнено автором)

Автор поняття	Ключове значення	Визначена мета	Етимологічна структура
1	2	3	4
Котлер Ф.	Визначення кола даних	–	Дані – ситуація – збір, аналіз, звіт
Черчілль Г.	Функція зв'язку із споживачем	Виявлення та визначення можливостей та проблем	Розробка – уточнення – оцінка – контроль
Голубков Є.	Функція зв'язку з ринками, споживачами, конкурентами	Аналіз маркетингової діяльності	Збір – відображення – аналіз даних
Старостіна А.	Розробка рекомендацій	Досягнення кінцевих результатів	Постановка цілей – ідентифікація обсягів – збір – аналіз – розробка рекомендацій
Берман Б., Еванс Дж. Р.	Проблеми маркетингу товарів та послуг	–	Збір – відображення – аналіз

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Багієв Г., Тарасевич В., Анн Х.	Процес	Прийняття рішення	Пошук – збір – обробка даних – підготовка інформації
Березін І.	З'ясування кола даних	Надання рекомендацій	Визначення кола даних – збирання – аналіз – звіт (висновки та рекомендації)
Райзберг Б.	Вивчення та прогноз ринку	Просування товарів та послуг	Вивчення – прогноз – просування
Кулібанова В.	Система	Проблеми маркетингу	Пошук – збір – обробка – інтеграція
Бєляєвський І.	Дослідницька діяльність	Забезпечення потреб маркетингу	Збір – обробка – зведення аналізу – прогнозування
Ковальов А.	Процеси	Зменшення невизначеності	Збір – обробка – аналіз
Економічна енциклопедія	Процес	Прийняття рішень	Збір – обробка – аналіз
Полторак В.	Дослідження	–	Збір – відображення – аналіз.

Зазначимо, що найбільш коректним та правомірним є тлумачення маркетингових досліджень локального ринку як системи процесів. До цього схиляється досить велика кількість авторів [3; 4; 5; 6; 7]. Що ж до тлумачення досліджень як функції, то тут відзначимо, що за своєю сутністю дослідження є інструментом, за допомогою або на основі якого приймаються рішення. Отже можна зробити висновок, що основу науково-методичного підходу до маркетингового дослідження локального ринку складає система процесів, яку зображено на рис. 1.

Таким чином, систематизація й узагальнення підходів до визначення маркетингових досліджень дозволяють сформувати визначення, згідно з яким маркетингові дослідження локального ринку є системою процесів, які спрямовані на здійснення зворотного зв'язку підприємства з елементами ринкового середовища на основі реалізації процесів, які мають на меті отримання інформації щодо можливостей для підприємства або шляхах розв'язання проблемної ситуації, що дозволяє значно знизити ризик прийняття рішень та сприяє розумінню процесів, які відбуваються у маркетинговому середовищі.

Відомо, що загальні цілі маркетингового дослідження можуть бути [8, с.502–534]:

– пошуковими, тобто передбачати збір попередніх даних, що висвітлюють проблему;
– описовими – передбачати опис певних явищ чи процесів, наприклад, з'ясувати чисельність потенційних споживачів конкретного виду товару на визначеному сегменті ринку;
– експериментальними – передбачати перевірку гіпотези, наприклад, що зниження ціни на товар на 5% викличе зростання споживання на 10%.

Однак, щодо мети маркетингових досліджень локального ринку, то вона є варіативною складовою, і залежить від проблем, які постають перед підприємством та вимагають вирішення. Дослідження авторських підходів до розуміння мети маркетингових досліджень сприяло визначенню та систематизації цілей з їх конкретизацією, які зображено на рис. 2.

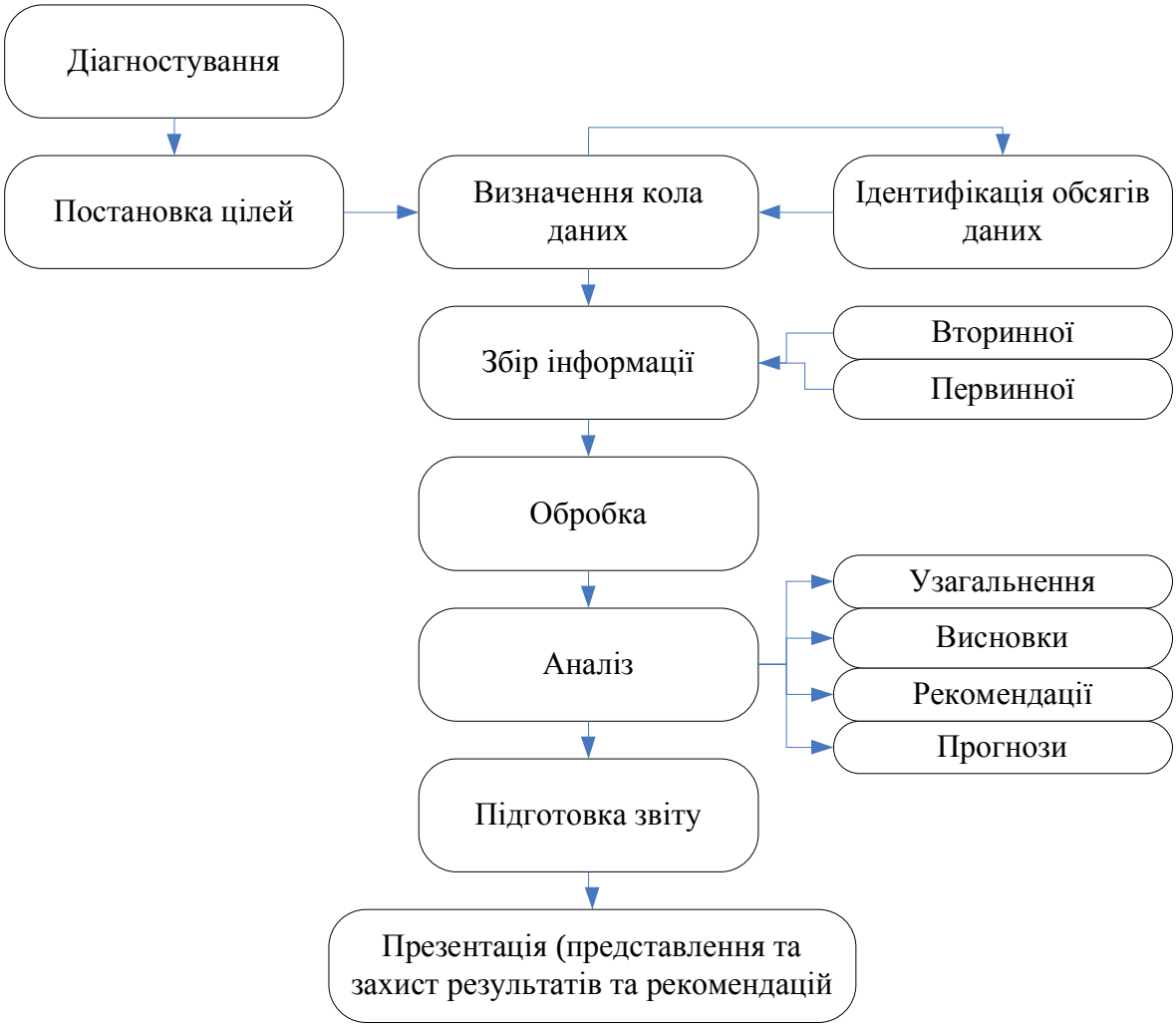

Рис. 1. Визначення складових системи процесів маркетингового дослідження локального ринку (систематизовано автором)

Предметом дослідження локальних ринків можуть бути: споживачі, мотиви їх поведінки, товари, ціни, методи розподілу продукції, методи просування продукції на ринку, конкуренти і т. ін. [1, с.263–278]. В умовах динамічного маркетингового середовища виконання вимог щодо наявності у маркетинговій інформації деяких важливих рис, пов'язано з рішенням проблем, які можуть бути розглянуті як проблеми, пов'язані з характеристикою маркетингового середовища; проблеми організації дослідницької діяльності і проблеми, пов'язані з характеристикою маркетингової інформації.

Особливості маркетингового середовища локального ринку, яке є сукупністю різноманітних об'єктів маркетингових досліджень, визначає періодичність оновлення та швидкість старіння інформації. Інформація на локальному ринку динамічно оновлюється тому, що на неї впливають такі фактори як технічний розвиток, конкурентний тиск, підвищення вимог зі сторони споживачів та ін. Динамічність локального середовища призводить до того, що інформація застаріває та її якість знижується вже на стадії обробки та реєстрації.

Отже, теоретична база маркетингових досліджень локальних ринків ще недостатньо розвинута, для того щоб пояснити усі маркетингові процеси, які трапляються на ринку, та розробити маркетингові моделі. Труднощі збору й обробки даних обумовлюють важливість використання технічних засобів, навчання персоналу методам роботи з інформацією. Виходячи з цього, усі види дослідження локальних ринків необхідно розглядати як завдання загального маркетингового дослідження, що проводить підприємство.

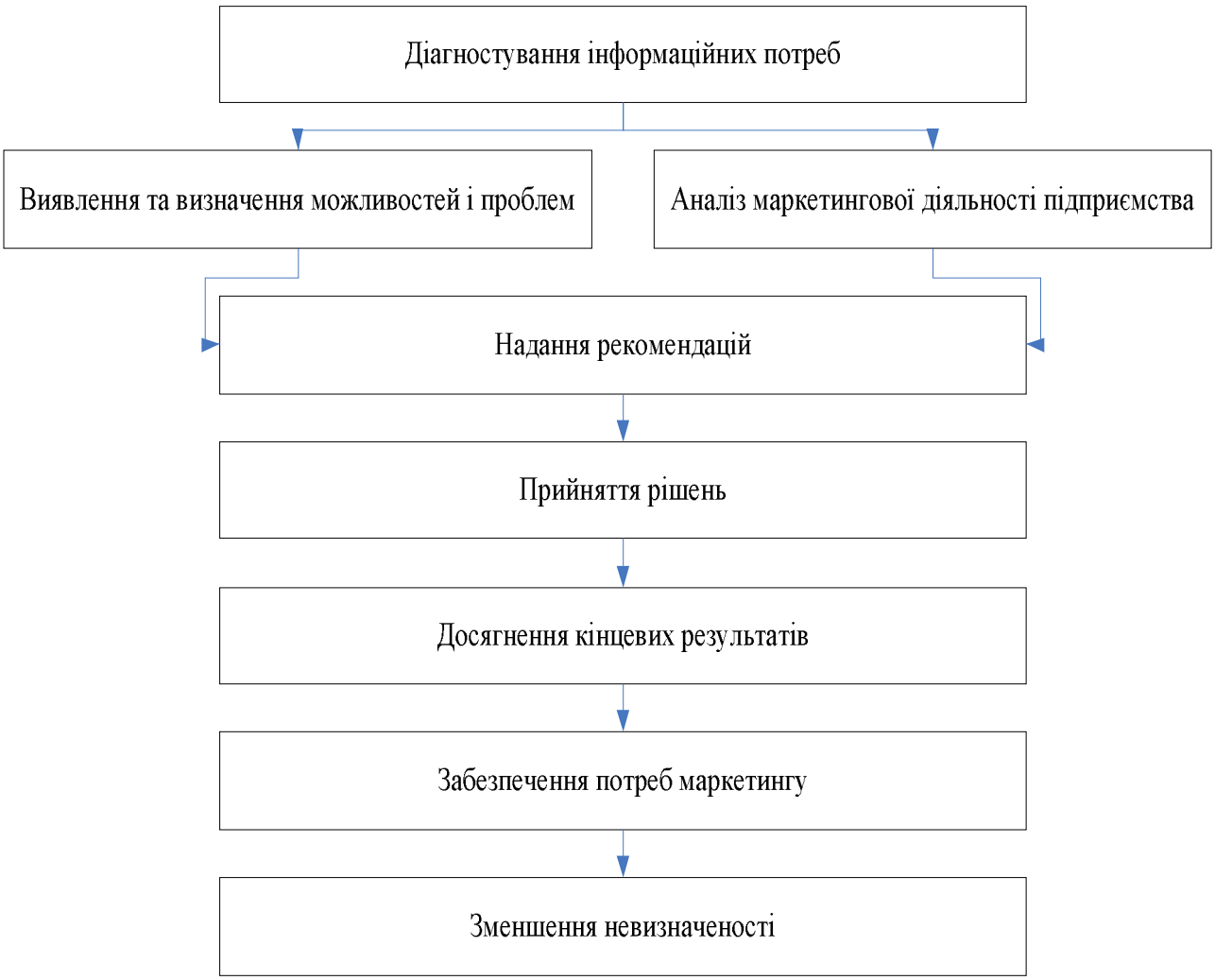

Рис. 2. Конкретизація, систематизація та взаємозв'язок цілей маркетингового дослідження локального ринку (складено автором)

Характер дослідження локальних ринків також залежить від регулярності його проведення. Є. П. Голубков вказує на комплексний характер маркетингових досліджень [2, с.86]. При цьому він відзначає складність виділення одного напрямку. Внаслідок виникнення економічних причин дослідник може обмежити коло питань, які розглядаються і провести часткове дослідження. Таким чином, за ступенем охоплення проблеми дослідження локального ринку варто виділяти повне та часткове дослідження. Коли дослідження одного й того ж об'єкту систематично повторюється, можна говорити про багаторазове дослідження, у протилежному випадку його можна назвати разовим.

Таким чином, дані класифікаційні ознаки спроможні розкрити істотні риси, за якими розрізняються дослідження, для того щоб охопити увесь обсяг поняття маркетингові дослідження локального ринку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Маркетингові дослідження локального ринку варто розглядати як джерело достовірної та надійної інформації, яка б дозволила підприємству розробляти ефективні маркетингові заходи для впливу на поведінку споживача. Бажана поведінка споживача при цьому для кожного підприємства полягає у виникненні в нього (споживача) відповідних реакцій щодо вибору продукції та установи, яка її пропонує. Таке трактування маркетингових досліджень локального ринку спрямовано на підвищення уваги до системи маркетингу як центральної керівної

функції управління будь-яким підприємством, до чого більшість з них та їх керівний апарат поки що не готові. Внаслідок цього, розробка методологій адаптації управління підприємств локального ринку до динамічного ринкового розвитку за умови систематизації маркетингової внутрішньої системи та дослідницької функції підприємства є напрямом подальшого наукового пошуку.

Література

1. *Бойко И. И. Основы аналитического маркетинга / И. И. Бойко, С. И. Козловский. – К.: Академія, 1999. – 409 с.*
2. *Голубков Е. П. Основы маркетинга: учеб. / Е. П. Голубков. – М.: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Российской Федерации: Дело, 2000. – 438 с.*
3. *Григорчук Т. Сутність маркетингових досліджень [Електронний ресурс] / Т. Григорчук. – Режим доступу: https://sites.google.com/site/marketingdistance/tema-2/1-sutnist-struktura-j-osnovni-napramki-marketingovih-doslidzen.*
4. *Дэй Дж. Стратегический маркетинг / [Дж. Дей; пер. с англ. В. Егорова]. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 640 с.*
5. *Количественные методы анализа в маркетинге / [Под ред. Т. П. Данько, И. И. Скоробогатых]. – СПб: Питер, 2005. – 384 с.*
6. *Котлер Ф. Основы маркетинга / [Ф. Котлер, пер. с англ. В. Боброва]. – М.: Прогресс, 1992. – 736 с.*
7. *Цілі, завдання і принципи маркетингових досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ryo.pp.ua/osnovi-menedzhmentu/579-cili-zavdannya-i-principi-marketingovix-doslidzhen.html.*
8. *Черчилль Г. Маркетинговые исследования / [Г. Черчиль, Т. Браун; пер. с англ. Г. Багиева]. – СПб: Питер, 2007. – 704 с.*

References

1. *Boyko, I. I., Kozlovskiy, S. I. (1999), Fundamentals of analytical marketing [Osnovy analiticheskogo marketinga], Academia, Kiev, 409 p. (rus)*
2. *Golubkov, E. P. (2000), Fundamentals of marketing [Osnovy marketinga], Delo, Moscow, 438 p. (rus)*
3. *Hrygorchuk, T., «Essence of marketing research» [Sutnist marketyngovykh doslidzhen], available at: https://sites.google.com/site/marketingdistance/tema-2/1-sutnist-struktura-j-osnovni-napramki-marketingovih-doslidzen (ukr)*
4. *Day, J. (2002), Strategic marketing [Strategicheskiy marketing], EKSMO-Press, Moscow, 640 p. (rus)*
5. *Quantitative methods of analysis in marketing (2005). Ed. T. P. Danko, I. I. Skorobogatykh [Kolichestvennye metody analiza v marketinge], Piter, St. Petersburg, 384 p. (rus)*
6. *Kotler, F. (1992), Fundamentals of marketing [Osnovy marketinga], Progress, Moscow, 736 p. (rus)*
7. *«Aims, tasks and principles of marketing research» [Tsili, zavdannia i pryntsypy marketynhovykh doslidzhen], available at: http://ryo.pp.ua/osnovi-menedzhmentu/579-cili-zavdannya-i-principi-marketingovix-doslidzhen.html (ukr)*
8. *Cherchill, G. (2007), Marketing research [Marketingovye issledovaniya], Piter, St. Petersburg, 704 p. (rus)*

Стаття надійшла до редакції 25.02.2015.

УДК 656.2:005.934:657

Тетяна Олександрівна МУРЕНКО
кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Одеський національний економічний університет, e-mail: MurenkoTA@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЗАЛІЗНИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Муренко, Т. О. Економічна безпека залізничних підприємств в сучасних умовах / Тетяна Олександрівна Муренко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 78–83.

Анотація. *У статті проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття економічної безпеки транспортних підприємств, узагальнено та уточнено їх зміст та сутність. Виявлено фактори впливу на галузь залізничного транспорту задля завчасного попередження та прийняття заходів щодо підвищення рівня безпеки. Простежено динаміку питомої ваги залізничного транспорту в загальному обсязі перевезення вантажів в Україні. Обґрунтовано, що адаптація підприємств залізничного транспорту до змін зовнішнього економічного середовища, як напрямок збільшення конкурентоспроможності галузі, є необхідною умовою для розвитку й забезпечення економічної безпеки нашої країни. Визначено напрямки виявлення резервів стійкого розвитку як джерела економічної безпеки підприємств залізничного транспорту.*

Ключові слова: *економічна безпека підприємств залізничного транспорту; зовнішні та внутрішні загрози; стійкий розвиток; адаптація; конкурентоспроможність галузі; економічна безпека держави.*

Татьяна Александровна МУРЕНКО
кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: MurenkoTA@gmail.com

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Муренко, Т. А. Экономическая безопасность железнодорожных предприятий в современных условиях / Татьяна Александровна Муренко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 78–83.

Аннотация. *В статье проанализированы теоретические подходы к определению понятия экономической безопасности транспортных предприятий, обобщены и уточнены их содержание и сущность. Выявлены факты влияния на железнодорожную отрасль для своевременного предупреждения и принятия мер по повышению уровня безопасности. Прослежена динамика удельного веса железнодорожного транспорта в общем объеме грузоперевозок в Украине. Обосновано, что адаптация предприятий железнодорожного транспорта к изменениям внешней экономической среды, как направление обеспечения конкурентоспособности отрасли, является необходимым условием для развития и обеспечения безопасности нашей страны. Определены направления выявления резервов устойчивого развития как источника экономической безопасности предприятий железнодорожного транспорта.*

Ключевые слова: *экономическая безопасность предприятий железнодорожного транспорта; внешние и внутренние угрозы; устойчивое развитие; адаптация; конкурентоспособность отрасли; экономическая безопасность страны.*

Tatyana MURENKO
PhD, Associate Professor, Accounting and Auditing Department,
Odessa National Economics University, e-mail: MurenkoTA@gmail.com

ECONOMIC SECURITY OF RAILWAY COMPANIES IN MODERN CONDITIONS

© МУРЕНКО Т.О., 2015

Murenko, T. (2015), Economic security of railway companies in modern conditions. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Economichna bezpeka zaliznychnykh pidpryiemstv v suchasnykh umovakh; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economics University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 78–83.

Abstract. *The article analyses theoretical approaches to definition of economic security in transport enterprises, summarizes and clarifies their content and scope. The evidence of influence on the railway sector safety is found in order to early warning and taking actions to improve. The dynamics of the share of railway transport in the total volume of cargo transportation in Ukraine is traced. It is proved that the adaptation of railway transport to changes in the external economic environment as direction to ensure the competitiveness of the industry is a necessary condition for the development and insurance of our country's security. The directions of identification of sustainable development reserves as a source of economic security of railway transport are identified.*

Keywords: *economic security of railway companies; external and internal threats; sustainable development; adaptation; competitiveness of the industry; economic security of the country.*

JEL classification: R40

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останнього часу значного поширення як в світі, так і в Україні, набуло поняття «економічна безпека підприємства». Поява такої дефініції в нашій країні зумовлена трансформацією вітчизняної економіки та прагненням до інтеграції в систему зовнішньоекономічних зв'язків.

Проблема забезпечення економічної безпеки держави є особливо актуальною, оскільки в сучасних нестійких умовах виникає необхідність своєчасного передбачення й реагування на будь-які зміни як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищах [1, с.3]. Як за умов стійкого розвитку, так і в кризові періоди, перед кожним підприємством виникають проблеми щодо забезпечення власної економічної безпеки. Вирішення таких проблем лежить в основі забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту.

У сучасних умовах залізничний транспорт, який є продовженням виробництва у сфері обігу, може слугувати чутким індикатором змін, які відбуваються як у виробництві, так і в сфері обігу товарів. Транспорт має досить сильний зворотній зв'язок з динамікою виробництва й торгівлі, а також є суттєвим споживачем ресурсів, істотно впливає на структуру й стан товарних ринків, ринку робочої сили та ринку капіталу.

Таким чином, адаптація підприємств залізничного транспорту до змін зовнішнього економічного середовища, як напрямок збільшення конкурентоспроможності галузі, є необхідною умовою для розвитку й забезпечення економічної безпеки нашої країни.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Незважаючи на значний доробок вітчизняних та зарубіжних вчених, база для формування концептуальних основ економічної безпеки підприємств має все ще недостатній ступінь вивчення.

Дослідженню цього питання приділяється багато уваги фахівців, зокрема, В. Л. Диканя, І. В. Воловельської, І. Л. Назаренко, Д. Ковальова, Т. Г. Сухорукової, І. Ю. Зайцева, Є. А. Олєйнікова, А. А. Кириченко, А. В. Нікітіна, Н. І. Серик та інших. Економічну безпеку авіаційного транспорту досліджували такі вчені, як О. М. Бондаренко, С. А. Демінський, І. О. Козлюк, А. М. Щтангрет; автомобільного транспорту – Н. В. Дулеба, В. Г. Шинкаренко; водного транспорту – В. Г. Коба, С. Б. Маляр, В. І. Чекаловець; залізничного транспорту – О. Васильєв, Г. Ейтутіс, З. Межох, Б. Лапідус, С. Міщенко, Д. Мачерет, А. Новікова, І. Плєтникова, І. Шевченко, О. Широкова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що й досі серед вчених та фахівців, які досліджують проблеми економічної безпеки підприємства, не існує єдиного погляду на визначення її суті. Наявність різних точок зору щодо інтерпретації поняття економічної безпеки підприємства зумовлює необхідність його подальшого вдосконалення.

Проблема діагностики рівня безпеки підприємства залишається сьогодні невирішеною та актуальною. Вагомість цього питання обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних підходів до визначення поняття економічної безпеки на транспортних підприємствах, їх узагальнення, уточнення змісту та сутності; виявлення факторів, що впливають на галузь залізничного транспорту, задля завчасного попередження та прийняття заходів щодо підвищення рівня безпеки; визначення напрямків виявлення резервів стійкого розвитку як джерела економічної безпеки підприємств залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Деякі вчені трактують поняття «економічна безпека» з позиції можливостей підприємства не лише виживати, але й розвиватися в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз. Так, В. Л. Дикань та І. Л. Назаренко визначають економічну безпеку підприємства як стан захищеності діяльності підприємства від усіх видів загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх, стан, при якому забезпечується стабільне функціонування і прогресивний розвиток підприємства, що досягається шляхом максимально ефективного використання наявних ресурсів і швидкої адаптації до умов середовища, що змінюється [2, с.72].

А. А. Кириченко вважає, що система економічної безпеки підприємства – це комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних та маркетингових заходів, спрямованих на кількісну і якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз [3, с.59]. Л. Г. Шемаєва зазначає, що економічна безпека суб'єкта господарювання – це така його характеристика, що відображає здатність підприємства реалізувати власні стратегічні економічні інтереси за певних зовнішніх умов завдяки захисту від існуючих потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище [4, с.5].

Науковці М. М. Єрмошенко та К. С. Горячева, розглядають економічну безпеку підприємства як такий стан його економіки (економічної системи), який можна характеризувати внутрішньою збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі реалізації власних економічних інтересів свій сталий та ефективний розвиток [5, с.23]. А. В. Нікітіна трактує економічну безпеку підприємства як такий його стан, за якого забезпечується найбільш ефективне використання всіх видів ресурсів (матеріально-технічних, фінансових, людських, інформаційних тощо) для уникнення, послаблення, чи локалізації загроз і створення умов для стійкого та стабільного функціонування підприємства, його високої конкурентоспроможності, незалежності та автономії в поточному і майбутньому періодах, що є результатом цілеспрямованого комплексу заходів, зокрема, забезпечення оптимальності й ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів [6, с.82].

А. А. Меліхов та Е. В. Камишнікова економічну безпеку підприємства визначають як стан ефективного використання ресурсів підприємства (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо) та наявних ринкових можливостей, що дозволяє попередити негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпечити його довгострокове виживання й стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії (статутних завдань) [7, с.316].

Вважаємо, що такий підхід є досить виправданим, оскільки передбачає не лише захист підприємств від різного роду загроз і утримання позицій на ринку, але й обов'язковий розвиток суб'єкта господарювання, що, у свою чергу, є рушійною силою розвитку економіки і держави в цілому. З огляду на те, що галузь залізничного транспорту є інфраструктурною і окремі її елементи належать до природних монополій [8], забезпечення її економічної безпеки має суттєве значення як з позиції самої галузі, так і з позиції загальнонаціональних інтересів України (рис. 1).

Проблема забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту виходить за рамки мікрорівня і належить до проблем макроекономічного характеру. Це пов'язано знов таки зі специфікою галузі. Із цього випливає, що для забезпечення її економічної безпеки необхідний комплексний підхід: з одного боку, саме підприємства залізничного транспорту

мають вживати певних заходів, що забезпечують їх безпеку, а з іншого боку – держава має створити сприятливі умови для функціонування суб'єктів цієї сфери.

Рис. 1. Динаміка питомої ваги залізничного транспорту в загальному обсязі перевезення вантажів в Україні (млн. т.)

На сьогоднішній день питання економічної безпеки, особливо в суспільно-необхідних, інфраструктурних галузях постає досить гостро у зв'язку із загостренням економічної і політичної кризи, оскільки забезпечення економічної безпеки таких галузей є одним із важливих елементів забезпечення національної безпеки.

Поряд з цим, в кризових умовах вплив зовнішніх факторів на суб'єкти господарювання стає більш відчутним, з'являються певні загрози, вплив яких значно менший в період стабільного розвитку економічних процесів. Серед таких зовнішніх загроз можна виділити: загрозу національній безпеці; загострення криміногенної ситуації; нестабільність законодавчої бази; значний податкових тиск; низьку конкурентоспроможність підприємств і низьку купівельну спроможність покупців.

Усе це вимагає посилення економічної безпеки підприємств в кризовий період. Тож в цьому контексті забезпечення економічної безпеки залізничного транспорту виходить за рамки управління підприємствами галузі і стає напрямом державної політики.

Залізничний транспорт, як найважливіша складова транспортного комплексу держави, є складною системою, дієздатність та безпека діяльності якої залежить від налагодженої взаємодії всіх її ланок, їх захищеності від негативного впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, а також якості прийняття управлінських рішень.

Труднощі, що впливають на залізничний транспорт сьогодні (зношені основні засоби, недостатність оборотних коштів, зменшення обсягів перевезень, невідповідність якості послуг європейським стандартам та інше), потребують від підприємств галузі створення дієвого механізму забезпечення економічної безпеки.

Ситуація, яка склалася в даний час, свідчить про наявність проблем, що перешкоджають стійкому забезпеченню конкурентоспроможності залізничного транспорту і уповільнюють досягнення економічної безпеки держави. Виявлення резервів та їх використання зможе бути

додатковим джерелом економічної стійкості, і, відповідно, – безпеки залізничних підприємств в сьогоднішніх невизначених кризових умовах (рис. 2).

<table>
<tr><td></td><td colspan="4">Інтенсивний шлях використання ресурсів підприємств залізничного транспорту</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Екстенсивний шлях використання ресурсів підприємств залізничного транспорту (застосування непопулярних заходів)</td><td></td><td colspan="3">Значне поліпшення якості використання зазначених ресурсів, підвищення рівня їх досконалого використання</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Значне зниження обсягів використання ресурсів, їх сувора економія (до мінімально можливого обсягу для виконання необхідного рівня діяльності)</td><td>Необоротні активи</td><td></td><td>Скорочення невиробничого використання ресурсів</td></tr>
<tr><td>Скорочення невиробничого використання ресурсів</td><td>Оборотні активи</td><td>Скорочення тривалості обігу активів</td></tr>
<tr><td>Підвищення інтенсивності організації праці та її стимулювання</td><td></td><td>Персонал підприємства</td></tr>
</table>

Рис. 2. Напрямки виявлення резервів стійкого розвитку як джерело економічної безпеки підприємств залізничного транспорту

Висновки і перспективи подальших розробок. Проблеми економічної безпеки підприємств залізничного транспорту сьогодні є досить актуальними та вимагають негайного розв'язання шляхом посилення державного регулювання, оновлення рухомого складу, розбудови мережі міжнародних транспортних коридорів.

Аналізуючи тенденції розвитку залізничної галузі з погляду факторів економічної безпеки, варто підкреслити важливість врахування особливостей соціально-економічних характеристик та специфіки цієї галузі, її значення в економіці нашої держави.

Тенденції щодо зміни показників національної економіки, транспортної галузі та залізничного транспорту зокрема, а також аналіз низки літературних джерел свідчать про необхідність виокремлення транспортної складової у самостійний блок в системі національної безпеки. Вважаємо, що реалізація значення транспортної галузі в забезпеченні національної безпеки, у тому числі, залізничного транспорту, полягає у створенні умов для його підтримки та розвитку, що забезпечить, у свою чергу, його готовність до роботи в надзвичайних ситуаціях та стійкість функціонування усіх ланок транспортного ланцюжка.

Література

1. *Муренко Т. О. Визначення оціночних показників економічної безпеки залізничних підприємств у складі мережевих об'єднань / Т. О. Муренко // Науковий вісник Херсонського державного університету (Серія: Економічні науки). – 2015. – Вип. 10. – С. 27–34.*
2. *Дикань В. Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки: монографія / В. Л. Дикань, І. Л. Назаренко // Українська державна академія залізничного транспорту. – Х.: УкрДАЗТ, 2011. – 142 с.*

3. *Кириченко А. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / А. А. Кириченко, Ю. Г. Ким // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 53–56.*
4. *Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.*
5. *Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева // Націлнальна академія управління. – К.: НАУ, 2010. – 232 с.*
6. *Нікітіна А. В. Розвиток теоретичних засад економічної безпеки підприємства / А. В. Нікітіна // Сталий розвиток економіки: Всеукр. наук.-виробн. журнал. – 2008. – № 12 (90). – С. 53–65.*
7. *Мелихов А. А. Эволюция подходов к содержанию категории «Экономическая безопасность предприятия» / А. А. Мелихов, Э. В. Камышникова // Вестник Приазовского государственного технического университета. – 2009. – № 19. – С. 316–319.*
8. *Діяльність промислових підприємств в Україні (2010–2014 рр.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua.*

References

1. *Murenko, T. (2015), «Determination of performance indicators of economic security of railway companies» [Vyznachennia otsinochnykh pokaznykiv economichnoi bezpeky zaliznychnykh pidpryiemstv u skladi merezevykh obiednan], Scientific Bulletin of Kherson State University (Series «Economics»), No. 10, pp. 27–34 (ukr)*
2. *Dykan, V. L. (2011), «Integrated method of determining the level of economic security» [Kompleksna metodyka vyznachennia rivnia economichnoi bezpeky], UkrDazt, Kharkiv, 142 p. (ukr)*
3. *Kirichenko, A. A., Kim, Y. G. (2008), «The methodological foundations of entities' economic security in transition economy» [Metodolohichni osnovy economichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia v transformatsiyniy economitsi], Actual problems of economy, No. 12 (90), pp. 53–56 (ukr)*
4. *Shemaeva, L. G. (2010), Economic security in a strategic interaction with the subjects of the environment: Author's thesis [Economichna bezpeka pidpryiemstv u stratehichniy vzayemodii z subiektamy zovnishnioho seredovishcha: avtoref. dis. … dokt. ekon. nauk], Kyiv, 39 p. (ukr)*
5. *Yermoshenko, M. M., Goryacheva, K. S. (2010), «The financial component of economic security: state and enterprise» [Finansova skladova economichnoi bezpeky: dershava i pidpryiemstvo], National Academy of Management, Kyiv, 232 p. (ukr)*
6. *Nikitina, A. V. (2008), «Development of theoretical foundations of economic security» [Rozvytok teoretychnykh zasad economichnoi bezpeky pidpryiemstva], Ukrainian Scientific Production Journal «Sustainable economic development», No. 12 (90), pp. 53–65 (ukr)*
7. *Melikhov, A. A., Kamyshnikova, E. V. (2009), «Evolution of approaches to the content of «economic security» category [Evolutsiya podkhodov k soderzhaniyu kategorii «economicheskaya bezopasnost predpriyatiya»], Bulletin of Azov State Technical University, No. 19, pp. 316–319 (rus)*
8. *«The activity of industrial enterprises in Ukraine (2010–2014)» [Diialnist promyslovykh pidpryiemstv v Ukraini (2010–2014)], Official website of the State Statistics Service of Ukraine, available at: http://ukrstat.gov.ua (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

УДК 334.716:005.934

Оксана Володимирівна ОРЛИК
кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних систем в економіці,
Одеський національний економічний університет, e-mail: orox@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Орлик, О. В. Теоретичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств / Оксана Володимирівна Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 84–92.

Анотація. *У статті розглянуто теоретичні основи організації та функціонування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання. Визначено умови забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємствах. Уточнено вимоги до системи управління фінансово-економічною безпекою. Узагальнено характерні властивості цієї системи. Досліджено та запропоновано систему базових принципів організації та функціонування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємствах. Обґрунтовано, що при недотриманні розглянутих вимог, властивостей та системи принципів, управління фінансово-економічною безпекою може бути неефективним та спричинити низку негативних наслідків. Сформульовано рекомендації, які дозволять системі фінансово-економічної безпеки забезпечити ефективну діяльність підприємства та тривале ведення бізнесу. Запропоновано низку економічних сигналів, які зможуть свідчити про позитивну дієвість системи забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві.*

Ключові слова: *управління фінансово-економічною безпекою; умови забезпечення; властивості системи фінансово-економічної безпеки; принципи управління фінансово-економічною безпекою.*

Оксана Владимировна ОРЛИК
кандидат экономических наук, доцент кафедры информационных систем в экономике,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: orox@ukr.net

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Орлик, О. В. Теоретические аспекты обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий / Оксана Владимировна Орлик; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 84–92.

Аннотация. *В статье рассмотрены теоретические основы организации и функционирования системы обеспечения финансово-экономической безопасности субъектов хозяйствования. Определены условия обеспечения финансово-экономической безопасности на предприятиях. Уточнены требования к системе управления финансово-экономической безопасностью. Обобщены характерные свойства данной системы. Исследована и предложена система базовых принципов организации и функционирования системы обеспечения финансово-экономической безопасности на предприятиях. Обосновано, что при несоблюдении рассмотренных требований, свойств и системы принципов, управление финансово-экономической безопасностью может быть неэффективно и вызвать ряд негативных последствий. Сформулированы рекомендации, позволяющие системе финансово-экономической безопасности обеспечить эффективную деятельность предприятия и длительное ведение бизнеса. Предложен ряд экономических сигналов, которые смогут свидетельствовать о положительной действенности системы обеспечения финансово-экономической безопасности на предприятии.*

Ключевые слова: *управление финансово-экономической безопасностью; условия обеспечения; свойства системы финансово-экономической безопасности; принципы управления финансово-экономической безопасностью.*

© ОРЛИК О.В., 2015

Oksana ORLYK
PhD, Associate Professor, Department of Information Systems in Economics,
Odessa National Economics University, e-mail: orox@ukr.net

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ENTERPRISES SECURITY

Orlyk, O. (2015), Theoretical aspects of financial and economic enterprises security. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Teoretychni aspekty zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky na pidpryiemstvakh; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 84–92.

Abstract. *The article describes theoretical bases of organization and functioning of business entities financial and economic security system. The conditions to ensure financial and economic security at enterprises are defined. The requirements for the control system of financial and economic security are clarified. The characteristic features of this system are summarized. The system of organization basic principles and functioning of the financial and economic security system at enterprises is studied and suggested. It was grounded that failure to comply with discussed requirements and properties of the principles system may cause financial and economic security management ineffectiveness and variety of consequences. Recommendations that allow the financial and economic security system of an enterprise to provide effective and long-term business management were formulated. A number of economic signals, which may indicate the positive effectiveness of the financial and economic security system of an enterprise, were offered.*

Keywords: *financial and economic security management; ensuring terms; properties of financial and economic security system; the principles of financial and economic security management.*

JEL classification: M21

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується: суттєвим ускладненням умов господарювання; наявністю значної кількості чинників, які негативно впливають на функціонування підприємств; інфляційними процесами; недоступністю кредитних ресурсів; зниженням рівня інвестиційної активності; зростанням конкуренції між господарюючими суб'єктами, що може погіршувати їхній фінансовий стан; зростанням кількості збиткових підприємств тощо. В таких умовах проблема фінансової безпеки суб'єктів господарювання стає надзвичайно актуальною і стратегічною. З огляду на це актуальним напрямком сталого функціонування українських підприємств є формування адекватної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, яка б органічно доповнювала загальну роботу підприємства, і стала невід'ємним елементом його успішної діяльності та тривалого і ефективного ведення бізнесу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз наукових джерел останніх років показав, що сьогодні в економічній літературі відображені переважно дослідження щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Проблеми забезпечення фінансової безпеки досліджуються головним чином на рівні держави.

Теоретичні та практичні аспекти забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання досліджувались останніми роками у низці наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених: Т. Васильцева, В. Волошина [1, с.7–104], А. Єпіфанова, О. Пластуна, В. Домбровського [2, с. 8–112], І. Мойсеєнко, О. Марченко [3, с.67–92], К. Горячевої [4, с.5–11], Ю. Кім [5, с.6–14], Г. Саруханяна [6, с. 7–22], О. Бадаєвої [7, с.7–19] та інших.

Однак теоретичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств країн пострадянського простору потребують подальшого дослідження, що обумовило вибір теми, мету та завдання статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні проблемою забезпечення фінансової безпеки підприємств займаються недостатньо та не комплексно, тому що основна увага приділялася фінансовій безпеці на рівні держави, а на рівні підприємства увагу переважно приділено антикризовому фінансовому управлінню. Антикризове управління стає

необхідним, коли підприємство уже опинилося в стані фінансової небезпеки, що може призвести до його банкрутства. Головне ж полягає в тому, щоб не допустити цього. Недостатньо досліджено питання щодо забезпечення фінансової безпеки на рівні підприємств, особливостей організації та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки, що зумовлюють подальші дослідження у цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є: дослідження теоретичних основ організації та функціонування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання; визначення умов забезпечення, уточнення вимог та узагальнення властивостей системи управління фінансово-економічною безпекою; дослідження та пропонування системи базових принципів організації і функціонування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки; надання рекомендації щодо підвищення дієвості системи управління фінансово-економічною безпекою на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-економічна діяльність підприємств здійснюється як з урахуванням умов внутрішнього середовища, так і з урахуванням умов зовнішнього середовища, якому в сучасних умовах притаманне зростання рівня динамічності та невизначеності, які викликані різноманітними процесами трансформаційного, інтеграційного та глобалізаційного характеру.

Фінансова безпека підприємства – це такий його фінансовий стан, який характеризується: збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, які використовуються підприємством; стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз; здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; здатність забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [8, с.174].

Фінансова безпека залежить від менеджменту підприємства, що свідчить про можливість впливу на систему фінансової безпеки з боку керівництва та необхідність управління нею [9]. Фінансова безпека досягається діяльністю як у фінансовій сфері, так і в сполучених з нею сферах. Тому головне в забезпеченні фінансової безпеки підприємства це: визначення факторів, що впливають не тільки на фінансову діяльність, але й на інші сполучені з нею види діяльності; побудові системи обмежень, які ліквідують ненавмисний та навмисний вплив. Створення системи фінансово-економічної безпеки – процес, що полягає у вирішенні багатьох завдань при участі високопрофесійних фахівців з різних областей.

Умовами забезпечення фінансової безпеки на підприємстві виступають: високий ступінь гармонізації й узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами оточуючого середовища та інтересами його персоналу; наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію: фінансових інтересів, місії та завдань; збалансованість і комплексність фінансових інструментів та технологій, які використовуються на підприємстві; постійний і динамічний розвиток фінансової системи (підсистеми) підприємства [8, с.174].

Побудова і функціонування системи фінансово-економічної безпеки має відбуватися з дотриманням певних вимог, властивостей і принципів.

При розробці та створенні системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства, для подальшого ефективного її функціонування необхідно дотримуватися таких вимог: система управління фінансовою безпекою підприємства має функціонувати безперервно; система повинна бути добре спланованою, функціонально самостійною та інтегрованою до загальної системи управління підприємством; повна узгодженість діяльності цієї системи із загальною системою управління підприємством; функціонування системи має виступати одним з основних засобів досягнення цілей підприємства; постійна готовність системи фінансової безпеки до розвитку (зміна функцій, структурна реорганізація, застосування нових методів, засобів тощо); чітке визначення відповідальності, обов'язків, рівнів допуску та доступу; очолювати і координувати діяльність щодо захисту повинна людина, яка віддана своїй роботі та забезпеченню безпеки [8, с.180; 10, с.222]. Формування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати з урахуванням властивостей, які

повинні бути притаманні цій системі. Можна виділити низку таких основних властивостей, характерних для системи забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві:

– здатність системи швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, в тому числі і на зміни, що несуть небезпеку та загрози, перерозподіляти фінансові ресурси відповідно до потреб господарюючого суб'єкта, вводити нові форми і методи організації та управління фінансово-господарською системою підприємства (гнучкість);
– здатність системи налагоджувати свій склад, структуру і внутрішні властивості для відображення внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення можливості функціонування в нових умовах (адаптивність);
– здатність системи забезпечувати необхідну кількість фінансових ресурсів відповідно до зростаючих потреб господарюючого суб'єкту (продуктивність). Це означає, що економічно безпечне підприємство здатне функціонувати в режимі розширеного відтворення, забезпечуючи тим самим самодостатність і можливість розвитку. Нижнім ступенем фінансово-економічної безпеки підприємства можна визнати його здатність здійснювати просте відтворення;
– оптимальне співвідношення отриманих результатів і здійснених фінансових витрат (ефективність). Підвищення ефективності діяльності підприємства сприяє зростанню рівня фінансово-економічної безпеки, оскільки дозволяє отримувати більший результат при найменших витратах, а частину ресурсів направляти на захист своїх інтересів і нейтралізацію загроз;
– розподіл в системі безпеки функцій управління та прийняття рішень між структурними підрозділами та службами різного рівня (організованість). Це дозволяє забезпечити оперативність прийняття рішень за рахунок зосередження вирішення тактичних завдань – на нижчих рівнях управління, а стратегічних завдань – на вищих рівнях управління;
– здатність системи під дією зовнішніх і внутрішніх впливів зберігати суттєво важливі характеристики свого існування (динамічність). Така ситуація змушує підприємство перебудовуватися, пристосовуватися до нових умов;
– наявність на підприємстві суб'єкту управління, який володіє необхідною компетенцією; допомагає керувати діяльністю всієї системи безпеки, окремих її складових, зокрема, фінансової; несе відповідальність за виконання всіх управлінських рішень у відповідності з поставленими завданнями; здійснює вдосконалення системи тощо (керованість). Недотримання цієї вимоги призводить до прийняття суб'єктивних управлінських рішень, нехтування інтересами підприємства у власних цілях;
– здійснення контролю за станом суб'єкта управління фінансової безпеки, при цьому не чинячи на нього ніякого управлінського впливу (контрольованість) [11, с.181–182; 12, с.192].

Деякі автори [13, с.29] також виділяють специфічні властивості системи фінансової безпеки підприємства: дотримання менеджментом підприємства положень чинного законодавства щодо будь-яких видів його діяльності, які належать до його фінансових інтересів та інтересів його стейкхолдерів (нормативно-правова урегульованість); прояви незахищеності та чутливості фінансової безпеки до будь-якого негативного впливу зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів (уразливість фінансової безпеки); діапазон керованості системи безпеки підприємства може бути суттєво обмеженим через численні загрози, які здебільшого є наслідком суперечностей, що супроводжують узгодження інтересів зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів підприємства (часткова керованість); при кількісному вимірюванні фінансової безпеки усі показники повинні бути чіткими й однозначними, а значення величин, які отримуються в конкретний момент часу, повинні визначатися значеннями величин, отриманими у попередні моменти часу (детермінованість).

Урахування розглянутих властивостей спрямовано на комплексне забезпечення стабільності підприємства, ефективну побудову стратегії забезпечення його безпеки. Фінансово-економічна безпека підприємства, заснована на оптимальному співвідношенні всіх зазначених властивостей, дозволяє підприємству бути стійким, адекватно реагувати на виклики і загрози, розвиватися та удосконалюватися.

Проведені дослідження [1, с.69; 3, с.76–78; 8, с.176–177; 14, с.289–290; 15, с.142–143] дозволяють стверджувати, що організація та функціонування системи фінансово-економічної безпеки на підприємстві повинні відповідати певній системі базових принципів, які мають як загальний, так і специфічний характер. При формуванні та подальшому функціонуванні системи забезпечення фінансової безпеки, необхідним є дотримання таких принципів:

– системності побудови: всі елементи системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинні бути взаємопов'язані та узгоджені;
– безперервності: система фінансової безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику та протидії загрозам. Процес управління фінансовою безпекою підприємства повинен діяти безперервно;
– законності: всі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити чинному законодавству та нормативним актам з безпеки підприємства;
– об'єктивності: управлінські рішення повинні розроблятися з урахуванням об'єктивних економічних законів, на основі глибокого аналізу ситуації із застосуванням наукових методів пізнання;
– обґрунтованості: всі заходи з безпеки повинні проводитися з використанням сучасних досягнень науки і техніки, надавати надійний захист на певних рівнях безпеки;
– плановості: необхідність організації діяльності щодо забезпечення надійного захисту підприємства на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі та конкретних планах з окремих напрямків безпеки, зокрема фінансової. Цей принцип вносить організованість у функціонування системи безпеки і дозволяє кожному учаснику процесу діяти логічно послідовно, виконуючи виключно покладені на нього обов'язки;
– економічної доцільності: ефективність роботи системи фінансово-економічної безпеки повинна бути вище її вартості. Система фінансово-економічної безпеки повинна бути побудована таким чином, щоб вартість витрат на її підтримання була оптимальною і не перевищувала той рівень, при якому втрачається економічний сенс;
– результативності: своєчасне попередження та/або ефективне подолання негативного впливу загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства;
– оптимізації витрат: витрати на попередження та/або подолання загроз повинні бути адекватними їх рівню й обсягу;
– ефективності управлінських рішень: видатки на заходи з ліквідації, нейтралізації або мінімізації загроз фінансово-економічним інтересам підприємства повинні бути менше, ніж можливі збитки від їх реалізації;
– інформованості: потужна інформаційна підтримка, обізнаність необхідною інформацією для оперативного прийняття рішень. Несвоєчасне надання інформації, невідповідність фактично наданої інформації з реальними діями тягне за собою негативні наслідки. Так не надання і недостовірність інформації про стан ринку, рівень конкуренції знижує фінансову безпеку підприємства;
– комплексності рішень: вирішення питань фінансової безпеки із залученням усіх суб'єктів захисту і активів підприємства. Фінансова безпека має комплексний характер, стосується функціонування різних підсистем підприємства, а отже, вимагає комплексного характеру від сформованої системи фінансових заходів, що розробляються і реалізовуються;
– збалансованості інтересів: забезпечення збалансованості фінансово-економічних інтересів підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з ним;
– своєчасності: своєчасна розробки та вжиття заходів щодо нейтралізації загроз фінансовій безпеці та фінансовим інтересам підприємства. Несвоєчасне виявлення зовнішніх та внутрішніх факторів негативного впливу загрожує виникненням негативних наслідків, пов'язаних з неможливістю оперативно реагувати на ці фактори негативного впливу;
– постійного моніторингу: системний моніторинг підрозділами економічної безпеки даних про фінансово-економічний стан підприємства та його аналіз з метою недопущення загроз діяльності підприємства; моніторинг зовнішнього середовища підприємства з метою своєчасного виявлення та ідентифікації реальних і потенційних загроз фінансово-

економічним інтересам підприємства. Несвоєчасне здійснення контролю або невиконання його взагалі тягне за собою можливість відхилення від плану, неякісну діяльність співробітників, підвищення витрат;

– активності: реалізація активних дій і заходів захисту фінансово-економічних інтересів підприємства з використанням нестандартних форм і способів захисту;
– координації та взаємодії: координація між собою всіх вжитих заходів щодо забезпечення фінансової безпеки на підприємстві; організація взаємодії заходів з усіма підрозділами і здійснення єдиного управління процесом безпеки підприємства; організація взаємодії з державними та правоохоронними органами. Для забезпечення фінансової безпеки необхідно, щоб зусилля всіх підрозділів, служб, які її забезпечують, були скоординовані. Кожен працівник повинен чітко знати: за що відповідає він і за що відповідає його колега;
– централізації: єдиний підхід до виконання своїх функцій учасниками процесу забезпечення безпеки при координуючій ролі та методичному керівництву з боку підрозділу економічної безпеки підприємства; управління безпекою повинен здійснювати перший керівник підприємства;
– інтегрованості: система управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинна бути органічно інтегрована в загальну систему менеджменту та загальну систему управління економічною безпекою підприємства;
– спрямованості на стратегічні цілі: всі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити загальній стратегії фінансово-економічного розвитку підприємства, тобто їх відповідність економічній стратегії розвитку підприємства, його місії. Необхідна розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки у вигляді програми на перспективу. Спонтанна діяльність може призвести до невиконання завдань у визначені терміни або неефективного використання фінансових ресурсів, а в подальшому – їх нестачі;
– оперативності та динамічності: система управління фінансово-економічною безпекою повинна забезпечувати швидку реакцію підприємства на появу реальних і потенційних загроз та своєчасне прийняття відповідних управлінських рішень;
– варіативності або альтернативності дій: кожне управлінське рішення в сфері фінансово-економічної безпеки має розроблятися в декількох альтернативних варіантах, враховуючи певні критерії;
– адекватності реагування: заходи з реагування на загрози фінансово-економічним інтересам підприємства повинні розроблятися відповідно до визначених критеріїв;
– адаптивності: система управління фінансовою безпекою, її елементи повинні швидко адаптуватися до зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
– гнучкості управління: розроблені або прийняті управлінські рішення повинні швидко коригуватися, якщо цього вимагають зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища підприємства;
– розвитку та удосконалення: необхідність і своєчасність вдосконалення системи фінансової безпеки підприємства; здатність системи до розвитку та вдосконалення;
– стимулювання і відповідальності: створення стимулів для ефективного використання ресурсного потенціалу, впровадження інноваційних проектів. Повинна бути розроблена дієва і ефективна система стимулів та відповідальності (у т. ч. матеріальної) керівництва і персоналу за стан фінансово-економічної безпеки підприємства;
– постійної готовності: необхідність постійної готовності менеджерів до реагування на можливе порушення фінансової рівноваги підприємства на будь-якому етапі його функціонування;
– превентивної дії: здатність системи управління фінансово-економічної безпеки виявляти на ранніх стадіях різні деструктивні чинники – загрози, а також вживати оперативні заходи щодо запобігання їх шкідливого впливу і нанесення збитку підприємству. Краще запобігти загрозі фінансової кризи, ніж здійснювати її локалізацію і забезпечувати нейтралізацію її негативних наслідків;
– гласності та конфіденційності: оптимальне поєднання гласності та конфіденційності;

– терміновості реагування: чим раніше будуть застосовані елементи фінансового управління щодо кожного виявленого кризового симптому, тим більші можливості скорішого відновлення порушеної рівноваги матиме підприємство;
– пріоритетності використання внутрішніх ресурсів: у процесі управління фінансовою безпекою підприємство повинно розраховувати переважно на внутрішні фінансові можливості ліквідації, нейтралізації або мінімізації загроз;
– управління першими симптомами: ефективність управління фінансовою безпекою залежить від своєчасного визначення перших симптомів загрози. Побачити перші прояви загрози можливо при постійному моніторингу процесів, які протікають всередині підприємства, та сигналів зовнішнього середовища.

При недотриманні розглянутих вимог, властивостей та системи принципів, управління фінансово-економічною безпекою може бути неефективним та спричинити наслідки, пов'язані з: погіршенням діяльності підприємства; зниженням рівня платоспроможності; зниженням привабливості підприємства для інвесторів; погіршенням якості продукції; підвищенням витрат; зменшенням попиту на продукцію, вироблену цим підприємством; зниженням фінансової незалежності підприємства; виникненням фінансової кризи на підприємстві тощо.

Складність завдання забезпечення фінансово-економічної безпеки полягає в тому, наскільки керівники підприємства, його підрозділів, відділів, менеджери забезпечать умови нормальної діяльності підприємства шляхом нейтралізації (зниження, прийняття) небезпек та загроз, різних дестабілізуючих факторів. Доцільною є розробка концепції економічної безпеки підприємства, включаючи її фінансову складову, розробка алгоритму дій суб'єкта господарювання, який забезпечить прийняття комплексу таких заходів та кроків, які не дали б підприємству можливості опуститися за критичну межу і втратити свою економічну незалежність. Необхідним є також розрахунок фінансування можливих варіантів дій та вибір оптимального варіанту, обов'язковий контроль забезпечення на практиці ефективної нейтралізації загроз фінансовій безпеці підприємства. Це дозволить системі фінансової безпеки забезпечити ефективну діяльність підприємства і тривале ведення бізнесу.

Про позитивну дієвість системи забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві зможуть свідчити певні економічні сигнали: оптимальні значення статей балансу; достатня кількість обігових коштів; отримання прибутків від реалізації продукції; перевищення отриманого чистого доходу над витратами; підвищення попиту на продукцію підприємства; поліпшення показників діяльності підприємства; оптимальний механізм ціноутворення; наявність договірної дисципліни, юридичної служби, перспективного планування, джерел довгострокового фінансування капіталовкладень; відсутність незавершених капіталовкладень; зниження дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами дослідження можна зробити такі висновки. Проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки отримала в сучасних умовах господарювання надзвичайну актуальність. Формування і функціонування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства має відбуватися з урахуванням розглянутих у статті вимог та властивостей, спрямованих на комплексне забезпечення стабільності підприємства, ефективну побудову стратегії забезпечення безпеки та базуватися на загальних (притаманних усім складним системам) і певних специфічних принципах. Система фінансово-економічної безпеки, яка відповідає вказаним характеристикам, дозволить підприємству адекватно реагувати на небезпеки та загрози, бути стійким, розвиватися і вдосконалюватися.

Подальших поглиблених досліджень потребують питання забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств на основі управління ризиками.

Література

1. *Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / [Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук; за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 386 с.*

2. *Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.; за ред. А. О. Єпіфанова]. – Суми: ДВНЗ УАБС, 2009. – 295 с.*
3. *Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.*
4. *Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / К. С. Горячева. – Київський нац. ун-т технологій та дизайну. – К., 2006. – 17 с.*
5. *Кім Ю. Г. Управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук: спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / Ю. Г. Кім. –Ун-т економіки та права «КРОК». – К., 2009. – 21 с.*
6. *Саруханян Г. А. Финансовая безопасность компании: автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Г. А. Саруханян. – Российский экон. ун-т им. Г. В. Плеханова. – М., 2013. – 23 с.*
7. *Бадаева О. Н. Оценка финансовой безопасности малых и средних предприятий: автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / О. Н. Бадаева. – Ивановский гос. химико-технологический ун-т. – Иваново, 2013. – 24 с.*
8. *Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8 (134). – С. 172–181.*
9. *Орлик О. В. Фінансово-економічна безпека підприємства та підходи до її забезпечення [Електронний ресурс] / О. В. Орлик // Інформаційна та економічна безпека: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Х.: ХІБС УБС НБУ, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: Pentium; 512 Mb RAM; Windows XP – 7, 8; Adobe Acrobat Reader 5.0 – 10.0. – Назва з екрану.*
10. *Иванюта Т. Н. Основные подходы к формированию системы экономической безопасности на предприятиях / Т. Н. Иванюта // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 215–223.*
11. *Орлик О. В. Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення / О. В. Орлик // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [кол. монографія у 2 т.]. – Дніпропетровськ: ФОП Дробязко С. І. – 2014. – Т. 2. – С. 176–182.*
12. *Орлик О. В. Факторы обеспечения и основные свойства экономической безопасности / О. В. Орлик // Modern problems of regional development: Collection of scientific articles. – 2014. – Vol. 2. – Pp. 190–194.*
13. *Ляшенко О. М. Специфічні властивості фінансової безпеки підприємства / О. М. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. праць. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля. – 2012. – № 4 (44). – С. 27–32.*
14. *Орлик О. В. Финансово-экономическая безопасность предприятия и принципы ее обеспечения / О. В. Орлик // Economics and management: theory and practice: collection of scientific articles. – 2014. – Vol. 2. – Pp. 286–291.*
15. *Мойсеєнко І. П. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко, О. О. Шолок // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. − Вип. 21.2. – С. 141–146.*

References

1. *Vasyltsiv, T. G., Voloshyn, V. I., Boikevych, O. R. & Karkavchuk, V. V. (2012), Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and ensuring mechanisms: monograph [Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryiemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia; za red. T. G. Vasyltsiva], Liga-Press, Lviv, 386 p. (ukr)*

2. *Yepifanov, A. O., Plastun, O. L., Dombrovskyi, V. S. (2009), The financial security of enterprises and banking institutions: monograph. Ed.: A. O. Yepifanov [Finansova bezpeka pidpryiemstv i bankivskykh ustanov: monohrafiia; za red. A. O. Yepifanova], DVNZ UABS, Sumy, 295 p. (ukr)*
3. *Moiseienko, I. P., Marchenko, O. M. (2011), The financial and economic security management of an enterprise [Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva], Lviv, 380 p. (ukr)*
4. *Horiacheva, K. S. (2006), Mechanism of the enterprise financial security management: Author's thesis [Mekhanizm upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryiemstva: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk], Kyiv, 17 p. (ukr)*
5. *Kim, Yu. G. (2009), Management of company's financial safety system: Author's thesis [Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryiemstva: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk], Kyiv, 21 p. (ukr)*
6. *Saruhanyan, G. A. (2013), The financial security of a company: Author's thesis [Finansovaya bezopasnost kompanii: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk], Moscow, 23 p. (rus)*
7. *Badaeva, O. N. (2013), The estimation of financial security of small and medium-sized enterprises: Author's thesis [Otsenka finansovoy bezopasnosti malyh i srednih predpriyatiy], Ivanovo, 24 p. (rus)*
8. *Kartuzov, Ye. P. (2012), «Determining the financial security of an enterprise: notion, contents, value and functional aspects» [Vyznachennia finansovoi bezpeky pidpryiemstva: poniattia, zmist, znachennia i funktsionalni aspekty], Actual problems of economy, No. 8 (134), pp. 172–181 (ukr)*
9. *Orlyk, O. V. (2014), «Financial and economic security and approaches to ensure it» [Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryiemstva ta pidkhody do yii zabezpechennia], Informatsiina ta ekonomichna bezpeka: materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. internet-konf., Kharkiv Institute of banking of the University of banking of the National bank of Ukraine, Kharkiv (ukr)*
10. *Ivanyuta, T. N. (2013), «The main approaches to the formation of economic security systems in the enterprises» [Osnovnye podhody k formirovaniyu sistemy ekonomicheskoy bezopasnosti na predpriyatiyakh], Molodoy uchenyy, No. 4, pp. 215–223 (rus)*
11. *Orlyk, O. V. (2014), «Enterprise's economic security: properties, strategy and methods of providing», Economic security in conditions of world economic globalization: monograph in 2 vol. [«Ekonomichna bezpeka pidpryiemstva: vlastyvosti, stratehiia ta metody zabezpechennia», Ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky: monohrafiia v 2 tomakh], FOP Drobiazko S. I., Dnipropetrovsk, No. 2, pp. 176–182 (ukr)*
12. *Orlyk, O. V. (2014), «Providing factors and main features of economic security» [Faktory obespecheniya i osnovnye svoystva ekonomicheskoy bezopasnosti], Modern problems of regional development: Collection of scientific articles, Vol. 2, pp. 190–194 (rus)*
13. *Liashenko, O. M. (2012). «The specific properties of financial security of an enterprise» [Spetsyfichni vlastyvosti finansovoi bezpeky pidpryiemstva], Project management and production development: Collection of scientific works, Publisher SNU named after V. Dahl, Luhansk, No. 4 (44), pp. 27–32 (ukr)*
14. *Orlyk, O. V. (2014), «Financial and economic security of the enterprise and principles of its provision» [Finansovo-ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya i printsypy yee obespechennya], Economics and management: theory and practice: Collection of scientific articles, Vol. 2, pp. 286–291(rus)*
15. *Moiseienko, I. P., Sholok, O. O. (2011), «The mechanism of financial and economic security management of an enterprise» [Mekhanizm upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva], Scientific Bulletin NLTU Ukraine: Coll. of Scientific-Technical Works, No. 21.2, pp. 141–146 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 10.03.2015.

УДК: 338.3:658.5

Микола Вікторович РУДЕНКО
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та управління,
Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України, e-mail: mykola_rudenko@mail.ru

РІВНІ ЗРІЛОСТІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Руденко, М. В. Рівні зрілості систем управління підприємствами / Микола Вікторович Руденко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 93–99.

Анотація. *У статті проаналізовані різні рівні зрілості підприємств щодо можливостей практичного застосування та ефективного використання систем управління. Виділено п'ять рівнів зрілості, побудовано графічну модель та проведено розмежування кожного рівня в системі управління підприємством. Виявлено проблемні аспекти побудови системи управління та запропоновано шляхи переходу підприємства на вищі рівні зрілості з метою підвищення ефективності та результативності функціонування системи управління. Досліджено набір інструментів і механізмів покращення взаємозв'язку між різними ланками управління та виконавцями робіт. Сформульовано рекомендації вищому керівництву організації щодо обґрунтованості побудови системи управління та можливості отримання бажаного результату.*

Ключові слова: *рівень зрілості; управлінські рішення; ефективність функціонування системи; підприємство; документована система управління.*

Николай Викторович РУДЕНКО
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и управления,
Черкасский институт банковского дела Университета банковского дела
Национального банка Украины, e-mail: mykola_rudenko@mail.ru

УРОВНИ ЗРЕЛОСТИ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Руденко, Н. В. Уровни зрелости систем управления предприятиями / Николай Викторович Руденко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 93–99.

Аннотация. *В статье проанализированы разные уровни зрелости предприятий относительно возможностей практического применения и эффективного использования систем управления. Выделено пять уровней зрелости, построена графическая модель и проведено разграничение каждого уровня в системе управления предприятием. Обнаружены проблемные аспекты построения системы управления и предложены пути перехода предприятия на высшие уровни зрелости с целью повышения эффективности и результативности функционирования системы управления. Исследован набор инструментов и механизмов улучшения взаимосвязи между разными звеньями управления и исполнителями работ. Сформулированы рекомендации высшему руководству организации относительно обоснованности построения системы управления и возможности получения желаемого результата.*

Ключевые слова: *уровень зрелости; управленческие решения; эффективность функционирования системы; предприятие; документированная система управления.*

Mykola RUDENKO
PhD in Economics, Associate professor of Economies and Managements Department,
Cherkassy institute of banking of University of banking of the National Bank of Ukraine,
e-mail: mykola_rudenko@mail.ru

MATURITY LEVEL OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEMS

Rudenko, M. (2015), Maturity level of enterprise management systems. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Rivni zrilosti system upravlinnia pidpryiemstvamy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 93–99.

© РУДЕНКО М.В., 2015

Abstract. *The article analyses different levels of maturity of enterprises in relation to possibilities of practical application and effective use of control system. Five levels of maturity are selected, a graphic model is built and differentiating of every level in control system by an enterprise is conducted. The problem aspects of construction of control system are found out and the ways of transition of enterprise on the higher levels of maturity with the purpose of increase of efficiency and effectiveness of functioning of control system are offered. The set of tools and mechanisms of intercommunication improvement between the different links of management and performers of works is investigated. The recommendations for the top management of organization in relation to validity of construction of control system and possibility of receipt of the desired result are formulated.*

Keywords: *level of maturity; administrative decisions; the efficiency of the system; enterprise; the documented management system.*

JEL classification: M120, O150

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна економічна ситуація, що пов'язана з інтеграцією нашої держави в європейський та світовий економічний простір, вимагає від підприємств посилити заходи щодо ефективного управління. Функціонування підприємства здійснюється на основі управлінської системи, яка залежить від ступеня розвитку економіки в цілому, залежності підприємства від зовнішнього середовища, розміру підприємства, складності технологічного процесу тощо. Ступінь розвитку системи управління на підприємстві визначає характер її поведінки та здатність реагувати на сучасні виклики, пов'язані з інтеграційними та глобалізаційними процесами в економіці.

В умовах невизначеності зовнішнього середовища особливої актуальності та значущості набувають проблеми адаптації підприємства до нових умов шляхом внесення необхідних змін до його системи управління, що є основою ефективної діяльності підприємства і без якої неможливе не тільки його функціонування і розвиток, але й безпосередньо існування [1].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням проблем формування систем управління підприємствами займалися класики економічної науки: М. Альберт, Р. Акофф, Дж. Грейсон, П. Друкер, С. Кові, Ф. Котлер, М. Мескон, Г. Мінцберг, Дж. Обер-Кріе, Ф. Хедоурі [2–5]. Проблематика функціонування та розвитку систем управління в сучасних умовах знайшла відображення в працях вітчизняних науковців, а саме: Б. Андрушківа, М. Афанасьєва, С. Богачева, Н. Ващенко, В. Верби, О. Раєвнєвої, Л. Скібіцької, В. Ячменьової [6–11] та інших. Серед російських науковців за цим напрямом досліджень варто виділити праці О. Бєляєва, А. Гапоненка, Е. Короткова, Д. Новікова, О. Пакрухіна, А. Поршнєвої, З. Румянцевої [12–14]. Проте у надбаннях більшості перелічених науковців, полеміка ведеться у руслі питань загальної теорії управління розвитком підприємства, а окремі прикладні аспекти системи управління потребують деталізації та додаткових наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на значний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців, зауважимо, що дослідження проблем формування та розмежування рівнів зрілості систем управління підприємствами залишаються недостатньо вивченими та потребують теоретичного обґрунтування та додаткової уваги з боку наукової спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є пошук механізмів підвищення ефективності функціонування підприємства залежно від рівнів зрілості систем управління, що застосовуваних (прийнятих). Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити таке наукове завдання: здійснити розмежування рівнів зрілості систем управління підприємствами для забезпечення ефективної реалізації сформованих функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах динамічного впливу зовнішнього середовища результати діяльності підприємства суттєво залежать від формування та реалізації стратегії розвитку, вирішальним стрижнем якої є правильно побудована система управління підприємством. Ефективне функціонування можливе лише за умови існування реально діючої системи, що вирішує поставлені завдання. Тобто система

управління є механізмом втілення взаємозв'язків, за допомогою яких управління набуває конкретного змісту, а функція управління практичної реалізації.

На практиці існують різні рівні зрілості підприємств стосовно можливостей практичного застосування та ефективного використання систем управління. У дослідженні розглядається загальний підхід щодо управління підприємствами, який побудовано на міжнародних принципах [15] з охопленням усіх напрямків діяльності організації. Пропонуємо провести розмежування підприємств на п'ять рівнів зрілості стосовно впровадження в практичну діяльність систем управління. Критеріями розмежування прийнято ступінь застосування загальновизнаних міжнародних підходів до управління в існуючій системі на підприємстві.

Графічне відображення рівнів зрілості систем управління підприємствами залежно від ступеня використання міжнародних підходів наведено на рис. 1. Рівні функціонування систем управління підприємством із застосуванням міжнародних підходів оцінюється в межах від 0% до 100%.

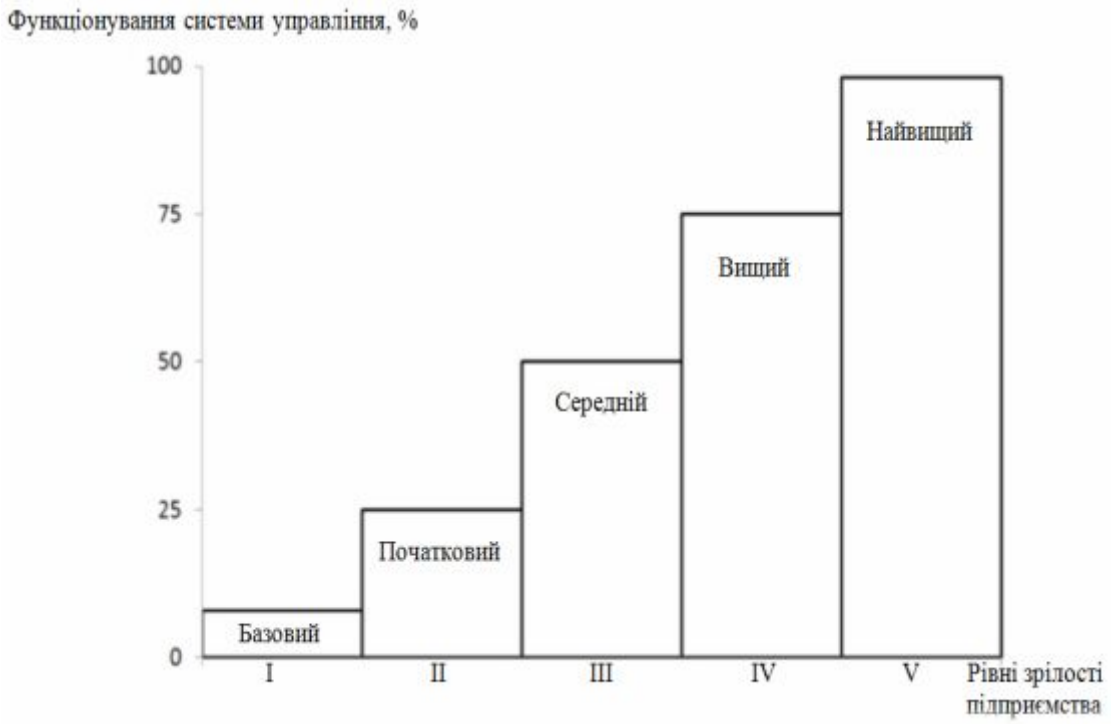

Рис. 1. Рівні зрілості систем управління підприємствами

На першому, базовому, рівні зрілості, на підприємстві взагалі відсутня задокументована система управління, практичне застосування міжнародних підходів до ефективного управління мінімальне та приблизно коливається в межах від 0% до 5%. Прийняття рішень вищого керівництва оформлюється у вигляді наказів, постанов, розпоряджень, протокольних рішень тощо. Вище керівництво, приймаючи рішення та організовуючи його виконання, навіть не замислюється над необхідністю організації на підприємстві задокументованої системи управління. Ознакою розпоряджень та наказів керівництва є зазначений в них термін виконання (щоденно, щотижнево, щомісячно, щоквартально). Ефективність роботи системи управління підприємством на цьому рівні зрілості є сумнівною, оскільки вищезазначений підхід до управління не є систематизованим, тому підприємства на цьому етапі свого розвитку стикаються з необхідністю переходу до нових, більш ефективних, методів управління.

На другому, початковому, рівні зрілості, у вищого керівництва підприємством виникає розуміння необхідності впровадження задокументованої системи управління, задля полегшення та прискорення реалізації управлінських рішень. Застосування міжнародних

підходів до управління на цьому рівні зрілості підприємства складає приблизно 25%. Постійне продукування розпоряджень, наказів і постанов не забезпечує швидкої реалізації управлінських рішень на місцях та призводить до збоїв управління організацією, оскільки затримка в реалізації завдань має незворотні наслідки для підприємства. На цьому рівні принципи та уявлення ієрархічного менеджменту поступаються більш ефективній задокументованій системі управління і на підприємстві формуються всі передумови для розробки вищезазначеної системи. Задокументована система управління є інструментом і, як будь-який інструмент, вона повинна проектуватися і створюватися під конкретні цілі та завдання.

Третій, середній, рівень зрілості управління підприємствами передбачає впровадження задокументованої системи управління, проте на цьому рівні керівництво так і не усвідомило дійсне призначення системи і не використовує її як реальний інструмент у своїй роботі. Функціонування системи управління із застосуванням міжнародних підходів на цьому рівні зрілості складає приблизно 50%. Якщо вища ланка керівництва не використовує переваги роботи системи, не варто сподіватися, що вона буде реально використовуватися персоналом. Фактично на підприємстві існує паралельно дві системи управління, одна – задокументована (побудована «за стандартом»), друга – не задокументована або задокументована фрагментарно у вигляді сукупності наказів.

На цьому рівні зрілості організація остаточно не визначилася з конкретними цілями та завданнями побудованої системи, або визначилася тільки на рівні загальних підходів («покращити», «удосконалити», «систематизувати»), тому складно очікувати досягнення справжньої ефективності системи. Моніторинг процесів управління є досить «віртуальним», тобто відповідні дані збираються і надаються керівництву, проте вони не використовуються ним як основа для прийняття рішень.

Навіть часткове функціонування системи управління на досліджуваному рівні зрілості має позитивні результати для організації:

– персонал має можливість ознайомитися з діяльністю інших структурних підрозділів;
– загальна прозорість управління;
– навчання співробітників з використанням документації системи;
– чітке розмежування повноважень між структурними підрозділами та між керівниками і підлеглими (задокументовано в системі).

Проблемними аспектами роботи системи на середньому рівні зрілості підприємств є негативне ставлення персоналу до самої ідеї документування процесів, закріплюється думка, що це є тільки підвищенням рівня бюрократизації, що не приносить користі організації. Таке ставлення до системи управління особливо характерне для досвідчених співробітників, які й без документів володіли усією інформацією, необхідною для успішного виконання своєї роботи. Тому, якщо підприємство знаходиться на такому рівні зрілості, доцільно швидко розпочати роботи щодо переходу на вищі рівні системи управління, поки негативний досвід співробітників не зробив такий перехід неможливим. Вважаємо, що головною умовою такого переходу є готовність вищого керівництва застосовувати задокументовану систему як дієвий інструмент для управління організацією.

На четвертому, вищому, рівні зрілості підприємств ефективно функціонує запроваджена задокументована система управління, проте існують певні недоліки та прорахунки, хоч у відсотковому виразі застосування міжнародних підходів і принципів складає приблизно 75%. У загальному вигляді основним принципом застосування задокументованої системи управління є внесення змін до діяльності організації через зміни у відповідних системних документах, тобто рішення керівництва щодо змін у порядку виконання процесів супроводжується рішенням про внесення змін до документів, у яких ці процеси описані. Важливою складовою цього рівня зрілості є те, що зміни до документів вносяться не після, а до того, як процеси почали виконуватися по-новому, тобто розвиток задокументованої системи управління йде паралельно з розвитком практичної діяльності підприємства.

Для підвищення ефективності функціонування системи управління на підприємстві повинна бути створена служба якості, яка б здійснювала методичне керівництво розвитком системи (розроблення методики проектування процесів, навчання усього задіяного персоналу, участь у проектуванні процесів, нагляд за цілісністю системи та її відповідністю вимогам обраних системних стандартів, моніторинг ефективності системи тощо).

На цьому рівні зрілості відбувається чітке розмежування документації системи управління і наказів, розпоряджень, доручень керівництва організації. Якщо керівні органи підприємства бажають внести зміни до порядку виконання робіт, відповідний пункт наказу повинен бути сформульований не як «виконувати певні роботи щотижнево», а «внести зміни до процесу, передбачивши щотижневе виконання робіт».

Ключовим моментом переходу підприємства на четвертий рівень зрілості є те, що керівний склад підприємства повинен погодитися з певним обмеженням власної діяльності відповідно до системи управління, оскільки їхні рішення щодо зміни порядку роботи проходять глибокий аналіз на етапі їх відображення в процесах. Поки новий порядок виконання робіт не був доведений до виконавців, через систему керівник не може вимагати від підлеглих працювати по-новому.

Суттєвим недоліком управління на вищому рівні зрілості є відсутність ініціювання впровадження змін до існуючої системи від керованої ланки, доки керівництво приймає виважені, доцільні та своєчасні рішення система успішно працює, якщо керівники ігнорують удосконалення системи, то ефективність суттєво знижується.

П’ятий, найвищий, рівень зрілості систем управління підприємствами характеризується необхідністю перегляду схеми моніторингу процесів управління, перш за все, перегляду показників, за якими здійснюється моніторинг. Якщо на попередньому рівні зрілості проводилась оцінка реального ступеня виконання завдань порівняно з задокументованими вимогами, то на цьому рівні його варто оцінювати порівняно з «ідеальним» виконанням.

Ефективність функціонування системи управління наближається до бажаних 100%. Максимально ефективна робота забезпечується механізмами зворотного зв’язку між внутрішніми споживачами (підлеглими) та внутрішніми постачальниками (керівниками) в межах підприємства через анкетування внутрішніх споживачів, регулярні зустрічі між внутрішніми споживачами та постачальниками тощо. Також доволі ефективними методами удосконалення існуючої системи управління є бенчмаркінгові дослідження, що базуються на виявленні потенційно кращої практики виконання різних процесів, як за межами підприємства, так і в його структурних підрозділах.

Найвищий рівень зрілості передбачає побудову системи ініціювання превентивних заходів, що включають обов’язкову процедуру визначення ризиків, їх оцінювання та управління ними. Управління ризиками передбачає: по-перше, виявлення ризиків; по-друге, визначення їх наслідків; по-третє, оцінювання ймовірності реалізації та серйозності наслідків; по-четверте, загальне оцінювання та їх ранжування. Метою превентивних заходів є визначення граничного рівня ризиків, перевищення якого обов’язково ініціює втручання вищого керівництва в процеси налагодження механізмів управління.

Іншим шляхом підвищення ефективності системи управління є застосування спеціальних методів та інструментів для аналізу даних та колективного прийняття рішень, серед них можна виділити мозковий штурм, метод Дельфі, метод «кінчісио», діаграму Ісікави тощо.

Ключовою умовою переходу підприємства на п’ятий рівень зрілості щодо впровадження систем управління є свідоме ставлення до неї керівництва. Система передбачає вимоги до роботи керівного складу підприємства, до того, як саме вони повинні аналізувати інформацію та приймати рішення, тому для більшості керівників це є дивним та незвичайним, що викликає їх внутрішній спротив. Проте, якщо керівники відчують себе частиною системи, то система управління на підприємстві буде реально працювати та приносити користь організації.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, розмежування рівнів зрілості систем управління підприємствами щодо можливостей ефективної реалізації функцій управління дозволяє організації визначити, на якому етапі розвитку знаходиться підприємство та окреслити необхідні шляхи підвищення ефективності свого функціонування. Залежно від рівня зрілості підприємства керівний склад організації формує низку заходів щодо впровадження або удосконалення системи управління та механізмів покращення взаємозв'язку між різними ланками управління та виконавцями робіт. Базуючись на характеристиці п'яти рівнів зрілості підприємств, керівництво організації зможе приймати більш виважені рішення, для яких цілей необхідна система, до функціонування на яких рівнях зрілості вона готова, чого вимагатиме її побудова та який результат може бути отриманий.

У цілому, успішна інтеграція міжнародних підходів до систем управління підприємствами дає можливість вищому керівництву оцінювати світові (передові) вимоги щодо функціонування системи, планувати заходи щодо її реалізації, розподіляти відповідні ресурси, здійснювати кроки щодо постійного поліпшення управління та вимірювати результативність та ефективність роботи системи.

У подальших дослідженнях вищезазначеного напряму, на нашу думку, необхідно зосередити увагу на моніторингу процесів управління, побудові системи ініціювання превентивних заходів щодо виявлення та оцінювання ризиків функціонування системи управління, а також застосуванні спеціальних методів та інструментів для аналізу даних та колективного прийняття виважених рішень.

Література

1. *Ячменьова В. М. Система управління діяльністю підприємства: сутність та складові / В. М. Ячменьова, З. О. Османова // Экономика и управление. – 2010. – № 5. – С. 65–70.*
2. *Друкер П. Практика менеджмента: [пер. с англ.] / П. Друкер. – М.: Вильямс, 2007. – 400 с.*
3. *Мескон М. Основы менеджмента: [пер. с англ.] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1997. – 704 с.*
4. *Минцберг Г. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. – СПб.: Питер, 2001. – 336 с.*
5. *Обэр-Крие Дж. Управление предприятием / Дж. Обэр-Крие. – М.: Прогресс, 1973. – 305 с.*
6. *Андрушків Б. М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, Л. Я. Малюта. – Тернопіль: ТНТУ, 2010. – 278 с.*
7. *Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия: монографія / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. – Х.: ИНЖЭК, 2003. – 184 с.*
8. *Ващенко Н. В. Обґрунтування концепції управління розвитком підприємства / Н. В. Ващенко // Менеджмент і маркетинг. – 2014. – № 1 (40). – С. 94–102.*
9. *Верба В. А. Управлінське консультування: концепція, організація, розвиток: монографія / В. А. Верба. – К.: КНЕУ, 2011. – 327 с.*
10. *Верба В. А. Управління розвитком компанії: навч. посіб. / В. А. Верба, О. М. Гребешкова. – К.: КНЕУ, 2011. – 482 с.*
11. *Раєвнєва О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О. В. Раєвнєва. – Х : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.*
12. *Гапоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. Л. Беспалько, А. С. Власков. – М.: Ось-89, 2007. – 208 с.*
13. *Новиков Д. А. Теория управления организационными системами / Д. А. Новиков. – 2-е изд. – М.: Физматлит, 2007. – 584 с.*
14. *Поршнева А. Г. Управление организацией: учеб. / А. Г. Поршнева, З. П. Румянцева, Н. А. Саломатин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 669 с.*

15. *ДСТУ ISO 10014:2008 «Управління якістю. Настанови щодо реалізації фінансових та економічних переваг» (ISO 10014:2006, IDT). – К.: Держспоживстандарт України, 2010. – 32 с.*

References

1. *Yachmenova, V. M., Osmanova, Z. O. (2010), «Management system of the enterprise: the nature and components» [Systema upravlinnia diialnistiu pidpryiemstva: sutnist ta skladovi], Economics and Management, No. 5, pp. 65–70 (ukr)*
2. *Druker, P. (2007), Practice Management. Trans. from Eng. [Praktika menedzhmenta; per. s angl.], Williams, Moscow, 400 p. (rus)*
3. *Meskon, M., Albert, M., Hedouri, F. (1997), Fundamentals of Management: Trans. from Eng. [Osnovy menedzhmenta: per. s angl.], Delo, Moscow, 704 p. (rus)*
4. *Mintsberg, G., Alstrend, B., Lempel, Dzh. (2001), Schools of strategies. Strategic safari: excursion on the wildernesses of management strategies [Shkoly strategiy. Strategicheskoe safari: ekskursiya po debryam strategiy menedzhmenta], Piter, St. Peterburg, 336 p. (rus)*
5. *Ober-Krie, Dzh. (1973), Management an enterprise [Upravlenie predpriyatiem], Progress, Moscow, 305 p. (rus)*
6. *Andrushkiv, B. M., Melnik, L. M., Malyuta, L. Ya. (2010), Strategic management of enterprise innovative development [Strategichne upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpryiemstva], TNTU, Ternopil, 278 p. (ukr)*
7. *Afanasev, N. V., Rohozhin, V. D., Rudyika, V. I. (2003), Management of enterprise development: monograph [Upravlenie razvitiem predpriyatiya: monografiya], INZHEK, Kharkiv, 184 p. (rus)*
8. *Vaschenko, N. V. (2014), «Grounding of management of enterprise development concept» [Obgruntuvannia kontseptsii upravlinnia rozvitkom pidpryiemstva], Management and marketing, No. 1, pp. 94–102 (ukr)*
9. *Verba, V. A. (2011), Administrative advising: conception, organization, development: monograph [Upravlinske konsultuvannia: kontseptsiia, orhanizatsiia, rozvytok: monohrafiia], KNEU, Kyiv, 327 p. (ukr)*
10. *Verba, V. A., Grebeshkova, O. M. (2011), Management of company development [Upravlinnia rozvytkom kompanii], KNEU, Kyiv, 482 p. (ukr)*
11. *Raevneva, O. V. (2006), Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models: monograph [Upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli: monografiia], INZHEK, Kharkiv, 496 p. (ukr)*
12. *Gaponenko, V. F., Bespalko, A. L., Vlaskov, A. S. (2007), Economic security of enterprises. Approaches and principles [Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiy. Podhody i printsipy], Os-89, Moscow, 208 p. (rus)*
13. *Novikov, D. A. (2007), Theory of the organizational systems management [Teoriya upravleniya organizatsionnymi sistemami, 2-e izd.], Fizmatlit, Moscow, 584 p. (rus)*
14. *Porshneva, A. G., Rumyantseva, Z. P., Salomatin, N. A. (2000), Management of organization [Upravlenie organizatsiey], INFRA-M, Moscow, 669 p. (rus)*
15. *DSTU ISO 10014:2008, (2010), Quality management. Guideliness on realization of financial and economic advantages (ISO 10014:2006, IDT) [Upravlinnia yakistiu. Nastanovy shchodo realizatsii finansovykh ta ekonomichnykh perevag (ISO 10014:2006, IDT)], Derzhspozhivstandart Ukrainy, Kyiv, 32 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 11.03.2015.

УДК 657:338.48

Антоніна Леонідівна САБАДИРЬОВА
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, e-mail: sabadyreva_antonina@mail.ru

МОДЕЛЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА НЕОЕКОНОМІКИ

Сабадирьова, А. Л. Моделювання потенціалу підприємства неоекономіки / Антоніна Леонідівна Сабадирьова // Вісник соціально-економічних досліджень зб. наук. праць; за ред.: М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 100–106.

Анотація. *У статті розроблено наукові основи моделювання потенціалу підприємства неоекономіки в комплексі з методичним забезпеченням на «виході» системи. Узагальнено теоретичні підходи до формування та оцінки корпоративного потенціалу, заснованого на новій концепції – менеджменті знань в системі стратегічного управління. Уточнено завдання щодо обґрунтування методичного підходу і програмно-цільової моделі потенціалу підприємства неоекономіки, що надані у вигляді сукупності алгоритмів у процесі моделювання. Обґрунтовані об'єкт і предмет модернізації потенціалу в реальній дійсності вищих навчальних закладів. Визначено, що оптимальний потенціал вищих навчальних закладів представляє рішення з імовірністю, що зміна оптимальності за обраним критерієм оптимізації вплине на оптимальність за іншими критеріями. Запропонована «Програма потенціалу вищого навчального закладу», що визначена на основі критерію максимального прибутку. Визначено зміст корпоративного потенціалу вищого навчального закладу за умов активізації формування корпоративного портфелю у стратегії розвитку корпорації. Визначена нова схема комплексної задачі моделювання потенціалу при реалізації реанімаційного пакету реформ (РПР) вищого навчального закладу.*

Ключові слова: *потенціал підприємства неоекономіки; моделювання потенціалу; модернізація потенціалу; корпоративний потенціал.*

Антонина Леонидовна САБАДЫРЁВА
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет, e-mail: sabadyreva_antonina@mail.ru

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ НЕОЭКОНОМИКИ

Сабадырёва, А. Л. Моделирование потенциала предприятия неоэкономики / Антонина Леонидовна Сабадырёва // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 100–106.

Аннотация. *В статье разработаны научные основы моделирования потенциала предприятия неоэкономики в комплексе с методическим обеспечением на «выходе» системы. Обобщены теоретические подходы к формированию и оценке корпоративного потенциала, основанного на новой концепции – менеджменте знаний в системе стратегического управления. Уточнены задачи по обоснованию методического подхода и программно-целевой модели потенциала предприятия неоэкономики, предоставленные в виде совокупности алгоритмов в процессе моделирования. Обоснованы объект и предмет модернизации потенциала в реальной действительности высших учебных заведений. Определено, что оптимальный потенциал высших учебных заведений представляет решение с вероятностью, что изменение оптимальности по выбранному критерию оптимизации повлияет на оптимальность по другим критериям. Предложена «Программа потенциала вуза», которая определена на основе критерия максимальной прибыли. Определено содержание корпоративного потенциала вуза в условиях активизации формирования корпоративного портфеля в стратегии развития корпорации. Определена новая схема комплексной задачи моделирования потенциала при реализации реанимационного пакета реформ (РПР) высшего учебного заведения.*

Ключевые слова: *потенциал предприятия неоэкономики; моделирование потенциала; модернизация потенциала; корпоративный потенциал.*

 © САБАДИРЬОВА А.Л., 2015

Antonina SABADYREVA
PhD, Associate Professor, Department of Enterprise Economics, Odessa National Economic University, e-mail: sabadyreva_antonina@mail.ru

MODELING OF ENTERPRISE'S POTENTIAL OF NEOECONOMY

Sabadyreva, A. (2015). Modeling of enterprise's potential of neoeconomy. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Modeluvannia potentsialu pidpryiemstva neoeconomiky; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 100–106.

Abstract. *The scientific foundations of modeling of potential of the company in neoeconomy together with methodological support at the «exit» of a system are developed in the article. Theoretical approaches to the formulation and evaluation of corporate potential, based on a new concept – knowledge management system in strategic management are elaborated. The tasks to justify the methodological approach and target-oriented model-building of an enterprise in neoeconomy, granted as a set of algorithms in the simulation, are clarified. Object and subject of upgrading of potential in the reality of higher education are grounded. It is determined that the optimal potential of higher education institutions presents solutions with the probability that the change in the chosen optimality criterion optimization affect the optimality of other criteria. The «Program of the potential of higher education institution» as defined on the basis of the criterion of maximum profit is proposed. The content of corporate potential of higher education institutions in the conditions of intensification of the formation of corporate portfolio in the development strategy of corporation is defined. New scheme of the complex problem of modeling the potential in implementing intensive care reform package (RPR) of the university is identified.*

Keywords: *enterprise potential in neoeconomy; modeling potential; modernization of the potential; corporate potential.*

JEL classification: R220, I000

Постановка проблеми у загальному вигляді. У програмах інноваційного розвитку підприємства необхідні моделі, що забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людини в навколишньому середовищі. Інновації пов'язані з рішенням сучасних проблем людства, а їх впровадження визначає перехід до інноваційної економіки з інформаційними технологіями, у якій людина є генератором ідей, джерелом капіталу, змінює традиційну структуру економіки і суб'єктів господарювання. Перехід способу індустріального виробництва до організованого на інформаційних технологіях і інноваціях змінює потенціал підприємства в умовах ринку.

Заміна індустріальних технологій інноваційними являє технологічну, а не структурну проблему і цей процес не варто сприймати як заперечення індустріального сектора економіки. Народження неоекономіки як економічної інфраструктури, характеризується переважанням нематеріальних і зниженням ролі матеріальних активів у сукупному потенціалі організації. У неоекономіці існує глобальна організація знань, що забезпечує їх конкурентоспроможність. Підприємство неоекономіки – реальність в глобальній організаційній системі неоекономіки. Потенціал підприємства неоекономіки має весь ланцюжок виробництва продукції і системного управління бізнес-процесами; характеризує децентралізованість, гнучкість, взаємозалежність компонентів дивізійної організаційної структури. Сучасний університет, як суб'єкт ринкових відносин, створює види діяльності підприємства неоекономіки, складає стратегічні альянси з партнерами заради доступу до корпоративного потенціалу. В бізнес-моделюванні потенціалу підприємства неоекономіки фокусуються на людях, знаннях і взаємозв'язках.

В імплементації Закону України «Про вищу освіту» велика роль відведена інноваціям, без яких неможлива організація навчальних заходів, що покликані готувати нове покоління. Сучасний університет дає симбіоз знання і наукових інновацій з метою інтеграції та кооперації освітніх і наукових структур. Серед пріоритетів сучасного університету відокремлюють модернізацію його потенціалу і формування корпоративного потенціалу. З метою інноваційного розвитку університету впроваджують моделі корпоративного

потенціалу в системах наукового парку і центру інновацій та розвитку. В умовах імплементації Закону України «Про вищу освіту» університет підвищує власний інноваційний потенціал і вибирає критерії вищої освіти на основі досліджень. У потенціалі університету переваги віддаються нематеріальним активам, формування яких істотно впливає на економічну інфраструктуру навчального закладу. Інноваційною моделлю потенціалу університету є корпоративний потенціал підприємства неоекономіки. Практичну цінність набуває моделювання потенціалу і залучення технологічно розвинених корпорацій у процес концентрації капіталу в корпоративному потенціалі підприємства неоекономіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні підходи до визначення потенціалу викладені в наукових працях С. Г. Струміліна, Л. І. Абалкіна, В. С. Немчинова, В. М. Авдєєнко, В. О. Котлова, А. О. Задоя, Є. В. Попова, Б. Є. Бачевського, Ю. А. Дорошенко, Є. В. Лапіна, І. М. Репіної, А. І. Олексюка, О. С. Федоніна, Н. С. Краснокутської, М. М. Якубовського. У науковій літературі та економічних виданнях наголошується на важливості потенціалу і формування його складових, обґрунтовується зв'язок потенціалу підприємства з економічними категоріями. Економісти дійшли висновку про появу категорії «потенціал» в умовах ринку, яка витлумачена з точки зору потенційних можливостей ресурсів.

Підсумовуючи погляди учених у тлумаченні категорії «потенціал», встановлено, що об'єктивність визначення впливає на методологію формування і оцінки потенціалу суб'єктів господарювання. З теоретичної точки зору визначено, що універсальним виміром елементів потенціалу є ціна або вартість. Потенціал, вважають науковці, доцільно характеризувати не одним, а системою показників [1, с.81; 2, с.562]. Таким чином, відбувається переосмислення і подальший розвиток потенціалу підприємства з точки зору різноманіття підходів до характеристики і оцінки цього багатоаспектного поняття, зміст якого розкривається в системі поглядів і в різних напрямках. Прихильники одного напрямку вважають, що потенціал – це сукупні ресурси, головним чином ті, що пов'язані з виробництвом. Прихильники іншого напрямку розуміють потенціал, як здатність ресурсів досягати поставлених цілей і виконувати завдання, які постають на підприємстві. Потенціал з точки зору цільового підходу використовують в стратегічному управлінні.

Кожна з наведених точок зору підкреслює переваги категорії потенціал, спираючись на наукові розробки. На засадах досвіду поколінь учених необхідно визначити парадигму потенціалу в умовах нової економіки і продовжити розвиток теорії потенціалу. При цьому візьмемо за основу положення економічної теорії. Аналіз різноманітних підходів в теорії потенціалу показав, що проблеми моделювання потенціалу підприємства в новій економіці не вирішені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформаційно-технологічний спосіб виробництва – це реальність сучасного світу, в якому знання визнані ресурсами і нематеріальними активами потенціалу підприємства неоекономіки. З точки зору використання ресурсного підходу в нових технологічних укладах виробництва продукції необхідним є моделювання потенціалу підприємства неоекономіки на принципах системного підходу в комплексі з методичним забезпеченням на «виході» системи.

У зв'язку з цим моделювання і оцінка потенціалу підприємства неоекономіки за умов науково-технологічного прогресу є актуальними. Водночас, задача моделювання потенціалу підприємства неоекономіки в умовах інноваційного розвитку суб'єктів господарювання залишається невизначеною.

Постановка завдання. Метою статті є формування схеми комплексної задачі моделювання потенціалу підприємства неоекономіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання потенціалу підприємства неоекономіки створює організаційні засади стратегічного управління процесом інвестування суб'єктів господарювання. Інвестиції забезпечують конкурентоспроможність потенціалу та інвестиційну діяльність підприємства неоекономіки. Джерелом економічного зростання стає науково-технологічне співробітництво та інформаційні технології в концепції

інформаційного суспільства. Високі технології дозволяють перейти на новітні технологічні рівні виробництва наукомісткої продукції, що визначають пріоритетну роль нематеріальних ресурсів.

Корпоративний потенціал підприємства неоекономіки ґрунтується на новій концепції управління – менеджменті знань в системі ресурсного забезпечення стратегічних планів підприємства неоекономіки. Здійснення самостійних і придбання чужих розробок, моніторинг процесів управління та вдосконалення існуючої системи управління – визначає сутність менеджменту знань, який упредметнюється в інтелектуальному капіталі в складі корпоративного потенціалу підприємства неоекономіки. Кількісна оцінка інтелектуального капіталу – це дискусійне питання з теоретичної і практичної точок зору. Інтелектуальний капітал – це знання, що можна перетворити на прибуток і оцінити. Таке широке визначення, на думку більшості фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новинки, що можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток. У міжнародній практиці компанії складають звіти про ІК «Intellectual Capital Accounts», що готуються і є доповненням до традиційних бухгалтерських звітів [3, с.103, 118]. Інтелектуальний капітал в складі нематеріальних активів підприємства неоекономіки відновлюється в корпоративному потенціалі у відтворювальному процесі виробництва.

Комплексна задача моделювання потенціалу підприємства неоекономіки вирішує два головних завдання. По-перше – це обґрунтування методичного підходу, по-друге – побудова програмно-цільової моделі потенціалу підприємства неоекономіки. Методичний підхід надає сукупність алгоритмів щодо формування потенціалу підприємства неоекономіки при його моделюванні. Програмно-цільова модель потенціалу підприємства неоекономіки демонструє систему стратегічного управління за умови, що знання включають у систему корпоративного потенціалу. В програмно-цільовій моделі потенціалу підприємства неоекономіки визначають стратегічний план потенціалу, стратегію розвитку, стратегічні програми розвитку потенціалу (рис. 1).

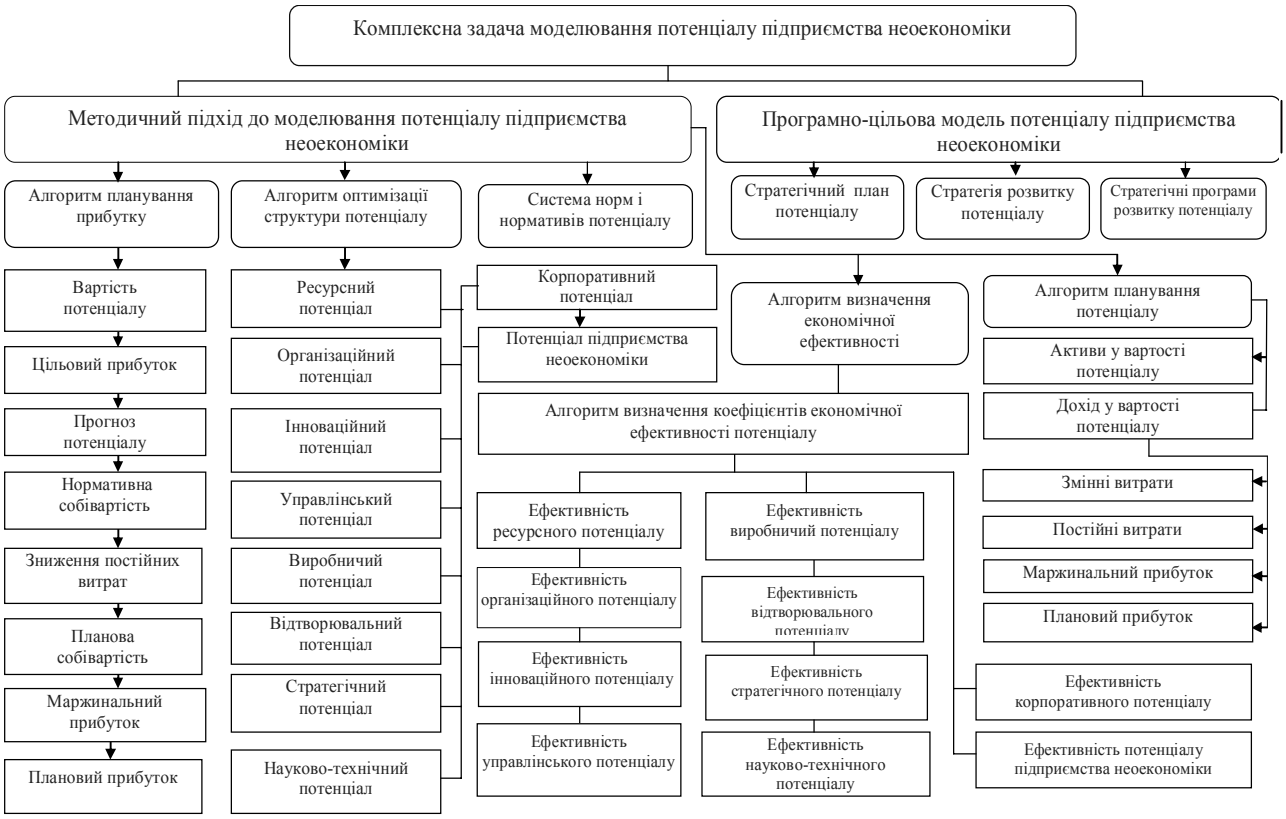

Рис. 1. Схема комплексної задачі моделювання потенціалу підприємства неоекономіки

Рішення комплексної задачі моделювання потенціалу підприємства неоекономіки надає можливість визначити новітній процес модернізації вищих навчальних закладів та розвитку корпоративного потенціалу. Теоретична база процесу модернізації потенціалу обґрунтована в монографіях і економічних виданнях, присвячених проблематиці поновлення потенціалу: в концепції формування і оцінки потенціалу підприємства [1, с.16; 4, с.361, 365]; в концепції економічного потенціалу [2, с.147, 522]; у теорії ринкового потенціалу [5, с.41]; в концепції промислового потенціалу [6, с.37]. Таким чином, модернізація потенціалу є самостійним напрямком теорії потенціалу в ринкових умовах. Зокрема, об'єктом модернізації потенціалу вищих навчальних закладів є корпоративна стратегія розвитку, що існує в реальній дійсності. Частина об'єкта, або певний його аспект, досліджується, як предмет модернізації потенціалу, яким є програма потенціалу вищих навчальних закладів. Модернізація перетворює і оновлює потенціал. Ключовим завданням модернізації вищих навчальних закладів є інвестування в освоєння технологічних укладів виробництва знань на засадах принципів корпоративного управління. Проте, інвестиції на Україні мають високу процентну ставку і, за оцінкою Світового банку реконструкції і розвитку, тенденція здійснює негативний вплив на потенціал вищих навчальних закладів. В сучасних економічних умовах модернізацію потенціалу вищих навчальних закладів України виконують на базі власних інвестицій в задачі його оптимізації.

На основі принципів системного підходу «вхід» системи модернізації потенціалу вищих навчальних закладів визначає оптимальний потенціал, що враховує такі положення:

– оптимізація потенціалу визначає оптимальний потенціал альтернативних варіантів;
– оптимальний потенціал характеризується системою показників економічної ефективності;
– оптимальний потенціал – це рішення з імовірністю, що зміна оптимальності за одним критерієм в системі вплине на оптимальність за іншим критерієм.

Таким чином, оптимізація потенціалу, чи трансформація структури, надає оптимальне рішення за обраним критерієм в оптимальному розподілі сукупних можливостей ресурсів вищих навчальних закладів.

Модернізація потенціалу вищих навчальних закладів за умов оптимального розподілу сукупних можливостей ресурсів виконується за допомогою лінійної економічної моделі. У такій моделі визначається «Програма потенціалу вищого навчального закладу» за критерієм максимального прибутку, якщо відомі відсотки за кредит, витрати і активи (табл. 1).

Таблиця 1

Програма потенціалу вищого навчального закладу [7, с.304]

План інвестицій	Прийняті позначення	Відсотки за кредит, %	Витрати, грн.	Активи, грн.	Інвестиції, грн.
Інвестиції в квартал з 1.01	X1	0,02	40 000	500 000	0
Інвестиції в квартал з 1.04	X2	0,02	40 000	300 000	0
Інвестиції в квартал з 1.07	X3	0,02	30 000	200 000	0
Інвестиції в квартал з 1.10	X4	0,02	50 000	190 000	0
Інвестиції на два квартали з 1.01.	X5	0,05	80 000	500 000	0
Інвестиції на два квартали з 1.04.	X6	0,05	70 000	300 000	0
Інвестиції на два квартали з 1.07.	X7	0,05	80 000	200 000	70000
Інвестиції на три квартали з 1.01.	X8	0,08	110 000	500 000	37037
Інвестиції на три квартали з 1.04.	X9	0,08	120 000	300 000	160000
Інвестиції на рік з 1.01.	X10	0,11	160 000	500 000	422 963

Модель використовується в практиці суб'єктів господарської діяльності як задача про оптимальне використання їх ресурсів і визначає планові інвестиції і максимальний прибуток, що вигідно відрізняються від альтернативних варіантів. Інвестиції на рік з 1.01. дорівнюють

422 963 грн. і є ефективними в процесі модернізації потенціалу вищого навчального закладу. «Програма потенціалу вищого навчального закладу» надає оптимальний розподіл інвестицій з метою забезпечення максимального прибутку у вартості потенціалу.

Корпоративні структури інвестують потенціал суб'єктів господарської діяльності при дотриманні корпоративних інтересів на базі делегування повноважень учасників корпорації органам корпоративного управління з метою створення корпоративного потенціалу. Зокрема, корпоративний потенціал вищого навчального закладу визначають сукупні якості системи можливостей корпоративних ресурсів і корпоративного управління з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Оцінку корпоративного потенціалу виконують в стратегії розвитку потенціалу вищого навчального закладу на основі показників діяльності корпорації. Головна мета стратегії розвитку потенціалу вищого навчального закладу визначає активізацію рушійних сил створення корпоративного портфелю. Сьогодні в сучасній науці сформульовані чотири рушійні сили. По-перше, знання як інтелектуальний капітал, що став стратегічним чинником, але оскільки знання застарівають, важливим є не те, що ти знаєш, а те, як швидко ти вмієш навчатися. По-друге, зміни: безперервні, швидкі й складні зміни підсилюють невизначеність і скорочують період прийнятої прогнозованості. По-третє, глобалізація в науково-технічних розробках, технологіях, виробництві, торгівлі, фінансах, комунікаціях, інформації, яка спричинила розкриття економік, глобальну гіперконкуренцію та суттєве посилення взаємозв'язків у бізнесі. По-четверте, інформаційні технології [8, с.12]. Ці рушійні сили формують організаційну структуру потенціалу вищого навчального закладу в стратегії розвитку і корпоративному портфелі. Стратегія розвитку потенціалу вищого навчального закладу створює правила прийняття рішень, які забезпечують його конкурентоспроможність і розвиток.

Науково-технологічний прогрес робить істотний, а часом і вирішальний вплив на організацію корпоративного потенціалу вищого навчального закладу, змінює організаційні умови для реалізації процесу нагромадження знань в моделях неоекономіки. Комплексний підхід в моделюванні потенціалу вищого навчального закладу дає низку рішень комплексної задачі, що визначена головною ціллю наступної статті. Методичне забезпечення потенціалу вищого навчального закладу формується в режимі впровадження інноваційних технологій та інформаційного механізму трансферту знань від науки і освіти до процесів виробництва з урахуванням системи розподілу в національній економіці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у статті запропоновано комплексну задачу моделювання потенціалу підприємства неоекономіки. В процесі моделювання визначається «Програма потенціалу вищого навчального закладу» за критерієм максимального прибутку в стратегічних альянсах з суб'єктами ринкових відносин.

Перспективи подальших розробок організаційних аспектів потенціалу підприємства неоекономіки висвітлюються у формуванні взаємозалежних, гнучких і децентралізованих систем і дивізійних структур. У моделях неоекономіки пріоритетними є люди і знання в організації потенціалу підприємства, що заснована на нематеріальних ресурсах в умовах науково-технічної революції. Механізми неоекономіки ставлять на порядок денний нову концепцію організації потенціалу підприємства, що надасть можливість удосконалювати інструменти стратегічного управління в умовах глобального ринку.

Концентрація капіталу змінює організацію потенціалу вищого навчального закладу і, тому, її проблемно-цільова модель надає нову систему стратегічного управління. Результат, отриманий в «Програмі потенціалу вищого навчального закладу», націлює на модернізацію потенціалу при залученні інвестицій.

Запустити механізм концентрації капіталу в корпораціях і вищих навчальних закладах можливо за умови інвестицій і забезпечення конкурентоспроможності потенціалу з метою зниження витрат на одиницю ефекту. Рішення комплексної задачі моделювання потенціалу підприємства неоекономіки визначає ефект у модернізації вищих навчальних закладів на базі корпоративного потенціалу. Зі свого боку, процес модернізації вищих навчальних закладів

починається зі структурних перетворень їх потенціалу в стратегії реструктуризації і сприяє впровадженню реанімаційного пакету реформ (РПР).

Література

1. *Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.*
2. *Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / [Под общей ред. О. Ф. Балацкого]. – Сумы: Университетская книга, 2006. – 973 с.*
3. *Федулова Л. І. Економіка знань: підруч. / Л. І. Федулова – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 600 с.*
4. *Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства: навч. посіб. / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.*
5. *Попов Е. В. Рыночный потенциал предприятия: монография / Е. В. Попов. – М.: Экономика, 2002. – 559 с.*
6. *Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій: монографія / [За ред. Ю. В. Кіндзерського]. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2007. – 408 с.*
7. *Сабадирьова А. Л. Програма розвитку потенціалу підприємства неоекономіки / А. Л. Сабадирьова, В. М. Шинкаренко // Економіка підприємства: теорія і практика: зб. матер. міжнар. конф. – К.: КНЕУ, 2014. – 377 с.*
8. *Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів: монографія / [А. П. Наливайко, Т. І. Решетняк, Н. М. Євдокимова та ін.; за ред. А. П. Наливайка]. – К.: КНЕУ, 2013. – 454 с.*

References

1. *Fedonin, O. I., Repina, I. M., Oleksiuk, O. I. (2004), «The potential of the company: development and evaluation» [Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka], KNEU, Kyiv, 316 p. (ukr)*
2. *Balatskiy, O. F. (2006), Economic capacity of the administrative and production systems: monography [Ekonomicheskiy potentsyal administrativnykh i proizvodstvennykh system: monografiya], ITD University book, Sumy, 973 p. (rus)*
3. *Fedulova, L. I. (2009), Knowledge economy [Ekonomika znan], National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, 600 p. (ukr)*
4. *Bachevskiy, B. E., Zablodska, I. V., Reshetnyak, O. O. (2009), Potential and development of the company [Potentsial i rozvytok pidpryiemstva], Center of educational literature, Kyiv, 400 p. (ukr)*
5. *Popov, E. V. (2002), Market potential of the company: monography [Rynochnyy potentsyal predpriyatiya: monografiya], ZAO Publisher Economy, Moscow, 559 p. (rus)*
6. *Kindzersky, Y. V. (2007) The industrial potential of Ukraine: problems and prospects of structure-innovative transformations: monography [Promyslovyi potentsial Ukrainy: problemy ta perspektyvy strukturno-innovatsiinykh transformatsii], National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, 408 p. (ukr)*
7. *Sabadyrova, A. L., Shinkarenko, V. M. (2014), «Program of the company's potential development in neoekonomy» [Prohrama rozvytku potentsialu pidpryiemstva neoekonomiky], Economy of the enterprise: theory and practice: collection of materials intern. conf., KNEU, Kyiv, 377 p. (ukr)*
8. *Nalyvayko, A. P., Reshetnyak, T. I., Yevdokimova, N. M. and others (2013). Ed. A. P. Nalyvayko. Business strategy: adapation of organizations to the influence of global socio-economic processes: monography [Stratehiia pidpryiemstva: adaptatsiia organizatsii do vplyvu svitovykh suspilno-ekonomichnykh protsesiv: monohrafiia], KNEU, Kyiv, 454 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 12.02.2015.

УДК 005.32:331.104

Аліна Юріївна ХМЕЛЕВСЬКА
аспірант кафедри комп'ютерних систем та технологій, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, e-mail: alinakhmelevskaya@yandex.ua

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ДІАГНОСТУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Хмелевська, А. Ю. Методичні положення щодо діагностування та корекції соціально-психологічного клімату на підприємстві / Аліна Юріївна Хмелевська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 107–113.

Анотація. *У статті досліджено основні підходи до діагностування соціально-психологічного клімату на підприємстві. Запропоновано триетапний процес діагностування та корекції соціально-психологічного клімату (виявлення факторів формування мікро- та макросередовища, діагностика його наявного стану, корекція клімату). Сформовано шкалу визначення ступеня сприятливості соціально-психологічного клімату. Запропоновано формули розрахунку інтегральних показників стану соціально-психологічного клімату для кожного адміністративно-управлінського відділу підприємства окремо та по підприємству загалом. Розроблено методичні положення щодо діагностування та корекції соціально-психологічного клімату колективів, використовуючи які керівники зможуть максимально повно оцінювати його та приймати обґрунтовані рішення щодо вибору заходів з поліпшення його стану.*

Ключові слова: *діагностика та корекція соціально-психологічного клімату; фактори формування соціально-психологічного клімату; ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату; інтегральні показники стану соціально-психологічного клімату; методичні положення; колектив; прийняття управлінських рішень.*

Алина Юрьевна ХМЕЛЕВСКАЯ
аспирант кафедры компьютерных систем и технологий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца, e-mail: alinakhmelevskaya@yandex.ua

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПО ДИАГНОСТИКЕ И КОРРЕКЦИИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Хмелевская, А. Ю. Методические положения по диагностике и коррекции социально-психологического климата на предприятии / Алина Юрьевна Хмелевская // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 107–113.

Аннотация. *В статье исследованы основные подходы к диагностированию социально-психологического климата на предприятии. Предложен трехэтапный процесс диагностирования и коррекции социально-психологического климата (выявление факторов формирования микро- и макросреды, диагностика его текущего состояния, коррекция климата). Сформирована шкала определения степени благоприятности социально-психологического климата. Предложены формулы расчета интегральных показателей состояния социально-психологического климата для каждого административно-управленческого отдела предприятия отдельно и по предприятию в целом. Разработаны методические положения по диагностике и коррекции социально-психологического климата коллективов, используя которые руководители смогут максимально полно оценивать его и принимать обоснованные решения по выбору мероприятий по улучшению его состояния.*

Ключевые слова: *диагностика и коррекция социально-психологического климата; факторы формирования социально-психологического климата; степень благоприятности социально-психологического климата; интегральные показатели состояния социально-психологического климата; методические положения; коллектив; принятие управленческих решений.*

Alina KHMELEVSKA
Postgraduate student, Department of Computer Systems and Technologies, Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics, e-mail: alinakhmelevskaya@yandex.ua

© ХМЕЛЕВСЬКА А.Ю., 2015

METHODICAL PROVISIONS CONCERNING DIAGNOSIS AND CORRECTION OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CLIMATE ON ENTERPRISE

Khmelevska, A. (2015), Methodical provisions concerning diagnosis and correction of the socio-psychological climate on enterprese. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Metodychni polozhennia shchodo diahnostuvannia ta korektsii sotsialno-psykholohichnoho klimatu na pidpryiemstvi; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 107–113.

Abstract. *The main approaches to diagnosis of socio-psychological climate are investigated in the article. The three-step evaluation procedure of diagnosing and correction of the socio-psychological climate (identifying the micro- and macro-environmental factors which are forming socio-psychological climate, diagnosing its current state, correction of the climate) is proposed. The scale which allows to determine the favorableness degree of socio-psychological climate is formed. The formulas which allow to calculate integral indicators of socio-psychological climate for each administrative department of the enterprise management and separately for the company as a whole are proposed. The methodical provisions concerning diagnosis and correction of the socio-psychological climate of collectives are developed, using which allows the managers to be able to evaluate the climate as fully as possible and to make informed decisions on the choice of measures to improve its condition.*

Keywords: *diagnosis and correction of the socio-psychological climate; factors which are forming socio-psychological climate; favorableness degree of socio-psychological climate; integral indicators of socio-psychological climate; methodical provisions; collective; managerial decisions making.*

JEL classification: M540

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реалії сучасних умов господарювання підприємств потребують підвищення уваги як до економічної, так і соціальної складових ефективності управління персоналом, оскільки саме людські ресурси стають головним чинником досягнення успіху в конкурентній боротьбі та розвитку будь-якого бізнесу. Соціально-психологічний клімат, що відповідає цілям підприємства, є неодмінною умовою створення сприятливого середовища для його ефективного функціонування й розвитку, а також підвищення організації та продуктивності праці, як індивідуальної, так і колективної. Отже, питання діагностики та корекції соціально-психологічного клімату в трудовому колективі є досить актуальним та має велике практичне значення, що зумовлено його вагомою роллю в діяльності підприємства. Результати ж діагностики варто використовувати керівникам при формуванні інформаційного забезпечення для прийняття управлінських рішень у сфері менеджменту персоналу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних засад дослідження соціально-психологічного клімату було зроблено численними як вітчизняними, так і закордонними вченими, зокрема: Л. М. Карамушкою [1, с.62–67], Л. Е. Орбан-Лембрик [2, с.320–345], Б. Д. Паригіним [3, с.53–78], В. В. Бойком [4, с.39–44], К. Аргарізом, Д. МакГрегором [5, с.379–408] та ін. Б. Д. Паригін [3, с.53–78] пропонує систему потенціалів використовувати як показники клімату. К. Аргаріз визначав стан клімату з точки зору формальної організаційної політики, потреб та цінностей співробітників, а Д. МакГрегор – за відносинами між менеджерами та їх підлеглими [2, с.379–408]. Однак, питанню розробки методики діагностики соціально-психологічного клімату, котра б дозволяла оцінити як фактори, що його формують, так і його стан одночасно в науковій літературі приділено недостатньо уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціально-психологічний клімат відіграє значну роль у забезпеченні високоефективної та продуктивної співпраці членів трудового колективу, впливає на підвищення задоволеності трудовими відносинами, що, у свою чергу, дозволяє досягти високої якості трудового життя. Стан соціально-психологічного клімату прийнято визначати через показники діяльності, відносин та спілкування в колективі. Зазвичай, дослідники абстрагуються від одних сторін цього явища та концентрують увагу на інших, а, отже, отримані ними дані характеризують тільки

деякі з його проявів. Варто зазначити, що сьогодні не існує такої методики дослідження соціально-психологічного клімату, яка б охоплювала всі його показники.

Постановка завдання. Діагностика соціально-психологічного клімату на підприємствах має важливе значення, оскільки дозволяє визначити стан цього явища, як одного із чинників підвищення ефективності його діяльності. Актуальність проблеми, недостатня наукова розробка окремих її аспектів і практична значимість визначили вибір мети статті, котра полягає в дослідженні існуючих підходів та розробці методичних положень щодо діагностування та корекції соціально-психологічного клімату колективів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностика соціально-психологічного клімату колективу, відповідно до [6, с.465–480], розуміється як інтегральна змістовна характеристика проявів його переважаючого настрою та оцінка рівня його якості. В науковій літературі зазвичай виокремлюють два основні варіанти проведення діагностики соціально-психологічного клімату колективу:

– у рамках фундаментального дослідження, що передбачає дослідження всієї сукупності соціально-психологічних умов життєдіяльності колективу (керівництво і лідерство, рівень соціально-психологічної культури спілкування тощо);
– у режимі оперативного обстеження, метою якого є застосування наявних знань та методів для вирішення конкретної практичної задачі – поліпшення стану соціально-психологічного клімату певного колективу, а не розвиток наукових уявлень стосовно цього явища.

Відповідно до [4, с.39–44], є недостатнім вимірювати, описувати або інтерпретувати стан соціально-психологічного клімату за допомогою таких оціночних суджень, як «задовольняє – не задовольняє», «подобається – не подобається», «хороший – поганий», «гірше – краще, ніж в інших колективах». Використання в якості показників соціально-психологічного клімату системи потенціалів, яка запропонована Б. Д. Паригіним [3, с.53–78] є недостатнім, оскільки за їх допомогою можливо описати психологічне самопочуття особистості в колективі, але вони не дають можливість отримати повну картину соціально-психологічного клімату в ньому. У наукових джерелах [7, с.27–42; 8, с.90–115] наголошується на тому, що соціометричний метод також має певні недоліки, а саме: результати такого дослідження показують взаємні емоційно бажані уподобання членів колективу, але не пояснюють, чому та як саме вони склалися, чи потрібно їх зберегти або змінити задля покращення стану клімату. На думку вчених в працях [2, с.320–345; 4, с.6–38], конкретні організаційно-управлінські умови, економічні та правові принципи організації спільної трудової діяльності людей в колективах тією чи іншою мірою впливають на прояв індивідуальних рис працівників, а отже, є найважливішими детермінантами соціально-психологічного клімату, за допомогою яких можна його змінювати.

За науковим джерелом [9, с.5–26], методику діагностики соціально-психологічного клімату потрібно вибудовувати таким чином, щоб вона дозволяла дослідити не тільки загальні оціночні відомості про нього, але й фактори, під впливом котрих він формується та змінюючи які ним можна управляти. Базуючись на аналізі наукових джерел літератури [3, с.53–78; 10, с.62–88; 11, с.50–70; 12, с.139; 13 с.41–70], соціально-психологічний клімат колективу визначається як сукупність властивостей внутрішнього середовища організації (підприємства чи установи), що відображуються у свідомості її працівників та визначають систему ставлень членів колективу один до одного, до керівництва, до спільної справи, котра формує їх поведінку.

Перелік завдань, які перед собою ставить дослідник, значною мірою визначає зміст методики діагностики соціально-психологічного клімату колективу. Можна виділити два ключові завдання діагностики соціально-психологічного клімату:

– виявлення факторів формування соціально-психологічного клімату за допомогою яких можна керувати ним;
– визначення ступеню сприятливості соціально-психологічного клімату та подальших управлінських впливів з метою корекції його стану.

Для діагностування та корекції соціально-психологічного клімату автором статті розроблено методичні положення, котрі дають можливість успішно вирішувати ці дослідницькі завдання. Положення щодо діагностики соціально-психологічного клімату розроблялися виходячи із структури його проявів, що складається із ставлень членів колективу один до одного, до керівництва, до спільної справи.

Процес діагностування та корекції соціально-психологічного клімату містить три ключові етапи. На першому етапі пропонується проводити експертне опитування з метою виявлення факторів формування соціально-психологічного клімату, що найбільше впливають на його стан, а отже, за допомогою котрих ним можна керувати. В якості експертів виступає адміністративно-управлінський персонал підприємства, а саме: керівники, заступники керівників, працівники, які очолюють плановий, фінансовий, юридичний, маркетинговий відділи, бухгалтерію, відділ праці та заробітної плати, тощо. Вибір саме такої цільової аудиторії для опитування зумовлений тим, що він дозволяє виявити перелік факторів, котрі чинять найбільший вплив на стан клімату для кожного окремо взятого колективу підприємства. Задля упорядкування факторів за ступенем впливу на формування клімату менеджерам пропонується здійснити їх ранжування у спеціально розробленій анкеті за п’ятибальною системою (1 бал – зовсім не впливає, 5 балів – спричиняє значний вплив).

Стан соціально-психологічного клімату колективу формується під впливом сукупності факторів. Перелік факторів, що увійшли до анкети, був сформований ґрунтуючись на аналізі наукових джерел [1, с.62–67; 14, с.111–116], відповідно до яких вони поділяються на фактори макросередовища (тенденції науково-технічного прогресу; суспільно-політична та економічна ситуація в країні; рівень життя населення; соціально-демографічні фактори; національний склад, релігійні, расові ознаки; особливості діяльності органів управління; соціально-психологічні особливості територіального району, в якому функціонує підприємство) та мікросередовища (особливості матеріально-економічних, технологічних та організаційно-управлінських умов праці в колективі; особливості формальної структури в колективі та її співвідношення з неформальною; стиль управління керівника колективу; наявність товариських контактів, співробітництва, взаємодопомоги серед членів колективу; можливість професійного та особистого розвитку, реалізації свого потенціалу для працівників; іміджеві характеристики фірми та її керівників).

Другий етап – діагностика стану соціально-психологічного клімату з метою визначення ступеню його сприятливості. Соціально-психологічний клімат може чинити як стимулюючу, так і гнітючу дію на продуктивність праці, творчу активність та інноваційну поведінку працівників. Виходячи з цього, як зазначено у джерелах [2, с.320–345; 3, с.53–78], виокремлюють такі його стани: сприятливий, нейтральний та несприятливий.

Авторами цього дослідження було розроблено анкету для діагностики стану соціально-психологічного клімату, в котрій питання розбиті на три блоки відповідно до структурних елементів прояву клімату, які відображають ставлення членів колективу до об’єктів навколишнього світу, а саме: один до одного, до керівництва, до спільної справи. Анкета складена за принципом полярних суджень. Чим ближче значення відповідей до 0, тим більш несприятливим є клімат, 2 – показник нейтрального стану клімату, а найбільш сприятливий стан клімату має значення 4. Отже, в результаті отримано шкалу відповідей в діапазоні від 0 до 4. Для кожного із блоків питань окремо проводиться оцінка за формулою середньої арифметичної. Відповідно, було сформовано шкалу визначення ступеню сприятливості соціально-психологічного клімату, що наведено в табл. 1.

У результаті кількісної оцінки стану соціально-психологічного клімату колективу керівники матимуть змогу приймати обґрунтовані рішення щодо вибору подальших управлінських впливів на нього з метою корекції його стану. Для цього пропонується розрахувати інтегральний показник стану соціально-психологічного клімату для кожного адміністративно-управлінського відділу підприємства окремо за формулою:

$$S_{СПК\ В} = \sum_{i=1}^{n}\left(\frac{D_i}{D_{max}}\right)/n, \quad (1)$$

де, S спк в – інтегральний показник стану соціально-психологічного клімату колективу певного адміністративно-управлінський відділу підприємства;

Di – середнє арифметичне значення кожного із блоків питань;

D max – максимальне значення показника (в нашому випадку воно дорівнює 4);

n – кількість блоків питань (в нашому випадку n=3).

Таблиця 1

Шкала визначення ступеню сприятливості соціально-психологічного клімату (розроблено автором)

Ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату	Інтервал значень показників
Сприятливий	2≤S≤4
Нейтральний	S=2
Несприятливий	0≤S≤2

Стан соціально-психологічного клімату по підприємству в цілому оцінюється за формулою:

$$S_{СПК\ ПП} = \sum_{i=1}^{n} S_{СПК\ В}/n, \quad (2)$$

де, S спк пп – інтегральний показник стану соціально-психологічного клімату колективу підприємства в цілому;

n – кількість блоків питань (в нашому випадку n=3).

Третій етап – корекція соціально-психологічного клімату колективу, оскільки керівнику будь-якого рівня управління варто приділяти значну увагу заходам з поліпшення його стану. Вибір заходів повинен здійснюватися керівником виходячи з результатів оцінки стану клімату, ключові з яких наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Заходи з поліпшення стану соціально-психологічного клімату (розроблено автором)

Ступінь сприятливості стану соціально-психологічного клімату	Інтервал значень показників	Управлінські заходи
1	2	3
Сприятливий	2≤S≤4	– постійний моніторинг та підтримка сприятливого стану соціально-психологічного клімату; – проведення свят та неформальних зустрічей в колективі.
Нейтральний	S=2	проведення корпоративних тренінгів; постійний аналіз «вузьких місць» соціально-трудової сфери підприємства (якість трудового життя, напруженість, конфлікти тощо).

Продовження табл. 2

Несприятливий	0≤S≤2	– вдосконалення стилю управління керівника колективу; – поліпшення матеріально-економічних, технологічних та організаційно-управлінських умов праці в колективі; – розробка та впровадження іміджевої концепції підприємства-роботодавця; – вдосконалення кадрової політики.

Наведений перелік заходів з корекції соціально-психологічного клімату колективу не є вичерпним й може доповнюватися та змінюватися відповідно до особливостей кожного окремого підприємства, організації чи установи.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, у статті було досліджено основні підходи до діагностування соціально-психологічного клімату. Запропоновано процес діагностування та корекції соціально-психологічного клімату здійснювати в три етапи: виявлення факторів формування мікро- та макросередовища, діагностика його наявного стану, корекція клімату. Розроблено анкету для діагностики стану соціально-психологічного клімату, особливість якого полягає в окремій оцінці структурних елементів його прояву. Сформовано шкалу визначення ступеню сприятливості соціально-психологічного клімату. Запропоновано формули розрахунку інтегральних показників стану соціально-психологічного клімату для кожного адміністративно-управлінського відділу підприємства окремо та по підприємству в цілому. Розроблено методичні положення щодо діагностування та корекції соціально-психологічного клімату колективів, що дозволяють керівникам максимально повно оцінювати його та приймати обґрунтовані рішення щодо вибору заходів з поліпшення його стану. На думку автора статті, потрібно чітко розгалужувати показники для проведення діагностики стану соціально-психологічного клімату та оцінки результативності управління ним. Задля підвищення якості управління персоналом підприємства є необхідною подальша розробка системи критеріїв та показників для проведення комплексної оцінки результативності управління соціально-психологічним кліматом на підприємствах.

Література

1. *Карамушки Л. М. Психологічні засади організаційного розвитку: монографія / [За наук. ред. Л. М. Карамушки]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 206 с.*
2. *Орбан-Лембрик Л. Е. Основи психології управління: монографія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 426 с.*
3. *Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат коллектива. Пути и методы изучения / Б. Д. Парыгин. – Л.: Наука, 1981. – 192 с.*
4. *Бойко В. В. Социально-психологический климат коллектива и личность / В. В. Бойко, А. Г. Ковалев, В. Н. Панферов. – М.: Мысль, 1983.– 207 с.*
5. *Validating the organizational climate measure: links to managerial practices, productivity and innovation / [Malcolm G. Patterson, Michael A. West, Viv J. Shackleton et al.] // Journal of Organizational Behavior. – 2005. – No. 26. – Pp. 379–408.*
6. *Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб.: ИГУП, 1999. – 592 с.*
7. *Волков И. П. Социометрические методы в социально-психологических исследованиях / И. П. Волков. – Л.: ЛГУ, 1970. – 88 с.*
8. *Ядов В. А. Социологическое исследование: методология, программа, методы / В. А. Ядов. – М.: Наука, 1987. – 248 с.*
9. *Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / [Д. Кэмпбелл; пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1980. – 391 с.*

10. *Кузьмин Е. С. Руководитель и коллектив / Е. С. Кузьмин, И. П. Волков, Ю. Н. Емельянов. – Л.: Лениздат, 1974. – 264 с.*
11. *Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. / Н. Н. Обозов. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с.*
12. *Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1999. – 235 с.*
13. *Шепель В. М. Управленческая психология / В. М. Шепель. – М.: Экономика, 1984. – 246 с.*
14. *Gitali Choudhury. The dynamics of organizational climate: An exploration / Gitali Choudhury // SMS Management Insight Journal. – 2011. – Vol. VII. – No. 2. – Pp. 111–116.*

References

1. *Karamushka, L. M. (2013), Psychological foundations of organizational development: monograph [Psykholohichni zasady orhanizatsiinoho rozvytku: monohrafiia], Imeks-LTD, Kirovohrad, 206 p. (ukr)*
2. *Orban-Lembryk, L. E. (2002), Fundamentals of management psychology: monograph [Osnovy psyhologii upravlinnia], Play, Ivano-Frankivsk, 426 p. (ukr)*
3. *Parygin, B. D. (1981), Socio-psychological climate of collective. Ways and Methods of Study [Sotsialno-psikhologicheskiy klimat kolektiva. Puti i metody izucheniya], Nauka, Leningrad, 192 p. (rus)*
4. *Boyko, V. V., Kovalev, A. G., Panferov, V. N. (1983), Socio-psychological climate of the collective and the personality [Sotsialno-psikhologicheskiy klimat kolektiva i lichnost], Mysl, Moscow, 207 p. (rus)*
5. *Malcolm G. Patterson, Michael A. West, Viv J. Shackleton et al. (2005), Validating the organizational climate measure: links to managerial practices, productivity and innovation, Journal of Organizational Behavior, No. 26, pp. 379–408.*
6. *Parygin, B. D. (1999), Social psychology. Problems of methodology, history and theory [Sotsialnaya psikhologiya. Problemy metodologii, istorii i teorii], IGUP, St. Petersburg, 592 p. (rus)*
7. *Volkov, I. P. (1970), Sociometric methods in social psychological research [Sotsiometricheskie metody v sotsialno-psikhologicheskikh issledovaniyakh], LGU, Leningrad, 192 p. (rus)*
8. *Yadov, V. A. (1987), Sociological research: methodology, program and methods [Sotsiologicheskoe issledovanie: metodologiya, programma i metody], Nauka, Moscow, 248 p. (rus)*
9. *Kempbell, D. (1980), Models of experiments in social psychology and applied research. Trans. from Eng. [Modeli eksperimentov v sotsialnoy psikhologii i prikladnykh issledovadiyakh; per. s angl.], Progress, Moscow, 248 p. (rus)*
10. *Kuzmin, E. S., Volkov, I. P., Emelyanov, Yu. N. (1974), The manager and the collective [Rukovoditel i kolektiv], Lenizdat, Leningrad, 264 p. (rus)*
11. *Obozov, N. N. (1990), Psychology of interpersonal relationships [Psikhologiya mezhlichnostnykh otnosheniy], Lybid, Kyiv, 192 p. (rus)*
12. *Platonov, K. K. (1999), Concise dictionary of system of psychological notions [Kratkiy slovar sistemy psikhologicheskikh ponyatiy], Vysshaya shkola, Moscow, 235 p. (rus)*
13. *Shepel, V. M. Managerial psychology [Upravlencheskaya psikhologiya], Economika, Moscow, 246 p. (rus)*
14. *Gitali Choudhury. (2011), «The dynamics of organizational climate: An exploration», SMS Management Insight Journal, No. 2, pp. 111–116.*

Стаття надійшла до редакції 25.02.2015.

УДК 334.716:65.011.44

Юлія Анатоліївна ЧЕРНЕЦЬКА
викладач кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, e-mail: julia20@ukr.net

Світлана Михайлівна ТЕЛЕШЕВСЬКА
викладач кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, e-mail: serebryak@ukr.net

УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Чернецька, Ю. А. Управління рентабельністю власного капіталу як передумова стійкого розвитку підприємства / Юлія Анатоліївна Чернецька, Світлана Михайлівна Телешевська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 114–121.

Анотація. *У статті представлено можливості управління рентабельністю власного капіталу та доведено необхідність підвищення рівня ефективності використання підприємством існуючих економічних ресурсів, наявного соціального, екологічного та правового потенціалу, що виступає підґрунтям у формуванні рівня сталого розвитку.*

Ключові слова: *рентабельність власного капіталу; стійкий розвиток підприємства; цільові факторні показники; умовна рентабельність, сталий розвиток, потенціал розвитку.*

Юлия Анатольевна ЧЕРНЕЦКАЯ
преподаватель кафедры экономики предприятия,
Одесский национальный экономический университет, e-mail:julia20@ukr.net

Светлана Михайловна ТЕЛЕШЕВСКАЯ
преподаватель кафедры экономики предприятия,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: serebryak@ukr.net

УПРАВЛЕНИЕ РЕНТАБЕЛЬНОСТЬЮ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА КАК ПРЕДПОСЫЛКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Чернецкая, Ю. А. Управление рентабельностью собственного капитала как предпосылка устойчивого развития предприятия / Юлия Анатольевна Чернецкая, Светлана Михайловна Телешевская // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 114–121.

Аннотация. *В статье представлены возможности управления рентабельностью собственного капитала и доказана необходимость повышения уровня эффективности использования предприятием существующих экономических ресурсов, имеющегося социального, экологического и правового потенциала, что является основой в формировании уровня устойчивого развития.*

Ключевые слова*: рентабельность собственного капитала; устойчивое развитие предприятия; целевые факторные показатели; условная рентабельность; устойчивое развитие; потенциал развития.*

Julia CHERNETSKAYA
Lecturer of Enterprise Economics Department,
Odessa National Economic University, e-mail: julia20@ukr.net

Svetlana TELESHEVSKA
Lecturer of Enterprise Economics Department,
Odessa National Economic University, e-mail: serebryak@ukr.net

© ЧЕРНЕЦЬКА Ю.А., ТЕЛЕШЕВСЬКА С.М., 2015

THE MANAGEMENT OF PROFITABILITY OF OWN CAPITAL AS A REQUIREMENT FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COMPANIES

Chernetskaya, J., Teleshevska, S. (2015), The management of profitability of own capital as a requirement for the sustainable development of companies. Ed.: M. I. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Upravlinnia rentabelnistiu vlasnoho kapitalu yak peredumova stiikoho rozvytku pidpryiemstva; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 114–121.

Abstract. *The article presents the possibilities of return on equity management and proves the necessity of efficient use of existing economic resources, available social, environmental and judicial capacity of an enterprise improvement, which is the base of forming the level of sustainable development.*

Keywords: *return on equity; sustainable development of the company; the trust factor indicators; conditional return; sustainable development; development potential.*

JEL classification: M20, M21

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах функціонування підприємств у зв'язку з загостренням економіко-екологічних, фінансових проблем все більш нагальним питанням є управління ефективністю використання матеріальних, трудових, грошових ресурсів. Управління рентабельністю сприяє не тільки зростанню добробуту власників, а також дозволяє підтримувати і підвищувати стійкість розвитку підприємства. Тому управління цим показником є важливим завданням економічних, фінансових та інших підрозділів суб'єктів ринкової економіки, особливо управління на основі цільових показників, які перед собою ставить підприємство. За допомогою розрахунку цільових факторних показників рентабельності власного капіталу стає можливим обґрунтоване управління і забезпечення його досягнення стійкого розвитку підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні та методичні засади управління прибутком і рентабельністю на основі цільових показників розглядаються такими вченими: І. О. Бланк [1], Ю. А. Єгупов [2], О. О. Орлов [3], О. М. Поддерьогін [4], Е. Р. Рясних [3] та ін. Цільовий метод планування О. О. Орлов характеризує як інтерполяційний і відзначає його як основний елемент реалізації стратегічного плану підприємства на наступний рік [3, с.67]. При формуванні виробничої програми Ю. А. Єгупов відзначає важливість досягнення цільових показників, насамперед, чистого прибутку від операційної діяльності, що є частиною цільового чистого прибутку [2, с.67].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує значна кількість наукових досліджень щодо питання управління рентабельністю власним капіталом як умовою стійкого розвитку підприємства. Тим не менш, незважаючи на це, серед вчених відсутня єдина думка в питанні управління рентабельністю власного капіталу на основі цільових показників. Також варто відмітити, що не існує єдиного підходу до визначення рівню сталого розвитку підприємств, однак переважна більшість вчених переконані, що саме завдяки високому рівню рентабельності та економічних показників можна досягти значного сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є розрахунок рентабельності власного капіталу, виявлення впливу чинників на результативний показник на прикладі відомого промислового підприємства України ПАТ «Одескабель», а також обґрунтування необхідності управління показником рентабельності власних коштів з метою забезпечення сталого розвитку цього підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо деякі етапи управління рентабельністю власного капіталу на конкретному українському підприємстві ПАТ «Одескабель», а також варіабельність управлінських рішень щодо забезпечення цільового рівня рентабельності з метою сталого розвитку.

ПАТ «Одескабель» вважають одним із найбільш рентабельних та перспективних підприємств в галузі. За обсягами виробництва і якістю телефонного та волоконно-оптичного кабелю, Одеський кабельний завод лідирує на ринках країн СНД. Завод «Одескабель» є провідним виробником ВОК і LAN-кабелю в Україні. Дотримуючись власної ринкової стратегії, завод «Одескабель» прагне забезпечити весь спектр послуг споживачеві: від виробництва і постачання компонентів для ліній зв'язку до здійснення супутніх робіт по будівництву і експлуатації мереж [5].

Першим кроком в управлінні рентабельністю власним капіталом є постановка мети. Вважаємо, що на цьому етапі управління передбачає не стільки підвищення рентабельності, скільки досягнення цільового рівня, який у кожного підприємства буде індивідуальним залежно від темпів розвитку, галузі тощо. Цільовий метод управління має значні переваги, особливо в умовах ринкової економіки, оскільки дозволяє визначити необхідний для розвитку рівень рентабельності, виходячи з потреби.

Другий етап управління передбачає аналіз впливу чинників мультиплікативних моделей на рентабельність власного капіталу. Вважаємо, що при аналізі рентабельності власного капіталу варто використовувати метод виявлення ізольованого впливу факторів, який має значні переваги [6; 7]. Методика проведення аналізу широко відображена в працях О. Г. Янкового [8; 9]. Результат розрахунку впливу чинників 4-х факторної моделі представлений в табл. 1.

Таблиця 1

Розкладання загального приросту рентабельності власного капіталу ПАТ «Одескабель» протягом 2012–2013 рр. (розраховано автором за даними [10])

Показники	2012–2013 рр.	
	абсолютний приріст, грн./грн.	відносний приріст, %
ΔY	- 0,002	- 4,31
$\Delta Y_{ЧП/ЧД}$	0,009	25,70
$\Delta Y_{ЧД/ПК}$	- 0,003	- 8,09
$\Delta Y_{ПК/А}$	- 0,003	- 8,03
$\Delta Y_{А/ВК}$	- 0,003	- 9,94
Δ	- 0,002	- 3,95
Сумарний вплив усіх чинників	-0,002	- 4,31

На основі отриманих даних (табл. 1) можна зробити такий висновок: у 2013 р. порівняно з 2012 р. рентабельність власного капіталу знизилася на 4,31%. За рахунок зростання рентабельності продажів результативний показник зріс на 25,6%, однак зниження оборотності позикового капіталу, питомої ваги позикового капіталу, коефіцієнту фінансової залежності на 8,09%, 8,03%, 9,94% відповідно негативно вплинули на ефективність використання власних коштів. За рахунок спільного впливу чинників (синергетичний ефект чинників Δ), рентабельність власного капіталу зменшилася майже на 4%. Таким чином, оцінивши вплив чинників, стають можливими розробка та вибір заходів задля усунення їх негативних наслідків.

Наступним кроком в управлінні рентабельністю власного капіталу є розрахунок цільової рентабельності власного капіталу. На основі даних підприємства, розміщених на сайті Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [10], нами була визначена цільова сума чистого прибутку, яка склала 23 310 тис. грн. Управляючи рентабельністю власного капіталу з метою забезпечення стійкого розвитку підприємства, необхідно особливу увагу приділяти фінансовому ризику, зокрема, співвідношенню позикового капіталу до власного. Тому пропонуємо формувати капітал таким чином, щоб коефіцієнт автономії (Ка) був в межах від 0,4 до 0,6. Таким чином, підприємство не

відмовляється від залучення додаткових фінансових ресурсів, але й усуває можливе настання труднощів з поверненням грошового капіталу.

Потрібно відмітити, що існуюча величина позикового капіталу на досліджуваному підприємстві не являє фінансової загрози. Виходячи зі сформованої величини активів та допустимого фінансового ризику, власний капітал буде в межах від 220 903,4 до 331 355,1 тис. грн. Але, при розрахунку цільового рівня рентабельності власного капіталу, візьмемо до уваги власний капітал на рівні 276 129,3 тис. грн., тобто при Ка = 0,5. Тоді, цільовий рівень рентабельності власного капіталу буде дорівнювати 10,6%. Для стійкого розвитку, здійснення фінансових резервів для підприємства потрібний даний рівень рентабельності власних коштів. Але, для цього необхідно управляти похідними чинниками результативного показника. В табл. 2 продемонстровано розрахунок рентабельності за чинниками.

Таблиця 2

Факторні показники (ФПі) у базовому та плановому періодах ПАТ «Одескабель»

№	Назва показника	$Фпі^{б}$ (базовий період)	$Фпі^{п}$ (плановий період)	$Фпі^{ц}$ (цільовий рівень)
1	Коефіцієнт фінансової залежності	2,14	2,12	2
2	Питома вага позикового капіталу в загальній валюті балансу	0,53	0,52	0,5
3	Коефіцієнт оборотності позикового капіталу	2,10	2,13	3,25
4	Рентабельність (збитковість) продажу, %	1,4	2,0	3,26
Рентабельність власного капіталу підприємства, %		3,33	4,70	10,6

Однак, можлива ситуація, коли управлінці не зможуть коригувати показники, тому пропонуємо розраховувати умовну рентабельність власного капіталу підприємства (табл. 3). Наприклад, перший фактор моделі – коефіцієнт фінансової залежності. Очікується, що в плановому році цей коефіцієнт буде дорівнювати 2,12, але цільовий, необхідний для підприємства рівень становить 2, тобто необхідно збільшити питому вагу власного капіталу. Але, не маючи поки що можливості збільшити величину власних коштів, фінансові робітники підприємства можуть коректувати інші факторні показники. Наприклад, керуючи тільки другим чинником, рентабельність власного капіталу очікується на рівні 4,52%. Таким чином, у фінансових працівників існує варіабельність управлінських рішень, і, залежно від того, які є можливості підприємства таким і буде остаточний результат (табл. 3).

Зазначимо, що на сьогоднішньому етапі вчені різних країн відзначають необхідність переходу на шлях сталого розвитку. Особливо гостро ця проблема постає перед підприємствами, які знаходяться на стадії розвитку. Підприємства є найменшими і головними ланками в господарському процесі, оскільки від їх діяльності залежить ефективність функціонування економіки країни в цілому. Розробка і подальший перехід до концепції сталого розвитку промислових підприємств є першочерговим завданням, що вимагає негайного вирішення.

Таблиця 3

Можливі варіанти зміни показників рентабельності власного капіталу ПАТ «Одескабель»

№	Поєднання показників	Варіанти (напрямки) зміни показників	$Р'_{СК}$, %
1	1	$ФП_1^{ц} \times ФП_2^{п} \times ФП_3^{п} \times ФП_4^{п}$	4,43
2	2	$ФП_1^{п} \times ФП_2^{ц} \times ФП_3^{п} \times ФП_4^{п}$	4,52

Продовження табл. 3

3	3	$ФП_1^п \times ФП_2^п \times ФП_3^ц \times ФП_4^п$	7,17
4	4	$ФП_1^п \times ФП_2^п \times ФП_3^п \times ФП_4^ц$	7,65
5	1, 2, 3, 4	$ФП_1^ц \times ФП_2^ц \times ФП_3^ц \times ФП_4^ц$	10,6
6	1, 2	$ФП_1^ц \times ФП_2^ц \times ФП_3^п \times ФП_4^п$	4,26
7	1, 3	$ФП_1^ц \times ФП_2^п \times ФП_3^ц \times ФП_4^п$	6,76
8	1, 4	$ФП_1^ц \times ФП_2^п \times ФП_3^п \times ФП_4^ц$	7,22
9	2, 3	$ФП_1^п \times ФП_2^ц \times ФП_3^ц \times ФП_4^п$	6,89
10	2, 4	$ФП_1^п \times ФП_2^ц \times ФП_3^п \times ФП_4^ц$	7,36
11	3, 4	$ФП_1^п \times ФП_2^п \times ФП_3^ц \times ФП_4^ц$	11,68
12	1, 2, 3	$ФП_1^ц \times ФП_2^ц \times ФП_3^ц \times ФП_4^п$	6,50
13	2,3,4	$ФП_1^п \times ФП_2^ц \times ФП_3^ц \times ФП_4^ц$	11,23
14	1,3,4	$ФП_1^ц \times ФП_2^п \times ФП_3^ц \times ФП_4^ц$	11,68
15	1, 2, 4	$ФП_1^ц \times ФП_2^ц \times ФП_3^п \times ФП_4^ц$	6,94

де $Р'_{СК}$ – умовна рентабельність власного капіталу підприємства за різними варіантами змін показників;

$Фп_i^ц$ – цільовий факторний показник;

$Фп_i^п$ – прогнозний факторний показник.

Ефективне впровадження та реалізація процесу переходу до сталого розвитку промислових підприємств дозволить досягти кращих результатів у різних сферах. Так, в економіці, завдяки концепції сталого розвитку можна: підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції та її виробників, збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції, підвищити обсяги одержуваних доходів від певних видів діяльності, якими займаються підприємства, впливати на збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів.

В соціальній сфері це дозволить: підвищити рівень підприємницьких здібностей керуючого ланки, кваліфікацію працівників, вдосконалити систему навчання та підвищення кваліфікації персоналу, підвищити рівень заробітної плати персоналу, рівень корпоративної культури, зменшити плинність кадрів та отримати високу віддачу від використання праці саме висококваліфікованого персоналу.

Розвиток екокультури передбачає: впровадження екологічно чистих технологій, підвищення самосвідомості людей щодо бережливого користування природними ресурсами, поліпшення екологічної ситуації в країні шляхом зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел, або скидів шкідливих речовин у стічні води будуть сприяти зменшенню захворювань населення, пов'язаних із забрудненим навколишнім середовищем, також зменшаться бюджетні витрати на лікування населення.

Крім того, не варто забувати, що господарська діяльність повинна вестися з чітким дотриманням вимог чинного законодавства України, недотримання якого тягне за собою відповідальність певного виду: цивільну, адміністративну, кримінальну.

Питання переходу до шляху сталого розвитку постійно перебуває в центрі уваги дослідників наукових кіл, працівників державного апарату, різних установ і навіть самих громадян. Важливим питанням є визначення рівня сталого розвитку підприємства, що доцільно, на наш погляд, зробити, використовуючи графоаналітичний метод діагностики підприємницького потенціалу підприємств, запропонований в 1998 р. І. М. Рєпіною.

На основі графоаналітичного методу діагностики підприємницького потенціалу підприємства «Квадрат потенціалу» побудуємо модель оцінки сталого розвитку графоаналітичним методом, що дозволить отримати наочну картину даних в контактному вигляді з графічним описом детального аналізу ефективності функціонування економічного, соціального, екологічного та правового механізмів управління сталим розвитком

ПАТ «Одескабель». Крім того, застосування графоаналітичної моделі сталого розвитку промислових підприємств дозволить встановити наявні зв'язки між складовими сталого розвитку та визначити рівень їх розвитку, своєчасно розробити стратегічний план подальшого ефективного розвитку досліджуваного суб'єкта господарювання.

Розмір соціально-економічної зони показує рівень збалансованості економіки підприємства та «людського ресурсу». Розмір соціально-правової зони показує поєднання «захищеності» персоналу підприємства у сфері трудового законодавства та рівень розвитку правової культури підприємства. Розмір екологічно-правової зони показує виконання підприємством правових норм установлених законодавством у сфері природокористування. Розмір економічно-екологічної зони свідчить про співвідношення процесу виробництва з навколишнім середовищем.

Сума значень показників секторів соціально-економічної, соціально-правової, екологічно-правової та екологічно-економічної зон – це показник потенціалу сталого розвитку підприємства, що є альтернативним аналогом індексу сталого розвитку для хлібопекарської галузі України. Максимальне значення потенціалу сталого розвитку підприємства, тобто максимальна площа чотирикутника, може дорівнювати двом.

Формула для розрахунку площі чотирикутника сталого розвитку підприємства:

$$S_p = \frac{P_e \times P_c + P_c \times P_n + P_n \times P_{ек} + P_{ек} \times P_e}{2}, \qquad (1)$$

де Ре – індекс економічної стійкості;
Рс – індекс соціальної стійкості;
Рп – індекс правової стійкості;
Рек – індекс екологічної стійкості.

Отримані розрахунковим шляхом дані наочно представлені у вигляді квадрата (рис. 1). Синім кольором представлені значення нашого підприємства. Маленький квадрат – нормативне значення, тобто рекомендоване або загальноприйняте. При результатах нижчих за нормативні, це свідчить про те, що у підприємства спостерігаються відхилення показників у негативну сторону. Великий же квадрат свідчить про великий потенціал підприємства.

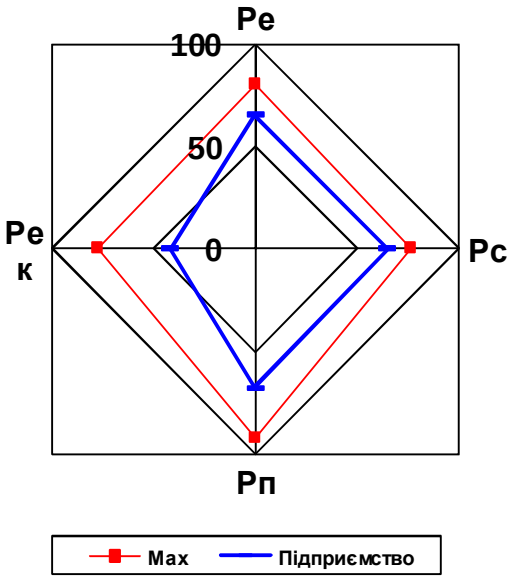

Рис. 1. Чотирикутники потенціалу сталого розвитку ПАТ «Одесакабель» (розроблено авторами)

ПАТ «Одескабель» за класифікацією можна віднести до груп найкращих підприємств завдяки таким показникам:

– значний розмір соціально-правової зони Sсп = 0,22;
– рівень потенціалу Sр = 0,72;
– рівні індексів економічної, соціальної, правової, екологічної сталості відповідно:

Ре = 66 %, Рс = 65 %, Рп = 68 %, Рек = 42%.

Досить високий загальний потенціал сталого розвитку, але зовсім незбалансоване співвідношення факторів сталого розвитку. Відмітимо, що це підприємство має фактор, значення якого нижче за норму, а саме – екологічний фактор.

Наступні фактори мають такі високі значення, що соціально-правова зона має кращий потенціал в Україні, а соціально-економічна лише трохи нижче. Цього вистачає для того, щоб присвоїти ПАТ «Одескабель» місце в рейтингу загального потенціалу сталого розвитку серед промислових підприємств України.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, ефективне управління рентабельністю власного капіталу є сильною стороною в діяльності підприємства, що дозволяє підвищити рівень його сталого розвитку. Цільовий рівень рентабельності власного капіталу для ПАТ «Одескабель» в наступному періоді буде дорівнювати 10,6%. Для стійкого розвитку, здійснення фінансових резервів для підприємства потрібний даний рівень рентабельності власних коштів. Але, для цього необхідно управляти похідними чинниками результативного показника. Можлива ситуація, коли управлінці не зможуть коригувати показники, тому пропонуємо розраховувати умовну рентабельність власного капіталу підприємства. Використання методики оцінки потенціалу сталого розвитку, у тому числі, і показників рентабельності, дозволить провести комплексний глибокий аналіз ефективності діяльності будь-якого підприємства, а отримавши його результати – розробити низку заходів щодо підвищення ефективності діяльності цього підприємства.

Література

1. *Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2007. – 380 с.*
2. *Єгупов Ю. А. Аналіз досягнення економічних критеріїв у процесі формування виробничої програми підприємства / Економіка підприємства: теорія і практика: у 2 ч. – Ч. 1. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 280–291.*
3. *Орлов О. О. Планування прибутку підприємств в умовах ринкової економіки: монографія / О. О. Орлов, Є. Г. Рясних, Н. І. Гавловська. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 155 с.*
4. *Фінанси підприємств: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / [за наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогіна]. – 5-те вид. – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.*
5. *Офіційний сайт ПАТ «Одескабель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://odeskabel.com/main-rus/index.php.*
6. *Чернецкая Ю. А. Синергетический эффект факторов рентабельности собственного капитала предприятия / А. Г. Янковой, Ю. А. Чернецкая // Вестник ВГУ. – 2014. – № 1. – С. 149–151.*
7. *Янковой А. Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием / А. Г. Янковой. – Одесса: ОНЭУ, 2014. – 250 с.*
8. *Янковой А. Г. Индексные модели факторного экономического анализа / А. Г. Янковой. – Матер. 5-ої Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи». – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010. – С. 272–277.*
9. *Янковий О. Г. Порівняльний аналіз методів факторного економічного аналізу на базі мультиплікативних моделей / О. Г. Янковий. – Матер. XI Всеукр. наук.-практ. конф. «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку». – Хмельницький, 2011. – С. 18–23.*

10. *Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України: Інформаційна база даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.smida.gov.ua.*
11. *Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2003. – 316 с.*

References

1. *Blank, I. A. (2007), Profit management [Upravlenie pribylyu], Nika-Center, Kyiv, 380 p. (rus)*
2. *Egupov, Y. A. (2010), «Analysis of achievement of economic criteria in the process of the production program of the company», Economics of Enterprise: Theory and Practice: in 2 parts [«Analiz dosiahnennia ekonomichnykh kriteriiv u protsesi formuvannia virobnychoi prohramy pidpryiemstva», Ekonomika pidpryiemstva: teoriia i praktyka: u 2 ch.], P. 1, KNEU, Kyiv, pp. 280–291 (ukr)*
3. *Orlov, O. O., Ryasnih, E. G., Gavlovska, N. I. (2009), Planning of companies' profit in a market economy: monograph [Planuvannia prybutku pidpryiemstv v umovakh rynkovoi ekonomiki: monohrafiia], HNU, Khmelnitskiy, 155 p. (ukr)*
4. *Finance of Enterprises (2004). Ed. A. M. Podderiogin. 5th ed. [Finansy pidpryiemstv: pidruch., 5-te vyd.], KNEU, Kyiv, 546 p.*
5. *Official website of PJSC «Odeskabel» [Ofitsiinyi veb-sait PAT «Odeskabel»], available at: http://odeskabel.com/main-rus/index.php (ukr)*
6. *Chernetskaya, Y. A., Yankovoy, A. G. (2014), «Synergistic effect of the factors on return on equity of the enterprise» [«Sinergeticheskiy effekt faktorov rentabelnosti sobstvennogo kapitala predpriyatiya»], Bulletin VGU, No. 1, pp. 149–151 (rus)*
7. *Yankovoy, A. G. (2014), «Mathematical and statistical methods and models in enerprise management» [Matematiko-statisticheskie metody i modeli v upravlenii predpriyatiem], ONEU, Odessa, 250 p. (rus)*
8. *Yankovoy, A. G. (2010), Index models of factor economic analysis: Materials of V International scientific and practical conference «Modern technologies of enterprise management and capabilities of information systems use: state, problems and prospects» [Indeksnyie modeli faktornogo ekonomicheskogo analiza: Materialy V Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Suchasni tekhnolohii upravlinnia pidpryiemstvom ta mozhlyvosti vykorystannia informatsiinykh system: stan, problemy, perspektyvy»], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odesa, pp. 272–277 (ukr)*
9. *Yankovoy, A. G. (2011), Comparative analysis of factor economic analysis methods based on multiplicative models: Materials of XI Ukrainian scientific and practical conference «Statistical evaluation of socio-economic development» [Porivnialnyi analiz metodiv faktornoho ekonomichnoho analizu na bazi multiplikatyvnykh modelei: Materialy XI Vseukrainskoi naukovo-praktichnoi konferentsii «Statystychna otsinka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku»], Khmelnitskiy, pp. 18–23 (ukr)*
10. *Agency of Ukraine's stock market infrastructure: Information database [Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy: Informatsiina baza danikh], available at: http://www.smida.gov.ua (ukr)*
11. *Fedonin, O. S., Repina, I. M., Oleksyuk, A. I. (2003), The potential of enterprise: formation and evaluation [Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka], KNEU, Kyiv, 316 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015.

УДК 658.8:697

Ірина Олександрівна ШКУРУПСЬКА
кандидат економічних наук, викладач кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет, e-mail: irina.shkurupskaya@gmail.com

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Шкурупська, І. О. Розробка інтегрованих маркетингових комунікацій / Ірина Олександрівна Шкурупська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 122–127.

Анотація. *У статті розроблено основні положення науково-методичного підходу до формування програми інтегрованих маркетингових комунікацій щодо просування різних товарів/послуг підприємствами. Розробка програми ІМК передбачає послідовність із 12 етапів дій, специфіка яких визначається особливостями господарської діяльності підприємства. Для обґрунтування вибору методу розробки програми ІМК підприємств запропоновано матрицю відповідності типу суб'єкта ринку характером програми ІМК за рівнем ефективності. Залежно від терміну реалізації програми ІМК розділено на три види: короткострокова, середньострокова і довгострокова. Обґрунтовано вибір відповідних інструментів і каналів маркетингових комунікацій залежно від залученості споживача стосовно характеристик товару, а також самих інструментів і каналів просування.*

Ключові слова: *інтегровані маркетингові комунікації (ІМК); програма ІМК; бюджет ІМК.*

Ирина Александровна ШКУРУПСКАЯ
кандидат экономических наук, преподаватель кафедры маркетинга, Одесский национальный экономический университет, e-mail: irina.shkurupskaya@gmail.com

РАЗРАБОТКА ИНТЕГРИРОВАННЫХ МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Шкурупская, И. А. Разработка интегрированных маркетинговых коммуникаций / Ирина Александровна Шкурупская // Вестник социально-экономических исследований: сб. научных трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 122–127.

Аннотация. *В статье разработаны основные положения научно-методического подхода к формированию программы интегрированных маркетинговых коммуникаций для продвижения различных товаров/услуг предприятиями. Разработка программы ИМК предусматривает последовательность из 12 этапов действий, специфика которых определяется особенностями хозяйственной деятельности предприятия. Для обоснования выбора метода разработки программы ИМК предприятий предложена матрица соответствия типа субъекта рынка характеру программы ИМК по уровню эффективности. В зависимости от срока реализации программы ИМК разделены на три вида: краткосрочная, среднесрочная и долгосрочная. Обоснован выбор подходящих инструментов и каналов маркетинговых коммуникаций в зависимости от вовлеченности потребителя по отношению к характеристикам товара, а также самих инструментов и каналов продвижения.*

Ключевые слова: *интегрированные маркетинговые коммуникации (ИМК); программа ИМК; бюджет ИМК.*

Iryna SHKURUPSKA
PhD, lecturer of Marketing Department, Odessa National Economic University, e-mail: irina.shkurupskaya@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS

Shkurupska, I. (2015), The development of integrated marketing communications. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Rozrobka intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 122–127.

© ШКУРУПСЬКА І.О., 2015

Abstract. *The article elaborates the basic provisions of the scientific and methodical approach to the formation of integrated marketing communications program for the promotion of various products/services of companies. Formation of IMC program provides a sequence of 12 stages of action, the specificity of which is determined by the characteristics of economic activity of enterprise. To justify the choice of the method of IMC enterprises program development the matrix of correspondence of the type of a market entity to IMC program in terms of efficiency is offered. Depending on the implementation term of the IMC programs they are divided into three types: short, medium and long term. It is justified that the choice of appropriate tools and channels of marketing communications depends on the involvement of consumers in relation to the characteristics of the goods, as well as the tools themselves and promotion channels.*

Keywords: *integrated marketing communications (IMC); a program of IMC; IMC budget.*

JEL classification: M310

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтегровані маркетингові комунікації передбачають досягнення оптимального впливу на споживача за допомогою комплексного охоплення маркетинговими комунікаціями цільової аудиторії підприємства. Сьогодні їх актуальність зумовлена: зниженням ефективності використання окремих інструментів маркетингової політики комунікацій; стрімким зростанням потоку інформації і розвитком технологій маркетингових комунікацій під впливом Інтернет; переходом до індивідуалізації споживання і, відповідно, до інтерактивних двобічних маркетингових комунікацій; перенасиченням ринку аналогічними послугами і товарами. Таким чином, необхідно поєднувати різні форми просування в єдину послідовну програму інтегрованих маркетингових комунікацій.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. У світовій практиці основоположниками досліджень в області інтегрованих маркетингових комунікацій на підприємствах в умовах конкурентних ринків є Дж. Бернет, С. Моріарті [1, с.732], К. Беррі [2, с.269], Г. Даулінг [3, с.115], Ф. Котлер [4, с.324], Р. Танненбаум, Е. Шульц, М. Лаутерборн [5, 19–21]. Серед українських авторів варто виділити дослідження С. С. Гаркавенко [6, с.367], С. М. Ілляшенка [7, с.28–31], І. Л. Литовченко [8, с.52–65], Т. О. Примак [9, с.36–44], Є. В. Ромата [10, с.471], А. А. Стельмаха [11, с.171]. У цих роботах вивчені окремі проблеми щодо формування та розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій, які мають дискусійний характер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує об’єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і розробки методичних основ створення інтегрованих маркетингових комунікацій. Зокрема, невирішеними залишаються проблеми щодо визначення оптимальної структури системи інтегрованих маркетингових комунікацій, місця цілі фірми і використовуваних нею стратегій у процесі формування ІМК; послідовності, в якій необхідно враховувати тип товару або ринку; цільову аудиторію і її характеристики; етап життєвого циклу рекламованого товару; традиції, що склалися в комунікаційній політиці фірми та її основних конкурентів.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці обґрунтованої послідовності дій для створення програми ІМК з урахуванням особливостей підприємства. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити поняття «програма ІМК», обґрунтувати причино-наслідкові зв’язки між діями підприємства щодо створення ІМК, розкрити зміст стратегічних та тактичних ринкових цілей, виділити місце та значення комунікаційної мети ІМК, відзначити особливості методів розробки ІМК, визначити межі бюджету на ІМК та показники ефективності втіленої програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення об’єктивності даних та обґрунтованості прийняття рішення про розробку комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій спочатку необхідно здійснити маркетингове дослідження ринку товару для просування.

Комплекс ІМК, спеціально розроблений для певного підприємства, реалізується у вигляді програми ІМК. Під програмою ІМК автор розуміє перелік скоординованих за часом

заходів, щодо комунікаційного комплексу повідомлень, каналів та інструментів маркетингових комунікацій, що реалізуються відповідно до цілей і завдань підприємства, та спрямовані на цільову аудиторію.

Процес створення програми ІМК є комплексом послідовних дій, які для зручності названо етапами:

1. Ідентифікація цільової аудиторії. Отже, на початковому етапі підприємству необхідно визначити цільову аудиторію, сегмент попиту, для якого створюється програма ІМК. Залежно від типу споживання товару або послуги – побутове або комерційне – ринок покупців був розділений, насамперед, на B2C і B2B відповідно. Проведене маркетингове дослідження обраного ринку дозволить розділити цільову аудиторію підприємства на 2 групи залежно від призначення даного товару чи послуги: купують товар в побутових або в комерційних цілях (тобто використовують у виробничій діяльності).
2. Визначення типу підприємства відповідно до результатів маркетингового дослідження. Знаючи призначення товару, що купується, покупці B2B і B2C сфери здійснюють попередній вибір його моделі серед запропонованих підприємствами на ринку в даний момент. Таким чином, вибираючи товар с певними характеристиками, споживач вимушений купити його у конкретного підприємства-продавця, таким чином обравши саме його. На підставі мотивів придбання товарів необхідно припустити хід логічних міркувань покупців.
3. Постановка ринкових цілей підприємства. Маркетингові можливості підприємства по відношенню до його місця (частки) на специфічному ринку обумовлюють його мету. У цьому аспекті ринкові цілі доцільно розділити на стратегічні і тактичні.

Стратегічні ринкові цілі можуть ставити перед собою ті підприємства, які відносять себе до діючих або потенційних лідерів. Такі підприємства можуть досягти лідерські позиції на ринку, максимальне охоплення цільової аудиторії – як на ринку B2B, так і на ринку B2C.

Тактичні ринкові цілі вибирають для себе ті учасники ринку, які належать до пасивних, нестабільних, ненадійних підприємств. Їх ринкові цілі можуть бути сформульовані наступним чином:

– завоювання кількісно визначеної частки ринку (у %). Враховуючи, що ринок бурхливо розвивається, в абсолютному відношенні обсяг реалізації товару буде рости. Причому, мається на увазі орієнтація на споживачів, які будуть купувати або в комерційних, або в побутових цілях;
– досягнення кількісно визначеного обсягу продажів (у тис. грн.). У цьому випадку передбачається охопити певний сегмент споживачів товару обмеженою кількістю та інтенсивністю комунікаційних повідомлень від учасників ринку.

4. Постановка цілей ІМК – важливий етап, на якому визначаються комунікаційні очікування від впровадження програми. Лідери і перспективні підприємства ринку можуть досягти стратегічні ринкові цілі за допомогою формування комплексного іміджу товару. Це здійснюється за рахунок координованого використання всіх інструментів комунікацій, партнерства з некомерційними організаціями, лобіювання державних проектів. Для досягнення цієї комунікаційної мети необхідна робота як на реальному, так і віртуальному ринку – широке використання можливостей Інтернет-маркетингу (Інтернет-магазини, тематичні портали, форуми, просування в соціальних мережах, організація навчальних вебінарів, віддалена служба підтримки (сервісу)).

Комунікаційною метою підприємств, що обрали завоювання кількісно визначеної частки ринку, є формування позитивного іміджу самої фірми, яке досягається поєднанням певного набору комунікацій, що працюють в основному на реальному ринку. Представництво в Інтернет-середовищі передбачає обов’язкову наявність корпоративного сайту, служби підтримки, форми зворотного зв’язку, наявність публікацій на тематичних сайтах, форумах.

Формування іміджу торгової марки, що займає конкретну ринкову нішу, за допомогою використання обмеженого набору комунікацій – є метою ІМК тих учасників ринку, які ставлять перед собою тактичні ринкові цілі. При виборі такої програми ІМК можна працювати або на реальному, або віртуальному ринку – залежно від характеристик цільового сегменту (профілю покупців).

5. Вибір методу розробки ІМК: з точки зору автора статті, їх можна розділити на 3 види – довго-, середньо- і короткострокова програма. Зведені характеристики довго-, середньо- та короткострокової програм ІМК представлено на рис. 1.

Рис. 1. Характеристика програм ІМК (розроблено автором)

Залежно від методу розробки програми ІМК послідовність етапів відрізняється за вибором комплексу інструментів і каналів маркетингових комунікацій, розробкою повідомлення маркетингових комунікацій, медіаплану, визначенням результатів ІМК, формуванням бюджету ІМК.

6. Вибір інструментів маркетингових комунікацій.
7. Вибір каналів маркетингових комунікацій.

Ці два етапи найбільш взаємопов'язані між собою. Пропонуємо здійснювати вибір інструментів та каналів маркетингових комунікацій на основі матриці «FCB», що характеризує рівні залученості споживачів цього товару/послуги.

8. Розробка повідомлень ІМК. На форму, структуру і джерело повідомлень найбільший вплив робить етап ЖЦТ товару/послуги корпоративний стиль підприємства.
9. Розробка медіаплану програми ІМК. Медіаплан повинен враховувати термінові аспекти, розміщення маркетингових заходів обґрунтовується розрахунком показників охоплення, частоти контактів повідомлень, сукупного рейтингу, частки комунікаційного ринку.

10. Визначення ефектів ІМК передбачає підрахунок планового рівня економічної ефективності обраних заходів. В якості індикаторів обрано додатковий обсяг продажів після ІМК, прибуток від проведення ІМК та рентабельність програми ІМК.
11. Формування бюджету ІМК. Обсяг грошових коштів, виділених на реалізацію програми ІМК, залежить від розміру загальних маркетингових витрат. Так, за розрахунками автора розробка і здійснення підприємством довгострокової програми ІМК вимагає високі маркетингові витрати (від 70% до 100% витрат на збут). Середньострокова програма ІМК передбачає раціональні маркетингові витрати, які становлять від 30% до 70% від витрат на збут. Такий тип ІМК підходить практично всім підприємствам ринку, але найбільше застосуємо для «пасивних», «перспективних», «нестабільних». Витрати на просування геліотехніки при короткостроковій програмі ІМК можуть бути як мінімальними (від 5% до 15%), так і середніми (16–30% від витрат на збут). Вибір короткострокової програми ІМК може вивести підприємства з групи «ненадійних» і «нестабільних» на більш стабільні позиції ринку. Таким чином, у статті визначено межі бюджету ІМК підприємства залежно від типу підприємства, його корпоративної культури і виду обраної програми ІМК.
12. Визначення ефективності ІМК. Фактичну ефективність ІМК пропонується обґрунтувати за допомогою показників рентабельності маркетингових витрат (ROMI) і рентабельності додаткових маркетингових витрат (ROIMI) [12, с.407–413].

Висновки і перспективи подальших розробок У результаті дослідження розроблено послідовність дій щодо формування програми інтегрованих маркетингових комунікацій для просування товарів/послуг підприємствами. Основна перевага цього підходу – врахування специфіки формування маркетингової політики комунікацій суб'єктами ринку. Виділено 12 етапів щодо розробки програми ІМК. Перспективним напрямком подальших наукових досліджень є розробка моделі, що функціонально описує нелінійну залежність ефективності ІМК від частки витрат на ІМК у маркетинговому бюджеті підприємства. Зазначена математична модель дозволить описати криві ефективності ІМК для різних типів підприємств та оцінити подальшу перспективність інвестування у програми ІМК.

Література

1. *Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / [Дж. Бернет, С. Мориарти; пер. с англ. под ред. С. Г. Божук]. – СПб: Питер, 2001. – 864 с.*
2. *Смит Пол. Коммуникации стратегического маркетинга / [Пол Смит, Крис Бэрри, Алан Пулфорд; пер. с англ. под ред. проф. Л. Ф. Никулина]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 415 с.*
3. *Даулинг Г. Репутация фирмы: создание, управление, оценка эффективности / [Г. Даулинг; пер. с англ.]. – М.: ИМИДЖ-Контакт, 2003. – 368 с.*
4. *Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / [Ф. Котлер, К. Л. Келлер; пер. Е. Н. Жильцов; ред. А. М. Немчин]. – 12-е изд., изм. и доп. – СПб.: Питер, 2010. – 816 с.*
5. *Шульц Д. Е. Новая парадигма маркетинга. Интегрируемые маркетинговые коммуникации / [Д. Е. Шульц, С. И. Танненбаум, Р. Ф. Лаутерборн; пер. с англ.]. – М.: Инфра-М, 2004. – 234 с.*
6. *Гаркавенко С. С. Маркетинг / С. С. Гаркавенко. – Київ: Лібра, 2004. – 712 с.*
7. *Ілляшенко С. М. Інновації у маркетингу і менеджменті: монографія / [за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Ілляшенка]. – Суми: «Друкарський дім «Папірус», 2013. – 616 с.*
8. *Литовченко И. Л. Интегрированные маркетинговые коммуникации на рынке гелиоэнергетического оборудования / И. Л. Литовченко, И. А. Шкурупская // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Суми: СумДЕУ, 2013. – № 4 (2013). – С. 52–65.*
9. *Примак Т. О. Зміст та значення інтегрованих маркетингових комунікацій: синергічний ефект / Т. О. Примак // Проблеми науки. – К.: ЦНТЕІ Міносвіти і науки України, 2002. – № 7. – С. 36–44.*

10. *Ромат Е. Реклама в системе маркетинга: учеб. для ВУЗов / Е. Ромат. – М.: Студцентр, 2008. – 608 с.*
11. *Стельмах А. А. Інтерактивні маркетингові комунікації в менеджменті підприємства / А. А. Стельмах – К.: Рекламедія, 2010. – 312 с.*
12. *Тараненко І. В. Маркетингові показники: більше 50 показників, які важливо знати кожному керівнику / [І. В. Тараненко; пер. з англ.]. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2009. – 480 с.*

References

1. *Burnett, J., Moriarty, S. (2001), Introduction to Marketing Communication: An Integrated Approach. Trans. from Eng. S. G. Bozhuk [Marketingovye kommunikatsii: integrirovannyy podkhod; per. s angl. S. G. Bozhuk], Piter, St. Petersburg, 864 p. (rus)*
2. *Smith, P., Berry, C., Pulford, A. (2001), Strategic Marketing Communications. Trans. from Eng. L. F. Nikulin [Kommunikatsii strategicheskogo marketinga; per. s angl. L. F. Nikulin], JuNYTY-DANA, Moscow, 415 p. (rus)*
3. *Dowling, G. (2003), Creating Corporate Reputations: Identity, Image, and Performance. Trans. from Eng. [Reputatsiya firmy: sozdanie, upravlenie, otsenka effektivnosti; per. s angl.], YMYDZh-Kontakt, Moscow, 368 p. (rus)*
4. *Kotler, Ph., Keller, K. (2010), Marketing Management. Trans. from Eng. E. N. Zhilcov, A. M. Nemchin [Marketing menedzhment, per. s angl. E. N. Zhilcov, A. M. Nemchin 12 izd. dop i izm.] Piter, St. Petersburg, 816 p. (rus)*
5. *Schultz, D. E., Tannenbaum, S. I., Lauterborn, R. F. (2004), The New Marketing Paradigm: Integrated Marketing Communications. Trans. from Eng. [Novaya paradigma marketinga. Integriruemye marketyngovye kommunikatsii; per. s angl.], Ynfra-M, Moscow, 234 p. (rus)*
6. *Garkavenko, S. S. (2004), Marketing [Marketynh], Libra, Kyiv, 712 p. (ukr)*
7. *Illyashenko, S. M. (2013), Innovations In Marketing And Management: monograph. Ed. S. M. Illyashenko [Innovatsii u marketynhu i menedzhmenti: monohrafiia; za red. Illyashenka S. M.], «Drukarskyi dim «Papirus», Sumy, 616 p. (ukr)*
8. *Litovchenko, I. L., Shkurupskaya, I. A. (2013), «Integrated Marketing Communications Of Solar Energy Equipment Market» [Integrirovannye marketingovye kommunikatsii na rynke gelioenergeticheskogo oborudovaniya], Marketing and management innovations, SumDEU, Sumy, No. 4 (2013), pp. 52–65 (rus)*
9. *Primak, T. O. (2002), «The Nature And Value Of Integrated Marketing Communications: Synergistic Effect» [Zmist ta znachennia intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii: synerhichnyi efekt], Problemy nauky, CSTEI Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, No. 7 (2002), pp. 36–44 (ukr)*
10. *Romat, E. (2008), Advertising in the Marketing System [Reklama v sisteme marketinga], Studtsentr, Moscow, 608 p. (rus)*
11. *Stelmah, A. A. (2010), «Interactive marketing communications in the enterprise management» [Interaktyvni marketynhovi komunikatsii v menedzhmenti pidpryiemstva], Reklamedia, Kyiv, 312 p. (ukr)*
12. *Taranenko, I. V. (2009), Market Indicators: More Than 50 Indicators That Are Important To Know Each Head. Trans. from Eng. [Marketynhovi pokaznyky: Bilshe 50 pokaznykiv, yaki vazhlyvo znaty kozhnomu kerivnyku; per. s angl.], Balans Biznes Buks, Dnipropetrovsk, 480 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

УДК 658.1:075.8

Світлана Анатоліївна БОНДАРЕНКО
кандидат економічних наук, докторант, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, e-mail: lana.bond15@mail.ru

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Бондаренко, С. А. Сучасні принципи формування механізму інноваційного розвитку промислового підприємства / Світлана Анатоліївна Бондаренко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISNN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 129–136.

Анотація. *У статті виділено сучасні принципи інноваційного розвитку промислового підприємства. Проаналізовано фактори, які впливають на успіх реалізації інновацій. У процесі дослідження виявлено основні проблемні аспекти формування механізму інноваційного розвитку підприємства, що потребує комплексного вирішення. Запропоновано сукупність наведених принципів покласти в основу формування механізму інноваційного розвитку промислового підприємства.*

Ключові слова: *інновації; інноваційний розвиток; промислове підприємство; механізм інноваційного розвитку; принципи інноваційного розвитку; управління інноваційним розвитком.*

Светлана Анатольевна БОНДАРЕНКО
кандидат экономических наук, докторант, старший научный сотрудник отдела экономического регулирования природопользования, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, e-mail: lana.bond15@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Бондаренко, С. А. Современные принципы формирования механизма инновационного развития промышленного предприятия / Светлана Анатольевна Бондаренко // Весник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISNN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 129–136.

Аннотация. *В статье выделены современные принципы инновационного развития промышленного предприятия. Проанализированы факторы, влияющие на успех реализации инноваций. В процессе исследования выявлены основные проблемные аспекты формирования механизма инновационного развития предприятия, что требует комплексного решения. Предложено совокупность приведенных принципов положить в основу формирования механизма инновационного развития промышленного предприятия.*

Ключевые слова: *инновации; инновационное развитие; промышленное предприятие; механизм инновационного развития; принципы инновационного развития; управления инновационным развитием.*

Svitlana BONDARENKO
PhD, Associate Professor, Senior Researcher, Senior Researcher, Economic Regulation of Environmental Management Department, Institute for Market Problems and Economic-and-Ecological Research the National Academy of Sciences of Ukraine, e-mail: lana.bond15@mail.ru

MODERN PRINCIPLES OF FORMATION OF INNOVATION DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES MECHANISM

Bondarenko, S. (2015), Modern principles of formation of innovation development of industrial enterprises mechanism. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Suchasni pryntsypy formuvannia mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpryiemstva; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 129–136.

© БОНДАРЕНКО С.А., 2015

Abstract. *The modern principles of innovative development of industrial enterprises are highlighted in the article. The factors that influence the success of innovation are analyzed. The study identified the major problematic aspects of the formation mechanism of innovative development of a company that requires a comprehensive solution. It is proposed to set the following principles as the basis for the formation of innovative development of industrial enterprises mechanism.*

Keywords: *innovation; innovative development; industrial enterprise; mechanism of innovation development; principles of innovation; management of innovation development.*

JEL classification: M21, O31

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інноваційний розвиток сьогодні є єдино можливим напрямком, здатним вивести країну із кризового становища. Адже розвиток економічної системи, що заснований на інноваціях, має такі переваги, як «забезпечення економічного зростання без пропорційного збільшення споживання сировинних ресурсів, формування умов, за яких інвестування у творчий та науковий потенціал суспільства стає надзвичайно вигідним» [1, с.281].

Інноваційна модель має стати домінуючою. В основі інноваційного розвитку покладено загальні принципи циклічного розвитку науково-технічного прогресу, що визначає наступність зміни поколінь техніки та технологій, передбачає можливі альтернативні варіанти впровадження науково-технічних нововведень тощо.

Ключ до рішення проблем інноваційного розвитку криється у тих протиріччях, якими характеризується сьогоднішня економіка. Так, можна стверджувати, що існує протиріччя між стратегічними орієнтирами державного управління, пріоритетом якого є інноваційний розвиток підприємств та інертністю моделей управління вітчизняними підприємствами. Крім того, існує значне відставання методологічного апарату від потреб практики, адже сучасний зарубіжний інструментарій щодо управління інноваційним розвитком підприємства потребує адаптації відповідно до специфіки умов економіки України.

Не зважаючи на високий інтерес до питань інноваційного розвитку промислового підприємства, існує значний розрив між усвідомленням керівництвом підприємства необхідності інноваційного розвитку та відповідними практичними діями у цьому напрямку. Підтвердженням цього факту є низький рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств, який має тенденцію до зниження.

Забезпечення економічного зростання, формування інноваційного середовища вимагає створення і функціонування інноваційних підприємств, що здійснюють організаційні, маркетингові та технологічні інновації, здатні використовувати інтелект людини, її творчий потенціал у процесі виробничої діяльності як найважливіший фактор. Це є основою формування конкурентного середовища вітчизняних промислових підприємств та передбачає нарощування і використання нових високих технологій на базі досягнень науки і вищої освіти. Створення інформаційного суспільства, розвиток інноваційної економіки означає, що джерелом високих доходів стає виробництво нових ідей, технологій та інновацій.

Умовою розробки фундаментальних положень сучасної парадигми інноваційного розвитку промислового підприємства є формування вихідних наукових положень методології. Важливим є формування сучасних принципів інноваційного розвитку промислового підприємства, які б дали можливість враховувати весь комплекс чинників і результатів, пов’язаних з інноваційними змінами середовища функціонування.

Недостатньо дослідженими є проблеми формування науково-обґрунтованих рекомендацій щодо комплексного механізму організаційно-методичного та інформаційного забезпечення безперервного інноваційного розвитку промислового підприємства, засобів активізації інноваційної діяльності. Більшість наукових розробок мають фрагментарний характер, що не може стати основою для комплексного вирішення проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств.

Об’єктивна необхідність подальшого розвитку теоретичних та методичних засад

формування механізму інноваційного розвитку підприємства визначає актуальність теми цієї статті.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз тенденцій розвитку сучасної економічної теорії вказує на те, що особливої актуальності набуває системна економічна парадигма, причому за умови відкритості економічних систем.

Інноваційний розвиток підприємства пов'язують з теорією конкурентних переваг (Ж. Кондорсе, А. Смит, А. Маршалл, Дж. Робинсон, Эд. Чемберлен, А. Лернер, К. Маркс). Пошук основ формування фундаментальних положень інноваційного розвитку почався з концепцій Н. Кондратьєва та Й. Шумпетера з подальшим їх розвитком зарубіжними і вітчизнянми науковцями (Г. Беккера, Дж. Бернала, Л. Венгера, П. Друкера, С. Кузнеца, Г. Менша, А. Мори, Н. Нормана, Б. Санто, Б. Твисса, Т. Шульца та ін.). Формуванню та поглибленню системної парадигми економічного розвитку присвячено праці зарубіжних учених: Р. Акоффа, Л. фон Берталанфи, С. Вира, В. Гейнса, Р. Калмана, та ін., а також вітчизняних науковців: В. Александрової, О. Василика, В. Гейця, А. Гречан, А. Гриньової, П. Саблука, М. Савлука, І. Тарасенко, В. Федосова, Л. Федулової, М. Чумаченка, та ін.

Разом з тим, сучасні науково-теоретичні уявлення не можуть повною мірою відповісти на ключові питання щодо основних принципів процесу інноваційного розвитку та механізму інноваційного розвитку промислового підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема фрагментарності підходів щодо механізму управління інноваційним розвитком підприємства потребує комплексного вирішення відповідно до реальних потреб. Головною проблемою при розробці комплексного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства є питання відносної рівноваги між змінами та стабільністю (адже інноваційний тип розвитку пов'язаний зі змінами різного характеру і направленості), тобто установлення темпів змін та виявлення суттєвих факторів, що визначають успіх реалізації змін. Виділення сучасних принципів інноваційного розвитку стане науковим підґрунтям комплексного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є виділення сучасних принципів формування механізму інноваційного розвитку промислового підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний тип розвитку (англ. Innovation model of development) характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації та сервізації економіки. З'являються нові пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих та інформаційних технологій, екологічність. Ця модель потребує нової фінансово-кредитної політики, ефективного стимулювання інновацій, розвитку наукомістких та скорочення природоексплуатуючих галузей – на макрорівні; зміни типу підприємницької діяльності, активного залучення до виробництва дрібного та середнього приватного бізнесу – на мікрорівні.

Перехід до інноваційної економіки пов'язаний, насамперед, з модернізацією економіки, зі структурною перебудовою економічної системи в цілому і окремих її сегментів, зі створенням нових управлінських та організаційних систем, впровадженням технологічних розробок.

Основною метою інноваційного розвитку підприємства є підвищення його конкурентоспроможності, що визначається такими факторами, як управлінський ресурс, наявність визначеної стратегії та виробничий і інноваційний потенціал [2, с.480].

Створення і функціонування інноваційної економіки спирається на інноваційні здібності господарювання, основою яких є здатність господарюючих суб'єктів, структур та інститутів до безперервного новаторського пошуку, використання останніх досягнень науки,

оновлення самого суб'єкта інноваційної діяльності та переходу його в нову якість за рахунок самоорганізації та використання синергетичних ефектів. Інноваційні здібності відображають один із найважливіших факторів виробництва – підприємницьку спроможність людей. Інноваційні здібності варто визначати як готовність підприємств створювати і впроваджувати інноваційні продукти.

Базовими принципами створення інновацій, виробів нового покоління є [2, с.480; 3, с.368]:

– пріоритетність цілей і задач інноваційного розвитку;
– неперервність інноваційних процесів в усіх ланках виробництва і управління;
– перспективна направленість усіх робіт, пов'язаних з інноваціями;
– результативність і реальний відчутний ефект від впровадження інновацій в розробках, виробництві та управлінні;
– перехід від «реактивної» форми управління до управління на основі аналізу і прогнозів;
– усунення природного опору змінам;
– розподіл відповідальності, повноважень і «примушення» до прогресу (в інноваційній сфері), включаючи створення відповідних інститутів;
– реалізація наукового підходу до прийняття рішень щодо нововведень;
– вивчення і впровадження досвіду передових вітчизняних і зарубіжних підприємств цієї галузі в області інноваційного розвитку;
– інформатизація на усіх рівнях функціонування інноваційної системи підприємства;
– врахування кінцевого попиту і формування потреб на результати інноваційної діяльності.

Отже, результатом інноваційного розвитку підприємства будуть постійні прогресивні зміни його якісного стану, а яким буде процес інноватизації: революційний або еволюційний – залежатиме від обраного інноваційного напряму, дієздатної стратегії інноваційного розвитку та рівня співвідношення власних та залучених інтелектуальних ресурсів та людського інтелектуального капіталу підприємства [2, с.480; 5, с.308].

Інноваційний розвиток підприємства визначається його здатністю створювати нові компетенції, які в теорії стратегічного управління розглядаються як динамічні можливості [3, с.368]. Управління інноваційним розвитком підприємства повинно стратегічно визначати напрями інтеграції зусиль у створенні інноваційних технологій, продуктів, послуг та процесів на основі розробки і трансформації ключових компетенцій підприємства відповідно до мінливих факторів та умов зовнішнього середовища.

Розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств має підкорятися загальним законам формування постіндустріального суспільства, тобто зобов'язаний враховувати певні чинники, що визначають вектор сучасного руху вперед [4]. На успіх реалізації інновацій на підприємстві впливає безліч факторів, серед яких ученими [2, с.480; 4; 5, с.308] відзначаються такі: науково-технічний потенціал; рівень інноваційної активності; виробничо-технічну базу; основні види ресурсів, особливо інтелектуальних ресурсів; крупні інвестиції; відповідну систему управління. Правильне співвідношення і використання цих факторів, а також тісний взаємозв'язок через систему управління між інноваційною, виробничою та маркетинговою діяльністю промислового підприємства призводять до позитивного результату здійснення інноваційної стратегії.

Чинники та умови зовнішнього середовища породжують необхідність формування нового механізму управління підприємством та розробку методологічних принципів інноваційного розвитку його діяльності.

До основних методологічних принципів інноваційного розвитку підприємства, які необхідно покласти в основу формування комплексного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства, варто віднести такі:

– Принцип ієрархічної комплексності факторів інноваційного стану підприємства. Цей принцип органічно погоджує всі аспекти проблем функціонування економічного механізму управління процесами інноваційного розвитку як комплексу цілісних систем:

економічної, соціальної, науково-технічної, екологічної, правової, вартісної, ціннісної, а також усіх елементів, підсистем, стадій життєвого циклу інновації та інноваційного процесу, ієрархічних рівнів. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є: 1) забезпечення єдності та логічної послідовності виконання усіх видів робіт, які формують інноваційний процес на підприємстві; 2) врахування факторів відповідно до характеру впливу на інноваційний процес, взаємодії, комплексної направленості; 3) обґрунтування визначення об'єкта докладання зусиль, а також комплексності розгляду інноваційного стану.

– Принцип системності показників інноваційного стану підприємства. Внутрішнє середовище підприємства представлено сукупністю факторів, дія яких обумовлює відповідне становище підприємства на даний момент часу, що характеризується відповідними параметрами і виражається системою показників інноваційного стану підприємства. Обґрунтування направленості факторів стає основою для оцінки інноваційного стану підприємства. Цей принцип реалізує взаємоузгодженість елементів, що знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності один від одного і які утворюють певну цілісність та єдність умов, факторів, дій (процесів та процедур менеджменту). Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є: 1) створення умов оперувати як якісними, так і кількісними параметрами, враховувати не тільки факт наявності будь-якого фактора на підприємстві, але й спрямованість його використання; 2) оцінка впливу факторів на результуючу функцію мети.
– Принцип стратегічної направленості інноваційного розвитку підприємства. Підприємство може мати традиційну або інноваційну направленість розвитку, залежно від його стратегічних цілей. Важливим є визначення відповідності (або відхилення) направленості дії виділених факторів від цілей розвитку підприємства. Направленість факторів на кожен з етапів процесу інноваційної діяльності характеризує їх відповідність тим або іншим цілям підприємства. Інноваційною діяльністю вважають процес, який має три етапи: 1) на «вході» – інноваційна сприйнятливість підприємства; 2) перетворення новацій в нововведення; 3) на «виході» – комерціалізація нововведення. Цей принцип базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є забезпечення досягнення загальних цілей підприємства в межах обраної глобальної стратегії. Система управління повинна передбачати інтеграцію цілей, ресурсів, персоналу та його знань і мотивованості, дій, безперервний розвиток творчого потенціалу працівників, колективну співпрацю, тощо.
– Принцип векторного цілепокладання інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип передбачає те, що будь-яка діяльність повинна здійснюватися задля досягнення певної мети. Отже, інноваційні цілі повинні сприяти досягненню головної мети підприємства, що встановлюється керівництвом. Цілі визначаються як вектори розвитку в результаті інноваційної діяльності. Направленість факторів також виражається як вектори розвитку. Інноваційна діяльність представляється з позиції динамічного підходу, тобто цей процес характеризується змінами у відповідності до поставлених цілей. Управління змінами є обов'язковою умовою формування механізму інноваційного розвитку підприємства. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є забезпечення векторного відображення чинників, визначення пріоритетів інноваційного розвитку та врахування специфічних особливостей, визначення основних етапів інноваційного процесу залежно від типу інновацій.
– Принцип нелінійності інноваційного розвитку підприємства. Підприємство представляє собою цілісну нелінійно-динамічну відкриту систему, здатну формувати і реалізовувати

власний потенціал інноваційного розвитку. Потенціал інноваційного розвитку – це здатність підприємства до розвитку засобами інноваційної діяльності при наявності інноваційного потенціалу і відповідної забезпечуючої інноваційної системи підприємства. Цей принцип характеризує оновлення системи, послідовно, шляхом руйнування старого порядку, хаосу і народження нового. Нелінійність є порушення принципу суперпозиції в деякому явищі: результат впливу не дорівнює сумі їх складових. У більш гуманітарному, якісному сенсі це означає таке: результат непропорційний і неадекватний зусиллям; ціле не є сума його частин тощо. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є надання можливості враховувати взаємозв'язки між факторами і нелінійністю змін інноваційного стану підприємства.

– Принцип циклічності інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип характеризує інноваційний процес як об'єкт управління інноваційним розвитком підприємства, що базується на інноваційній діяльності та охоплює весь цикл перетворення наукових досягнень в інновації, включаючи роботи з ініціювання, створення, розроблення, впровадження, реалізації та поширення інновацій. Якщо в основу економічного розвитку підприємства покладається інноваційна діяльність, то необхідно враховувати циклічність інноваційного розвитку при формування комплексного механізму інноваційного розвитку підприємства. При цьому важливим аспектом є врахування характеру взаємозв'язків між факторами і нелінійністю змін інноваційного стану підприємства. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є врахування того, що управління інноваційним процесом обов'язково повинно передбачати як кінцеву мету здійснення дифузії інновацій, що є результатом визнання інновації широким колом економічних агентів.
– Принцип стійкості інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип указує те, що, перебуваючи в режимі постійного пошуку нових господарських зв'язків, відновлення технологій і продукції, пошуку та розширення ринків збуту, підприємство здатне зміцнювати свої конкурентні переваги й позицію на ринку. Інноваційний процес характеризується динамічністю, яка обумовлює серію стратегічних змін. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є визначення сутності змін, необхідних для досягнення стратегічних цілей підприємства при переході до інноваційного напрямку розвитку. Цей перехід є складним, багатофакторним процесом розвитку підприємства, який вимагає стратегічних змін в усіх сферах діяльності підприємства. Всі дії при цьому мають бути скоординованими, взаємоузгодженими, сплановані та реалізовані відповідними управляючими діями.
– Принцип неперервності інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип передбачає організацію безперервного процесу нарощування конкурентних переваг у всіх напрямках ресурсного забезпечення впровадження нововведень. При цьому інноваційний розвиток підприємств розглядають як цілеспрямований безперервний процес створення та поширення інновацій у тісній взаємодії усіх учасників інноваційного процесу в умовах модернізації з урахуванням державних і регіональних пріоритетів та напрямів реалізації інноваційної політики підприємства. Характер інноваційної діяльності конкретизує види інновацій на підприємстві. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є: 1) визначення об'єму, складу і структури інноваційної діяльності залежно від цілей розвитку з урахуванням впливу дії факторів; 2) управляючі дії щодо різного типу інновацій, етапи та закономірності їх впровадження; 3) коригування ступеню конвергентності інновацій підприємства.
– Принцип адаптивності інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип відображає прагнення підприємства як цілісної нелінійно-динамічної відкритої системи до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку (внутрішніх спонукальних мотивів діяльності підприємства, і зовнішніх, що генеруються ринковим

середовищем). Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є врахування необхідності використання під час розробки та реалізації інноваційної політики проблемно-орієнтованого підходу з метою забезпечення адаптивності і вдосконалення системи інноваційного менеджменту.

– Принцип синергетичного ефекту впливу змін на інноваційний розвиток підприємства. При цьому важливим є вірне визначення «об'єму» інноваційної діяльності, оскільки зміна параметрів управління призводить до змін стану системи і виникає вірогідність в деяких масштабах дезорганізувати систему. Тобто, кожен з обраних напрямків інноваційної діяльності підприємства здатний привести до відповідного дисбалансу діяльності підприємства, що може знизити параметри фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. У результаті інноваційної діяльності значно зростає ймовірність наростаючої дисфункції підприємства, яке є нелінійно-динамічною відкритою системою. Цей принцип показує, як можна багаторазово скоротити час і необхідні зусилля та за допомогою резонансного впливу, генерувати бажані та реалізовані структури в складній системі, визначені структури з дискретного спектра потенційно можливих. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є демонстрація, як можна досягти правильного, стійкого об'єднання простих структур, що еволюціонують, у більш складні і прискорити тим самим темп їхнього розвитку.
– Принцип інтегрованості інноваційного розвитку підприємства. Цей принцип передбачає залучення до процесу формування інноваційної політики підприємства всіх його внутрішніх елементів, що дозволить функціонувати підприємству як інтегрованому механізму і забезпечити рівновагу його елементів. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є створення основ для інтеграції всіх виявлених елементів системи управління інноваційним розвитком підприємства.
– Принцип балансу інтересів суб'єктів інноваційного процесу. Цей принцип вказує, що виробництво і реалізація новацій повинні приносити прибутки всім (в ідеалі) учасникам інноваційного процесу: інвесторові; розробнику новацій; постачальнику; виробникові; споживачеві і суспільству загалом. Напрямками реалізації указаного принципу при формуванні механізму інноваційного розвитку є врахування інтересів виробника, а рівно й розробника, постачальника і збутовика у напрямку збільшенні прибутку, захопленні більшої частини ринку, забезпеченні стійкого розвитку у середньо-, коротко- і довгостроковому періодах з урахуванням векторної інтерпретації факторів інноваційного розвитку (тобто їх амплітуди і направленості).

Сукупність наведених принципів може бути покладено в основу формування механізму інноваційного розвитку підприємства. Відповідний механізм завжди формується під впливом конкретних умов господарювання і призначений для організації та здійснення економічної (інноваційної) діяльності підприємства для досягнення його цілей. Як видно, за такого підходу механізм розглядається як система умов, інструментів і процедур, які дозволяють визначити напрямок (об'єкт прикладання зусиль) та силу управлінського впливу (відповідно до вихідних даних), які в ході перетворення дозволяють отримати цільові зміни інноваційного стану підприємства.

Суб'єктом управління інноваційним розвитком є керівник підприємства, який реалізує цей процес засобами планування, організації, мотивації і контролю.

Метою управляючої дії є стійкий і прогресивний інноваційний розвиток підприємства, що забезпечує зростання його ринкової вартості, а також конкурентні переваги на основі готовності адекватно і своєчасно реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Підхід забезпечує системність і цілісність механізму, його комплексний характер, охоплення зв'язків між різними формами економічного розвитку, в основу якого покладено

інноваційність діяльності. Особливої уваги заслуговують елементи, що забезпечують якісні зміни інноваційного стану підприємства (об'єкта управління).

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у статті виділено основні методологічні принципи інноваційного розвитку підприємства, які необхідно покласти в основу формування комплексного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства. Запропоновано такі принципи: принцип ієрархічної комплексності факторів інноваційного стану підприємства; принцип системності показників інноваційного стану підприємства; принцип стратегічної направленості інноваційного розвитку підприємства; принцип векторного цілепокладання інноваційного розвитку підприємства; принцип нелінійності інноваційного розвитку підприємства; принцип циклічності інноваційного розвитку підприємства; принцип стійкості інноваційного розвитку підприємства; принцип неперервності інноваційного розвитку підприємства; принцип адаптивності інноваційного розвитку підприємства; принцип синергетичного ефекту впливу змін на інноваційний розвиток підприємства; принцип інтегрованості інноваційного розвитку підприємства; принцип балансу інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

Виділені методологічні принципи інноваційного розвитку підприємства можуть бути покладені в основу розробки концепції інноваційного розвитку та формування комплексного механізму інноваційного розвитку підприємства, що і буде предметом подальших розробок.

Література

1. *Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія / С. М. Ілляшенко, О. А. Біловодська. – Суми: Університетська книга, 2010. – 281 с.*
2. *Сухарев О. С. Экономика технологического развития: монография / О. С. Сухарев. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 480 с.*
3. *Сухарев О. С. Экономический рост, институты и технологии: монография / О. С. Сухарев. – М.: Финансы и статистика, 2015. – 368 с.*
4. *Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Постанова Кабінету Міністрів України № 680-р від 17.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-р.*
5. *Янсен Ф. Эпоха инноваций / [Ф. Янсен; пер. с англ.]. – М.: Инфра-М, 2002. – 308 с.*

References

1. *Illiashenko, S. M., Bilovodska, O. A. (2010), «Management of innovative development of industry»: monograph [Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovoho pidpryiemstva: monohrafiia], University Book, Sumy, 281 p. (ukr)*
2. *Sukharev, O. (2008), «Economics of technological development»: monograph [Ekonomika tekhnologicheskogo razvitiya: monografiya], Finance and Statistics, Moscow, 480 p. (rus)*
3. *Sukharev, O. (2015), «The Economic growth, Institutes and Technologies»: monograph [Ekonomicheskiy rost, instituty i tekhnologii: monografiya], Finance and Statistics, Moscow, 368 p. (rus)*
4. *«On approval of the concept of national innovation system development: Legal Act of Ukraine, No. 680-r, 17.06.2009» [Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku natsionalnoi innovatsiinoi sistemy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 680-r, 17.06.2009], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-р (ukr)*
5. *Jansen, F. (2002), The era of innovation. Trans. from Eng. [Epokha innovatsiy, per. s angl.], [Translation of English village], Infra-M, Moscow, 308 p. (rus)*

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015.

УДК 339.92:332.1

Сергій Іванович КОВАЛЕНКО
кандидат економічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Одеська національна морська академія, Ізмаїльський факультет, e-mail: econ69@mail.ru

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ТРАНСКОРДОННОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Коваленко, С. І. Ефективність інноваційних форм транскордонної промислової інтеграції / Сергій Іванович Коваленко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 137–146.

Анотація. *Досліджено сутність та внутрішні взаємозв'язки транскордонного кластеру як фактору збільшення конкурентоспроможності єврорегіону в умовах посилення інтеграційних процесів та необхідності підвищення ролі економіки периферійних регіонів в рамках транскордонного співробітництва. Систематизовано теоретичні положення та методологічні підходи до формування виробничих кластерів в рамках єврорегіонів. Визначено стратегічні пріоритети просторового розвитку нових форм транскордонної кооперації у контексті регіональної політики Євросоюзу. Обґрунтовано переваги та параметри ефективності кластерних форм транскордонної промислової квазіінтеграції у світлі перспектив вступу України до ЄС.*

Ключові слова: *транскордонний кластер; інтеграція; кооперація; єврорегіон; синергетичний ефект; транскордонна кластерна система; ефект масштабу; регіональна політика; конкурентоспроможність.*

Сергей Иванович КОВАЛЕНКО
кандидат экономических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин, Одесская национальная морская академия, Измаильский факультет, e-mail: econ69@mail.ru

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫХ ФОРМ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Коваленко, С. И. Эффективность инновационных форм трансграничной промышленной интеграции / Сергей Иванович Коваленко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 137–146.

Аннотация. *Исследованы сущность и внутренние взаимосвязи трансграничного кластера как фактора роста конкурентоспособности еврорегиона в условиях усиления интеграционных процессов и необходимости повышения роли экономики периферийных регионов в рамках трансграничного сотрудничества. Систематизированы теоретические положения и методические подходы к формированию производственных кластеров в рамках еврорегионов. Определены стратегические приоритеты пространственного развития новых форм трансграничной кооперации в контексте трансграничной политики Евросоюза. Обоснованы преимущества и параметры эффективности кластерных форм трансграничной промышленной квазиинтеграции в свете перспектив вступления Украины в ЕС.*

Ключевые слова: *трансграничный кластер; интеграция; кооперация; еврорегион; синергетический эффект; трансграничная кластерная система; эффект масштаба; региональная политика; конкурентоспособность.*

Sergey KOVALENKO
PhD, Associate Professor, Department of humanitarian sciences, Odessa National Maritime Academy, Izmail Faculty, e-mail: econ69@mail.ru

THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE FORMS OF CROSS-BORDER INDUSTRIAL INTEGRATION

Kovalenko, S. (2015), The efficiency of innovative forms of cross-border industrial integration [Efektyvnist innovatsiynikh form transkordonnoi promyslovoi intehratsii], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 137–146.

© КОВАЛЕНКО С.І., 2015

Abstract. *Theoretical positions and methodological approaches to the formation of industrial clusters within European regions in the conditions of essence of cross-border and internal relationships of the cluster as a factor in increasing competitiveness in the increasingly Euroregion integration processes and the need to enhance the role of peripheral regions within the framework of cross-border cooperation were investigated in the article. The strategic priorities for spatial development of new forms of cross-border cooperation in the context of regional policy of the EU were systematized. The advantages and parameters of cross-border industrial cluster kvaziintegration in light of the prospects of Ukraine's accession to the EU were grounded.*

Keywords: *cross-border cluster; integration; cooperation; Euroregion; synergetic effect; cross-border cluster system; scale effect; regional policy; competitiveness.*

JEL classification: C12, C14, C18

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегія довгострокового розвитку вітчизняної економіки передбачає зростання її конкурентоспроможності в єврорегіональній перспективі, як в традиційних, так і в нових наукоємних секторах за рахунок перетворення інноваційних факторів на основне джерело економічного зростання. У цих умовах для периферійних територій України особливої актуальності набуває питання про нову транскордонну регіональну політику, що базується на інноваційній моделі економічного зростання з випереджаючим розвитком високотехнологічних виробництв.

Наразі існує ціла низка проблем, що перешкоджають реалізації модернізаційного сценарію соціально-економічного розвитку країни, які по-різному проявляються в різних депресивних прикордонних регіонах і галузях економіки, мають різну гостроту та пріоритетність. Найбільш важливими серед них виділяються: технологічне відставання у великій кількості макровиробництв; неадекватність людського потенціалу сучасним тенденціям соціально-економічного розвитку (економіка знань, формування постіндустріального суспільства, інноваційний шлях розвитку); низька інвестиційна та інноваційна активність у багатьох галузях і транскордонних регіонах; недостатній розвиток інфраструктури (ринкової, виробничої, транспортної, соціальної); зростання диференціації в рівнях соціального та економічного розвитку периферійних регіонів, що наявні на території країни, які належать до депресивних, проблемних і кризових; дезінтеграція соціального та економічного простору країни, що виражається в недостатньому рівні транскордонних соціальних та економічних зв'язків, недостатній мобільності населення, ускладненні обміну капіталами, людьми і товарами.

Розширення Європейського Союзу в контексті трансформації структурних пріоритетів та глобалізації світової економіки, викликає необхідність пошуку підходів до адаптації транскордонних регіонів до нових викликів, насамперед, в аспекті зростання їх конкурентоспроможності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Кластерний підхід до структурування економіки, обґрунтування стратегій регіональної економічної політики та підвищення конкурентоспроможності є загальновизнаним в розвинених країнах. З початку 80-х років XX ст. за кордоном було здійснено численні дослідження і опубліковано значну кількість робіт, які піднімають питання конкурентоспроможності фірм в контексті регіонального бізнес-ландшафту. Ідея про те, що успіхи національної економіки залежать, в кінцевому рахунку, від розвитку локальної концентрації спеціалізованих галузей (industrial districts), простежується понад століття тому в роботах Альфреда Маршалла (1890). Він вперше досліджував синергетичний ефект, що досягається при об'єднанні і підвищенні спеціалізації підприємств. Ще наприкінці XIX століття А. Маршалл одним із перших обґрунтував переваги кластерної теорії [1, с.127].

Майкл Портер в роботі «Конкурентна перевага націй» приходить до такого висновку: «...при розробці інвестиційної політики перехідні економіки мають прагнути розвивати взаємозалежні промислові кластери на основі базових і допоміжних галузей» [2, с.432]. Підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону можна сформулювати, спираючись на концепцію конкурентоспроможності країни, запропоновану М. Портером [3, с.896].

В дослідженнях Й. Шумпетера [4, с.182], К. Ерроу, Р. Нельсона та С. Уінтера розглянуто проблеми модернізації ринкової структури і конкурентного розвитку як факторів підвищення інноваційної активності економічних систем. Авторами досліджено механізми інтеграції суб'єктів ринку, формування нових інноваційних структур з метою створення продуктової, технологічної та організаційної новацій. Важливий внесок у вирішення цієї проблеми внесли представники інституціоналізму (О. Вільямсон, Р. Коуз, В. Нордхауз, Ф. Хайек), у своїх дослідженнях, котрі:

– приділяли увагу недолікам інформації, що було перешкодою для взаємовигідних дій, розбіжностям між явним (кодуються) і «прихованим» (tacit) знаннями;
– фокусувалися на вивченні впливу трансакційних витрат на переваги різних організаційних форм. У сучасній літературі до просторових форм мережевої промислової інтеграції відносять: індустріальні райони, холдинги, кластери, територіально-виробничі комплекси (ТВК), котрі навчають регіони, технологічні платформи та ін. З часом відбулася еволюція поняття «індустріальний район» – аналіз трансформації відмітних характеристик, який був розроблений А. Маршаллом, G. Becattini, O. Williamson [5, с.211].

Проблемам розвитку форм та інструментів транскордонного регіоналізму на основі квазіінтеграції в умовах розвитку нового технологічного укладу і нових викликів глобальної нестабільності присвячено роботи вітчизняних економістів: Б. В. Буркинського, В. М. Гейця [6, с.985; 7, с.244; 8, с.11], М. І. Долішнього, В. С. Кравціва, Ю. В. Макогона, С. І. Соколенка, С. В. Філиппової, та інших, в роботах яких досліджено різні аспекти розвитку інноваційних форм мережевої взаємодії, в тому числі, обґрунтовано стратегії економічного зростання в світлі проблем європейської інтеграції України. У наукових працях цих учених визначено теоретико-методологічні аспекти конкурентного кластерного розвитку. Тим не менш, необхідно зауважити, що механізм формування транскордонних кластерних систем в Україні практично не досліджений, що викликає необхідність розробки цієї тематики. Академік В. М. Геєць зазначає про відсутність методологічних підходів до оцінки економічної ефективності кластерних утворень у різних галузях господарської діяльності, особливо для потенційного розвитку регіональних утворень як структурно цілісних і самобутніх територіально-адміністративних одиниць [8, с.11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для аналізу кластерних міжгалузевих взаємодій і обґрунтування інструментарію щодо виділення та оцінки рівня розвитку кластерів використана методологія моделі «Витрати-Випуск» та праці вітчизняних учених: М. П. Войнаренка [9, с.27–30], В. І. Захарченка [10, с.122], Н. А. Мікули [11, с.20–23; 12, с.129–141], а також зарубіжних дослідників У. Айзарда, В. Леонтьєва, П. Найкампфа. Українських досліджень і публікацій з проблем транскордонної промислової кластеризації поки що недостатньо. Вони, як правило, мають загальний або декларативний характер. Більш за все, чітко простежується відставання наукового осмислення та обґрунтування практичних кроків, які вже робляться як бізнесом, так і суміжними державами щодо кластеризації економічного простору єврорегіонів. Разом з тим, необхідним теоретичним фундаментом, що дозволив адаптувати портерівську концепцію кластерів до вітчизняних реалій, виступили результати досліджень проблем транскордонної регіональної конкуренції, отримані в Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Невирішеною задачею залишається необхідність заповнення розриву між теоретичною конструкцією моделі промислового кластера і потребами органів влади та бізнесу в науковому обгрунтуванні прийнятих стратегічних рішень на мезорівні. Це означає необхідність розробки методичного інструментарію використання моделі при розробці напрямів та заходів транскордонної промислової політики, стратегій і програм розвитку чорноморських єврорегіонів, корпоративних конкурентних стратегій. Крім того, кластерну теорію пов'язують з теоріями фірми, інноваційного розвитку, економічного зростання тощо. Однак, незважаючи на наявність досить масштабних досліджень, присвячених мережевим кластерам, в термінологічному і змістовному плані ці структури в транскордонному аспекті

як і раніше залишаються недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічних пріоритетів розвитку єврорегіонів за участю України в умовах розширення ЄС, шляхом створення транскордонних кластерних систем – інститутів мережевої промислової інтеграції, які стають полюсами економічного зростання і конкурентоспроможності для депресивних периферійних територій на європейському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транскордонне співробітництво стає визначальним фактором поглиблення європейської інтеграції в умовах, коли в політичному і науковому дискурсі трансформується зміст поняття «кордон» від «лінії розділу» до «фактору контакту», який «швидше вже не лінія, а функціональний простір», де стикаються «різні суспільства і колективи».

Прийняття «Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» створило правову базу для реалізації механізму транскордонного співробітництва, який активно використовується в рамках ЄС для «стирання» кордонів між європейськими регіонами і вирішення проблем їх вирівнювання. Таким чином, транскордонне співробітництво стає потужним фактором європейського інтеграційного процесу, сприяючи поглибленню інтеграції всередині співтовариств та розвитку тісного співробітництва з одночасним дозволом існуючих протиріч між прикордонними регіонами. Прикордонні регіони в силу своїх економіко-географічних, соціально-економічних і структурних особливостей, характеризуються двоякістю функцій. З одного боку, вони служать своєрідним майданчиком, де безпосередньо опрацьовуються інструменти і форми взаємодії національної та світової економіки. З іншого боку, стан і структура економіки прикордонних регіонів, у силу їх більшої схильності до впливу зовнішніх факторів і меншої інертності, виступають індикаторами ефективності використання інструментів державної регіональної політики.

Класична інтеграція передбачає встановлення повного контролю як над власністю, так і над керуванням активами поєднуваних суб’єктів діяльності. Залежно від напрямку та сфери об’єднання виробників у відтворювальному ланцюжку виділяються декілька видів інтеграції. Горизонтальна інтеграція консолідує виробників, що знаходяться на одній стадії ланцюжка і забезпечує конкурентні переваги за рахунок ефекту масштабу. Вертикальна інтеграція виступає стратегією захисту основного бізнесу від недосконалості ринків. Зворотна вертикальна інтеграція (в початковій стадії продуктового ланцюжка), як правило, необхідна для захисту від монополізму постачальників. Пряма інтеграція дає можливість збільшити додану вартість та впливати на кінцевий попит. Найбільш поширеною формою класичної інтеграції є формування різних транскордонних холдингів. Рушійна сила холдингового утворення – прагнення до стабільності зв’язків і підвищення власної стійкості в економіці за рахунок створення збалансованого бізнес-портфеля. Є різноманітні варіанти корпоративного управління в рамках холдингових структур. Спільними об’єктивними перевагами для всіх видів холдингів виступають: істотне зниження трансакційних витрат, ефект масштабу, значна виробнича синергія і хеджування ризиків. Оскільки закономірним етапом еволюції техніко-технологічних і соціальних відносин на мезорівні є формування транскордонних кластерів, то новою політикою єврорегіонального розвитку стає кластерна політика. Транскордонний кластер, як економічна агломерація взаємозалежних підприємств, є точкою росту або важливим фактором сталого соціально-економічного розвитку єврорегіонів. Тим самим, кластерна політика, по-перше, створює умови для активізації інноваційної діяльності в реальному секторі економіки та його модернізації для формування технологічного прориву. По-друге, така політика дозволяє в умовах дефіциту ресурсів і не завжди послідовної політики держави вирішувати гострі соціальні проблеми єврорегіону. Згідно з сучасними загальносвітовими економічними трендами і пріоритетами розвитку суспільства стратегічною перспективою забезпечення стійкості і конкурентоспроможності периферійної території стає соціальний розвиток. Відповідно, зростає роль соціально-орієнтованих мережевих кластерів в єврорегіоні. М. Портер і М. Енрайт виділили,

принаймні, три головних причини необхідності стимулювання розвитку кластерних систем:

– збільшують продуктивність праці та ефективність виробництва;
– стимулюють інновації;
– полегшують комерціалізацію знань і виробництва.

У сучасній економічній теорії дихотомія «інтеграція – дезінтеграція» доповнюється ще однією категорією – «квазіінтеграція», а дихотомія «фірма – ринок» розширена категорією «гібрид». Використовуючи критерій контролю над активами, квазіінтеграцію можна визначити як процес встановлення контролю над поведінкою формально самостійних компаній за відсутності контролю над їх власністю. Наразі існують різні гібридні форми транскордонної квазіінтеграції як об'єднання економічних суб'єктів єврорегіону зі стійкими довгостроковими зв'язками між ними і делегуванням контролю над управлінням спільною діяльністю за відсутності юридично оформленого трансферу прав власності: кластери, бізнес-асоціації, стратегічні альянси, різні network-об'єднання тощо. Їх спільною рисою за визначенням є переважання не великого, а середнього і дрібного бізнесу. Транскордонна бізнес-асоціація (галузевий або територіальний союз) є формою горизонтальної квазіінтеграції, відмітною ознакою якої є співпраця конкурентів і партнерів із суміжних етапів ланцюжка створення цінності, які об'єднують власні ресурси для розвитку та регулювання спільного ринку, лобіювання колективних інтересів в органах державної влади. Ця форма інтеграції стає ключовим інструментом підвищення ефективності промислової політики та іноді дозволяє компенсувати як провали ринку, так і держави. Цінність галузевих спілок, з точки зору яких об'єднується бізнес, полягає у виробництві значущих для членів асоціації клубних благ (колективний товарний знак, належність до кола обраних і зниження витрат у навчанні, захист інтересів, інформаційне забезпечення тощо). Найбільш значущим галузевим благом, виробленим бізнес-асоціацією, є лобіювання інтересів з більш низькими витратами, широким громадським резонансом і високими гарантіями позитивного результату. Відмінною особливістю транскордонного кластеру як форми квазіінтеграції є його географічна локалізація, що відбиває концентрацію на обмеженій території взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників і обслуговуючих організацій, що конкурують і при цьому ведуть спільну діяльність по обидві сторони кордону. Досліджуючи проблеми конкурентоспроможності, М. Портер вивів три головні переваги кластерів. По-перше, вони підвищують продуктивність, роблячи доступними спеціалізовані ресурси і працю, полегшуючи доступ до інформації, інститутам, суспільних благ. По-друге, кластери заохочують більш високі темпи виникнення нових бізнес-формувань через перетворення працівників діючих компаній у нових підприємців. По-третє, вони збільшують можливості фірм проводити інновації за допомогою більш швидкою дифузією технологічних знань. Унікальна здатність транскордонних кластерів прискорювати дифузію інновацій дозволяє визначати їх як інноваційно активну господарську агломерацію або транскордонний простір високої інноваційної активності. До позиціонування кластера як специфічного структурного елементу економіки додалося його розуміння як специфічного місцевого соціокультурного співтовариства, в якому склалися відносини співробітництва і довіри. У будь-якій формі інтеграції виникає синергетичний ефект, що дає додаткові і конкурентні переваги через часткову заміну ринкових відносин стійкими зв'язками. Разом з тим, кожна форма транскордонної інтеграції, будь-то холдинг, кластер або бізнес-асоціація, має специфічні переваги і недоліки. У випадку досягнення ефективності кооперації виникає синергетичний ефект – це взаємодія двох або більше факторів, що характеризується тим, що їх дія істотно перевершує ефект кожного окремого компонента у вигляді їх простої суми. Цей ефект проявляється в зниженні інтегральних корпоративних витрат, що виникає за рахунок багатофункціонального використання ресурсів. Користь, отримана в результаті синергетичного ефекту, тобто від комбінування двох або більше елементів, збільшується таким чином, що продуктивність цієї комбінації вище, ніж сума її окремих елементів (рис. 1).

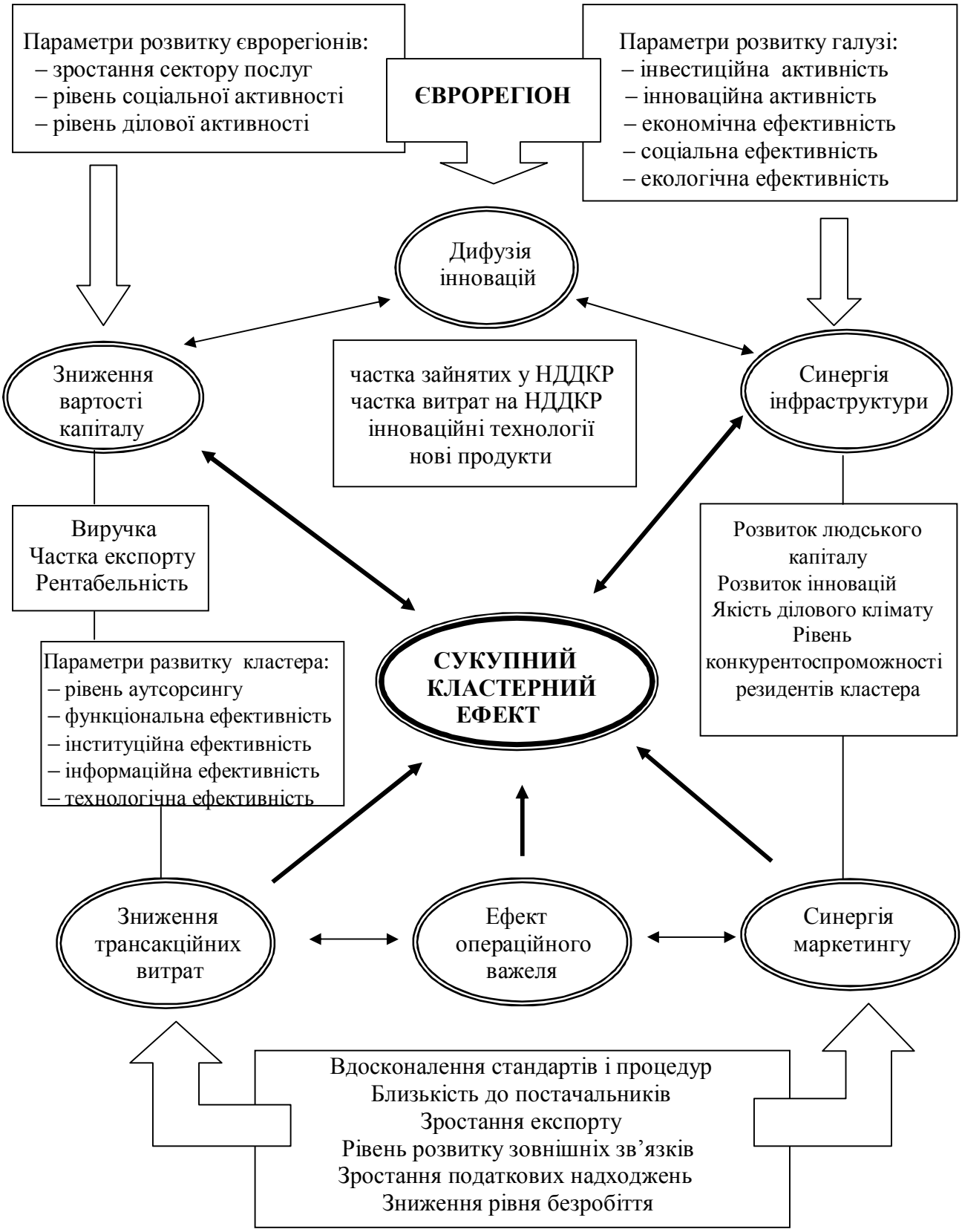

Рис. 1. Параметри ефективності транскордонних мережевих кластерів.

На відміну від класичної інтеграції у вигляді холдингу, кластер є мережевою структурою з ідеологією конкурентного співробітництва (або співконкуренції), при якій стимули до розвитку, породжувані конкуренцією між учасниками мережі, поєднуються з інтенсифікацією співробітництва у взаємовигідних напрямах [13, с.309]. Саме співконкуренція замінює прямий економічний і адміністративний контроль, властивий холдинговим структурам. Підкреслюючи

мережеву природу кластерів, У. Пауелл і Л. Сміт-Дор сприймали їх як проекції виробничих мереж на територію (Networks of Place). Пояснюючи їх конкурентоспроможність як організаційну форму в економіці, вони підкреслювали те, що кластер, як будь-яка мережа, може перевершити можливості ієрархій за рахунок гнучкості, передачі прихованого знання та динаміки співробітництва. Представники інституціональної теорії, також зробили висновок про мережевий ефект кластерів, переваги яких полягають у кумулятивному ефекті мобілізації ресурсів мережі, коли регіон базування компаній додає до капіталу розміщених в ньому підприємств своєрідну «територіальну маржу». Кластерна концепція за час свого існування значно еволюціонувала. Змінилися підходи до трактування змісту кластерів, вибору пріоритетів кластерних політик, що використовуються інструментами і технологіями кластерних досліджень [14, с.996]. Якщо на початковому етапі головним критерієм наявності кластера вважалася територіальна локалізація підприємств, то сьогодні на перше місце виступають такі ознаки кластерів, як комунікативність та наявність соціального капіталу як потенціалу взаємної довіри і взаємодопомоги, який цілеспрямовано сформований у вигляді зобов'язань та очікувань, інформаційних каналів і соціальних норм. Розширилося розуміння локальності, яка стала досліджуватися не тільки в географічному, але й в інституціональному, соціальному просторі. Кластер передбачає не стільки зв'язок між організаціями, скільки соціальний зв'язок між конкретними людьми.

З розвитком інтеграційних процесів в економіці, наростанням процесу глобалізації, зростанням конкуренції, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій національні економіки все більше починають носити інтернаціональний характер, все ясніше стає необхідність знаходити нові форми ефективної взаємодії між різними за розміром підприємствами, що дозволяють їм краще адаптуватися до вкрай нестійкого зовнішнього середовища, стати більш конкурентоспроможними. Такою формою взаємодії можуть стати мережеві кластери, які одночасно є і новими суб'єктами нової економіки [15, с.410]. Їх функціонування нерозривно пов'язано з глобальною мережею Інтернет. Застосування в своїй діяльності нових інформаційних технологій дозволяє знизити час на пошук, обробку та зберігання даних, на пошук нових джерел ресурсів і ринків збуту. Мережеві кластери дозволяють досягти цілей набагато швидше і ефективніше, ніж традиційні підприємства, тому є перспективною формою організації та взаємодії. Мережеві кластери – це сукупність самостійних підприємств великого, середнього та малого бізнесу, закладів вищої або спеціальної освіти, науково-дослідних інститутів, об'єднаних за допомогою глобальної мережі Інтернет, або за допомогою телекомунікаційних засобів зв'язку для досягнення певних цілей. Як об'єкт стратегічного планування пропонується розглядати транскордонні кластерні системи (ТКС), під якими розуміють територіально-локалізовані соціально-економічні системи, утворені групою незалежних економічних суб'єктів по обидві сторони кордону, організаціями органів виконавчої влади країн-акторів єврорегіону та громадянського суспільства, стабільно взаємодіють один з одним шляхом обміну інформацією, послугами, людьми і капіталами та забезпечує більш високу ефективність у порівнянні з іншими, не системно організованими об'єктами. ТКС можуть стати центрами регіонального розвитку: залучення інвестицій, поширення інновацій, формування людського капіталу нової якості, культури ділових відносин, розвитку адекватних інститутів тощо, орієнтованих на вирішення завдань модернізації економіки країни в цілому.

Ключовими завданнями мережевого кластера є: вихід на світові ринки з конкурентоспроможною продукцією високого ступеню переробки; зміцнення наукового та технологічного лідерства; сприяння розвитку вітчизняної промисловості та реалізації національних проектів; зростання інноваційного потенціалу учасників кластера; диверсифікація видів діяльності і продукції; підвищення ефективності випуску нових конкурентоспроможних високотехнологічних видів продукції на базі використання синергетичного ефекту від створення кластера; розвиток нових форм організації бізнесу та створення нового ефективного інструменту економічного розвитку в умовах становлення «економіки знань» тощо.

Створення і функціонування транскордонного морського кластера в Чорноморському регіоні забезпечить активізацію економічного співробітництва країн цього регіону. Для України створення такого кластера полегшить інтеграцію її чорноморських портів у сучасну регіональну логістичну мережу, а вітчизняних підприємств – в існуючі міжнародні виробничі ланцюги, посилюючи рівень активності бізнесу, його інноваційність та конкурентоспроможність. Незважаючи на визначну роль ініціативи з боку суб'єктів господарювання, без державної підтримки створення транскордонного морського кластера в Причорномор'ї неможливе. Тому на даному етапі впровадження кластерної моделі транскордонної співпраці необхідною є розробка організаційно-правового механізму функціонування транскордонних морських кластерів, а також в подальшому повинно бути розроблено методику для кількісної оцінки ефективності транскордонної взаємодії в рамках морського кластера.

Підтримка кластерних ініціатив є дієвим інструментом стимулювання економічного розвитку депресивних транскордонних регіонів, а також прискорення інноваційного зростання як у високотехнологічних, так і традиційних секторах економічної діяльності. Позитивними ефектами формування транскордонних кластерів є розвиток кооперації та встановлення партнерських стосунків між компаніями, що, в свою чергу, активізує генерування інновацій, сприяє зниженню трансакційних витрат та, відповідно, створює додаткові конкурентні переваги для єврорегіонів. Національна кластерна політика країн Чорноморського регіону спрямована на розвиток регіональних інноваційних кластерів, як центрів підвищення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності інститутів регіону. Формування і розвиток організованих міжнародних кластерів лежить в основі реалізації панєвропейських програм з транскордонної і транснаціональної співпраці окремих єврорегіонів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у постіндустріальній економічній системі основним об'єктом господарського управління стають індустріальні підприємницькі мережі, які під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації приймають форму мережевих кластерів. Мережеві кластери є агентами технологічних змін, оскільки об'єднують організації з проведення науково-дослідних робіт, а також їх комерціалізації та впровадженні у виробництво в рамках одного кластера.

У результаті використання кластерних технологій прискорюється створення внутрішніх і зовнішніх конкурентних переваг економічних суб'єктів, посилюється підтримка конкурентного середовища, що позитивно впливає на підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах інтеграційних процесів.

Формування кластерів призводить до значного підвищення конкурентоздатності економіки регіону за рахунок кількох факторів.

По-перше, це зниження транзакційних витрат за рахунок більш ефективної реалізації довгострокових контрактів між промисловими підприємствами, фінансово-кредитними установами, організаціями торгівлі, науковими та інноваційними організаціями; централізації виконання низки загальних функцій компаній-учасників кластера; впровадження загальнокластерної інформаційно-аналітичної системи, що прискорює інформаційний обмін між учасниками, як по вертикалі, так і по горизонталі.

По-друге, це можливість забезпечення конкурентних переваг за рахунок кращої якості і ціни продажу виробів; інноваційного потенціалу, достатності виробничих і збутових потужностей; наявності довгострокової стратегії діяльності; оптимізації зовнішніх та внутрішніх кластерних зв'язків.

По-третє, це можливість використати потенціал взаємовигідних ділових довгострокових відносин; розвивати систему взаємних постачань всередині кластера, побудовану на принципах довіри; формувати загальну збутову мережу; здійснювати інтенсивний обмін інформаційними, фінансовими, кадровими, інноваційними ресурсами; знижувати ризики функціонування за рахунок зниження рівня рентабельності підприємств, що входять до кластера; слідувати пріоритетам внутрішньо кластерного планування і поставленим цілям та задачам; розвивати систему перехресного володіння акціями всередині кластеру.

По-четверте, це виграш, що базується на теорії виробничого і фінансового менеджменту

та включає:
– економію за рахунок ефекту масштабу;
– ефективне використання природно-ресурсного потенціалу регіону;
– диверсифікованість, що забезпечує зниження ризиків;
– синергетичний ефект.

Сьогодні необхідна розробка та реалізація транскордонної стратегії розвитку єврорегіонів з урахуванням європейського досвіду трансрегіонального стратегування, об'єктом якого є сталий соціально-економічний розвиток єврорегіональної системи в єдності її людського, природно-ресурсного та виробничого потенціалів та інституційного середовища. Для формування цілісної, ефективної політики розвитку транскордонного співробітництва з активною участю периферійних регіонів України необхідно розробити теоретико-методологічні основи квазіінтеграції суб'єктів підприємництва в рамках єврорегіонів та обґрунтувати нові форми і механізми її поглиблення в світлі концепції мережевих кластерних систем.

Література

1. *Marshall A. Elements of Economics of Industry Being the First Volume of Elements of Economics / A. Marshall. – L., 1928. – 460 p.*
2. *Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / M. Poter. – N. Y., 1980. – 432 p.*
3. *Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.*
4. *Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / [Й. Шумпетер; пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.*
5. *Williamson O. The Economic Institutions of Capitalism / O. Williamson. – New York: Free Press, 1985. – 450 p.*
6. *Геєць В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: монографія / [за ред. акад. НАН України В. М. Гейця]. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.*
7. *Геєць В. М. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюк. – Т. 3. – К.: Фенікс, 2007. – 244 с.*
8. *Геєць В. М. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. М. Геєць // Економіст. – № 10. – 2008. – С. 10–11.*
9. *Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. П. Войнаренко // Економіст. – № 10. – 2008. – С. 27–30.*
10. *Захарченко В. И. Кластерная форма территориально-производственной организации: монография в 2-х ч.; Ч. 1: Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе / В. И. Захарченко, В. Н. Осипов. – Одесса: Фаворит – Печатный дом, 2010. – 122 с.*
11. *Мікула Н. А. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва / Н. А. Мікула, Є. Матвєєв // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 20–23.*
12. *Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / [Н. А. Мікула; відп. ред. Є. І. Бойко] // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. – Львів: Ін-т регіон. досліджень НАН України. – 2008. – № 3 (71). – С. 129–141.*
13. *Осипов В. М. Світовий досвід створення та функціонування морських кластерів / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2009. – № 36. – С. 306–312.*
14. *Макогон Ю. В. Экономические интересы Украины в ОЧЭС / Ю. В. Макогон // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов. – Одесса-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ, 2008. – 966 с.*

15. *Коваленко С. И. Стратегия трансграничной кооперации ЕС как фактор глобальной экономической безопасности / С. И. Коваленко // Міжнародна економічна політика. Спец. випуск. – Ч. 1. – Київ: КНЕУ, 2012. – С. 405–411.*

References

1. *Marshall, A. (1928), Elements of economics of industry being the first volume of elements of economics, L., 460 p.*
2. *Porter, M. (1980), Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors, New York, 432 p.*
3. *Porter, M. (1993), International competition. Trans. from Eng. Ed. V. D. Schetinin [Mezhdunarodnaya konkurenciya; per. s angl.; za red. V. D. Schetinin], International relationships, Moscow, 896 p. (rus)*
4. *Shumpeter, J. (1982), The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Trans. from Eng. [Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury); per. s angl.], Progress, Moscow, 455 p. (rus)*
5. *Williamson, O. (1985), The economic institutions of capitalism, Free Press, New York, 450 p.*
6. *Geyets, V. M. (2003), Ukraine's economy: strategy and policy of long-term development: monograph. Ed. V. M. Geyets [Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku: monohrafiia; za red. akad. NAN Ukrainy V. M. Geytsia], Feniks, Kyiv, Institute of Economics Forecasting NAS of Ukraine, 1008 p. (ukr)*
7. *Geyets, V. M., Seminozhenko, V. P., Kvasnyuk, B. E. (2007), Strategic Challenges of the XXI century society and economy of Ukraine. Vol. 3 [Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy: T. 3], Feniks, Kyiv, 244 p. (ukr)*
8. *Geyets, V. M. (2008), Clusters and network structure in the economy – the topic is interesting enough, but it is still not fully understood [Klastery i merezhevi struktury v ekonomitsi – tema dosyt tsikava, ale na sohodni shche do kintsia ne vyvchena], Ekonomist, No. 10, pp. 10–11 (ukr)*
9. *Voynarenko, M. P. (2008), Clusters as a growth poles of regional competitiveness [Klastery yak polyusy zrostannia konkurentospromozhnosti rehioniv], Ekonomist, No. 10, pp. 27–30 (ukr)*
10. *Zakharchenko, V. I., Osipov, V. N. (2010), The cluster form of territorial organization of production: monograph in 2 parts; P. 1: Economic clusters as a new form of organization of production in the region [Klasternaya forma territorialno-proizvodstvennoy organizatsii: monografiya v 2 chastiakh; Ch. 1: Ekonomicheskie klastery kak novaya forma organizatsii proizvodstva v regione], Favorit – Pechatnyy dom, Odessa, 122 p. (rus)*
11. *Mikula, N. A., Matveev, E. (2011), The development of new forms of cross-border cooperation [Rozvytok novykh form transkordonnoho spivrobitnytstva], Ekonomist, No. 5, pp. 20–23 (ukr)*
12. *Mikula, N. A. (2008), The strategy of formation and support the of cross-border clusters development. Ed. E. I. Boiko [Stratehiia formuvannia ta pidtrymky rozvytku transkordonnykh klasteriv; vidp. red. E. I. Boiko], Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Clusters and competitiveness of the border regions: Coll. of scientific works, Institute of Regional Researches NAS of Ukraine, No. 3 (71), pp. 129–141 (ukr)*
13. *Osipov, V. M., Iermakova, O. A. (2009), International experience of creation and functioning of maritime clusters [Svitovyi dosvid stvorennia ta funktsionuvannia morskikh klasteriv], Socio-Economic Research Bulletin: Coll. of scientific works, Odessa National Economic University, Odessa, No. 36. pp. 306–312 (ukr)*
14. *Makogon, Y. V. (2008), The economic interests of Ukraine in the BSEC [Ekonomicheskie interesy Ukrainy v OCHES], Problems and prospects of development of cooperation between the countries of Southeast the Europe in the framework of the Black Sea Economic Cooperation, and GUAM: Coll. of scientific works, DonNU, RF NISI, Odessa-Donetsk, 966 p. (rus)*
15. *Kovalenko, S. I. (2012), The strategy of EU cross-border cooperation as a factor of global economic security [Strategiya transgranichnoy kooperatsii ES kak faktor globalnoy ekonomicheskoy bezopasnosti], International Economic Policy, P. 1, KNEU, Kyiv, pp. 405–411 (rus)*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015.

УДК 331.1

Катерина Вікторівна ПОБЕРЕЖНА
аспірант кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», e-mail: katypob7@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛУ ІННОВАЦІЙНО АКТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Побережна, К. В. Особливості оцінки творчого потенціалу персоналу інноваційно активних організацій / Катерина Вікторівна Побережна // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 147–152.

Анотація. *У статті досліджено розвиток компетенцій та їх моделей за допомогою аналізу та літературного огляду з компетентнісного моделювання. В якості області дослідження обрано базові компетенції цільових спеціальностей та визначено їх вплив на розвиток творчого потенціалу. Проаналізовано основні підходи до оцінки трудового потенціалу підприємства в умовах його інноваційного розвитку. Визначено вплив компетентнісного підходу на оцінку якості професійної підготовки та основні фактори формування матриці компетенцій. Запропоновано ключові показники творчого потенціалу для забезпечення креативних очікувань інноваційних підприємств.*

Ключові слова: *трудовий потенціал; моделювання компетенцій; аналіз роботи; стратегічна творчість; задоволення потреб роботодавців; компетентнісна типологія; інноваційний розвиток.*

Екатерина Викторовна ПОБЕРЕЖНАЯ
аспирант кафедры общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», e-mail: katypob7@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРСОНАЛА ИННОВАЦИОННО АКТИВНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Побережная, Е. В. Особенности оценки творческого потенциала персонала инновационно активных организаций / Екатерина Викторовна Побережная // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 147–152.

Аннотация. *В статье исследовано развитие компетенций и проведен анализ их моделей с использованием литературного обзора по компетентностному моделированию. В качестве области исследования выбраны базовые компетенции целевых специальностей и определено их влияние на развитие творческого потенциала. Проанализированы основные подходы по оценке трудового потенциала предприятия в условиях его инновационного развития. Определено влияние компетентностного подхода на оценку качества профессиональной подготовки и основные факторы формирования матрицы компетенций. Предложены ключевые показатели творческого потенциала для обеспечения креативных ожиданий инновационных предприятий.*

Ключевые слова: *трудовой потенциал; моделирование компетенций; анализ работы; стратегическое творчество; удовлетворение потребностей работодателей; компетентностная типология; инновационное развитие.*

Kateryna POBEREZHNA
Postgraduate student of general economic theory department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», e-mail: savchenko.khpi@gmail.com

FEATURES OF ASSESSMENT CREATIVE POTENTIAL OF THE PERSONNEL OF INNOVATIVELY ACTIVE ORGANIZATIONS

© ПОБЕРЕЖНА К.В., 2015

Poberezhna, K. (2015), Features of assessment creative potential of the personnel of innovatively active organizations. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Osoblyvosti otsinky tvorchoho potentsialu personalu innovatsiino aktyvnykh orhanizatsii; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, № 56, pp. 147–152.

Abstract. *The development of competencies and the analysis of their models, using a literature review on competence-modeling are investigated in the article. As a field of study chosen basic competencies targeted specialties and their impact on the development of creativity is determined. The main approaches to the assessment of the labor potential of the enterprise in terms of its innovative development are analyzed. The effect of the competence-based approach to assess the quality of training and the basic factors of the matrix of competencies are investigated. Key indicators of creativity for creative expectations innovative enterprises are proposed.*

Keywords: *labor potential; modeling competencies; performance analysis; strategic creativity; needs of employers; competence typology; innovative development.*

JEL classification: M1, O1, M13

Постановка проблеми у загальному вигляді. Асиметрія в економічному і соціальному розвитку, нестабільність в самому широкому сенсі, ресоціалізація відносини у сфері праці, зниження соціальної згуртованості, поширення соціальної ізоляції – всі ці тенденції є реальністю нового століття.

Розвиток людських ресурсів, який містить функції освіти, науки та технологічного розвитку, є вкрай необхідним для задоволення творчих потреб суспільства у всіх сферах життя і створення умов для подальшого розвитку суспільства знань, одним із принципів якого є реалізація принципу безперервної освіти.

Різні установи та організації мають бути залучені до розвитку людських ресурсів для виконання функцій, що пов’язані з освітою, процесом розвитку і досліджень, професійною підготовкою та консалтингом. Цей процес охоплює різні підприємства і організацій, особливо інноваційні, де люди працюють і отримують досвід і компетентність саме в інноваційній сфері діяльності [1, с.27–46; 2, с.299–312].

Необхідність пошуку взаємодії творчого потенціалу колективу і його інноваційного напрямку діяльності пов’язана з тим, що, як визначав Е. Дандон у своїй праці «The seeds of innovation»: «інновація – це прибуткове впровадження стратегічної творчості. Саме цього прагнуть досягти компанії, розпочинаючи діяльність: організованого, стратегічного та творчого процесу. Інноваційна діяльність повинна реалізовуватись до кінця та втілюватись у результатах, що вимірюються з визначеним очікуваним прибутком».

В якості альтернативи традиційному аналізу робіт, практика моделювання компетенцій може бути корисною для менеджерів з розвитку людських ресурсів і служити основою для діяльності в цьому напрямку.

Комплексні системи для розвитку людських ресурсів в інноваційній організації спрямовуються на задоволення потреб зовнішнього середовища, яке, в першу чергу, як відкрита економічна система спирається на знання.

До основних особливостей цієї системи відносять:

- управління персоналом, що сприймається як безперервний складний процес, охоплює цілу низку процесів, пов’язаних з набуттям і дослідженнями професійних навичок у різних областях у виконавців та керівників; відбувається отримання різних видів знань, проведення наукових досліджень, індивідуальна та групова аналітична і проектна робота;
- використання принципу «освіти протягом усього життя», беручи до уваги, що кожна людина може мати можливість поліпшити свої уміння, знання та навички, щоб задовольнити вимоги, які висуває сучасний ринок праці та соціальне життя;
- формування творчого потенціалу персоналу для створення умов «розвитку конструктивного бачення»;
- орієнтованість на міжнародні пріоритети установ та організацій, які беруть участь в міжнародному співробітництві.

У концепції інноваційного розвитку підприємства кадровий потенціал розглядається як складова інноваційного потенціалу, а при визначенні творчого потенціалу варто враховувати концепції, що пов'язані з креативним потенціалом. При оцінці творчого потенціалу переважає описовий підхід, який дозволяє зосередити увагу на сукупності знань, здібностей, навичок, системного мислення спеціалістів, а не на фокусуванні на виконанні конкретних завдань, що дозволяє зробити моделювання компетенцій персоналу, який задіяний в інноваційній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Успіх інноваційної діяльності підприємства безпосередньо пов'язують з його людським потенціалом, який визначається як кількісними, так і якісними характеристиками. База знань підприємства, творчі здібності співробітників, підприємницькі та управлінські навички, уміння креативно мислити, лідерські якості визначають творчий потенціал.

Варто зазначити, що особливості розвитку і оцінки трудового потенціалу знаходять відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед вітчизняних науковців необхідно виділити праці: А. І. Амоші, С. І. Бандури, Д. І. Богині, В. І. Герасимчука, М. І. Долішнього, С. П. Калініна, О. І. Савченко, Н. В. Краснокутської, Н. Чухрай, І. Д. Крижко, Н. Д. Лук'янченко, О. Ф. Новікової, Н. Г. Чумаченко та інших. Також варто відзначити внесок у вдосконалення методів управління трудовим потенціалом зарубіжних вчених: М. Амстронга, Т. Фрідмана, В. Д. Патрушева, С. Д. Синка, М. Слезингера, Ф. У. Тейлора, С. В. Шекшні, Й. Шумпетера.

Проблема оцінювання діяльності персоналу викликає значний науковий інтерес і знаходить відображення в працях: Є. Єгоршиної, Н. В. Кочкіної, К. Скрипника, В. А. Жаміна, Г. А. Єгізаряна, Г. Х. Попова, Н. Г. Рака, А. А. Татарникова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання оцінки трудового потенціалу підприємства набуває актуальності в умовах інноваційного розвитку підприємства. Проте, недостатня увага приділяється оцінюванню творчої складової трудового потенціалу, тобто творчого потенціалу індивідууму та творчого потенціалу організації в цілому.

Аналіз вітчизняних та закордонних джерел показав, що компетенції становлять основу для широкого спектру розвитку діяльності людських ресурсів, таких як: центри оцінки [3, с.312–315], розвиток персоналу та його навчання [4, с.21–37], розвиток кар'єри [5, с.1–14], розвиток лідерських якостей [6, с.112–117], управління організаційними змінами [7, с.144–165].

Незважаючи на потенційну привабливість цього напрямку дослідження серед вчених і практиків, варто відзначити недостатність експертизи з питань формування навичок, що сприяють розвитку творчого потенціалу; як саме вони повинні вписуватися в моделі компетенцій; та які рекомендації з розробки такої моделі та використання компетентнісної типології при проведенні оцінки персоналу можливі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні знань, навичок і компетенцій на інноваційних підприємствах, що потрібні ринку праці та опис тенденцій, інструменту прогнозування, оцінювання, виявлення необхідних компетенцій, які формують творчий потенціал працівника.

Дослідження проводилось в рамках проекту TEMPUS «iCo-op»: Industrial Cooperation and Creative Engineering Education based on Remote Engineering and Virtual Instrumentation (530278-TEMPUS-1-2012-1-DE-TEMPUS-JPHES)» і охоплювало як вимоги регіональних ринків праці, так і профілі професійних програм університетів-партнерів проекту країн пострадянського простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теоретичному контексті розглядаються дослідження, що пов'язані з концептуальним визначенням поняття «компетенції».

По-перше, були проаналізовані підходи у яких зазначались відмінності в тому, чи варто представляти компетенцію як деяку сукупність знань, умінь, здібностей та інших характеристик або її необхідно визначати як поведінкові заходи та можливості. Другий

аспект належить до більш загального визначення компетенції. У той час, як деякі автори стверджують, що компетенція – це основні знання, уміння і навички [8, с.73–77], інші виступають за більш широку концептуалізацію, у тому числі, враховуючи мотивацію, переконання, цінності та інтереси [3, с.272–276; 9, с.86–107], або мотиви, я-концепцію і соціально-трудові відносини [5, с.10–14]. Нарешті, визначення цієї категорії, зазвичай, суттєво відрізняються за рівнем, в якому вони визнають диференційний потенціал компетенцій для керівників і вищої управлінської ланки [10, с.703–715], або що саме є найбільш корисним в досягненні цілей роботи [11, с.331–334]. Дж. Шипман дійшов висновку, що термін «компетенція» не може мати «ніякого значення, крім конкретного визначення, для того про кого йде мова» [10, с.725–740], тобто запропонував суто індивідуалізований підхід.

Д. МакКлелланд визначив важливу роль детального аналізу майбутньої роботи, який повинен бути покладений в основу при розробці певних компетенцій. Він зазначав, що про індивідуальне ефективне функціонування, насправді, може свідчити «ретельний аналіз поведінки» і результати вирішення індивідуальних задач [5, с.12–14; 11, с.335–339]. Хоча роботи [4, с.21–37; 7, с.144–165] мали значний вплив на розвиток моделювання компетенцій, саме вони дозволили виділити два пов'язаних напрямки досліджень: розуміння та оцінку управлінської діяльності і розвиток ключових компетенцій на організаційному рівні [2, с.299–312], що потребує певних механізмів оцінювання. По-перше, процес оцінки саме управлінської діяльності дає можливість зосередити подальшу увагу на компетентності, а не завданнях. Робота менеджерів, зазвичай, передбачає міжособистісні навички, саме тут менш безпосередньо спостерігається типова поведінка, і потрібна більша пристосованість у відповідь на зміни внутрішніх і зовнішніх умов. Така складність призводить до неможливості використання традиційного аналізу роботи, який спирається на виконання конкретних завдань або діяльнісно-орієнтованому підході [5, с.7–10].

Дослідники більш ретельно стали розробляти альтернативні методики, в тому числі, методику поведінкового інтерв'ю події [12, с.265–282], де оцінка поведінки, базується на визначеному розмірі управлінських і контрольних характеристик.

Таким чином, моделювання компетенцій застосовується для розвитку людських ресурсів, при проведенні процедур підбору, навчання, оцінки. Все це призводить до моделювання типології компетенцій.

Для оцінки творчого потенціалу працівників і персоналу загалом, а також визначення впливу університетської підготовки на ці процеси було використано метод експертних оцінок. В опитуванні взяли участь 112 роботодавців, 66 викладачів і 105 студентів та аспірантів, а також роботодавці з різною кількістю співробітників, включаючи науково-дослідні установи, підприємства сфери обслуговування та торгівлі, виробничі структури тощо.

Роботодавці вважають, що співпраця з університетом дозволяє реалізувати функцію «розвитку персоналу» – 30,19%, «підвищити ефективність» – 26,42%, сприяє більш швидкому «впровадженню інновацій» – 11,32% і «підвищує рентабельність» – 13,21%. Варто зазначити, що жоден із представників бізнес-спільноти не вірив в те, що співпраця з університетом «дозволяє отримати доступ до нових ринків».

Ефективність інноваційного менеджменту в організаціях оцінювалась відповідно: за рівнем інноваційної культури, рівнем міжфункціональної співпраці в проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, рівнем розробки системи стимулювання раціоналізаторських пропозицій. Ефективність креативного менеджменту в організації оцінювалась: відношенням кількості впроваджених ідей в поточному році до кількості запропонованих ідей у цьому ж році, вартістю проданих ліцензій в поточному році, кількістю нових зареєстрованих патентів, наявністю творчого клімату.

Дослідження виявило, що більше уваги варто приділяти стратегії розвитку персоналу та людського капіталу, які в сучасних умовах є конкурентними перевагами.

Моделювання компетенцій персоналу дозволяє отримати низку переваг для менеджерів і фахівців з розвитку персоналу, зокрема, вони виступають в якості фундаменту,

на якому базуються програми навчання і розвитку. Це дозволяє створювати програми з підвищення продуктивності праці і при цьому зберігати сильний зв'язок із загальною стратегією та інноваційними напрямками розвитку організації. Застосування компетенцій на основі їх моделювання (на відміну від аналізу роботи) свідчить про те, що необхідно обов'язково враховувати цілі та завдання моделі компетенцій. Саме такий підхід призводить до вибору методології та реалізації розвитку творчого потенціалу.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, потенціал працівника залежить від розвитку компетентнісного (кваліфікація + досвід, що дає можливість виконувати на визначеному рівні конкретні види робіт), особистісного, креативного, адаптивного, соціального, організаційного потенціалу. Оцінка кожного з цих потенціалів має певні особливості.

Професійні креативні навички повинні стати частиною інноваційної стратегії для укорінення та відтворення у повсякденних робочих ситуаціях. Необхідність використання інноваційних програм навчання визначається нерівномірним розподілом науково-технічного потенціалу регіонів України. Саме тому, важливо вчитися і мати можливість отримувати досвід, який мають в країнах-партнерах Європи зі створення інноваційних програм розвитку персоналу для підвищення творчого потенціалу як окремих працівників, так і інноваційних компаній в цілому.

Компетентнісний підхід дозволяє оцінити якість професійної підготовки. Професійні функції можуть бути визначені як знання та навички, які свого часу отримали фахівці, що в результаті дозволяє сформувати матрицю їх компетенцій. У свою чергу, розвиток інформаційних технологій призводить до необхідності постійного оновлення змісту навчальних програм, виникає необхідність у спільній розробці системи формування компетенцій як за основними, так і за додатковими (професійними) програмами для забезпечення креативних очікувань інноваційних підприємств.

Таким чином, інноваційна стратегія визначає яким чином організація має намір використовувати інновації з метою виконання бізнес-стратегії та покращення ефективності.

Література

1. *Le Deist F. D. What is competence? / F. D. Le Deist, Winterton J. // Human Resource Development International. – 2005. – No. 8. – Pp. 27–46.*
2. *Swanson R. A. Human resource development and its underlying theory / R. A. Swanson // Human Resource Development International. – 2001. – No. 4. – Pp. 299–312.*
3. *Friedman T. L. The world is flat: the globalized world in the twenty-first century / T. L. Friedman. – London: Penguin books, 2005. – 660 p.*
4. *Sackett P. R. Job and work analysis / P. R. Sackett, R. M. Laczo // Handbook of psychology. – 2003. – No. 12. – Pp. 21–37.*
5. *McClelland D. C. Testing for competence rather than «intelligence» / D. C. McClelland // American Psychologist. – 1973. – No. 28. – Pp. 1–14.*
6. *Spencer L. M. Competency assessment methods: History and state of the art / L. M. Spencer, D. C. McClelland, S. Spencer. – Boston: MA: Hay-McBer Research Press, 1994. – 320 p.*
7. *Naquin S. S. Leadership and managerial competency models: A simplified process and resulting model / S. S. Naquin, E. F. Holton // Advances in Developing Human Resources. – 2006. – No. 8. – Pp. 144–165.*
8. *Mirabile R. J. Everything you wanted to know about competency modeling / R. J. Mirabile // Training and Development. – 1997. – No. 51 (8). – Pp. 73–77.*
9. *Gregory W. Critical Review of the Science and Practice of Competency Modeling / W. Gregory, A. Stevens // Human Resource Development Review. – 2013. – No. 12 (1). – Pp. 86–107.*
10. *Schippmann J. S. The practice of competency modeling / [J. S. Schippmann, R. A. Ash, M. Battista, L. Carr, L. D. Eyde, B. Hesketh, J. I. Sanchez] // Personnel Psychology. – 2000. – No. 53. – Pp. 703–740.*

11. McClelland D. C. Identifying competencies with behavioral-event interviews / D. C. McClelland // Psychological Science. – 1994. – No. 9. – Pp. 331–339.
12. Chen H.-C. An integrative model of competency development, training design, assessment center, and multi-rater assessment / H.-C. Chen, S. S. Naquin // Advances in Developing Human Resources. – No. 8. – Pp. 265–282.
13. Fleishman E. A. Development of prototype occupational information network content model / E. A. Fleishman // Utah Department of Employment Security. – Salt Lake City. – 1995. – No. 1. – Pp. 10.1–10.39.
14. Green P. C. Building robust competencies / P. C. Green. – San Francisco: CA: Jossey-Bass, 1999. – 213 p.
15. Savchenko O. Intuitional changes in international labor market and human resource management / O. Savchenko, M. Somosi, R. Nesterenko // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 160–168.

References

1. Le Deist, F. D., & Winterton, J. (2005), «What is competence?», Human Resource Development International, No. 8, pp. 27–46.
2. Swanson, R. A. (2001), «Human resource development and its underlying theory», Human Resource Development International, No. 4, pp. 299–312.
3. Friedman, T. L. (2005), The world is flat: the globalized world in the twenty-first century, Penguin books, London, 660 p.
4. Sackett, P. R., & Laczo, R. M. (2003), «Job and work analysis». Eds. W. C. Borman, D. R. Ilgen, & R. J. Klimoski, Handbook of psychology, Hoboken, NJ: Wiley, No. 12, pp. 21–37.
5. McClelland, D. C. (1973), «Testing for competence rather than «intelligence», American Psychologist, No. 28, pp. 1–14.
6. Spencer, L. M., McClelland, D. C., & Spencer, S. (1994), Competency assessment methods: History and state of the art, Hay-McBer Research Press, Boston, 320 p.
7. Naquin, S. S., & Holton, E. F. (2006), «Leadership and managerial competency models: A simplified process and resulting model», Advances in Developing Human Resources, No. 8, pp. 144–165.
8. Mirabile, R. J. (1997), «Everything you wanted to know about competency modeling», Training and Development, No. 51 (8), pp. 73–77.
9. Gregory, W., Stevens, A. (2013), «Critical Review of the Science and Practice of Competency Modeling», Human Resource Development Review, No. 12 (1), pp. 86–107.
10. Schippmann, J. S., Ash, R. A., Battista, M., Carr, L., Eyde, L. D., Hesketh, B., Sanchez, J. I. (2000), «The practice of competency modeling», Personnel Psychology, No. 53, pp. 703–740.
11. McClelland, D. C. (1994), «Identifying competencies with behavioral-event interviews», Psychological Science, No. 9, pp. 331–339.
12. Chen, H.-C., & Naquin, S. S. (2006), «An integrative model of competency development, training design, assessment center, and multi-rater assessment», Advances in Developing Human Resources, No. 8, pp. 265–282.
13. Fleishman, E. A. (1995), «Development of prototype occupational information network content model», Utah Department of Employment Security, Salt Lake City, No. 1, pp. 10.1–10.39.
14. Green, P. C. (1999), Building robust competencies, CA: Jossey-Bass, San Francisco, 213 p.
15. Savchenko, O., Somosi, M., Nesterenko, R. (2010), «Intuitional changes in international labor market and human resource management», Formation of a market economy: collection of scientific works, KNEU, Kyiv, pp. 160–168.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015.

УДК 331.1

Ольга Ігорівна САВЧЕНКО
кандидат економічних наук, професор кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», e-mail: savchenko.khpi@gmail.com

Роман Олександрович НЕСТЕРЕНКО
старший викладач кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», e-mail: ran.khpi@gmail.com

РОЗВИТОК «ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ТАЛАНТУ» ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

Савченко, О. І. Розвиток «підприємницького таланту» для забезпечення інноваційної активності в Україні / Ольга Ігорівна Савченко, Роман Олександрович Нестеренко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 153–160.

Анотація. *У статті проаналізовано причини виникнення розриву між розвитком підприємницького таланту і впровадженням практичних рішень. Зосереджено увагу та узагальнено необхідність використання досвіду країн Європейського Союзу при формуванні інноваційних стратегій та підтримки підприємницького таланту. Обґрунтовано та запропоновано використання компетентнісного підходу для підвищення підприємницької активності персоналу та формування підприємницького духу. Розроблено рекомендації щодо активізації системи підготовки і творчого мислення для розвитку підприємницьких навичок.*

Ключові слова: *континент знань; підприємницький дух; ринок праці; системне мислення; компетентність; розвиток людських ресурсів; інноваційна діяльність.*

Ольга Игоревна САВЧЕНКО
кандидат экономических наук, профессор кафедры организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», e-mail: savchenko.khpi@gmail.com

Роман Александрович НЕСТЕРЕНКО
старший преподаватель кафедры организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», e-mail: ran.khpi@gmail.com

РАЗВИТИЕ «ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ТАЛАНТА» ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ В УКРАИНЕ

Савченко, О. И. Развитие «предпринимательского таланта» для обеспечения инновационной активности в Украине / Ольга Игоревна Савченко, Роман Александрович Нестеренко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 153–160.

Аннотация. *В статье проанализированы причины возникновения несоответствия между развитием предпринимательского таланта и внедрением практических решений. Сосредоточено внимание и обобщена необходимость использования опыта стран Европейского Союза при формировании инновационных стратегий и поддержки предпринимательского таланта. Обосновано и предложено использование компетентностного подхода для повышения предпринимательской активности персонала и формирования предпринимательского духа. Разработаны рекомендации по активизации системы подготовки и творческого мышления для развития предпринимательских навыков.*

Ключевые слова: *континент знаний; предпринимательский дух; рынок труда; системное мышление; компетентность; развитие человеческих ресурсов; инновационная деятельность.*

© САВЧЕНКО О.І., НЕСТЕРЕНКО Р.О., 2015

Olga SAVCHENKO
PhD in Economics, Professor of business administration and personnel management department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», e-mail: savchenko.khpi@gmail.com

Roman NESTERENKO
Senior lecture business administration and personnel management department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», e-mail: ran.khpi@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF «ENTREPRENEURIAL TALENT» FOR PROVIDING OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

Savchenko, O., Nesterenko, R. (2015), The development of «entrepreneurial talent» for providing of innovative activity in Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Rozvytok «pidpryiemnytskoho talantu» dlia zabezpechennia innovatsiinoi aktyvnosti v Ukraini; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 153–160.

Abstract. *The reasons of inconsistencies between the development of entrepreneurial talent and implementation of practical solutions are analyzed in the article. The need for use the EU experience in the formation of innovative strategies and support of entrepreneurial talent are focused and summarized. The use of competency approach to the enhancement of personnel business activity and an entrepreneurial spirit are justified and proposed. Recommendations to strengthen the system of training and creative thinking for the development of entrepreneurial skills are designed.*

Keywords: *continent of knowledge; entrepreneurial spirit; the labor market; systems thinking; competence; human resource development; innovation.*

JEL classification: M1, O1, M13

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна економічна політика вимагає концептуальних і прагматичних рішень на національному та європейському рівнях. Важливо брати до уваги довгострокову концепцію Європи в міжнародному поділі праці, враховувати як традиційну, так і майбутню якість зростання інноваційного потенціалу, процеси формування «континенту знань» (the «knowledge continent»). Необхідне покращення умов для інвестицій в сучасне виробництво та сільськогосподарський сектор, які орієнтовані як на світовий ринок в супроводі сектору послуг, так і фокусуються на реальні потреби бізнесу (а не тільки зосереджуються на споживанні). За таких умов, інноваційна політика спрямовується на активізацію роботи університетів, зокрема, в галузі інженерних навичок, професійної кваліфікації та підприємницького таланту. Крім того, Європейський Союз поступово відходить від своєї традиційної політики, яка орієнтована на збільшення капіталу доходів, до політики підтримки перспективних національних ініціатив, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності. Відповідно до Лісабонської угоди, яку прийняли країни Європейського Союзу і яка, у свою чергу, стала «інноваційною конституцією» європейського простору, суттєво збільшуються інвестиції до економіки знань, визначається пріоритетний напрямок освіти протягом всього життя (the lifelong learning), створюються нові інноваційні технології, розвивається співпраця «держава-наука-бізнес».

Дж. Сакс класифікував країни за трьома групами: технологічні новатори, технологічні послідовники та технологічні аутсайдери. Варто зазначити, що Україна займає досить неоднозначну позицію, маючи значний розрив між існуючими науково-технічними доробками та їх практичним впровадженням.

Після макроекономічної кризи продовжується перебудова в плані довгострокової структурної реформи. Зрештою, значні зусилля покладаються на подолання міжнародного розриву продуктивності індустріальної праці та рівня реальної заробітної плати в Європі. В якості прикладу наведемо ситуацію, коли працівники в східній Німеччині заробляють приблизно 70 відсотків, працівники східної частини Центральної Європи – близько 30 відсотків, далі на схід – менше 20 відсотків, а працівники в Греції та Балканських країнах

близько 50–70 відсотків західнонімецьких (або австрійських, датських, голландських) працівників. На жаль, ситуація склалась таким чином, що рівень реальної заробітної плати в Україні не витримує ніяких порівнянь (мінімальна оплата праці в Греції складає приблизно 600 євро, а в Україні – близько 44 євро). Враховуючи зростаючий дефіцит робочої сили в західних індустріальних центрах через демографічні зміни, стає все більш гострою небезпека масивного «відтоку мізків» («brain drain») з Півдня і Сходу на Північ і Захід, в Україні це питання дуже сильно загострюється. Протистояти такій небезпеці можливо зміцнюючи конкурентоспроможність промисловості, зокрема, виробництва, у всіх великих європейських регіонах, які відстають за тими чи іншими показниками. Як зазначав, Карл-Хайнц Паке [1, с.123–128], у центрі уваги цього руху, природно, повинні бути поліпшення інноваційного промислового потенціалу, а не просто зменшення виробничих витрат, для того щоб конкурувати з зарубіжними мережевими утвореннями. Одним із пріоритетних напрямків інноваційного розвитку країн Східної Європи є активізація ділової активності населення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідження в області розвитку людських ресурсів (HRD) і теорії мислення [2, с.283–284; 3, с.541; 4, с.58; 5, с.123–128; 6, с.11] показали, що теорія систем стала логічною відправною точкою для вивчення HRD, спираючись на системи управління людськими ресурсами такими, як: аналіз, діагностика, розвиток, виконання та оцінка [7, с.376; 8, с.87; 9, с.765–766]. Проте, варто більш уваги приділяти моделям навчання, дослідженню процесу виконання завдань, плануванню змін, підвищенню продуктивності праці, пошуку вирішення індивідуальних та організаційних змін.

Отже, якісний профіль зі спеціальних навичок інноваційного підприємця повинен бути пов’язаний з очікуваннями ринку і бути основою професіоналізації навчання. Пошук відповідей на цей виклик показав існуючий європейський підхід.

Готовність і здатність університетів розвивати і підтримувати безперервний процес вдосконалення буде залежати від успіху випускників на ринку праці, їх підприємницького духу і, як наслідок, конкурентоспроможності бізнесу. Спеціаліст, що отримує знання і навички з обраної спеціальності, при такому підході зможе конкурувати на ринку праці. Відповідно до Дублінського Дискриптора кваліфікацій (березень, 2002) планувалося закладати розвиток певних компетенцій протягом першого циклу навчання для подальшого отримання більш високого рівня знань, умінь і навичок. Одним із основних завдань Болонського процесу став розвиток європейського співробітництва в цілях розробки критеріїв якості, в тому числі, спеціалізованих освітніх програм. В країнах Європи система забезпечення якості містить умови, які необхідні для досягнення конкретних результатів і контролю якості навчального процесу.

До концептуальних основ, що стосуються реалізації компетентнісного підходу при багаторівневій підготовці фахівців, відносять положення Сорбоннської декларації та Болонської декларації, Лісабонської угоди, Санкт-Петербурзького саміту «Групи восьми» – «Освіта для інноваційних суспільств 21-го століття», Національної доктрини розвитку вищої освіти в Україні в 21-му столітті та нового Закону України «Про вищу освіту».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існуючий розрив між теорією і практикою розвитку підприємницької активності можна простежити за декількома факторами. Серед них такі, як: відсутність формування «підприємницького духу» у навчальних планах більшості університетів України, перевага лінійного підходу в моделях управління людськими ресурсами, відсутність наукового обґрунтування наслідків системного підходу до формування підприємницького мислення в HRM-практиках.

Варто відзначити, що в даний час в країнах Східної Європи професіоналізація вищої освіти вимагає більш активного процесу інтернаціоналізації освітніх програм, для забезпечення і розвитку нових завдань ринку праці, а також для збільшення підприємницької активності населення.

Постановка завдання. Спираючись на наукову практику (теоретичні дослідження та доробки) і практику роботи з бізнес-структурами, необхідно дослідити ситуацію, яка

склалася на ринку праці в Харківському регіоні, виявити основні тенденції та визначити основні напрямки підвищення підприємницької активності населення шляхом розвитку співпраці університет-бізнес. Зміни відбулися у сфері праці та зайнятості внаслідок необхідності вирішення економічних проблем, метою яких є підвищення конкурентоспроможності та ефективності підприємств, їх швидке і адекватне реагування на зміни. Водночас, розвиток нових технологій вимагає відповідної організації робіт і, саме тому, особливої уваги потребує підприємницька складова у вищій освіті.

Метою дослідження є визначення певних методичних підходів до зменшення розриву між знаннями, які отримують в процесі навчання та сучасними вимогами ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємницького мислення необхідний для визначення організаційної стратегії; аналізу потреб у ключових компетенціях на організаційному рівні. Такий підхід дозволяє підприємству швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища та забезпечувати інноваційну складову розвитку [10, с.5–6]. Дж. Шипман [11, с.721–726] зазначає, що збільшення швидкості змін у світі бізнесу, призводить до підвищення уваги організаційних компетенцій і відбувається зростання інтересу до «підприємницького таланту», який міг би надати підтримку розробці стратегії та ключовим компетенціям організації [12, с.77].

Останні тенденції в світовій економіці свідчать про вплив науково-технічного прогресу, інноваційного вектору розвитку, прискореного руху продуктивних сил на міжнародному ринку праці. Відбувається поширення знань і формування міжнародного ринку освіти, активізуються зусилля з контролю міжнародних ініціатив, трудової міграції ресурсів. Отже, відбувається зміщення акценту з «нематеріальних ресурсів» на «інтелектуальні» фактори виробництва. Наприклад, сьогодні монтаж електронних схем – це 2% витрат на основні матеріали і 98% – на кваліфіковану робочу силу.

Сталий економічний розвиток країни, її лідируючі позиції на зовнішньому ринку забезпечуються за рахунок розвиненого середовища «покоління знань». Останнє засноване на значному секторі фундаментальних досліджень, наявності ефективної освітньої системи, інноваційній системі, а також державній політиці, яка спрямована на розвиток інноваційного підприємництва.

Для активації інновацій в Європейському Союзі, інноваційний потенціал держав цілеспрямовано розробляється й ефективно використовується. Так, у 2013 році витрати на наукові розробки (share of total global R&D spending) склали 23,4% від світового товарообігу.

Такий підхід є не тільки найважливішою умовою успішного розвитку економіки в Європейському Союзі, але й основним фактором, який впливає на вирішення важливих глобальних проблем економічного розвитку і технічного прогресу. Важливість інноваційного потенціалу в Європейському Союзі для економічного розвитку і технічного прогресу в світі визначається поточною роллю Європейського союзу та його впливом на глобальні зміни.

В умовах глобальної конкуренції, людський капітал є основою інвестиційної привабливості країни. Європейський Союз має достатню кількість способів ефективного і цілеспрямованого використання людських, фінансових, матеріальних та інших ресурсів. Він координує реалізацію інноваційних проектів і цілей виробництва з довгостроковими якісними змінами. ЄС може виступати прикладом, коли величезний потенціал політичних рішень та організаційно-управлінських навичок країн спрямовується на досягнення синергетичного ефекту.

Результати глобалізації включають інтеграцію наукових досліджень, зростання наукових комунікацій і прискорений розвиток на міжнародному ринку праці. У свою чергу, економічний розвиток супроводжується збільшенням попиту на висококваліфіковану, творчу працю. Ринок праці є невід’ємною складовою загальноекономічного і ринкового механізму. Він характеризується як одне із найскладніших соціально-економічних явищ суспільства, що відображає всі сторони життя, показує все різноманіття його складових, пов’язаних з підприємницькими інтересами і протиріччями.

Для економік відкритого типу малий технологічний бізнес є одним із найактивніших учасників інноваційних процесів і одним із найпривабливіших об'єктів інвестування. Для Харківського регіону характерним є концентрація малого бізнесу в низько технологічних секторах виробництва і послуг. Унаслідок цього, як правило, він не є інноваційним, а доволі консервативним економічним суб'єктом. Серед десятків тисяч малих підприємств, зареєстрованих у Харківській області, переважна більшість зайнята в торгівлі, будівництві, харчуванні, ремонті побутової техніки й інших подібних секторах.

Інноваційну економіку визначають інноваційні компанії. Необхідна ефективна програма підтримки наукомістких підприємств на регіональному рівні, їх облік, розуміння специфіки роботи, проблем і можливостей подальшого розвитку для того, щоб вони стали повноправними учасниками інноваційної діяльності в регіоні.

Робота з розвитку підприємницької активності населення, і особливо молоді, має не тільки економічне, але й велике соціальне значення як форма адаптації різних соціальних груп до ринку та можливість боротьби з безробіттям.

Дослідження, яке проводилось у рамках діяльності «Бюро розвитку підприємництва» економічного факультету НТУ «ХПІ», включало до репрезентативної вибірки в якості респондентів студентів різних спеціальностей, у тому числі, й студентів, які навчаються бізнесу та підприємництву. Аналіз даних регіонального ринку праці м. Харкова показав, що молоді фахівці з інженерних та комп'ютерних наук є найбільш затребуваними. Молоді підприємці на ринку праці мають рівень 4,3 бали за 10-бальною шкалою, тобто відмічається досить низька підприємницька активність випускників університетів.

Регулювання попиту на робочу силу потребує проведення аналізу факторів, які впливають на нього. Збільшення попиту може бути досягнуто шляхом стимулювання через створення нових постійних або тимчасових робочих місць, розвиток інноваційного підприємництва, прямих інвестицій у створення та оновлення робочих місць.

Для підвищення рівня інноваційної культури необхідно підвищувати кваліфікацію усім учасникам інноваційної діяльності або тим, хто безпосередньо залучений до її підтримки і регулювання. Системної роботи з навчання потребують держслужбовці, представники малого бізнесу, освітяни і науковці, у сферах діяльності яких з'являються креативні розробники нових технологій і продуктів. Серед студентів старших курсів університетів регіону потрібно поширювати знання, що пов'язані з сучасними методами активізації мислення (creating thinking), результатами науково-дослідної діяльності і можливостями комерціалізації таких результатів.

Проведені дослідження Світового банку показали, що одним із ключових факторів створення інноваційних економік країн стає наявність національних кадрів консультантів з інноваційного бізнесу. Для цього необхідні якісні навчальні програми і матеріали, підготовка викладачів і бізнес-консультантів, в тому числі, на базі ВНЗ.

Для створення навчального плану, який буде відповідати певним викликам ринку праці та формувати розвиток підприємницької складової необхідно впровадити постійний механізм моніторингу та оцінки інноваційних елементів освітнього процесу.

Для того, щоб почати розробку заходів щодо підвищення підприємницької компетентності технічних фахівців підприємствам потрібно, по-перше, визначити, які компетенції повинні мати пріоритет. Результатом такого дослідження став набір найбільш важливих компетенцій, серед яких: етичні зобов'язання, дослідницькі навички, перспективи ведення самостійної підприємницької діяльності, ефективні кросс-культурні комунікації.

На практиці деякі підприємницькі структури використовують тільки основний набір компетенції, в той час, як інші розробляють спеціальну групу компетенцій для певних категорій. Такий підхід дозволяє класифікувати і розподілити повноваження за групами:

– простий, з єдиним списком показників поведінки, стандартів знань і навичок;
– детальний, що складається з декількох рівнів, кількість яких визначається цілями визначеної моделі компетенцій;

– порогові компетенції, що включають знання і поведінку, які необхідні для продуктивного виконання робіт і завдань;
– диференціальні компетенції, що базуються на певних знаннях і моделях поведінки, які відповідають кращим кадрам.

Для підвищення рівня підготовки інноваційних підприємців варто використовувати принцип проектування еталонної моделі. Цей принцип базується на поєднанні якісних та кількісних методів соціологічного аналізу. Якісні методи передбачають особисті інтерв'ю, роботу з фокус-групами та міні-групами. Кількісний метод здійснюється у формі анкетування респондентів.

Вимоги до освітніх стандартів мають бути сформовані за чітким переліком компетенцій, враховуючи ситуацію на ринку праці України. Порівнявши список необхідних компетенцій для фахівця в конкретній предметній області (модель фахівця) зі списком запланованих компетенцій випускника в рамках тієї ж предметної області (моделі випускника), університети матимуть можливість для підготовки фахівців, які відповідатимуть вимогам ринку праці, і, як наслідок, будуть більш гнучкими до викликів зовнішнього середовища.

Для відповідності потребам економіки, яка заснована на знаннях, важливо розуміти, що міжнародне співробітництво буде ґрунтуватися на створенні ефективної мережі університетів, науково-дослідних інститутів, наукових і технологічних парків, інноваційних центрів, кластерів технологічно-орієнтованих організацій.

Для того, щоб успішно вирішувати проблеми в динамічному зовнішньому середовищі, необхідно, поряд з іншими активними навичками, зосередити увагу на розробці таких навичок, як: вміння самостійно приймати рішення, здатність до ризику, розвитку підприємницьких здібностей, внутрішнього контролю, довіри, творчих навичок особистості. Це пов'язано з необхідністю пошуку нових ідей та розробки творчих і підприємницьких навичок в поточній економічній ситуації. Підприємницьку активність необхідно ефективно розвивати протягом усього життя. Університети можуть забезпечити це в процесі інтерактивного навчання, спираючись на практичну бізнесову складову.

Водночас, дуже важливо зрозуміти, що розвиток професійних навичок ніколи не може бути завершений через складність соціальних відносин. Робота з соціальною компетентністю передбачає відповідь на такі питання:
– Що відрізняє мене від інших?
– Які мої слабкі сторони і переваги?
– Як можна покращити мою комунікативну складову?

Пошук відповідей на ці та інші питання сприяє підвищенню ефективності командної роботи, виконанню творчих проектних завдань, результати яких будуть базуватися на успішній комунікації.

Варто зазначити, що однією із складових успіху в такій ситуації стає інтернаціоналізація освіти. Вона дозволяє разом з професійною компетенцією також формувати соціальні навички. Впровадження міжнародних програм стає найбільш ефективним при фокусуванні на розвиток певних компетенцій. Так, наприклад, міжнародний конкурс бізнес-планів сприяє розвитку підприємницької складової, включаючи і пошук потенційних інвесторів. Особливістю такої співпраці є пошук області, яка може представляти спільний інтерес, як для університетів, так і для бізнес спільноти.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, розробка інноваційних форм навчання дозволяє підвищити якість освіти, підтримувати і розвивати співробітництво для формування її внутрішньої, культурної та економічної політики.

Економіка, що заснована на знаннях, вимагає змін у всіх сферах соціального, економічного, політичного і наукового життя України. Водночас, важливо пам'ятати, що засноване на знаннях суспільство, впливає на зміст процесів глобалізації та ситуацію в сучасному світі. Такий підхід поєднує економічну і освітянську складові, і дозволяє обирати траєкторію навчання, яка повинна стати запорукою успішного майбутнього.

У ході проведеного дослідження були виявлені основні фактори, що впливають на ефективність і обмеження співробітництва університет-бізнес. Однією із важливих рекомендацій є необхідність критично переглянути навчальні програми підготовки фахівців. Соціальна стійкість навчальної програми визначає цінність знань. Контроль якості компетентності важливо проводити для оцінки набутого підприємницького потенціалу, формування кадрового резерву та необхідних потенційних напрямків знань, які варто покращувати.

Важливе поєднання досліджень, навчання і практики управління людськими ресурсами. Такий підхід дозволить розмістити людську компоненту в авангарді підготовки та розвитку фахівців для забезпечення провідних адаптивних змін.

Крім того, важливо навчати та більш активно залучати представників бізнес-спільноти до використання інноваційних методів управління для проведення спільних університетських досліджень і трансферу технологій. Особливу увагу варто приділяти розвитку відносин і взаємодії з потенційними партнерами, цільовими групами, більш активно долучатися до кола Європейської спільноти.

Проведене дослідження виявило відсутність достатніх компетенцій представників бізнесу в створенні відповідних мереж та пошуку додаткових можливостей від співпраці з університетами. Саме тому потребують актуалізації програми з підтримки та розвитку «підприємницького таланту», підготовки місцевих чиновників і бізнесу, питання співпраці з університетами, створення тренінг-програм з інноваційного підприємництва.

Позитивний досвід, сформований в ході реалізації проекту TEMPUS 544202-TEMPUS-1-2013-1-AT-TEMPUS-JPHES (BUSEEG-RU-UA) «Набуття професійних і підприємницьких навичок через освіту та консультування», дозволить значно збільшити ефективність навчання та підвищити якість програм підготовки фахівців до рівня вимог міжнародних стандартів ринку праці. Виконання цього проекту демонструє вирішальну роль розвитку інноваційної складової, трансверсальних знань та підприємницької активності студентів для подальшого розвитку регіональної екосистеми.

Європейський досвід свідчить про те, що інституційне забезпечення майбутнього знаходиться в площині посилення співпраці університет-бізнес та ефективного формування підприємницького духу.

Література

1. *Paqué Karl-Heinz. Full employment: The new German job miracle / K. H. Paqué. – Carl Hanser Verlag. – Munich. – 2012. – 340 p.*
2. *Savchenko O. A proactive approach in the formation of innovation activity of SMEs / O. Savchenko, R. Poberezhnyi // [Eds. L. Tampieri, M. Bianchi, M. Baseska, S. Ngo Mai, J. Verges] // Beyond the Horizon of Tempus Projects. Theory and practice of project management, Il Ponte Vecchio ed., Cesena. – 2014. – 456 p. – Pp. 379–390.*
3. *Ardichvili A. Can there be a domain-specific knowledge base in HRD? Reflections on the Lille symposium / A. Ardichvili // Human Resource Development International. – 2008. – No. 11. – Pp. 539–544.*
4. *Bierema, L. L. Workplace-focused learning: Perspective on continuing professional education and human resource development / L. L. Bierema, M. Eraut // Advances in Developing Human Resources. – 2004. – No. 6 (1). – Pp. 52–68.*
5. *Iles, P. Complexity, HRD and organisation development: Towards a viable systems approach to learning, development and change / [P. Iles, M. Yolles; Ed. M. Lee] // HRD in a complex world, studies in human resource development. – 2003. – Oxford, UK: Routledge. – Vol. 54. – Pp. 25–41.*
6. *Lee M. The complex roots of human resource development / [M. Lee; Eds. C. H. J. Gilson, I. Grugulis, H. Willmott] // CRM conference on critique and inclusively: Opening the agenda. – 2003. – Lancaster, UK. – Pp. 1–20.*

7. McLean G. N. HRD: A three-legged stool, an octopus, or a centipede? / G. N. McLean // Human Resource Development International. – 1998. – No. 1. – Pp. 375–377.
8. Prahalad C. The core competence of the corporation / C. Prahalad, G. Hamel // Harvard Business Review, 1990. – Pp. 79–91.
9. Swanson R. A. Economic foundation of human resource development: Advancing the theory and practice of the discipline / R. A. Swanson // Advances in Developing Human Resources. – 2008. – No. 10. – Pp. 763–769.
10. Lawler E. E. From job-based to competency-based organizations/ E. E. Lawler // Journal of Organizational Behavior. – 1994. – No. 15. – Pp. 3–15.
11. Schippmann J. S. The practice of competency modeling / [J. S. Schippmann, R. A. Ash, M. Battista, L. Carr, L. D. Eyde at al.] // Personnel Psychology. – 2000. – No. 53. – Pp. 703–740.
12. Savchenko O. I. Activization of business activities through the development of competence-based approach / O. I. Savchenko, R. O. Nesterenko // Social and labor relations: Theory and Practice. – Kyiv National Economic University named after V. Hetman. – 2014. – No. 1 (209). – Pp. 74–79.

References

1. Paqué, Karl-Heinz (2012), Full employment: The new German job miracle, Carl Hanser Verlag, Munich, 340 p.
2. Savchenko, O., Poberezhnyi, R. (2014), «A proactive approach in the formation of innovation activity of SMEs». Eds. L. Tampieri, M. Bianchi, M. Baseska, S. Ngo Mai, J. Verges, Beyond the horizon of Tempus projects, Theory and practice of project management, Il Ponte Vecchio ed., Cesena, 456 p.
3. Ardichvili, A. (2008), «Can there be a domain-specific knowledge base in HRD? Reflections on the Lille symposium», Human Resource Development International, No. 11, pp. 539–544 (doi:10.1080/13678860802417684).
4. Bierema, L. L., & Eraut, M. (2004), «Workplace-focused learning: Perspective on continuing professional education and human resource development», Advances in Developing Human Resources, No. 6 (1), pp. 52–68 (doi:10.1177/1523422303260859).
5. Iles, P., & Yolles, M. (2003), «Complexity, HRD and organization development: Towards a viable systems approach to learning, development and change». Ed. M. Lee. HRD in a complex world, studies in human resource development, Oxford, UK: Routledge, Vol. 54, pp. 25–41.
6. Lee, M. (2003), «The complex roots of human resource development». Eds. C. H. J. Gilson, I. Grugulis, & H. Willmott. CRM conference on critique and inclusively: Opening the agenda, Lancaster, UK, pp. 1–20.
7. McLean, G. N. (1998), «HRD: A three-legged stool, an octopus, or a centipede?», Human Resource Development International, No. 1, pp. 375–377 (doi:10.1080/13678869800000048).
8. Prahalad, C. K., & Hamel, G. (1990), The core competence of the corporation, Harvard Business Review, pp. 79–91.
9. Swanson, R. A. (2008), «Economic foundation of human resource development: Advancing the theory and practice of the discipline», Advances in Developing Human Resources, No. 10, pp. 763–769 (doi:10.1177/1523422308324425).
10. Lawler, E. E. (1994), «From job-based to competency-based organizations», Journal of Organizational Behavior, No. 15, pp. 3–15.
11. Schippmann, J. S., Ash, R. A., Battista, M., Carr, L., Eyde at al. (2000), «The practice of competency modeling», Personnel Psychology, No. 53, pp. 703–740.
12. Savchenko, O. I., Nesterenko, R. O. (2014), «Activization of business activities through the development of competence-based approach», Social and labor relations: Theory and Practice, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, No. 1 (209), pp. 74–79.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015.

УДК 338.48

Альона Володимирівна СОЛОВ'ЯНЧИК
аспірант кафедри економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, e-mail: aljona_solo@ukr.net

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Солов'янчик, А. В. Сучасні підходи до визначення конкурентоспроможності туристичних підприємств / Альона Володимирівна Солов'янчик // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 161–169.

Анотація. *У статті досліджено конкурентоспроможність індустрії туризму в розрізі галузі та окремо підприємств ринку туристичних послуг, виділено специфічні ознаки ринку. Узагальнено категорійно-понятійний апарат, обґрунтовано необхідність виділення конкурентоспроможності галузі, підприємства та продукту, представлена їх залежність. Вдосконалено визначення сутності поняття «конкурентоспроможність туристичної галузі» залежно від об'єкта дослідження. Розглянуто методичний інструментарій оцінки рівня конкурентоспроможності та упорядковано основні підходи до визначення конкурентоспроможності підприємств ринку туристичних послуг.*

Ключові слова: *конкурентоспроможність туристичного підприємства; конкурентоспроможність туристичного продукту; оцінка конкурентоспроможності; ринок туристичних послуг.*

Алена Владимировна СОЛОВЬЯНЧИК
аспирант кафедры экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, e-mail:aljona_solo@ukr.net

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Соловьянчик, А. В. Современные подходы к определению конкурентоспособности туристических предприятий / Алена Владимировна Соловьянчик // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 161–169.

Аннотация. *В статье исследованы вопросы конкурентоспособности индустрии туризма в разрезе отрасли и отдельно предприятий рынка туристических услуг, определены специфические особенности рынка. Представлен обзор категорий и понятий по теме, обоснована необходимость отдельно выделять конкурентоспособность отрасли, предприятия и продукта, представлена их зависимость между собой. Усовершенствовано определение сущности понятия «конкурентоспособность туристической отрясли» в зависимости от объекта исследования. Рассмотрен методический инструментарий оценки уровня конкурентоспособности и обобщены основные подходы к определению конкурентоспособности предприятий рынка туристических услуг.*

Ключевые слова: *конкурентоспособность туристического предприятия; конкурентоспособность туристического продукта; оценка конкурентоспособности; рынок туристических услуг.*

Alyona SOLOVIANCHYK
postgraduate student, Enterprise Economics Department, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, e-mail: aljona_solo@ukr.net

MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE COMPETITIVENESS OF TOURISM ENTERPRISES

Solovianchyk, A. (2015), Modern approaches to determining the competitiveness of tourism enterprises. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Pidkhody do vyznachennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv rynku turystychnykh poslug; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 161–169.

© СОЛОВ'ЯНЧИК А.В., 2015

Abstract. *The article describes the competitiveness of the industry of the tourism as a branch in general and separately as an enterprise of the tourism services market. The specific features of the market are marked. An overview of categories and concepts on the subject is presented, the need of the marking difference between the competitiveness of the branch, enterprise and product and their interdependence are proved. The definition of the concept of the competitiveness of the tourism branch depending on object of research is improved. Methodical tools of an assessment of level of the competitiveness are examined and the main approaches to the definition of the competitiveness of enterprises of the market of the tourism services are ordered.*

Keywords: *competitiveness of tourism enterprise; competitiveness of the tourism product; assessment of competitiveness; the market of tourist services.*

JEL classification: L1, L83

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі становлення економіки конкуренція стає невід'ємною умовою ефективного розвитку будь-якого ринку. Конкуруючи між собою, підприємства шукають нові шляхи задоволення потреб споживачів, при цьому намагаючись оптимально використати наявні ресурси. Ринок туристичних послуг вирізняється особливо високим рівнем конкуренції. З однієї сторони, конкурують між собою підприємства, а, з іншої, уся туристична галузь загалом на міжнародному ринку. Розглядаючи питання конкурентоспроможності, важливо чітко визначати об'єкт дослідження. Більшість науковців наголошують на високому потенціалі туристичної галузі, як у світі, так і в Україні. В сучасних кризових умовах необхідно робити акцент саме на перспективні галузі, тому дослідження конкурентоспроможності ринку туристичних послуг стає особливо актуальним. Визначення рівня конкурентоспроможності є одним з етапів процесу формування високої конкурентної позиції підприємства. У статті розглянуто основні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності для підприємств ринку туристичних послуг, враховуючи специфіку цього ринку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми міжнародного туризму, питання міжнародної торгівлі туристичними послугами є предметом дослідження низки науковців, зокрема, можна виділити Б. Баласса, Р. Вернона, П. Кругмана, С. Ліндерта, Х. Ліснера, Б. Оліна, Д. Рікардо, А. Сміта, Е. Хекшера, Ю. Аванесова, А. Александрову, В. Бабарицьку, Н. Ващенко, А. Виноградську, В. Гуляєва, А. Добровольську, Г. Долматова, В. Євдокименка, Є. Єгорова, Р. Заблоцьку, Н. Кабушкіна, В. Квартальнова, А. Мазаракі, Н. Моісеєву, Н. Никифорову, Б. Осадіна, І. Ополченова, Г. Папіряна, В. Сапрунову, В. Сеніна, В. Федорченка, В. Фомічева, А. Чудновського, В. Шмагіну та ін. Методичні аспекти забезпечення конкурентоспроможності туризму та визначення конкурентних позицій туристичних підприємств висвітлюють у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Александров, М. Біржаков, М. Жуков, В. Квартальнов, Т. Ткаченко, М. Біль, М. Бойко, В. Гавран А. Гранберг, О. Гринькевич, В. Безугла, Л. Черчик, О. Азарян, Л. Балабанова, І. Бочан, О. Виноградова, С. Гаврилюк, А. Дурович, Ф. Поклонський, В. Полюга, О. Сидорова, Т. Ткаченко, Н. Цопа, Л. Шульгіна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання дослідження конкурентоспроможності як явища, методологія визначення рівня конкурентоспроможності достатньо досліджені серед науковців, проте недостатньо розкритий понятійно-категорійний апарат, більшість визначають конкурентоспроможність туристичного підприємства та туристичного продукту, використовуючи загальні підходи. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити сутність та складові конкурентоспроможності туристичного ринку. Також потребують подальшого опрацювання методологічні питання, адже відсутня єдина комплексна методика для оцінки рівня конкурентоспроможності. Це зумовлено тим, що при дослідженнях вчені зосереджують увагу або на окремому аспекті галузі або виключно на туристичному продукті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наукових підходів щодо визначення категорії «конкурентоспроможність», виділення особливостей туристичної галузі, розкрити зміст конкурентоспроможності ринку туристичних послуг, розгляд мікро- та макро-

рівнів цього ринку, узагальнення та упорядкування основних підходів до визначення конкурентоспроможності підприємств на ринку туристичних послуг залежно від об'єкту дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі стабільного та ефективного функціонування кожного підприємства лежить конкурентна стратегія, яка забезпечує здобуття стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Тому процес оцінювання конкурентної позиції підприємства на ринку є обов'язковим та необхідним етапом стратегічного управління. Проаналізувавши підходи до тлумачення сутності категорії «конкурентоспроможність», можемо узагальнити декілька напрямків визначення конкурентоспроможності підприємства:

– конкурентоспроможність – це здатність підприємства адаптуватися до змін в умовах мінливого конкурентного середовища; розвиватися в умовах конкурентної боротьби; протистояти конкурентам та забезпечувати високий рівень конкурентних переваг; пропонувати споживачам товари та послуги, що матимуть більш високу цінність для них, ніж альтернативні товари та послуги конкурентів;
– конкурентоспроможність – це комплексна характеристика діяльності підприємства, що містить більш ефективне використання ресурсів порівняно з конкурентами та задоволення потреб клієнтів кращим за конкурентів способом;
– конкурентоспроможність – це спроможність підприємства ефективно здійснювати господарську діяльність в умовах конкурентного ринку при цьому максимізуючи прибуток; раціонально розпоряджатися власними та позиковими ресурсами в умовах ринку.

Отже, можна стверджувати про комплексність конкурентоспроможності як категорії, яка має низку специфічних ознак. Перш за все, конкурентоспроможність можна визначати лише відносно об'єкта порівняння, зазвичай обирають потенційного конкурента. По-друге, конкурентоспроможність підприємства – це результат діяльності на певний період часу, який може змінитися з часом, тому це змінна категорія. Конкурентоспроможність має релевантний (змінний) характер, тобто визначається відносно конкурента в певних умовах зовнішнього середовища. Адресний характер конкурентоспроможності проявляється в тому, що діяльність підприємства спрямована на задоволення потреб конкретних споживачів, і конкурентними можна розглядати підприємства в межах одного споживчого ринку.

Розглядаючи зміст конкурентоспроможності підприємств ринку туристичних послуг, необхідно враховувати специфіку цієї сфери. На відміну від товарних ринків, основним предметом обміну на туристичному ринку є послуги, тому ринок має низку специфічних ознак [1; 2; 3]:

– основним предметом купівлі-продажу є туристичні послуги, які мають нематеріальний характер та високу замінність складу та асортименту, їх не можна зберігати, вартість послуг важко зафіксувати, адже вона залежить від низки факторів;
– якість туристичного продукту повністю залежить від виконавця;
– при реалізації туристського продукту є розрив в часі між придбанням продукту та його споживанням;
– на ринку туристичних послуг є територіальна роз'єднаність між споживачем і виробником (виконавцем) послуг, важливим є налагодження надійного партнерства між туристичними операторами різних країн;
– на туристський попит впливають сезонні коливання і нерівномірність туристського потоку;
– ринок туристичних послуг включає не тільки покупця та продавця, але й багато посередників, які допомагають створити та реалізувати туристичний продукт.

На туристичному ринку конкурентоспроможність розглядають на двох рівнях: мікрорівень – конкурентоспроможність туристичної галузі, та макрорівень – конкурентоспроможність туристичного підприємства та туристичного продукту. В табл. 1 узагальнено основні погляди до визначення сутності конкурентоспроможності туристичної сфери.

Таблиця 1

Визначення змісту понять конкурентоспроможності галузі, підприємства та продукту на ринку туристичних послуг (узагальнено та складено автором за матеріалами [1; 4; 5])

Автор	Тлумачення
Конкурентоспроможність туристичної галузі	
Ю. В. Мігущенко	Під «конкурентоспроможністю туристичної галузі» розуміють здатність підприємств, які задіяні в процесі створення та реалізації туристичних послуг, протистояти у динамічних змінах конкуренції на внутрішньому та міжнародному ринках при ефективному використанні ендогенних конкурентних переваг свого внутрішнього середовища та екзогенного впливу з метою максимального задоволення потреб споживачів туристичних продуктів (послуг) та одержання прибутку.
З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська	Конкурентоспроможність туристичної галузі визначається вигідним географічним і геополітичним положенням, природно-кліматичними умовами, сукупністю туристично-рекреаційних і культурно-історичних ресурсів та рівнем ефективності їх використання, ступенем розвитку туристичної та фізичної інфраструктури, екологічної безпеки, раціональності регуляторної політики держави.
Я. А. Жаліло	Конкурентоспроможність туристичної галузі не можна розглядати як однозначну категорію, оскільки вона не конкурує на національному рівні з іншими галузями. Конкурують між собою на регіональному, національному та міжнародному ринках окремі підприємства туристичної сфери.
О. П. Савіцька, Н. В. Савіцька	Конкурентоспроможність туристичної галузі визначається наявністю в неї економічних, організаційних та технічних умов для формування виробництва та збуту туристичного продукту високої якості, що задовольняє потреби певної групи споживачів.
Конкурентоспроможність підприємства ринку туристичних послуг	
О. П. Савіцька, Н. В. Савіцька	Конкурентоспроможність підприємства ринку туристичних послуг – це їх здатність ефективно використовувати власний потенціал, спрямований на успішний комерційний результат з дотриманням умов збалансованого розвитку територій.
С. П. Гаврилюк	Конкурентоспроможність підприємств – суб’єктів туристичної діяльності є узагальненою характеристикою їх стійкості, що зумовлена ефективністю використання наявного ресурсногопотенціалу, здатністю надавати привабливі за ціновими і нецiновими характеристиками туристичні послуги, можливістю адаптуватися до змін динамічного конкурентного середовища.
І. О. Сидоренко	Конкурентоспроможність підприємства ринку туристичних послуг визначається на основі рівня іміджу, що формується за допомогою системи цінностей для трьох суспільних груп: власників туристичного підприємства, споживачів, персоналу.
Конкурентоспроможність туристичного продукту	
О. П. Савіцька, Н. В. Савіцька	Конкурентоспроможність послуги – це узагальнена і водночас відносна характеристика туристичної послуги, яка відображає його вихідні відмінності від турпослуг конкурента за ступенем задоволення, потрібності та рівнем затрат на її задоволення.
С. В. Куніцин	Конкурентоспроможність туристичного продукту, який пропонується споживачеві певним учасником (або групою учасників) ринку, стає відбиттям наявності відносних переваг цього продукту над іншими доступними альтернативами задоволення потреб у проведенні дозвілля та відпочинку, рекреації й оздоровлення.
М. І. Книш	Конкурентоспроможність продукту – це ступінь привабливості продукту для покупця, який здійснює реальну купівлю.

Підсумовуючи, можемо сказати, що конкурентоспроможність туристичної сфери має ланцюжкову залежність та складає сукупність конкурентоспроможності всіх підприємств, що створюють та допомагають реалізувати туристичні послуги і безпосередньо з конкурентоспроможності самого туристичного продукту. Тому можемо запропонувати логічно-структурну схему забезпечення конкурентоспроможності ринку туристичних послуг (рис. 1).

У 2007 р. Всесвітній економічний форум розпочав розраховувати Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (ІКПТ) або його ще називають рейтинг конкурентоспроможності в сфері подорожей і туризму (TTCI). Індекс конкурентоспроможності складається з трьох субіндексів: законодавче регулювання у сфері подорожей та туризму; бізнес-середовище та інфраструктура у сфері подорожей та туризму; людські, культурні та природні ресурси кожної країни у сфері подорожей та туризму. Вони містять 14 груп підіндексів:

Група А. Нормативно-правове регулювання сфери подорожей та туризму:
1. Державне регулювання у сфері туризму.
2. Екологічна стійкість.
3. Рівень безпеки.
4. Якість охорони здоров'я і гігієни.
5. Пріоритетність розвитку туризму.

Група Б. Бізнес-середовище та інфраструктура у сфері подорожей та туризму:
6. Інфраструктура авіатранспорту.
7. Інфраструктура наземного транспорту.
8. Туристична інфраструктура.
9. Інформаційна та телекомунікаційна інфраструктура.
10. Цінова конкурентоспроможність.

Група В. Людські, культурні та природні ресурси в сфері подорожей та туризму:
11. Людські ресурси.
12. Сприйняття туризму в країні.
13. Природні ресурси.
14. Культурні ресурси.

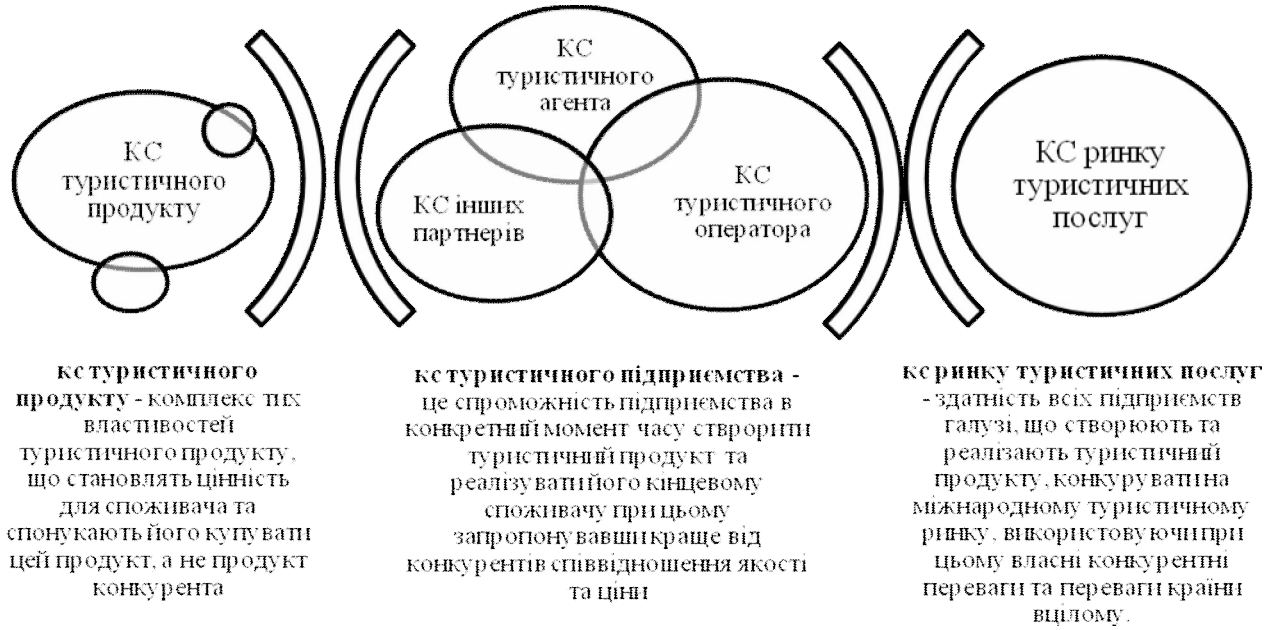

Рис. 1. Зміст та сутність конкурентоспроможності ринку туристичних послуг (розроблено автором за даними [1; 4; 5])

Індекс конкурентоспроможності об'єднують 75 факторів, які характеризують різновекторні сторони розвитку сфери туризму, їх отримують у результаті експертної оцінки й ранжування шляхом присвоєння кожному показнику балів від 1 до 7 [6]. Більшість показників, що входять до методики розрахунку індексу конкурентоспроможності, визначаються на основі експертних оцінок або є статистичними показниками, розрахованими в кожній країні за національними методиками.

На вітчизняному ринку туризму популярною є комплексна методика, запропонована Інститутом стратегічних досліджень НАН України. Вчені пропонують розраховувати індекс туристичної конкурентоспроможності України за двома групами показників, які оцінюють конкурентні переваги і конкурентні недоліки. До ключових показників конкурентних переваг України належать: необхідність візи для туристів, витрати держави з бюджету на розвиток туризму, кількість авіаліній, що діють в країні, залізнична інфраструктура, рівень роздрібних цін на бензин, туристична відкритість, кількість банкоматів, які приймають VIZA на 1 млн. населення та інші, тобто це всі показники, що сприяють підвищенню привабливості країни для туристів. На противагу ним є показники конкурентних недоліків: міжнародна

авіатранспортна мережа, інфраструктура доріг, національні транспортні мережі, готельна інфраструктура, ставлення до туристів та рівень безпеки в країні, культурна та історична спадщина, зусилля з боку держави щодо зменшення ризику пандемій, турбота бізнесу про навколишнє середовище, захищені на національному рівні території тощо.

Для розрахунку порівняльних переваг окремих країн часто застосовують індексні методи. Поширеним є використання індексу виявленої порівняльної переваги Х. Ліснера та Б. Баласси, який представляє собою співвідношення частки експорту конкретного секторупевної країни, взятої для аналізу, до частки експорту того ж сектору групи інших взятих для аналізу країн.

$$B_j^i = \frac{X_j^i / X_n^i}{X_j^{ref} / X_n^{ref}}, \quad (1)$$

де X_j^i – обсяг експорту товарів j-го сектору i-ої країни; X_n^i – загальний обсяг експорту i-ої країни; X_j^{ref} – обсяг експорту товарів j-го сектору аналізованих країн (ref); X_n^{ref} – загальний обсяг експорту аналізованих країн (ref); j = $\overline{1, \dots, n}$ – аналізована кількість країн; i = $\overline{1, \dots, n}$ – кількість секторів економіки.

Порівняння показників зовнішньої торгівлі туристичними послугами України з іншими країнами ускладнюється відмінностями статистичного обліку, що обумовлює неможливість використання стандартного індексу Баласси. Тому доцільнішим є методичний підхід до розрахунку індексу виявленої порівняльної переваги французького Дослідницького центру прогнозування і міжнародної інформації, використовуваний сектором ринкового аналізу Міжнародного торгового центру ЮНКТАД/ВТО [5].

$$RCA = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[\left(X_{ij}^t - M_{ij}^t\right) - \left(X_j^t - M_j^t\right) \times \frac{\left(X_{ij}^t + M_{ij}^t\right)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2)$$

де X_{ij}^t – обсяг експорту послуг j-го сектору i-ої країни до групи аналізованих країн; M_{ij}^t – обсяг імпорту послуг j-го сектору i-ої країни з групи аналізованих країн; X_j^t – загальний обсяг експорту i-ої країни до групи аналізованих країн; M_{ij}^t – загальний обсяг імпорту i-ої країни з групи аналізованих країн.

Наступним етапом аналізу конкурентоспроможності туристичного ринку є визначення конкурентоспроможності окремих підприємств. Конкурентоспроможність туристичних підприємств забезпечується наявністю певних конкурентних переваг, які можуть бути пов’язані або з вищою якістю туристичних послуг, або з нижчими цінами на них, що узгоджується з прийнятою на підприємстві ринковою стратегією [4]. Тому найбільш доцільним при дослідженні конкурентоспроможності туристичних підприємств є використання матричних методів, які наочно ілюструють переваги кожного окремого підприємства на фоні інших конкурентів. Найпопулярнішими є матриця Бостонської консалтингової групи (БКГ), яка передбачає використання як базових індикаторів конкурентоспроможності таких показників: співвідношення часток ринку, що припадають на певний вид продукції виробника та його основного конкурента, темпи зростання обсягів попиту на продукт виробника; модифікація матриці БКГ – матриця «Дженерал Електрик – Мак-Кінзі», в якій у якості параметрів замість зростання попиту та відносної частки ринку використано привабливість стратегічної зони господарювання та майбутній конкурентний статус підприємства; для дослідження факторів оточуючого конкурентного середовища та визначення подальшої конкурентної стратегії застосовують SWOT-аналіз, PEST-аналіз, модель «5 конкурентних сил» за Портером.

В науці також зустрічаються й інші методики оцінки конкурентоспроможності на рівні підприємства: бази порівняльних переваг, рівноваги фірм і галузі; структурно-функціональні; «профілів» і якості; матричні; теорії ефективної конкуренції; семантичного позиціонування та інші. В. Гончаров та О. Ларін [7] систематизували існуючі методики оцінки на такі групи: матричні; за ринковою часткою; основані на теорії фірми і галузі; основані на теорії якості товару, зокрема, на теорії маркетингу; засновані на аналізі порівняльних переваг.

Для комплексної оцінки конкурентоспроможності доцільно використовувати індексні методи, які дають можливість врахувати вплив різних параметрів, що особливо важливо для ринку туристичних послуг. Прикладами таких методик є параметричний метод, запропонований С. П. Гаврилюк. Для розрахунку рівня конкурентоспроможності варто визначити підприємства-конкуренти за ознакою ідентичності їх типу, асортименту туристичних продуктів, що пропонуються, та належності до єдиного регіонального ринку; зібрати інформацію, розрахувати одиничні параметри конкурентоспроможності, обчислити параметричні індекси на основі співставлення показників підприємства з найкращими в досліджуваній сукупності; розрахувати груповий параметричний індекс та узагальнюючий рівень конкурентоспроможності за формулою [8; 9]:

$$Ккп=Оп + Кп+Еп+Фп, \quad (3)$$

де Ккп – узагальнюючий рівень конкурентоспроможності підприємства; Оп – відносний показник оцінки конкурентоспроможності обслуговування; Кп – відносний показник конкурентоспроможності туристичного продукту; Еп – відносний показник ефективності туристичної діяльності; Фп – відносний показник оцінки фінансового стану підприємства.

Заслуговує уваги й формула розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності туристичного підприємства, запропонована О. О. Градіоновою [10]:

$$IK^r = \sum_{i=1}^{8} c_i \sum_{j=1}^{n} (c_{ij} a_{ij}) + \sum_{i=9}^{11} c_i \sum_{j=1}^{n} (c_{ij} a_{ij}^r), \quad (4)$$

де c_j – вага групового показника конкурентоспроможності туристичного підприємства; c_{ij} – вага одиничного показника конкурентоспроможності туристичного підприємства; a_{ij} – одиничний показник конкурентоспроможності туристичного підприємства; n – кількість одиничних показників у групі; a_{ij}^r – одиничний показник методу оцінки конкурентоспроможності туристичного підприємства з використанням рефлексивного підходу.

На загальний рівень конкурентоспроможності підприємства безумовно впливає конкурентоспроможність товару, який воно пропонує. Як свідчить практика, більшість туристичних підприємств зосереджують свою увагу на параметрах туристичного продукту і потім для оцінки конкурентоспроможності зіставляють між собою деякі інтегральні характеристики такої оцінки для різних конкуруючих туристичних продуктів (послуг). Нерідко ця оцінка охоплює лише показники якості, і тоді оцінка конкурентоспроможності підмінюється порівняльною характеристикою якості конкуруючих аналогів [1]. Тому оцінюючи конкурентоспроможність туристичного продукту доцільно використовувати індексні методи, побудову профілю об’єкта та методи еталонного порівняння.

На рис. 2 узагальнено основні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємств на ринку туристичних послуг.

макрорівень (порівняння конкурентних переваг однієї країни з іншими країнами

- ІКПТ (TTCI);
- Індекс туристичної конкурентоспроможності;
- Індекс виявленої порівняльної переваги Х. Ліснера та Б. Баласси;
- Індекс виявленої порівняльної переваги французького Дослідницького центру;
- та інші.

мікрорівень (охоплює конкурентоспроможність окремого підприємства в конкурентному середовищі туристичної галузі та окремі конкурентні переваги, що забезпечуються туристичним продуктом.

- графічні (побудова профілю об’єкта, метод набору конкурентоспроможних елементів, 5 конкурентних сил за Портером, конкурентна карта ринку);
- матричні (БКГ, Мак-Кінзі, SWOT-аналіз, PEST-аналіз);
- індексні / параметричні (інтегральні та одиничні показники конкурентоспроможності за різними параметрами).

Рис. 2. Основні методи оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств ринку туристичних послуг (узагальнено автором за даними [4, с.159; 5 с.8–11; 7])

Висновки і перспективи подальших розробок. Ринок туристичних послуг має низку специфічних ознак, які відрізняють його від товарного ринку, та впливають на особливості визначення конкурентоспроможності. При дослідженні туристичного ринку важливо розрізняти мікро- та макро- рівні, адже залежно від цього застосовують різні методи оцінки рівня конкурентоспроможності. Загалом конкурентоспроможність туристичної сфери формується за рахунок конкурентоспроможності окремого підприємства ринку туристичних послуг та самого туристичного продукти, всі три ланки є взаємопов'язаними та не можуть існувати одна без одної. Розглянувши різні підходи науковців до оцінки конкурентоспроможності, визначаємо, що найбільш популярним залишаються комплексні індексні методи з використанням експертної оцінки, за допомогою якої виставляються бальні оцінки за кожним оцінним показником та порівнюються зі значенням еталонного, а також складаються матриці оцінних показників, що дають наочне представлення конкурентної позицію досліджуваного об'єкта. У подальшому вважаємо за необхідне розробити комплексну універсальну модель для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства ринку туристичних послуг.

Література

1. *Сидоренко І. О. Конкурентоспроможність туристичних підприємств в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Сидоренко // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_51.pdf.*
2. *Васильчак С. В. Формування конкурентоспроможності туристичних підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки [Електронний ресурс] / С. В. Васильчак, С. С. Семак // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 3. – С. 61–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvd_2014_3_11.pdf.*
3. *Лютак О. М. Туристичний продукт як основний елемент забезпечення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного кластера [Електронний ресурс] / О. М. Лютак, Д. Л. Романчук // Економічні науки (Сер.: Облік і фінанси). – 2013. – Вип. 10 (2). – С. 141–150. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10 (2)__20.pdf.*
4. *Савіцька О. П. Теоретико-методичні аспекти оцінки конкурентоспроможності суб'єктів туристичної індустрії [Електронний ресурс] / О. П. Савіцька, Н. В. Савіцька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 154–163. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_776_26.pdf.*
5. *Мігущенко Ю. В. Методика оцінки конкурентоспроможності туристичної сфери України [Електронний ресурс] / Ю. В. Мігущенко // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_39.pdf.*
6. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation [Electronic source]. – World Economic Forum. – Access: http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2013.*
7. *Гончаров В. Аналіз існуючих підходів і методів оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства [Електронний ресурс] / В. Гончаров, О. Ларін // Схід. – № 5 (77). – 2006. – Всеукраїнська експертна мережа. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11254.*
8. *Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посіб. / С. П. Гаврилюк. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2006. – 180 с.*
9. *Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств на ринку туристичних послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. П. Гаврилюк. – Київ, 2001. – 20 с.*
10. *Градінарова О. О. Рефлексивне управління конкурентоспроможністю туристичних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. О. Градінарова. – Донецьк, 2009. – 20 с.*

References

1. *Sidorenko, I. O. (2012), «Competitiveness of tourism enterprises in Ukraine» [Konkurento-spromozhnist turystychnykh pidpryiemstv v Ukraini], Economy. Management. Innovations, No. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_51.pdf (ukr)*
2. *Vasylchak, S. V., Semak, S. S. (2014), «The formation of the competitiveness of tourism enterprises in the context of ensuring of the economic security» [Formuvannia konkurentospromozhnosti turystychnykh pidpryiemstv u konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky], Economic bulletin of Donbass, No. 3, pp. 61–64 available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvd_2014_3_11.pdf (ukr)*
3. *Lyutak, O. M., Romanchuk, D. L. (2013), «Tourism product as the main element of competitiveness of tourism and recreation cluster» [Turystychnyi product yak osnovnyi element zabezpechennia konkurentospromozhnosti turystychno-rekreatsiinoho klastera], Economic Sciences (Series Accounting & Finance), Issue 10 (2), pp. 141–150, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ ecnof_2013_10(2)_20.pdf (ukr)*
4. *Savicka, O. P., Savicka, N. V. (2013), «The theoretical-methodological aspects of assessing the competitiveness of the tourism industry» [Teoretyko-metodychni aspekty otsinky konkurentospro-mozhnosti subiektiv turystychnoi industrii], Proceedings of National University «Lviv Polytechnic», Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, No. 776, pp. 154–163, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ VNULPM_2013_776_26.pdf (ukr)*
5. *Migushhenko, J. V. (2013), «Methods of evaluating competitiveness of Ukraine tourism industry» [Metodyka otsinky konkurentospromozhnosti turystychnoi sfery Ukrainy], Economy. Management. Innovations, No. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_39.pdf (ukr)*
6. *«The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation», World Economic Forum, available at: http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2013.*
7. *Goncharov, V., Larin, O. (2006), «Analysis of existing approaches and methods for evaluation the competitiveness of the industrial enterprises» [Analiz isnuiuchykh pidkhodiv i metodiv otsinky konkurentospromozhnosti promyslovoho pidpryiemstva], Shid, Ukrainian expert network, No. 5(77), available at: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/ index.php?ELEMENT_ID=11254 (ukr)*
8. *Gavrylyuk, S. P. (2006), «The competitiveness of enterprises in the tourism business» [Konkurentospromozhnist pidpryiemstv u sferi turystychnoho biznesu], Kyiv, Kyiv National University of Trade and Economics, 180 p. (ukr)*
9. *Gavrylyuk, S. P. (2001), The competitiveness of enterprises in the tourism market: Author's thesis [Konkurentospromozhnist pidpryiemstv na rynku turystychnykh posluh: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk], Kyiv, 20 p. (ukr)*
10. *Gradinarova, O. O. (2009), Reflexive governance competitiveness of tourism enterprises: Author's thesis [Refleksyvne upravlinnia konkurentospromozhnistiu turystychnykh pidpryiemstv: avtoref. dis. … kand. ekon. nauk], Donetsk, 20 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2015.

УДК 330.332

Катерина В'ячеславівна СТЕПАНОВА
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і МЕВ, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, e-mail: katstep2005@mail.ru

В'ячеслав Миколайович СТЕПАНОВ
доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса, e-mail: malushinav@mail.ru

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Степанова, К. В. Формування системно-параметричних моделей інвестиційних процесів / Катерина В'ячеславівна Степанова, В'ячеслав Миколайович Степанов // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук, праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 170–177.

Анотація. *У статті в контексті сучасної соціо-еколого-економічної проблематики висвітлено актуальні питання формування системного образу інвестиційних процесів на основі використання методології параметричної загальної теорії систем. Розпізнавання «образу» інвестиційного процесу розглянуто в контексті його складності і невизначеності.*

Ключові слова: *інвестиційна діяльність; інвестиційний процес; системно-параметрична формалізація розпізнавання образу.*

Екатерина Вячеславовна СТЕПАНОВА
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и МЭО, Международный гуманитарный университет, г. Одесса, e-mail: katstep2005@mail.ru

Вячеслав Николаевич СТЕПАНОВ
доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, г. Одесса, e-mail: malushinav@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Степанова, Е. В. Формирование системно-параметрических моделей инвестиционных процессов / Екатерина Вячеславовна Степанова, Вячеслав Николаевич Степанов // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 170–177.

Аннотация. *В статье в контексте современной социо-эколого-экономической проблематики отражены актуальные вопросы формирования системного образа инвестиционных процессов на основе использования методологии параметрической общей теории систем. Распознавание «образа» инвестиционного процесса рассматрено в контексте его сложности и неопределенности.*

Ключевые слова: *инвестиционная деятельность; инвестиционный процесс; системно-параметрическая формализация распознавания образа.*

Kateryna STEPANOVA
PhD, Associate Professor, Economy and International Economics Relations Department, International Humanitarian University, Odessa; e-mail: katstep2005@mail.ru

© СТЕПАНОВА К.В., СТЕПАНОВ В.М., 2015

Viacheslav STEPANOV
Doctor of Economics, Professor, Chief Researcher, Institute for Market Problems and Economic and Ecological Research, National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa,
e-mail: malushinav@mail.ru

THE FORMATION OF SYSTEM-PARAMETRIC MODELS OF INVESTMENT PROCESSES

Stepanova, K., Stepanov, V. (2015), The formation of system-parametric models of investment processes. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Formuvannia systemno-parametrychnykh modelei investytsiinykh protsesiv; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-Economic Research Bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 170–177.

Abstract. *The actual questions of formation the system «image» of investment processes, based on the use of parametric methodology of general systems theory in the context of contemporary socio-ecological-economic problems are reflected in the article. Recognition of the «image» of investment process is considered in the context of its complexity and uncertainty.*

Keywords: *investment activity; investment process; system-parametric formalization of the «image» recognition.*

JEL classification: B41

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний інвестиційний менеджмент як відносно новий напрямок знань, пов'язаних з вивченням інвестиційних процесів та інвестиційної діяльності, залишається винятково важливим предметом досліджень внаслідок його складності та різноманіття проблем, які постають перед науковцями. Наявність великого комплексу актуальних питань, пов'язаних з вирішенням завдань щодо підвищення інвестиційної привабливості та ефективності інвестиційної діяльності, обумовлює необхідність подальших досліджень в цьому напрямку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. До теперішнього часу накопичено достатньо велику кількість наукових праць за різними аспектами інвестиційного менеджменту, в тому числі, виконаних такими українськими вченими, як: Ю. М. Воробйов і Е. Н. Воробйова [1], С. І. Рассаднікова [2], С. К. Харічков [3], В. М. Степанов [4; 5] та ін.

Однак, в умовах ускладнення сучасних економічних, соціальних та інших процесів актуалізуються питання їх системної формалізації і модельних інтерпретацій в контексті підвищення ефективності керуючих впливів на соціально-економічні та економіко-екологічні процеси. Ця проблема залишається й сьогодні недостатньо розробленою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тому незважаючи на той факт, що як вітчизняними, так і закордонними вченими-економістами приділялась значна увага самому широкому колу питань стосовно інвестиційних процесів, на думку авторів, залишаються невирішеними питання формування методологічних та методичних основ системно-параметричного моделювання складних інвестиційних процесів.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути та проаналізувати окремі теоретико-методологічні та методичні аспекти формування системного «образу» інвестиційних процесів на основі використання методологічних принципів розпізнавання образу складних об'єктів за Р. Акоффом [6] та У. Гренадером [7] і положень параметричної загальної теорії систем за А. І. Уємовим [8].

Відповідно до зазначеної мети у статті розглянуто такі питання:

– методологічні принципи розпізнаванні образу інвестиційного процесу;
– методологічні аспекти формування понятійно-категоріального «образу» – базового класифікаційного поля, простору теорії інвестиційного управління (менеджменту);
– методологічні підходи до формування «образу» інвестиційної привабливості в системі суб'єктно-об'єктних відносин «інвестор – об'єкт інвестування – інституціональне інвестиційне середовище».

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із сформованих сучасних уявлень теорії розпізнавання зображень, образів [6; 7], понятійно-категоріальну сутність (семантичну конструкцію), системно-параметричного способу інвестиційних процесів (ІП) можна представити в наступних інтерпретаціях.

1. Розпізнавання образу ІП – це формування певної системи представлення об'єкта дослідження, зокрема, ІР на основі використання певних принципів, методів класифікацій та ідентифікації об'єкта (ІП), які описують кінцевим набором ознак, що його характеризують.

2. Розпізнавання образу ІП – це свого роду дескриптивна системно-параметрична модель, що відображає з деякою достатньою точністю інвестиційну діяльність. У цій статті для опису образу ІП автори використовують принципи і методи параметричної загальної теорії систем.

3. Розпізнавання образу ІП може розглядатися як перетворення інформації про ІП з метою виділення даних, найважливіших з точки зору тієї чи іншої конкретної задачі, пов'язаної з інвестиційною діяльністю та інвестиційним процесом.

4. Розпізнавання образу ІП можна пов'язувати з процедурою прийняття рішень про найбільш істотні властивості ІП на підставі непрямих даних, тобто на основі виявлення інших властивостей – ознак, що залежать від згаданих істотних властивостей. Зазначена процедура може бути реалізована в рамках атрибутивного (проблема властивостей) і реляційного (проблема відносин) концептів параметричної загальної теорії систем.

5. Одним із варіантів вистави «розпізнавання образу ІП» може бути використання математичної інтерпретації «розпізнавання процесу» (РП), в рамках якої РП трактується як прийняття рішень про деякий неспостережний процес або певні його параметри на підставі спостереження іншого процесу, залежного від нього. Будучи областю «розпізнавання образів», розпізнавання процесу має специфічні особливості, що дозволяють використовувати для формалізації задач розвинений апарат марковських ланцюгів і формальних граматик, і в низці випадків отримати рішення, які є теоретично оптимальними [9, с.872–873].

Модель понятійно-категоріального простору теорії інвестиційного управління. У цій статті під понятійно-категоріальним простором (ПКП) в дослідженні проблем інвестиційної діяльності (ІД) та інвестиційних процесів (ІП) автори розуміють таке.

З точки зору вищої математики і кібернетики [10, с.530], абстрактний простір у функціональному аналізі ВД та ВП, можна представити як множину, в якій тим або іншим способом визначено поняття межі, послідовності, семантично взаємозалежної сукупності термінів, понять, категорій.

Розглядаючи ПКП ВД (ІП) в термінах класичної фізики [11, с.132], його можна трактувати як сукупність відносин, що виражають координацію співіснуючих об'єктів, їх розташування відносно один одного і відносність властивостей.

В філософії «простір» висловлює порядок розташування одночасно співіснуючих об'єктів [10, с.75–76]. У цьому контексті ПКП ВД (ІП) можна трактувати як системно-організований порядок розташування понять і категорій.

Виходячи з методологічних принципів параметричної загальної теорії систем за А. І. Уємовим [8], що використовує мову тернарного опису систем в термінах категорій «річ», «властивості», «відносини», на рис. 1 наводиться модель формування понятійно-категоріального простору (поля) теорії інвестиційного управління (менеджменту).

Методичні підходи до формування «образу» інвестиційної привабливості. Одним із важливих питань теорії та практики інвестиційного управління (менеджменту), на нашу думку, варто вважати питання формування «образу» інвестиційної привабливості. При цьому вважаємо за необхідне підкреслити, що в сучасній практиці інвестиційного менеджменту до об'єкта дослідження інвестиційної привабливості, зазвичай, відносять об'єкти інвестування (підприємства, території, регіони тощо).

У цій статті проблему інвестиційної привабливості розглянуто в контексті суб'єктно-

об'єктних відносин в системі «інвестор – об'єкт інвестування – інституціональне інвестиційне середовище» (система «І-ІО-ІВС»). ІВС розглядається як регулююча інвестиційні процеси підсистема, яка є ієрархічно організованим регулюючим комплексом, що передбачає взаємопов'язані системи регулювання на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Рис. 1. Системно-параметрична модель формування понятійно-категоріального простору (поля) теорії інвестиційного управління

Крім того, проблема «інвестиційної привабливості» розглядається авторами статті в рамках парадигми постнекласичної науки [13; 14], а саме:

1. За основу вирішення завдань щодо інвестиційної привабливості приймається «інвестиційний аттрактор» («інвест-аттрактор»), зміст якого дещо ширше, ніж це характерно для традиційного поняття «інвестиційна привабливість». Виходячи із сучасних розробок принципів синергетичної методології, в тому числі, розглядають проблеми «аттрактор» (наприклад, в роботі [13, с.237]), «інвест-аттрактор» авторами визначається як стійкий стан (структура) інвестиційного процесу (ІП) як системи, який начебто «притягує» до себе безліч «траєкторій» ІП, що визначаються різними початковими умовами. Якщо система потрапляє в конус, або сферу аттрактора, то вона неминуче еволюціонує до цього стійкого стану (структури).Дещо спрощену модифікацію «інвест-аттрактора», на думку авторів статті, можна розглядати як «тяжіння» траєкторії інвестиційних процесів до деякого асимптотичного рівня ідеалізованої привабливості.

2. «Інвест-аттрактор» відображає всю сукупність властивостей інвестиційного процесу, складність (багатовимірність, багатоваріантність), нелінійність і нестійкість суб'єктно-об'єктних інвестиційних відносин.

Деякі моделі «інвест-аттрактора» в системі відносин «інвестор – об'єкт інвестування – інституціональне інвестиційне середовище» наведено на рис. 2.

а) Слабкий інвест-аттрактор (проблема зовнішніх інвестицій)

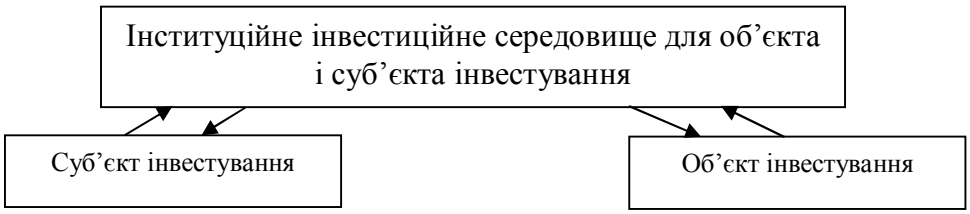

б) Середній інвест-аттрактор (проблема внутрішнього инвестування)

в) Міцний інвест-аттрактор (самофінансування)

Рис. 2. Моделі інвест-аттрактора в системі суб'єктно-об'єктних відносин «інвестор – об'єкт інвестування – інституціональне інвестиційне середовище»

Модифікації інвест-аттрактора. Одним із важливих та ймовірно одним із найскладніших питань проблеми «інвест-аттрактор» є питання формалізації інвест-атракції, що відбиває властивості аттрактивності – привабливості. На нашу думку, до оцінки рівня інвест-атракції можна підійти за допомогою методів детермінованих факторних систем, зокрема, за допомогою моделей побудови кінцевих факторних систем. Ця система в контексті завдання щодо оцінки показників інвест-аттрактора містить сукупність аттрактівних факторів, які «притягують» інвестиції. В якості формалізації інвест-аттрактора можуть бути використані загальновідомі в соціально-економічному аналізі адитивні, мультиплікативні та інші моделі [14, с.23]. Основні з цих моделей узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Моделі формалізації інвест-аттракції

№№ формул	Тип моделей	Вид формалізації	Позначення
1.	Адитивна модель	$J'_n = \sum_{i=1}^{n} f_i = f_1 + f_2 + \ldots f_n$	J_α – результативний показник рівня інвест-аттракції; f_i – фактори або факторні показники інвестиційної привабливості; $i = \overline{1,n}$
2.	Мультиплікативна модель	$J''_\alpha = \prod_{i=1}^{n} f_1 = f_1 \cdot f_2 \cdot \ldots \cdot f_n$	
3.	Кратна модель	$J'''_\alpha = \frac{f_1}{f_2}$; $J'''_\alpha = \frac{\sum_{i=1}^{n}}{f_{i+1}} = \frac{f_1 + f_2 + \ldots + f_n}{f_{i+1}}$	

У формулах (1) – (3) табл. 1 інтегральні показники інвест-аттрактора Jα можна розглядати у вигляді суми безлічі середньозважених оцінок, що враховують значимість (вага) факторів f_i

$$J_\alpha = \sum_{i=1}^{n} \alpha_1 f_i = \alpha_1 f_1 + \alpha_2 f_2 + ... + \alpha_n f_n, \quad (4)$$

де, α_1 – вага і-го фактора, $\sum \alpha_i = 1$

Формула (4) в економічній літературі відома як лінійна виробнича функція.

Вважаємо, що для оцінки інвест-аттрактора Jα може бути використана широко застосовувана при оцінці показників економічного зростання виробнича функція Коба-Дугласа в такому вигляді:

$$J_\alpha = K \cdot L^\alpha \cdot M^\beta, \quad (5)$$

де, К – коефіцієнт розмірності;

L і M – показники прикладених праці і капіталу (інвестицій).

Системно-параметрична модель інвестиційної діяльності. Одним із важливих питань дослідження інвестиційної діяльності (ІД) як системи і як процесу є питання щодо формування дієвої моделі комплексного аналізу ІД. Цілепокладання аналізу ВД нами пов’язується з формуванням певної моделі подання знань про цей процес у взаємозв’язку і взаємозумовленості його складових елементів, дій позитивних і негативних факторів (інцидентності) і вимірювань їх дії, та ін.

В основу побудови моделі комплексного аналізу інвестиційної діяльності може бути покладено методологію матрично-інцидентнісного аналізу [16], яка дозволяє процес ВД аналізувати в рамках атрибутивного та реляційного концептів.

Виходячи із зазначеної методології можна побудувати досить зручну для аналізу системно-параметричну модель взаємозв’язків атрибутивних і реляційних параметрів ВД в матричній формі, яку наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Матрична системно-параметрична модель аналізу інвестиційної діяльності

Атрибутивні параметри аналізу, P; R		Реляційні параметри аналізу, R		
		Суб’єкт-інвестор (керуюча система інвестування), R_1	Об’єкт інвестування (керована система інвестування), R_2	Інвестиційне середовище (держава), R_3
1.	Суб’єкт-інвестор (керуюча система інвестування), P_1	P_1R_1	P_1R_2	P_1R_3
2.	Об’єкт інвестування (керована система інвестування), P_2	P_2R_1	P_2R_2	P_2R_3
3.	Інвестиційне середовище (держава), P_3	P_3R_1	P_3R_2	P_3R_3

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі вищевикладеного представляється можливим зробити такі висновки. Підвищення ефективності інвестиційної діяльності передбачає всебічний розвиток теоретико-методологічного базису дослідження і управління інвестиційною діяльністю та інвестиційними процесами. Одним із важливих питань зазначеного теоретико-методологічного базису є формування системно-

параметричного «образу» інвестиційного процесу (ІП). Розпізнавання «образу» ІП розглядається як процес прийняття рішень про його (ІП) найбільш істотні властивості та особливості на підставі аналізу прямих і непрямих даних.

За основу вирішення завдань щодо інвестиційної привабливості приймається «інвестиційний аттрактор» («інвест-аттрактор»), зміст якого дещо ширше, ніж це характерно для традиційного поняття «інвестиційна привабливість». «Інвест-аттрактор» авторами визначається як стійкий стан (структура) інвестиційного процесу (ІП) як системи, який «притягує» до себе безліч «траєкторій» ІП, що визначаються різними початковими умовами. «Інвест-аттрактор» відображає всю сукупність властивостей інвестиційного процесу, складність (багатовимірність, багатоваріантність), нелінійність і нестійкість суб'єктно-об'єктних інвестиційних відносин.

Перспективи подальших розробок що інвестиційної проблематики автори пов'язують з розвитком та використанням методології простскласичної науки (синергетики, нелінійної динаміки та інших), які описують незамкнуті, нелінійні, нестійкі, ієрархічні системи, що перебувають у стані розвитку.

Література

1. *Воробьев Ю. Н. Инвестирование: учеб. пособ. / Ю. Н. Воробьев, Е. Н. Воробьева. – Симферополь: Таврия, 2004. – 340 с.*
2. *Рассаднікова С. І. Базові принципи формування інвестиційної привабливості природокористування / С. І. Рассаднікова // Економічні інновації. – 2000. – Вип. 40. – С. 308–315.*
3. *Харічков С. К. Формування інвестиційної привабливості інфраструктури в Україні: наукова доповідь / С. К. Харічков, С. І. Рассаднікова. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 49 с.*
4. *Stepanov V. N. Investment attractiveness as a subject of systemic (economic and environmental) research / V. N. Stepanov, S. I. Rassadnykova // European Applied Sciences. – 2014. – № 5. – PP. 138–142.*
5. *Степанов В. М. Методологічні проблеми інвестиційної аттрактивності: контекст економіко-екологічних досліджень / В. М. Степанов, С. І. Рассаднікова // Економіст. – 2014. – № 10. – С. 56–60.*
6. *Акофф Р. Искусство решения проблем / [Р. Акофф; пер. с англ. Е. Г. Коваленко]. – М.: Мир, 1982. – 224 с.*
7. *Гренандер У. Лекции по теории образов: монография в 3-х томах; Т. 1: Синтез образов / [У. Гренандер; пер. с англ. И. Гуревича, Т. Дадашева]. – М.: Мир, 1979. – 376 с.*
8. *Уёмов А. И. Общая теория систем для гуманитариев: учеб. пособ. / А. Уёмов, И. Сараева, А. Цофнас. – Warszawa: Wydawnictwo «Uniwersitas Rediviva», 2001. – 276 с.*
9. *Распознавание образа: математический энциклопедический словарь в 4-х томах; Т. 4 / [Под ред. акад. Ю. В. Прохорова]. – М.: Сов. энциклопедия, 1988. – С. 872–873.*
10. *Абстрактное пространство: словарь по кибернетике / [Под ред. В. С. Михалевича]. – К.: Глав. Ред. УСЭ, 1989. – 751 с.*
11. *Пространство: краткий словарь физических терминов / [Сост. А. И. Болсун]. – Мн.: Вышэйшая школа, 1979. – 416 с.*
12. *Время и пространство: философский словарь / [Под ред. И. Т. Фролова]. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.*
13. *Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / Б. Г. Буданов. – М.: МИБРОКОМ, 2009. – 240 с.*
14. *Stepanov V. Problems of development of postnonclassical methodology (context of socio-ecological-economic research) / V. Stepanov // European Applied Sciences. – 2014. – № 2. – Pp. 166–169.*
15. *Калина А. В. Современный экономический анализ и прогнозирование (микро- и макроуровни) / А. В. Калина, М. И. Конева, В. А. Ященко. – К.: МАУП, 2004. – 416 с.*

16. *Степанов В. Н. Матрично-инцидентностный анализ социально-экономико-экологических процессов (теоретико-методологические и прикладные основы) / В. Н. Степанов, Е. В. Степанова. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2013. – 170 с.*

References

1. *Vorobyov, Y. N., Vorobeva, E. N. (2004), Investment [Investirovanie], Tavria, Simferopol, 340 p. (rus)*
2. *Rassadnikova, S. I. (2000), «Basic principles of of nature managent investment attractivenessformation» [«Bazovi pryntsypy formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pryrodokorystuvannia»], Economic Innovations, Issue 40, pp. 308–315 (ukr)*
3. *Kharichkov, S. K., Rassadnykova, S. I. (2011), «Formation of investment attractiveness of the infrastructure in Ukraine: scientific report» [«Formuvannia investytsiinoi pryvablyvosty infrastruktury v Ukraini: naukova dopovid»], IMPEER NAS of Ukraine, Odessa, 49 p. (ukr)*
4. *Stepanov, V. N., Rassadnykova, S. I. (2014), «Investment attractiveness as a subject of systemic (economic and environmental) research», European Applied Sciences, No. 5, pp. 138–142.*
5. *Stepanov, V. N., Rassadnykova, S. I. (2014), «Methodological problems of investment attractiveness in the context of economic-ecological research» [«Metodolohichni problemy investytsiinoi attraktyvnosti: kontekst ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen»], Economist, No. 10, pp. 56–60 (ukr)*
6. *Ackoff, R. (1982), The art of problem solving. Trans. from Eng. E. G. Kovalenko [Iskusstvo resheniya problem; per. s angl. E. G. Kovalenko], Mir, Moscow, 224 p. (rus)*
7. *Grenander, U. (1979), Lectures on the theory of images: monography in 3 volumes. Vol. 1: Synthesis of images. Trans. from Eng. I. Gurevich, T. Dadashev [Lektsii po teorii obrazov: monografiya v 3 tomakh. T. 1: Sintez obrazov; per. s angl. I. Gurevicha, T. Dadasheva], Mir, Moscow, 376 p. (rus)*
8. *Uyomov, A., Saraeva, I., Tsofnas, A. (2001), «General systems theory for humanities» [«Obshchaya teoriya sistem dlya gumanitariev»], Wydawnictwo «Uniwersitas Rediviva», Warszawa, 276 p. (rus)*
9. *«Recognition of the image: Mathematical Encyclopedic Dictionary» (1988), in 4 volumes. Vol. 4. Ch. Ed. Yu. Prokhorov [Raspoznavanie obraza: matematicheskiy entsiklopedicheskiy slovar v 4-kh tomakh: T. 4; za. red. Yu. V. Prokhorova], Sovetskaya Encyclopedia, Moscow, pp. 872–873 (rus)*
10. *«Abstract space: Dictionary of Cybernetics» (1989), Ed. V. S. Mikhalevich [Abstraktnoe prostranstvo: slovar po kibernetike; pod red. V. S. Mikhalevicha], Heads. Ed. USE, Kyiv, 751 p. (rus)*
11. *«The space: Short Dictionary of physical terms» (1979). Comp. A. I. Bolsun [Prostranstvo: kratkiy slovar fizicheskikh terminov; sost. A. I. Bolsun], Vysheyshaya shkola, Minsk, 416 p. (rus)*
12. *«Time and space: Philosophical Dictionary» (1986), Ed. I. T. Frolov [Vremya i prostranstvo: filosofskiy slovar; pod red. I. T. Frolova], Politizdat, Moscow, 590 p. (rus)*
13. *Budanov, V. G. (2009), Methodology for synergy in postnonclassical science and education [Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoy nauke i obrazovanii], MIBROKOM, Moscow, 240 p. (rus)*
14. *Stepanov, V. (2014), «Problems of development of postnonclassical methodology (context of socio-ecological-economic research)», European Applied Sciences, No. 2, pp. 166–169.*
15. *Kalina, A. V., Konev, M. I., Yaschenko, V. A. (2004), Modern economic analysis and forecasting (micro and macrolevels) [Sovremennyy ekonomicheskiy analiz i prognozirovanie (mikro- i makrourovni)], MAUP, Kyiv, 416 p. (rus)*
16. *Stepanov, V. N., Stepanova, E. V. (2013), Martix-incidence analysis of the socio-economic and ecological processes (theoretical, methodological and applied bases) [Matrichno-intsidentnostnyy analiz sotsialno-ekonomiko-ekologicheskikh protsessov (teoretiko-metodologicheskie i prikladnye osnovy)], IMPEER NAS of Ukraine, Odessa, 170 p. (rus)*

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015.

УДК 658.012 (477)

Ірина Михайлівна ЧЕРНЯВСЬКА
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та організації виробництва, Дніпродзержинський державний технічний університет, e-mail: terminal12@rambler.ru

ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Чернявська, І. М. Оцінка організаційної складової механізму формування конкурентоспроможності підприємства / Ірина Михайлівна Чернявська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 178–186.

Анотація. *Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню процесу оцінки конкурентоспроможності підприємства. Визначено чотири групи складових системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Виявлено використовувані підходи до виділення організаційної складової та принципи формування системи показників оцінки з урахуванням її впливу на конкурентоспроможність підприємства. Розроблено методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства на базі введення показника конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової.*

Ключові слова: *конкурентоспроможність підприємства; організаційна складова конкурентоспроможності; методичний підхід до оцінювання організаційної складової.*

Ирина Михайловна ЧЕРНЯВСКАЯ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и организации производства, Днепродзержинский государственный технический университет, e-mail: terminal12@rambler.ru

ОЦЕНКА ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МЕХАНИЗМА ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Чернявская, И. М. Оценка организационной составляющей механизма формирования конкурентоспособности предприятия / Ирина Михайловна Чернявская // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет, – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 178–186.

Аннотация. *Статья посвящена теоретико-методологическому обоснованию процесса оценки конкурентоспособности предприятия. Определены четыре группы составляющих системы обеспечения конкурентоспособности предприятия. Исследованы используемые подходы к выбору организационной составляющей и принципы формирования системы показателей оценки с учетом ее влияния на конкурентоспособность предприятия. Разработан методический подход к оценке конкурентоспособности предприятия на базе введения показателя конкурентоспособности с учетом влияния организационной составляющей.*

Ключевые слова: *конкурентоспособность предприятия; организационная составляющая конкурентоспособности; методический подход к оценке организационной составляющей.*

Iryna CHERNYAVSKA
PhD, Associate Professor, Economy and Organization of Production Department, Dniprodzerzhinsk state technical university, e-mail: terminal12@rambler.ru

THE EVALUATION OF ORGANIZATIONAL COMPONENT OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS FORMATION MECHANISM

Chernyavska, I. (2015), The evaluation of organizational component of enterprise's competitiveness formation mechanism. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Otsinka orhanizatsijnoi skladovoi mekhanizmu formuvannia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 178–186.

 © ЧЕРНЯВСЬКА І.М., 2015

Abstract. *The article is devoted to theoretical and methodological substantiation of the process of the enterprise's competitiveness evaluation. Four groups of the components of system to ensure the enterprise's competitiveness are defined. Used approaches to the choice of organizational component and the principles of system of indicators to measure taking into account its impact on the competitiveness of enterprise are researched. The methodological approach to assessing enterprise's competitiveness on the basis of introduction of index the competitiveness, taking into account the impact of the organizational component is developed.*

Keywords: *competitiveness of enterprise; organizational constituent of competitiveness; methodological approach to assessing enterprise's competitiveness.*

JEL classification: L23, O47

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оцінка конкурентоспроможності підприємства повинна проводитися в процесі аналізу конкурентів, оцінки ефективності використання власного потенціалу та становища підприємства на ринку відносно конкурентів. Оскільки конкурентоспроможність підприємства – це інтегральний показник, який формується через ефективне використання виробничо-ресурсного, організаційно-економічного, технічного, кадрового, інтелектуального, інноваційно-інвестиційного потенціалів підприємства, то на рівень конкурентоспроможності підприємства впливають показники, які відображають дію різних складових конкурентоспроможності. В економічній науці не може існувати єдиної класифікації складових конкурентоспроможності підприємства. Вибір складових системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства залежить від цілей і завдань, що ставить суб'єкт, який оцінює її рівень.

Підходи до методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, які розглядаються в економічній літературі, базуються на різних концептуальних засадах. Кожен із методів має певні недоліки, найбільш вагомі з яких: відсутність чітко вираженої ієрархії за значимістю елементів (складових); відсутність багатоваріантності дій залежно від сформованих умов; складність кількісного вимірювання показників. З метою комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності, автор виділяє чотири групи складових: технічна, організаційна, економічна та соціальна складові. У цій ситуації актуальним постає питання щодо вдосконалення методичного забезпечення оцінювання конкурентоспроможності підприємства з урахуванням впливу зазначених складових.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Багато вітчизняних й закордонних вчених-економістів зробили значний внесок у систематизацію підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства, приділяючи окрему увагу ролі організаційної складової у формування й підвищенні конкурентоспроможності підприємства.

Так, М. Молла [1, с.254–255] виділяє організаційні складові як окрему групу складових забезпечення конкурентоспроможності підприємства та зазначає, що в основі всіх економічних показників діяльності підприємств лежить організаційно-технічний рівень виробництва.

О. Нефедова [2] відносить до організаційної складової лише організаційну структуру підприємства, та наголошує на тому, що саме принципи побудови організаційної структури характеризують можливість виробничої системи до сприйняття змін.

В. Павлова [3] до організаційних складових відносить систему організації маркетингу, організаційну структуру управління підприємством, систему стратегічного планування, ефективність НДДКР. Автор статті повністю розділяє такі принципи виділення організаційних складових, але вважає, що їх необхідно доповнити.

А. Левицька [4, с.42] виділяє складові конкурентоспроможності підприємства, серед яких до організаційних можна віднести систему постачання, збуту та матеріального забезпечення виробництва. Показниками оцінки організаційної складової є: рівень організації відділів постачання і збуту, організація обробки замовлень, що надходять, рівень кооперації та характер виробничих зв'язків. Вважаємо, що організаційна складова не повністю розкрита, тому оцінка, запропонована автором, не буде достатньою.

О. Кротков [5] детально характеризує організаційну складову конкурентоспроможності підприємства і робить оцінку вартості підприємства, при цьому вартість підприємства (бізнесу) розуміється як конкурентна перевага і розглядається як найважливіший об'єкт організації й управління.

На думку Р. Дафта [6, с.412–430] до організаційної складової формування конкурентоспроможності підприємства можна віднести структурні перетворення у чотирьох типах об'єктів: технології, товари і послуги, стратегія і структура, культура. Таке представлення факторів організаційної складової, на думку автора статті, є доволі вузьким і не характеризує у повному обсязі вплив організації підприємства на його конкурентоспроможність.

Група вчених [7, с.118–130; 8, с.80–83; 9] виділяє організаційний розвиток як плановий процес формування конкурентоспроможності підприємства через визначення цілей, завдань, методів, принципів. Автор статті розділяє думку цих вчених, та вважає, що конкурентоспроможність підприємства визначається збільшенням організаційної ефективності та індивідуального розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємства з урахуванням впливу організаційної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційне забезпечення процесу формування конкурентоспроможності підприємства передбачає реалізацію місії, організацію практичної діяльності, контроль та оцінку результатів діяльності [10, с.64–65]. При оцінюванні конкурентоспроможності підприємства необхідно розглядати усі наведені елементи процесу організаційного забезпечення у сукупності. Оцінка повинна проводитися з урахуванням дії прямих і зворотних чинників, тобто тих, що мають стимулюючий або стримуючий вплив.

До стимулюючих факторів (чинників) організаційної складової конкурентоспроможності підприємства можна віднести такі:

– універсальність вимог до формування системи показників оцінки організаційних складових конкурентоспроможності підприємства;
– індивідуальну відповідальність при ухваленні рішень;
– задовільну ресурсну забезпеченість та економічну ефективність;
– вплив зовнішнього середовища.

Стримуючими факторами (чинниками) організаційної складової можливо вважати:

– стан ринку;
– домінування традиційних технологій управління;
– неможливість застосування зарубіжної практики;
– опір впровадженню структурних перетворень [11, с.14].

Зазначені чинники організаційної складової формування конкурентоспроможності підприємства дозволяють, певною мірою, скласти уявлення про зміст системоутворюючих факторів організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності. Виконаємо ідентифікацію системи забезпечення конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової. До системоутворюючих факторів організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства слід віднести методи планування виробничо-господарської діяльності, професійний склад і форми матеріального стимулювання працівників, стратегічне та інноваційне управління. Повну ідентифікацію організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності можна зробити на підставі одного з системоутворюючих факторів – технології, яка трактується як «засоби перетворення входів у виходи» [12, с.118–120]. Додаючи до технології ресурси, системи процедур, структуру і стиль управління, можна остаточно представити систему факторів переліком, як це показано на рис. 1.

Рис. 1. Системоутворюючі фактори організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Таким чином, виявлено системоутворюючі фактори організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність з урахуванням впливу організаційної складової на підприємстві необхідно оцінювати системою ключових факторів (елементів), яка повинна відповідати таким вимогам:

– відповідати меті оцінки;
– відображати достовірність оцінювання;
– включати фактори, на які управлінські рішення мають прямий вплив;
– усі фактори, що входять у систему, повинні відображати як досягнутий рівень, так і динаміку їх зміни.

З урахуванням наведених визначень, сформуємо систему забезпечення конкурентоспроможності, яка заснована на використанні ключових факторів (елементів) організаційної складової (табл. 1). Така система факторів дозволить побудувати багатофакторну модель, визначити ступінь впливу кожного фактора на формування конкурентоспроможності підприємства в цілому, виявити фактори, які мають найбільший рівень значущості [13; 14, с.210–213].

Таблиця 1

Основні елементи організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства (розроблено автором)

Елементи	Характеристика
1. Організаційна структура управління	1.1. Ступінь відповідності типу структури умовам її функціонування. 1.2. Ступінь адекватності розподілу працівників управління за рівнями й функціями. 1.3. Якість інформаційних зв’язків.

Продовження табл. 1

2. Організація виробництва	2.1. Ступінь оволодіння існуючими технологіями. 2.2. Система планування виробництва. 2.3. Система забезпечення якості продукції.
3. Система менеджменту підприємства	3.1. Ступінь організації функцій управління. 3.2. Система стратегічного планування. 3.3. Здатність швидко реагувати на мінливу ринкову ситуацію.
4. Система постачання і збуту	4.1. Система дослідження ринку. 4.2. Ступінь відповідності відділу постачання вимогам щодо виробничих зв'язків. 4.3. Система транспортування продукції.
5. Контролінг	5.1. Ступінь управлінського обліку. 5.2. Управління витратами.

Запропоновані ключові елементи зручні при проведенні дослідження процесу формування конкурентоспроможності підприємства. За допомогою їх можна проводити аналіз і порівнювати результати своєї діяльності з конкурентами, а також закладати в основу планування такі показники, які б забезпечували необхідний рівень конкурентоспроможності підприємства.

Проаналізувати стан системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що враховує комплексний вплив найважливіших складових, можливо при дослідженні та застосуванні економіко-математичної моделі. Фактори, які враховуються для побудови моделі, визначаються шляхом аналізування фактичних показників роботи локальних підсистем комплексної системи й ступеня їх виконання шляхом експертних оцінок керівників та фахівців підприємства.

Аналіз організаційної діяльності на підставі математичної моделі дозволяє:

– реально показати відповідність фактичного виконання організаційно-управлінських функцій;
– ступінь функціонального взаємозв'язку між елементами системи;
– скорегувати напрям дій у межах системи та її окремих складових;
– визначити рівень конкурентоспроможності з урахуванням впливу структурних перетворень на підприємстві.

Основні математичні співвідношення моделі мають такий вигляд.

Рівень конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової конкурентоспроможності підприємства визначається комплексним показником ($П_{КСП}^{орг}$), який розраховується за формулою:

$$П_{КСП}^{орг} = \sum_{i=1}^{n} a_i p_{zi}, \quad (1)$$

де, $П_{КСП}^{орг}$ – показник конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової;

a_i – функціональна вагомість i-го $(i = 1, 2, \ldots, n)$ елементу організаційної складової конкурентоспроможності підприємства;

p_{zi} – величина показника ефективності i-го елементу організаційної складової;

n – кількість елементів організаційної складової конкурентоспроможності підприємства.

Показник ефективності i-го елементу організаційної складової (p_{zi}) є комплексним і розраховується за формулою:

$$p_{zi} = \sum_{j=1}^{m_i} b_{ij} z_{ij}, \quad (2)$$

де, b_{ij} – функціональна вагомість *j*-го $\left(j = 1, 2, \ldots, m_i;\ i = 1, 2, \ldots, n\right)$ локального елементу *i*-го елементу організаційної складової конкурентоспроможності підприємства;

z_{ij} – величина показника ефективності *j*-го локального елементу *i*-го елементу організаційної складової;

m_i – кількість локальних елементів у *i*-му елементі організаційної складової конкурентоспроможності підприємства.

Відзначимо, що показники функціональних вагомостей *i*-го елементу організаційної складової (a_i) й *j*-го локального елементу (b_{ij}) характеризують відповідно як структурну систему, так й локальні підсистеми, й відповідають таким умовам:

$$\sum_{i=1}^{n} a_i = 1; \tag{3}$$

$$\sum_{j=1}^{m_i} b_{ij} = 1. \tag{4}$$

Таким чином, модель визначення рівня конкурентоспроможності організаційної складової з урахуванням (2), має такий вигляд:

$$П_{КСП}^{орг} = \sum_{i=1}^{n} a_i \sum_{j=1}^{m_i} b_{ij} z_{ij}\ . \tag{5}$$

Запропонована математична модель оцінки рівня конкурентоспроможності організаційної складової дозволяє розрахувати комплексний показник конкурентоспроможності з урахуванням впливу структурних перетворень у межах структурних і локальних елементів системи.

Рівень конкурентоспроможності організаційної складової підприємства може бути оцінена показниками, які варто оцінювати за шкалою від 0 до 1 балів (табл. 2). Згідно з запропонованою методикою оцінки рівня конкурентоспроможності класифікуються шляхом порівняння фактичного рівня показника з його граничною величиною. Підсумкова оцінка складає загальне уявлення про рівень конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової конкурентоспроможності підприємства.

Таблиця 2

Шкала оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства (розроблено автором)

Бальна оцінка	Рівень конкурентоспроможності підприємства
0 – 0,3	незадовільний
0,3 – 0,6	задовільний
0,6 – 0,8	добрий
0,8 – 1,0	високий

Виконаємо оцінку рівня конкурентоспроможності організаційної складової ТОВ «Придніпровський механічний завод», використовуючи формули (1)–(5). Комплексна система оцінювання конкурентоспроможності організаційної складової містить п’ять організаційних параметрів, які автор визначає наступними елементами, що виступають об’єктами управління (табл. 1):

– організаційна структура управління підприємством;
– організація виробництва;
– система менеджменту підприємства;
– система постачання і збуту;
– контролінг.

Результати розрахунку показника конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Показник конкурентоспроможності ТОВ «Придніпровський механічний завод» з урахуванням впливу організаційної складової

Елемент організаційної складової	a_i	Локальний елемент	b_{ij}	z_{ij}	p_{zi}	$П_{КСП}^{орг}$
Організаційна структура управління	0,1	Ступінь відповідності типу структури умовам її функціонування	0,3	0,6	0,18	0,062
		Ступінь адекватності розподілу працівників управління за рівнями й функціями	0,3	0,4	0,12	
		Якість інформаційних зв'язків	0,4	0,8	0,32	
			1,00		0,62	
Організація виробництва	0,3	Ступінь оволодіння існуючими технологіями	0,4	0,7	0,28	0,192
		Система планування виробництва	0,3	0,6	0,18	
		Система забезпечення якості продукції	0,3	0,6	0,18	
			1,00		0,64	
Система менеджменту підприємства	0,3	Ступінь організації функцій управління	0,2	0,8	0,16	0,168
		Система стратегічного планування	0,5	0,5	0,25	
		Здатність швидко реагувати на мінливу ринкову ситуацію	0,3	0,5	0,15	
			1,00		0,56	
Система постачання і збуту	0,1	Система дослідження ринку	0,4	0,7	0,28	0,077
		Ступінь відповідності відділу постачання вимогам щодо виробничих зв'язків	0,5	0,8	0,40	
		Система транспортування продукції	0,1	0,9	0,09	
			1,00		0,77	
Контролінг	0,2	Ступінь управлінського обліку	0,6	0,7	0,42	0,140
		Управління витратами	0,4	0,7	0,28	
			1,00		0,70	
	1,00					0,640

Показник конкурентоспроможності з урахуванням впливу організаційної складової становить 0,64, що свідчить про «добрий» рівень конкурентоспроможності підприємства (згідно зі шкалою, табл. 2).

Висновки і перспективи подальших розробок. Для удосконалення механізму формування конкурентоспроможності підприємства необхідно виділити основні складові, які автор статті об'єднав у чотири групи. У цій статті особливу увагу приділено організаційній складовій та розроблено методичний підхід до оцінки організаційної складової системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

У подальших працях зусилля будуть спрямовані на удосконалення методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємства з урахуванням впливу економічної складової.

Література

1. *Молла М. Г. Формування системи показників оцінки організаційних складових конкурентоспроможності підприємства / М. Г. Молла // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 1 (44). – С. 252–257.*
2. *Нефедова О. Г. Ефективність і конкурентоспроможність підприємств [Електронний ресурс] / О. Г. Нефедова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp62/knp62_36-39.pdf.*
3. *Павлова В. А. Система управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс] / В. А. Павлова, Р. В. Губарев. – Режим доступу: duep.edu/uploads/vidavnitstvo14.../10112.pdf.*
4. *Левицька А. О. Система показників оцінки конкурентоспроможності підприємства: аналіз існуючих підходів / А. О. Левицька // Матеріали Х Міжнар. наук.-практ. конф., 08.08.2013 р. – Хмельницьк, 2013. – С. 41–42.*
5. *Кротков А. М. Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки [Електронний ресурс] / А. М. Кротков, Ю. Я. Еленева. – Режим доступу: http://www.rbedu.ru/library/articles/articles_6139.html.*
6. *Дафт Р. Теория организации / [Р. Дафт; пер. с англ. под ред. Э. М. Короткова]. – М.: Юнити-Дана, 2006. – 736 с.*
7. *Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Вильямс, 2005. – 610 с.*
8. *Грейнер Л. Е. Эволюция и революция в процессе роста организаций / Л. Е. Грейнер // Вестник С.-Петербургского ун-та (Серия: Менеджмент). – 2002. – Вып. 4. – С. 76–94.*
9. *Уотерман Л. Фактор обновления: как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании / Л. Уотерман. – М.: Прогресс, 1988. – 364 с.*
10. *Ревенко Н. Управління процесом формування конкурентоспроможності продукції й підприємства / Н. Ревенко, І. Малихіна // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 2. – С. 62–70.*
11. *Багрова І. В. Складові та фактори конкурентоспроможності / І. В. Багрова, О. Г. Нефедова // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 11–16.*
12. *Метеленко Н. Г. Раціональна організація бізнес-процесів в умовах ефективного функціонування внутрішнього господарського механізму / Н. Г. Метеленко // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (27). – С. 115–125.*
13. *Евланов Л. Г. Экспертные оценки в управлении / Л. Г. Евланов, В. А. Кутузов. – М.: Экономика, 2006. – 231 с.*
14. *Чернявська І. М. Дослідження показників ефективності управлінської діяльності підприємства математичними методами / І. М. Чернявська // Бізнес-навігатор: наук.-виробн. журнал. – Херсон. – 2012. – № 28. – С. 209–218.*

References

1. *Molla, M. G. (2012), «Formation of indicators to measure the competitiveness of the enterprise organizational components» [Formuvannia systemy pokaznykiv otsinky organizatsiinykh skladovykh konkurentospromozhnosti pidpryiemstva], Socio-Economic Research Bulletin, No. 1 (44), pp. 252–257 (ukr)*
2. *Nefedova, O. V. «The efficiency and competitiveness of enterprises» [Efektyvnist i konkurentospromozhnist pidpryiemstv], available at: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp62/knp62_36-39.pdf (ukr)*
3. *Pavlova, V. A., Gubarev, R. V. «The system of enterprise's competitiveness management» [Systema upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva], available at: duep.edu/uploads/vidavnitstvo14.../10112.pdf (ukr)*

4. *Levytska, A. O. (2013), The system indicators to measure enterprise's competitiveness: an analysis of existing approaches: Materials X International Scientific-practical conference, 08.08.2013 [Systema pokaznykiv otsinky konkurentospromozhnosti pidpryiemstva: analiz isnuiuchykh pidkhodiv: zbirnyk dopovidei na X Mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii, 08.08.2013], Khmelnytskyy, pp. 41–42 (ukr)*
5. *Krotkov, A. M., Eleneva, Yu. Ya. Competitiveness of enterprise: approaches to ensure, the criteria, evaluation methods [Konkurentosposobnost predpriyatiya: podkhody k obespecheniyu, kriterii, metody otsenki], available at: http://www.rbedu.ru/library/articles/articles_6139.html (rus)*
6. *Daft, R. (2006), The theory of organisation. Trans. from Eng. E. Korotkova [Teoriia organizatsii; per. s angl. E. Korotkova], Yuniti-Dana, Moscow, 736 p. (rus)*
7. *Porter, M. (2005), Competitiveness [Konkurentsiya], Williams, Moscow, 610 p. (rus)*
8. *Greiner, L. E. (2002), «The evolution and revolution in the growth of organizations» [Evolyutsiya i revolyutsiya v protsesse rosta organizatsii], Vestnik of Saint Petersburg University (Series: Management), No. 4, pp. 76–94 (rus)*
9. *Uoterman, L. (1988), Factor of rennovation: How the best companies stay competitive [Faktor obnovleniya: kak sokhranyayut konkurentosposobnost luchshie kompanii], Progress, Moscow, 364 p. (rus)*
10. *Revenko, N., Malykhina, I. (2013), «Management of the process of forming the competitiveness of production of an enterprise» [Upravlinnia protsesom formuvannia konkurentospromozhnosti produktsii i pidpryiemstva], Bulletin of Ternopil National Economic University, No. 2, pp. 62–70 (ukr)*
11. *Bagrova, I. V., Nefedova, O. V. (2007), «Components and factors of competitiveness» [Skladovi ta faktory konkurentospromozhnosti], Bulletin of Economic Sciences of Ukraine, No. 1, pp. 11–16 (ukr)*
12. *Metelenko, N. G. (2011), «Rational organization of biznes-processes in conditions of the effective functioning of the internal economic mechanism» [Ratsionalna organizatsiia bizness-protsesiv v umovakh efektyvnoho funktsionuvannia vnutrishnoho hospodarskoho mekhanizmu], Galician Economic Bulletin, No. 2 (27), pp. 115–125 (ukr)*
13. *Evlanov, L. G., Kutuzov, V. A. (2006), Expert estimates in management [Ekspertnye otsenki v upravlenii], Economy, Moscow, 231 p. (rus)*
14. *Cherniavska, I. M. (2012), «Research of management efficiency indicators of enterprise by mathematical methods» [Doslidzhnnia pokaznykiv efektyvnosti upravlinskoi diialnosti pidpryiemstva matematychnymy metodamy], Business Navigator: scientific and production journal, Herson, No. 28, pp. 209–218 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 02.02.2015.

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 339.727.22

Альона Анатоліївна БУРЯК
асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка, e-mail: a_buriak@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОМИСЛОВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Буряк, А. А. Організаційно-економічний механізм залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України / Альона Анатоліївна Буряк // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 188–195.

Анотація. *У статті запропоновано розглядати прямі іноземні інвестицій як одне із вагомих джерел реформування та розвитку української економіки в умовах недостатності внутрішніх ресурсів. Досліджено основні проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в регіони України. Узагальнено економічний ефект від залучення такого виду ресурсів саме у промисловість, як одну із пріоритетних галузей української економіки. Обґрунтовано концептуальний підхід до формування цілеспрямованого ефективного організаційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення основних складових запропонованого механізму.*

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції; регіон; промисловість; інвестиційна привабливість регіону; організаційно-економічний механізм залучення прямих іноземних інвестицій.*

Алена Анатольевна БУРЯК
ассистент кафедры международной экономики и маркетинга, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка, e-mail: a_buriak@ukr.net

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТЬ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Буряк, А. А. Организационно-экономический механизм привлечения прямых иностранных инвестиций в промышленность регионов Украины / Алена Анатольевна Буряк // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 188–195.

Аннотация. *В статье предложено рассматривать прямые иностранные инвестиции как один из весомых источников реформирования и развития украинской экономики в условиях недостаточности внутренних ресурсов. Исследованы основные проблемы привлечения прямых иностранных инвестиций в регионы Украины. Обобщен экономический эффект от привлечения такого вида ресурсов в промышленность, как одну из приоритетных отраслей украинской экономики. Обоснован концептуальный подход к формированию целенаправленного эффективного организационно-экономического механизма привлечения прямых иностранных инвестиций в промышленность регионов Украины. Сформулированы рекомендации по совершенствованию основных составляющих предложенного механизма.*

Ключевые слова: *прямые иностранные инвестиции; регион; промышленность; инвестиционная привлекательность региона; организационно-экономический механизм привлечения прямых иностранных инвестиций.*

Alyona BURIAK
assistant lecturer of International Economics and Marketing Department, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, e-mail: a_buriak@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS TO ATTRACT FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN UKRAINE'S REGIONS INDUSTRY

© БУРЯК А.А., 2015

Buriak, A. (2015), Organizational and economic mechanisms to attract foreign direct investment in Ukraine's regions industry. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Orhanizatsiyno-ekonomichnyi mekhanizm zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v promyslovist rehioniv Ukrainy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 188–195.

Abstract. *The paper proposes to consider foreign direct investment as one of the biggest sources of reform and development of the Ukrainian economy in a insufficiency of internal resources. The basic problems of attracting foreign direct investments in the regions of Ukraine are investigated. Economic effect of attracting this type of resource in the industry as one of the priority sectors of the Ukrainian economy is generalized. The conceptual approach to the formation of purposeful effective organizational-economic mechanism of attraction of direct foreign investments in the industrial regions of Ukraine is grounded. Recommendations for improvement of the main components of proposed mechanism are presented.*

Keywords: *the foreign direct investments; the region; the industry; the region's investment attractiveness; the organizational and economic mechanism of attracting foreign direct investments.*

JEL classification: E20, F21, G31

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах існування фінансової, валютної, економічної системно-структурної кризи в Україні, одним із головних пріоритетних напрямів розвитку й реформування економіки доцільно виокремити залучення стратегічних прямих іноземних інвестицій в регіони України, як ефективного ресурсу для забезпечення економічного росту. Під впливом кризових явищ складних випробувань зазнав промисловий комплекс України, у результаті чого загальний обсяг виробленої промислової продукції за січень 2015 р. порівняно з січнем 2014 р. зменшився на 21,3% [1]. Аналіз основних соціально-економічних показників в країні, дозволив дійти висновку, що промисловий комплекс є однією із головних основ української економіки, який формує близько 40% валової доданої вартості та забезпечує значну частину експорту товарів; на підприємствах промисловості працює близько 25% або 2139,9 тис. осіб, зайнятих в економіці та сконцентровано майже чверть основних засобів [1]. Оскільки реалізація виробничого потенціалу промислового виробництва залежить від стану інвестування промисловості, то, просування позитивного інвестиційного іміджу, усунення перешкод у здійсненні інвестиційної діяльності та, як наслідок, створення умов для збільшення притоку іноземних інвестиційних ресурсів у промисловість регіонів є стратегічним завданням виваженого економічного розвитку України.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Серед науковців, які приділяють увагу дослідженню макроекономічних передумов розвитку інвестиційних процесів, зокрема, механізмам стимулювання інвестиційної діяльності, варто виділити таких учених, як: А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован, Д. В. Ляпін, Н. С. Мєдвєдкова, Є. О. Медведкіна, А. О. Горбачова, О. О. Єгорова, Я. А. Жаліло [2] та інших. Окремі напрями механізмів стимулювання інвестиційної діяльності, зокрема, податкові стимули вивчалися І. Шовкуном [3]. Окрім того, інструменти підвищення інвестиційної спроможності регіонів у контексті розкриття внутрішнього потенціалу їх розвитку досліджувалися Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України, зокрема, науковцем О. В. Шевченком [4]. Однак, з огляду на збільшення кола проблем в кризових умовах України існує об'єктивна необхідність більш глибокого науково-теоретичного дослідження організаційно-економічного механізму залучення стратегічних прямих іноземних інвестицій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні економічні реформи сформували принципи довгострокового економічного зростання на основі реформування та модернізації наявної економічної системи. Вирішення цих завдань видається можливим, лише завдяки поетапному впровадженню системи організаційно-економічних заходів щодо залучення іноземних інвестицій в промисловість регіонів України, що має стати одним із важливих напрямів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках, подоланню наслідків фінансово-економічної кризи, сприяння структурно-технологічній перебудові економіки,

забезпеченню її розвитку в процесі реформ та у післяреформений період. Так, серед головних заходів з реалізації реформ Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [5] – залучення іноземних інвестицій та формування ефективної моделі державно-приватного партнерства. Для підтримки інвестиційної активності та захисту прав іноземних інвесторів як на національному, так і регіональному рівнях згідно зі Стратегією, потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності, у тому числі судовими органами, а також гармонізувати із законодавством Європейського Союзу положення законодавства України щодо захисту прав іноземних інвесторів, захисту економічної конкуренції, та запровадити стимулюючі механізми інвестиційної діяльності, виходячи із найкращої світової практики. В Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. [6, с.13] передбачено створення у всіх регіонах України сприятливих умов для залучення інвестицій, рівних умов для конкуренції регіонів на ринку стратегічних прямих іноземних інвестицій, що забезпечують високу додану вартість, а також створення на окремих територіях спеціальних режимів залучення інвестицій. Виходячи з вищенаведеного, дослідження підходу до формування ефективного організаційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України є актуальним, має наукову постановку завдання та практичне спрямування в сучасних умовах розвитку української економіки.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуального підходу до формування цілеспрямованого ефективного організаційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України та визначення напрямів удосконалення основних складових запропонованого механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна криза 2014 р. призвела до погіршення становища із залученням інвестицій із-за кордону: непривабливість інвестиційного клімату, відсутність гарантій безпеки для інвестора та високий ступінь ризику спричинили різке погіршення показників інвестиційної діяльності в цілому по Україні та по її регіонах. Такі тенденції розпочалися ще у 2013 р. і продовжилися у 2014 р.

Погоджуючись з твердженнями науковців [4] про те, що основними проблемами, які стоять на заваді залученню прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в регіони України в сучасних умовах інтеграції у міжнародне співтовариство є:

1. Недостатнє інституційне забезпечення інвестиційної політики в регіонах. Розробка інвестиційної політики традиційно залишається прерогативою органів влади центрального рівня, низка нормативно-правових документів, зокрема, Закон України «Про інвестиційну діяльність» [7, с.4] та Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення інвестиційної діяльності в Україні» [8], стосуються загальнодержавного рівня. Натомість, інвестиційна політика регіонального рівня не стала конструктивним елементом системи регулювання інвестиційної діяльності. Вагому роль у регулюванні інвестиційної діяльності на регіональному рівні та у формуванні системи інвестування в регіонах і задоволенні очікувань інвесторів відіграють рейтинги інвестиційної привабливості регіонів, інвестиційні паспорти регіонів та інвестиційні атласи по регіонах. Проте загальне враження від регулювання інвестиційної діяльності на рівні регіонів складається як про розрізнену і неупорядковану систему. І головне, засоби та інструменти регулювання інвестиційної діяльності на рівні регіонів не імплементовані до базових нормативно-правових документів регіонального розвитку, у першу чергу – до середньострокових стратегій регіонального розвитку. Тим самим «інвестиційна стратегія» регіону перетворюється на набір хаотичних неперіодичних дій щодо приваблення інвесторів до реалізації окремих інвестиційних проектів або недопущення припинення діючих проектів, не має стратегічного спрямування і не сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу регіону.

2. Недосконалість інструментів розкриття внутрішнього потенціалу регіонів. Інституційним інструментом розкриття внутрішнього потенціалу регіону є регіональні стратегії. У чинних стратегіях регіонального розвитку відсутні системний і всебічний аналіз внутрішнього потенціалу регіону та визначення способів його використання. У регіональних

стратегіях присутній аналіз окремих галузей та сфер діяльності, які становлять господарську основу для цього регіону, проте він не має стратегічної спрямованості як загалом, так і в контексті підвищення інвестиційної привабливості регіонів зокрема. Із тексту стратегії інвестору важко дійти висновків про можливість здійснення інвестицій. Відповідно, проведений у такий спосіб аналіз стану розвитку окремих галузей та сфер діяльності не сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу регіонів.

3. Падіння обсягів залучення іноземних інвестицій внаслідок погіршення соціально-економічної ситуації в країні та зниження інвестиційної привабливості регіонів Сходу України через ведення бойових дій на їх території. За результатами 2014 р. обсяг ПІІ, внесених в економіку України, склав 45916,0 млн. дол. США, що на 19,5% менше порівняно з 2013 р. Падіння обсягів інвестиційної діяльності спостерігалося в усіх регіонах України, крім Івано-Франківського [9, с.1,3,5]. Прискорюється відплив інвестиційних ресурсів з Донецької та Луганської областей: обсяг ПІІ у Донецьку область за 2014 р. зменшився майже на 30% (станом на 01.01.2014 р. – 3602,5 млн. дол. США, а вже на 31.12.2014 р. – 2550,4 млн. дол. США) [10, с.3], обсяг ПІІ в економіку Луганської області на 01.04.2014 р. становив 783,2 млн. дол. США, що на 10,9% менше обсягів інвестицій на початок 2014 р. [11, с.52].

У рейтингу інвестиційної привабливості 2014 р. регіони Сходу України зазнали суттєвого погіршення позицій. Так, Донецька область зайняла 22 місце (у 2013 р. – 3 місце), Луганська область – 23 місце (у 2013 р. – 9 місце) [12, с.80]. В умовах воєнного конфлікту та дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації прогнозується подальше падіння обсягів залучення інвестиційних ресурсів. Від частини іноземних інвесторів варто очікувати заморожування інвестиційних проектів або ж їх повної зупинки.

4. Неефективність розподілу інвестицій та низька віддача від інвестицій. З року в рік спостерігається концентрація ПІІ в галузях переробної промисловості (27,1%), фінансовій та страховій діяльності (25,3%), оптовій та роздрібній торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (12,8%). Внаслідок надмірного нарощування інвестиційного потенціалу високозатратних галузей неможливо досягти успіху в економічному розвитку. Натомість, спостерігається нестача прямих інвестицій у галузях будівництва (2,8%), сільського, лісового та рибного господарства (1,3%), добувній промисловості та розробці кар'єрів (3,1%) [1]. Відповідно, відчувається нестача інвестиційних ресурсів у тих регіонах, у яких у структурі ВРП переважає якась одна галузь добувного сектору або сільське господарство. Брак інвестицій не дозволяє розкрити внутрішній потенціал регіонів, ефективно використати наявні ресурси і розширити ресурсні можливості інвестиційної діяльності.

5. Недосконалість корпоративного управління. Законодавство про акціонерні товариства переважно має імперативний, а не стимулюючий характер і не відповідає сучасним вимогам господарювання. В Україні існують проблеми з виконанням взаємних зобов'язань, у результаті чого власники українських компаній – нерезидентів, яких не влаштовує вітчизняне законодавство, намагаються вивести капітал за межі України.

Основними складовими комплексного механізму залучення прямих іноземних інвестицій у промисловість регіону є, інституціонально-правовий, грошово-кредитний, бюджетно-податковий, територіально-організаційний механізми. Інституційно-правовий механізм покликаний забезпечити формування належного правового середовища, необхідного для залучення іноземних інвестицій з урахуванням національного та світового досвіду, а також міжнародних зобов'язань України. Головними напрямами удосконалення інституційно-правового механізму є:

1) реформування регуляторної системи та поліпшення адміністративного середовища здійснення підприємницької діяльності в промисловому секторі регіонів України;
2) удосконалення роботи щодо запровадження «єдиного інвестиційного вікна» для організаційного супроводу підготовки й реалізації інвестиційних проектів у промисловості, виявлення недоліків та проблем і розроблення відповідних заходів з їх усунення;

3) нормативне врегулювання механізму взаємодії регіональних центрів з інвестицій з органами ліцензування та дозвільними органами у промисловій галузі;
4) створення сучасної системи державних гарантій захисту іноземних інвестицій та врегулювання комерційних спорів учасників інвестиційного процесу;
5) посилення заходів із боротьби з корупцією в органах державної влади, що надають послуги інвесторам під час реалізації інвестиційних проектів у промисловому секторі;
6) удосконалення інструментів митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічних операцій у бік послаблення режиму ввезення та митного оформлення технологічного обладнання для промисловості та допоміжних матеріалів, призначених для реалізації інвестиційних проектів у цій галузі.

Однією з найважливіших складових механізму є грошово-кредитний механізм, метою якого є формування ефективної національної й регіонально політики щодо фінансової підтримки інвестиційної діяльності, що потребує узгодження усіх видів економічної політики. Удосконалення грошово-кредитного механізму передбачає:

1) активізацію банківського кредитування, а саме підвищення рівня насиченості економіки кредитами, адекватно до грошового попиту;
2) зниження процентних ставок за кредитами та формування механізмів пільгового кредитування інвестиційних проектів у галузі промисловості;
3) забезпечення низьких темпів інфляції;
4) стабілізація курсової політики;
5) розвиток схем пріоритетного фінансування інвестиційних проектів за участю центрального банку (приватно-державне партнерство), мікрокредитування промисловості;
6) підвищення прозорості банківської діяльності, зокрема розвиток рейтингових агенцій та кредитних бюро;
7) вдосконалення механізму організації міжбанківського валютного ринку України та активізація роботи банків на міжнародному валютному ринку;
8) розроблення механізму активізації кредитної підтримки банками розвитку промислової галузі із залученням ресурсів ЄС на пільгових умовах;
9) забезпечення функціонування системи фінансових установ і організацій, що обслуговують експортні операції промислової продукції.

Бюджетно-податковий механізм передбачає вдосконалення фіскального стимулювання інвестиційної діяльності та амортизаційної політики, а також збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для здійснення інвестиційної діяльності в промисловому секторі економіки, зокрема, через використання прискореної амортизації. Податкова політика України має перейти від домінування фіскальних пріоритетів до реалізації стимулюючого потенціалу у спосіб надання податкових пільг і преференцій для промисловості. Серед напрямів удосконалення бюджетно-податкового механізму доцільно виділити:

1) зниження ставки податку на прибуток, який реінвестується в модернізацію основних фондів промислових підприємств;
2) звільнення від сплати ПДВ окремих операцій;
3) запровадження нульової ставки оподаткування рентною платою додаткових обсягів видобування вуглеводнів із родовищ, що мають важковидобувні умови, або виснажені;
4) звільнення від сплати ввізного мита відповідно до міжурядових угод про вільну торгівлю;
5) узгодження методик ведення податкового та бухгалтерського обліку з нормами ЄС, що призведе до спрощення процедури звітування до податкових органів;
6) розширення інструментів боргового фінансування інвестиційних видатків бюджетів регіонального рівня;
7) створення сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв та експорту промислової продукції у спосіб надання податкових пільг і запровадження спеціальних податкових режимів для підприємств промисловості, що здійснюють НДДКР;

8) надання галузевих і регіональних податкових пільг;
9) застосування спеціальних режимів стимулювання інвестиційної діяльності, зокрема СЕЗ, ТПР, технопарків, наукових та індустріальних парків;
10) запровадження прозорого механізму оцінки інвестиційних проектів у промисловості та їхнього прозорого конкурсного відбору відповідно до міжнародних стандартів;
11) створення державних гарантійно-заставних агентств для надання додаткового гарантійного забезпечення інвестиційних проектів у промисловому секторі;
12) спрямування інвестиційних авансів, отриманих від приватизації у спеціально визначений фонд накопичення ресурсів для модернізації та фінансування інновацій у промисловому секторі економіки;
13) гарантування залучення іноземних інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості, впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій;
14) зменшення фіскального тиску на промисловість.

Зокрема, на думку вчених [3, с.52], технологічно найскладніші та найбільш наукомісткі галузі промисловості є максимально податковим тягарем, рівень якого у рази перевищує податкове навантаження на торгівлю та фінансову діяльність. Загалом високий фіскальний тиск на промисловість і низький на фінансову діяльність та торгівлю впливає на міжгалузевий розподіл економічних ресурсів, насамперед капіталу, призводить до вимивання коштів із промислового виробництва на користь торговельно-фінансової сфери. Тому система оподаткування, яка діє в Україні, провокує технологічну деградацію виробничого потенціалу.

Одним із основних напрямів удосконалення територіально-організаційного механізму є створення певних преференційних умов на окремих територіях. У світовій практиці особливу увагу приділено таким інструментам і механізмам державної інвестиційної політики, як спеціальні правові режими економічної діяльності, що передбачають застосування для частини суб'єктів господарювання впродовж визначеного часу особливих, відмінних від загальнонаціонального режиму, більш преференційних умов діяльності.

На найближчий період доцільно зосередитися на декількох пріоритетних напрямах інвестиційної політики, що здатні вплинути на збільшення обсягів інвестиційних ресурсів та підвищення ефективності їхнього використання. Серед цих напрямів [2]:

1) удосконалення інструментів державної політики, спрямованих на розширення інвестиційного потенціалу та активізацію інвестиційної діяльності промислових підприємств;
2) суттєве підвищення ефективності державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів для уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкого запровадження реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства;
3) поліпшення інвестиційного клімату у спосіб удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищення рівня захисту інтересів приватних інвесторів, посилення заходів боротьби з корупцією у сфері інвестиційної діяльності.

Удосконалення організаційно-економічних засад залучення ПІІ в промисловість регіонів України можливе за рахунок застосування таких заходів:

1. Внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку шляхом включення до тексту розділу, який унормовує питання формування інвестиційної політики регіонів як елементу стратегічного поступу держави.
2. Включати до регіональних стратегій розділ, в якому аналізується розвиток галузей господарювання в регіоні, з метою формування цілісної картини його внутрішнього потенціалу і висвітлення привабливості для потенційних інвесторів.
3. Забезпечувати ефективний захист прав інвесторів та надавати гарантії іноземним інвесторам щодо стабільності умов ведення бізнесу в окремих регіонах шляхом розстрочки термінів виплати кредитів, застосування норм прискореної амортизації.

4. Пропагувати можливості та переваги створення таких форм господарської та інвестиційної діяльності, як регіональні парки та промислові округи, які можуть сприяти активізації інвестиційної діяльності в регіонах.
5. Стимулювати кооперацію між підприємствами суміжних галузей у межах регіону з метою спільної реалізації стратегії залучення інвестицій.
6. Сприяти формуванню розгалуженої територіальної мережі об'єктів інвестиційної інфраструктури – інститутів спільного інвестування, інвестиційних фондів, що спрощує можливості ведення інвестиційної діяльності, з метою нарощення інвестиційного потенціалу регіонів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у статті обґрунтовано концептуальний підхід до формування цілеспрямованого ефективного організаційно-економічного механізму залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів України та запропоновано напрями удосконалення основних складових цього механізму. За результатами дослідження можна зробити такі висновки: залучення прямих іноземних інвестицій в промисловість регіонів повинно бути одним із пріоритетних напрямів розвитку української економіки. Ефективність і стан інвестиційної діяльності в промисловому секторі регіонів України залежить, перш за все, від відповідної державної і регіональної інвестиційної політики, результативність якої зумовлюється наявністю чіткого організаційно-економічного механізму її реалізації. Перспективи подальших розробок у цьому напрямку полягають у виробленні конкретних засобів, методів, важелів, інструментів та ресурсів впровадження запропонованого механізму, відповідно до принципів, цілей і завдань регіональної економіки.

Література

1. *Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.*
2. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.*
3. *Шевченко О. В. Інструменти підвищення інвестиційної спроможності регіонів в контексті розкриття внутрішнього потенціалу розвитку: аналітична записка відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua.*
4. *Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1561–XII від 19.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.*
5. *Про заходи щодо вдосконалення інвестиційної діяльності в Україні: Указ Президента України № 912/2009 від 10.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.*
6. *Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2014 році // Експрес-випуск Державної служби статистики України. – 2015. – № 71. – 13 с.*
7. *Прямі інвестиції у 2014 р. // Експрес-випуск Головного управління статистики у Донецькій області. – 2015. – № 20. – 4 с.*
8. *Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у січні–березні 2014 р. // Експрес-випуск Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lugastat.lg.ua.*
9. *Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України 2014 р. / Державне агентство інвестицій і управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua.*
10. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.*

11. *Шовкун І. Податкові фактори технологічного розвитку економіки / І. Шовкун // Економіка України. – 2011. – № 5. – 52 с.*
12. *Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / [А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован, Д. В. Ляпін та ін.; за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.*

References

1. *«The Strategy for Sustainable Development «Ukraine – 2020»: Legal Act of Ukraine, No. 5/2015, 12.01.2015» [Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrayiny, No. 5/2015, 12.01.2015], available at: http://zakon4.rada.gov.ua (ukr)*
2. *«The Ukrainian State Regional Development Strategy 2020: Legal Act of Ukraine No. 385, 06.08.2014» [Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 385, 06.08.2014], available at: http://zakon4.rada.gov.ua (ukr)*
3. *Shevchenko, O. V. (2015), Instruments to increase the investment capacity of the regions in the context of the disclosure of internal potential development [Instrumenty pidvyshchennia investytsiynoi spromozhnosti rehioniv v konteksti rozkryttia vnutrishnoho potentsialu rozvytku], available at: http://www.niss.gov.ua (ukr)*
4. *«On Investment Activity: Legal Act of Ukraine, No. 1561–XII, 19.11.1991» [Pro investytsiynu diialnist: Zakon Ukrainy, No. 1561–XII, 19.11.1991], available at: http://zakon4.rada.gov.ua (ukr)*
5. *«On Measures to Improve the Investment Activity in Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 912/2009, 10.11.2009» [Pro zakhody shchodo vdoskonalennia investytsiinoi diialnosti v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrayiny, No. 912/2009, 10.11.2009], available at: http://zakon4.rada.gov.ua (ukr)*
6. *«Investments of foreign economic activity of Ukraine in 2014» [Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy u 2014 rotsi], The State Statistics Service of Ukraine, No. 71, 13 p. (ukr)*
7. *«Foreign investments in 2014» [Pryami investytsii u 2014 r.], The State Statistics Service of Ukraine in Donetsk region, No. 20, 4 p. (ukr)*
8. *«Investments of foreign economic activity of Ukraine in January – March 2014» [Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti u cichni–berezni 2014 r.], available at: http://www.lugastat.lg.ua (ukr)*
9. *«Investment Attractiveness Rating of Ukrainian Regions 2014» [Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv Ukrainy 2014 r.], available at: http://www.ukrproject.gov.ua (ukr)*
10. *Official website of the State Statistics Service of Ukraine [Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: www.ukrstat.gov.ua (ukr)*
11. *Shovkun, I. (2011), Tax factors of technological development of economy [Podatkovi faktory tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky], Ukraine's economy, No. 5, 52 p. (ukr)*
12. *Pavlyuk, A. P., Pokryshka, D. S., Moldovan, O. O., Liapin, D. V. et al. (2013). Ed. Ya. A. Zhalilo. «The priorities of investment policy in the context of Ukraine's economy modernization» [Priorytety investytsiynoi polityky v konteksti modernizatsii ekonomiky Ukrainy], The National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 80 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015.

УДК 336.71.073.3

Віктор Анатолійович ВАРЕНИК
кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи,
Львівська комерційна академія, e-mail: varenykva@mail.ru

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Вареник, В. А. Напрями розвитку банківського регулювання та нагляду в умовах євроінтеграції України / Віктор Анатолійович Вареник // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 196–201.

Анотація. *У статті досліджено основні напрями розвитку регулювання та нагляду за діяльністю банків України відповідно до рекомендацій Базельського комітету з питань банківського регулювання в частині побудови системи внутрішнього контролю, направленої на визначення інтегрального рівня ризиковості активів та достатності капіталу банківської системи України в умовах євроінтеграції. Проаналізовано та оцінено дотримання нормативів капіталу банками України протягом 2010–2014 рр. Узагальнено проблеми капіталізації банків, які часто пов'язують з проблемою необхідного розміру статутного капіталу або навіть з проблемою, пов'язаною з виконанням ліцензійних вимог НБУ щодо мінімального розміру регулятивного капіталу.*

Ключові слова: *банківський нагляд; Базельський комітет з питань банківського нагляду; регулятивний капітал; адекватність регулятивного капіталу; капіталізація; банківське регулювання.*

Виктор Анатолиевич ВАРЕНИК
кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела,
Львовская коммерческая академия, e-mail: varenykva@mail.ru

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

Вареник, В. А. Направления развития банковского регулирования и надзора в условиях евроинтеграции Украины / Виктор Анатолиевич Вареник // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 196–201.

Аннотация. *В статье исследованы основные направления развития регулирования и надзора за деятельностью банков Украины в соответствии с рекомендациями Базельского комитета по банковскому регулированию в части построения системы внутреннего контроля, направленной на определение интегрального уровня риска активов и достаточности капитала банковской системы Украины в условиях евроинтеграции. Проанализировано и оценено соблюдение нормативов капитала банками Украины в течение 2010–2014 гг. Обобщены проблемы капитализации банков, которые часто связывают с проблемой необходимого размера уставного капитала или даже с проблемой, связанной с исполнением лицензионных требований НБУ относительно минимального размера регулятивного капитала.*

Ключевые слова: *банковский надзор; Базельский комитет по банковскому надзору; регулятивный капитал; адекватность регулятивного капитала; капитализация; банковское регулирование.*

Victor VARENYK
PhD, Accociate Professor, Department of Banking, Lviv Commerce Academy,
e-mail: varenykva@mail.ru

TRENDS IN BANKING REGULATION AND SUPERVISION IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Varenyk, V. (2015), Trends in banking regulation and supervision in conditions of European integration of Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Napriamy rozvytku bankivskoho rehuliuvannia ta nahliadu v umovakh evrointegracii Ukrainy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 196–201.

© ВАРЕНИК В.А., 2015

Abstract. *The article investigates the basic directions of development of regulation and supervision of banks in Ukraine according to the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision regarding the construction of the internal control system aimed at determining the level of risk of the integral assets and capital adequacy ratio of the banking system of Ukraine in terms of European integration. The analysis and evaluation of compliance with capital ratios for banks Ukraine during 2010–2014 is made. And generalized problems of capitalization of banks, which are often associated with the problem of the required size of share capital or a problem related to the execution of licensing requirements of NBU concerning the minimum amount of regulatory capital.*

Keywords: *banking supervision; Basel Committee on Banking Supervision; regulatory capital; regulatory capital adequacy; capitalization; banking regulation.*

JEL classification: G21

Постановка проблеми у загальному вигляді. Порівнюючи підходи країн Європейського Союзу з вітчизняними вимогами банківського нагляду, фахівці підкреслюють їх принципову тотожність з урахуванням відмінностей в розвитку систем, пов'язаних здебільшого із загальним станом економіки країни та відсутністю тривалих традицій розвитку банківської справи [1, с.57].

Головні пріоритети регулювання та нагляду формуються навколо найбільш ризикових аспектів діяльності банків – оцінки якості кредитного портфеля та інших активів, збалансованості ресурсної бази та стану ліквідності, достатності капіталу для покриття можливих збитків у діяльності банків. Саме тому дослідження напрямів розвитку банківського регулювання та нагляду є актуальними в умовах євроінтеграції України.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням питань, пов'язаних з банківським регулюванням та наглядом займалися багато вітчизняних науковців, таких як: Т. Васильєва, О. Васюренко, О. Вовчак, В. Базилевич, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, О. Заруба, В. Коваленко, Т. Ковальчук, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, М. Савлук, О. Хаб'юк та ін. Серед зарубіжних науковців варто виділити З. Бора, Є. Жукова, Л. Красавіну, В. Колєснікова, О. Лаврушина, В. Міловідова, Г. Панову, С. Пятенко, П. Роуз, В. Усоскіна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, у вітчизняній літературі залишаються недостатньо розробленими основні напрями розвитку банківського регулювання та нагляду в умовах євроінтеграції України. Відсутні праці, в яких би розглядались напрями вдосконалення та наближення банківського регулювання та нагляду до світових стандартів, підвищення рівня капіталізації банківської системи та новмативних вимог до адеквантості капіталу банків в умовах євроінтеграції України. Розробка таких теоретико-методологічних аспектів розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні дозволить окреслити основні орієнтири роботи банківської системи для її адаптації до стандартів ЄС.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних напрямів розвитку регулювання та нагляду за діяльністю банків України відповідно до рекомендацій Базельського комітету з питань банківського регулювання в частині побудови системи внутрішнього контролю, направленої на визначення інтегрального рівня ризиковості активів та достатності капіталу банківської системи України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення та розвиток банківської системи України неможливий без урахування об'єктивних процесів світової фінансової глобалізації та особливостей розвитку економіки держави в умовах євроінтеграції. З огляду на це банківську систему доцільно досліджувати з позицій особливостей її розвитку в умовах євроінтеграції. При розробці подальших рекомендацій потрібно виходити з двох базових положень:

1. Чим швидше та ефективніше адаптується банківська система до умов фінансової діяльності в ЄС, тим швидше просуватиметься процес євроінтеграції України.
2. Стратегічним суб'єктом фінансового ринку в Україні в процесі адаптації банківської системи до умов діяльності ЄС є Національний банк, який наділений правом, через Президента України та Кабінет Міністрів України, щодо внесення змін до законодавства, та на якого покладені функції з нагляду за банківською діяльністю [2, с.77].

За сучасними міжнародними підходами, що впроваджуються протягом останніх років, функція банківського нагляду передбачає найбільш повне висвітлення проблемних питань без застосування безпосереднього детального контролю банківських операцій, втручання в поточну діяльність банків. Практика пруденційного нагляду пов'язана з оцінкою процесів управління ризиками з боку керівництва банку. Сам термін походить від англійського «prudential» і перекладається як розумний, далекоглядний. Органи регулювання покликані сприяти проведенню банками зваженої та обґрунтованої політики підтримки фінансової стійкості [3, с.17].

Особливу увагу з боку Національного банку України в умовах євроінтеграції приділено пруденційному банківському нагляду, який здійснюється на основі оцінки мінімальних вимоги до капіталу для всіх банків, оцінку з боку наглядових органів прийнятої банками політики, практики і процедур з управління ризиками. Ефективні системи, що дозволяють управляти ризиками, є ключовими елементами банківського нагляду разом з системами внутрішнього контролю, розподілом обов'язків та іншими механізмами корпоративного управління. При цьому достатність капіталу розглядається як основний показник діяльності банку, який повинен відображати ступінь покриття прийнятного ризику [1, с.36].

На сучасному етапі розвитку банківської системи вирішення проблеми капіталізації банків часто пов'язують з проблемою необхідного розміру статутного капіталу або навіть з проблемою, пов'язаною з виконанням ліцензійних вимог НБУ щодо мінімального розміру регулятивного капіталу. А проблема капіталізації – це, насамперед, проблема недостатньої адекватності капіталу банків, розміру наявних активів з урахуванням ступеня їх ризику Тобто ця проблема полягає не в кількісній, а в якісній площині [4, с.10] (табл. 1).

Таблиця 1

Дотримання нормативів капіталу банками України протягом 2010–2014 рр. [5; 6]

Нормативи / Роки	На 01.01.2011р.	На 01.01.2012р.	На 01.01.2013р.	На 01.01.2014р.	На 01.01.2015р.	Відхилення 2014/2010, (+,-)	Нормативне значення
Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1), млн. грн.	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	28 052	>120
Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), %	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	-5,23	>10,0

Завдяки загальному зростанню ризикових активів, що перевищує зростання капітальної бази, основним показником надійності національної банківської системи є норматив достатності капіталу (Н2), який станом на 01.01.2015 р. становив 15,60%, і порівняно з 2010 роком знизився на 5,23 п.п. Якщо ж характеризувати динаміку нормативу достатності банківського капіталу за 2010–2014 рр., то спостерігається його зменшення з 20,83% до 15,60%, що є негативною тенденцією в умовах євроінтеграції України (рис. 1).

Незважаючи на те, що зниження надлишкової достатності є нормальним процесом для підтримання на необхідному рівні рентабельності капіталу та підвищення інвестиційної привабливості банків загалом, специфічна проблема полягає в тому, що базою для розрахунку нормативу є власний капітал, економічне та функціональне накопичення якого неадекватне його розміру [7, с.13].

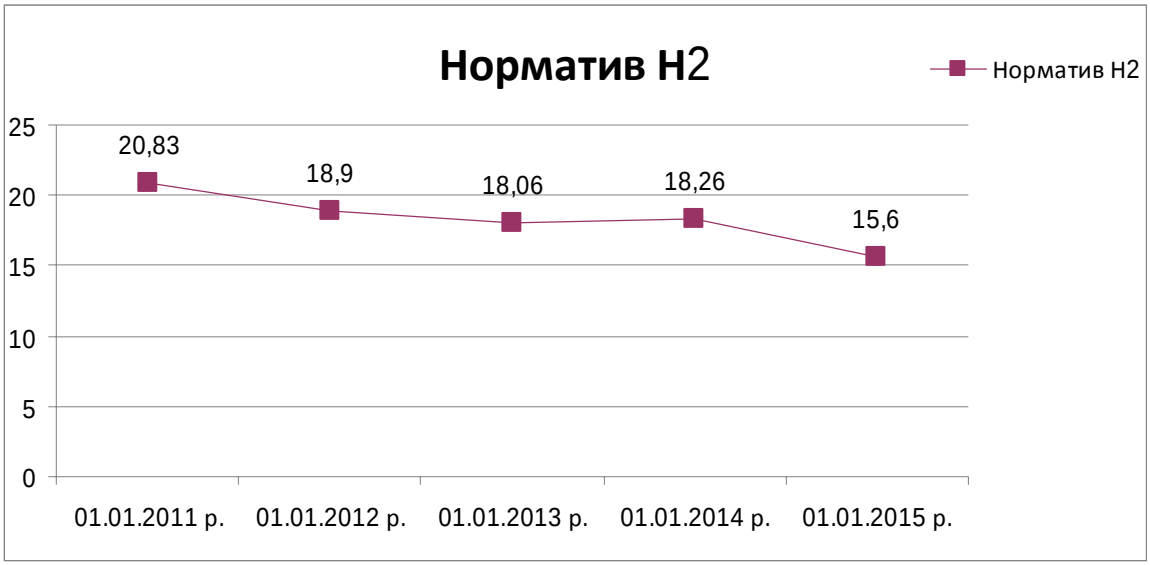

Рис. 1. Динаміка нормативу достатності капіталу банківської системи України за 2010–2014 рр. [6; 8, с.238; 9, с.49]

Як свідчить проведений аналіз, за досліджуваний період посилюється вплив банків за участю іноземного капіталу на всю банківську систему. Водночас їх діяльність була спрямована не на зростання капіталізації банківської системи, а на підтримування рівня прибутковості власних операцій у міжнародному масштабі. В умовах євроінтеграції вимоги до підвищення стійкості у першу чергу спрямовані на зростання капіталізації банків шляхом контролю частки залучених коштів відносно власного капіталу. Також вимагається підвищення ступеня прозорості в діяльності фінансових установ для розвитку інвестицій у банківську сферу [10, с.188].

З точки зору міжнародних стандартів для країн з нестійкою економікою необхідні комплексні заходи у сфері нагляду за банками і небанківськими фінансовими установами. Зазвичай, це визначає більш високі та диференційовані вимоги відносно капіталу, класифікації кредитів за групами ризику та посилення вимог щодо адекватності резервів на покриття втрат за кредитами. Більш жорсткими повинні бути також правила щодо врахування заставного забезпечення, вимоги щодо концентрації кредитів, обмеження на чисті відкриті валютні позиції. Потребують доопрацювання питання контролю невідповідності термінів погашення кредитів і депозитів.

При впровадженні базельських угод в умовах євроінтеграції України необхідно посилити вимоги до розкриття інформації банками щодо управління ризиками і систем внутрішнього контролю, періодичного проведення стрес-тестів. Також мають бути вдосконаленими процедури періодичного моніторингу та інспектування банків з позицій нагляду на основі ризиків. Більш ретельної перевірки і нагляду потребують потенційно проблемні банки [11, с.5].

Інформація про діяльність банку повинна відображатися у звітності, що має відповідати вимогам його облікової політики, і давати повне та об’єктивне уявлення про його фінансову стійкість та прибутковість. Інформація повинна подаватися регулярно, а її достовірність періодично перевірятися або наглядовим органом, або зовнішнім аудитором.

Принципи сприяння міжбанківській міжнародній діяльності вимагають від наглядових органів здійснення глобального консолідованого нагляду за діяльністю банків, що активно займаються міжнародними операціями. Вони також визначають основу взаємодії органів банківського нагляду, що припускає встановлення контактів й інформаційного обміну з метою забезпечення належного контролю за діяльністю міжнародних банків.

За висновками експертів, при розробці стратегій формування капіталу та резервів необхідно забезпечити підвищення стійкості банків у період активного розвитку та готуватися до можливих дисбалансів, що призводять до фінансової нестабільності, які зазвичай

розвиваються у найбільш сприятливій економічній ситуації [12, с.250]. Поряд з методологією контролю за системними ризиками динамічно розвиваються вимоги до фінансової стійкості кожної банківської установи. Так, статтею 22 Директиви 2006/48/ЄС передбачено, щоб кожна кредитна установа мала ефективну структуру управління, пропорційну характеру, масштабам та складності діяльності. Структура управління, процедури і механізми мають бути комплексними та всебічними, передбачати чітку організаційну структуру, прозорі компетенції відповідних посадових осіб, ефективні процедури для виявлення, управління, моніторингу та надання звітів про ті ризики, які має або може мати ця кредитна установа. Особливої уваги заслуговує адекватність механізмів внутрішнього контролю, включаючи раціональні адміністративні процедури та правила оформлення звітності [4, с.73].

У процесі трансформації банківського нагляду регулятори країн ЄС визначили комплекс першочергових завдань:

– розробка стандартів нагляду за банківськими установами в розрізі розподілу складових балансу за рівнем ризиковості;
– впровадження рекомендацій щодо побудови банками системи внутрішнього контролю, направленої на визначення інтегрального рівня ризиковості банку;
– застосування адекватних заходів впливу до банків у випадку надмірного накопичення ризиків, здатних призвести до зниження стійкості банківської системи;
– опрацювання конкретних правил аналізу та погодження внутрішніх методик банків до оцінки ризику.

Діюча в Україні система нагляду спрямована на його вдосконалення на основі ризиків. Серед важливих питань, що потребують подальшого розвитку в умовах євроінтеграції України, слід виділити законодавче підвищення прозорості банків з точки зору виявлення реальних власників та підвищення їх відповідальності. Протягом останніх років Національним банком впроваджуються стандарти корпоративного управління, нормативи нагляду за банківськими групами та вдосконалюються форми відповідної звітності.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, для впровадження міжнародних стандартів банківського регулювання та нагляду в умовах євроінтеграції України необхідне поліпшення правового середовища банківської діяльності, підвищення на законодавчому рівні фінансової дисципліни та відповідальності позичальників, охоплення кредитної діяльності всіх банківських установ інституціями кредитних історій, формування позасудових механізмів урегулювання зобов’язань за проблемною заборгованістю шляхом реструктуризації боргу, створення ринку відповідних банківських активів, включаючи і майно, що стягується в позасудовому порядку.

Загалом процес розвитку методології банківського регулювання та нагляду значною мірою регламентується вимогами Базельського комітету з банківського нагляду, які необхідно буде впроваджувати в умовах євроінтеграції України.

Література

1. *Банківський нагляд: навч. посіб. / В. І. Грушко, С. М. Лаптєв, О. С. Любунь, К. Є. Раєвський. – К.: ЦНЛ, 2004. – 264 с.*
2. *Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий та вітчизняний досвід: монографія / О. П. Заруцька. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 379 с.*
3. *Любунь О. С. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / О. С. Любунь, В. І. Грушко. – К.: Слово, 2004. – 296 с.*
4. *Хаб’юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: монографія / О. Хаб’юк. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.*
5. *Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків України: Постанова правління НБУ № 368 від 28.08.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.*

6. *Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.bank.gov.ua.*
7. *Банківський нагляд: навч. посіб. / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва. – К.: Знання, 2004. – 406 с.*
8. *Про Національний банк України: Закон України № 679–XIV від 20.05.1999 року (зі змінами і доповненнями) / Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – 238 с.*
9. *Чуб О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 49.*
10. *Д'яконова І. І. До питання визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» / І. І. Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 187–193.*
11. *Міщенко В. Базель ІІІ: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4–9.*
12. *Паласевич М. Б. Правове регулювання банківської діяльності в Україні / М. Б. Паласевич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.7. – С. 248–249.*

References

1. *Grushko, V. I., Laptev, S. M., Lyubun, O. S., Rayevskiy, K. E. (2004), Banking supervision [Bankivskii nahliad], CNL, Kyiv, 264 p. (ukr)*
2. *Zarutska, O. P. (2013), «Banking supervision using structural and functional analysis: theory, international and domestic experience: monograph» [Bankivskyi nahliad z vykorystanniam structurno-funktsionalnoho analizu: teoriia, svitovyi ta vitchyznianyi dosvid: monohrafiia], DVNZ «UABS NBU», Sumy, 379 p. (ukr)*
3. *Lyubun, O. S., Grushko, V. I. (2004), Financial management in the bank [Finansovyi menedzhment u banku], Slovo, Kyiv, 296 p. (ukr)*
4. *Khabyuk, O. (2008), «Banking regulation and supervision in the light of the recommendations of the Basel Committee: monograph» [Bankivske rehuliuvannia ta nahlyid cherez prizmu rekomendatsii Bazelskoho komitetu: monohrafiia], OIPPO, Ivano-Frankivsk; PrutPrynt, Snyatyn, 260 p. (ukr)*
5. *«On approval of Instruction on regulation of banking activity in Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 368, 28.08.2001» [Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok rehuliuvannia diialnosti bankiv Ukrainy: Postanova pravlinnia NBU, No. 368, 28.08.2001], available at: http://www.bank.gov.ua (ukr)*
6. *Official website of the National bank of Ukraine [Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy], available at: http://www.bank.gov.ua (ukr)*
7. *Mishchenko, V. I., Yatsenyuk, A. P., Kovalenko, V. V., Korneeva, O. G. (2004), Banking supervision [Bankivskii nahliad], Znannya, Kyiv, 406 p. (ukr)*
8. *«About National Bank of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 679–XIV, 20.05.1999» [Pro Natsionalnyi Bank Ukrainy: Zakon Ukrainy, No. 679-XIV, 20.05.1999], News Bulletin of the Supreme Council of Ukraine, No. 29, 238 p. (ukr)*
9. *Chub, O. O. (2009), «Conceptual Foundations of supervision in the context of globalization» [Kontseptualni zasady bankivskoho nahliadu v umovakh hlobalizacii], Finances of Ukraine, No. 7, 149 p. (ukr)*
10. *Dyakonova, I. I. (2008), «On the question of definition of «banking regulation» and «banking supervision» [Do pytannia vyznachennia poniat «bankivske rehuliuvannia» ta «bankivskyi nahliad»], Actual problems of Economics, No. 8 (86), pp. 187–193 (ukr)*
11. *Mishchenko, V., Neznamova, A. (2011), «Bazel III: new approaches to the regulation of the banking sector» [Bazel III: novi pidkhody do rehuliuvannia bankivskoho sektora], Visnyk NBU, No. 1, pp. 4–9 (ukr)*
12. *Palasevych, N. B. (2007), «Legal Regulation of banking activity in Ukraine» [Pravove rehuliuvannia bankivskoi diialnosti v Ukraini], Scientific Bulletin of the National Forestry University, No. 17.7, pp. 248–249 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 27.02.2015.

УДК 336.132.1

Марина Анатоліївна ЗІНЧЕНКО
викладач кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, e-mail: prolisok-@ukr.net

ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ НА МЕЗОРІВНІ

Зінченко, М. А. Проблематика бюджетного планування на мезорівні / Марина Анатоліївна Зінченко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 202–211.

Анотація. *У статті досліджено стан бюджетного планування на місцевому рівні в Україні. Охарактеризовано види бюджетного планування за масштабністю цілей та строком, необхідним для їх реалізації. Проаналізовано результативність бюджетного планування на мезорівні, що здійснюється органами місцевої влади та Міністерством фінансів України. Обґрунтовано необхідність здійснення бюджетного прогнозування за різними сценаріями розвитку економіки регіону. Визначено методи бюджетного планування та прогнозування. Досліджено порядок застосування програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів. Виділено прогалини в системі бюджетного планування на мезорівні та запропоновано напрямки їх усунення.*

Ключові слова*: стратегічне планування; методи планування; місцеві бюджети; прогнозування.*

Марина Анатольевна ЗИНЧЕНКО
преподаватель кафедры финансов, Одесский национальный экономический университет, e-mail: prolisok-@ukr.net

ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА МЕЗОУРОВНЕ

Зинченко, М. А. Проблематика бюджетного планирования на мезоуровне / Марина Анатольевна Зинченко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 202–211.

Аннотация. *В статье исследовано состояние бюджетного планирования на местном уровне в Украине. Охарактеризованы виды бюджетного планирования по масштабности целей и срокам, необходимым для их реализации. Проанализирована результативность бюджетного планирования на мезоуровне, которое осуществляется органами местной власти и Министерством финансов Украины. Обоснована необходимость проведения бюджетного прогнозирования по различным сценариям развития экономики региона. Определены методы бюджетного планирования и прогнозирования. Исследован порядок применения программно-целевого метода на уровне местных бюджетов. Выделены недостатки в системе бюджетного планирования на мезоуровне и предложены направления их устранения.*

Ключевые слова: *стратегическое планирование; методы планирования; местные бюджеты; прогнозирование.*

Marina ZINCHENKO
Lecturer, Finance Department, Odessa National Economic University, e-mail: prolisok-@ukr.net

PROBLEMS OF BUDGET PLANNING AT THE MESOLEVEL

Zinchenko, M. (2015), Problems of budget planning at the mesolevel. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Problematyka byudzhetnoho planyrovanyya na mezourovne; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 202–211.

© ЗІНЧЕНКО М.А., 2015

Abstract. *The state of budget planning at the local level in Ukraine was studied in the article. The kinds of budget planning depending on the scale of the objectives and timeframe necessary for their implementation were characterized. The effectiveness of budgetary planning at the mesolevel, that is carried out by local authorities and the Ministry of Finance of Ukraine was analyzed. The necessity of budget forecasting on different scenarios of economic development of the region was substantiated. The methods of budget planning and forecasting were defined. The order of application of program-target method at the level of local budgets was investigated. The weaknesses in budget planning at the mesolevel were highlighted and directions of their elimination were offered.*

Keywords: *strategic planning; planning methods; local budgets; forecasting.*

JEL classification: R580, H70

Постановка проблеми у загальному вигляді. Бюджетна політика України характеризується делегуванням значного обсягу повноважень щодо забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць органам місцевої влади. Концепція саморозвитку регіонів України обумовлює необхідність самостійного розроблення та реалізації регіональної економічної політики, тобто визначення стратегічних цілей і завдань розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Неефективний механізм реалізації таких завдань призводить до збоїв в обслуговуванні національної економіки, до порушень відтворювальних процесів не лише на мезо-, але й на мікро- і макрорівні, до суттєвих втрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та, зрештою – до втрат накопиченого національного багатства. У цьому контексті актуалізується значення заходів з підвищення ефективності механізму управління фінансовими потоками місцевих бюджетів. До таких заходів, зокрема, можна віднести вдосконалення первинної функції управління – планування, від якості виконання якої значною мірою залежить економічний, соціальний, екологічний ефект бюджетної політики.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання планування та прогнозування взагалі та бюджетного, зокрема, були предметом досліджень таких науковців: О. Ю. Бобровська [1], О. В. Голинська [2, с.276], І. С. Микитюк [3], С. В. Михайленко [4, с.400], О. О. Молдован [5], Н. В. Ткаченко [6], А. І. Сухоруков [7, с.368] та інших. Так, О. Ю. Бобровська, І. С. Микитюк, С. В. Михайленко та О. О. Молдован досліджували стан бюджетного планування та прогнозування в Україні. Н. В. Ткаченко, А. І. Сухоруков та О. В. Голинська присвятили свої праці методам планування та прогнозування. Віддаючи належне науковому доробку вказаних учених, необхідно зазначити, що теоретичні та методичні засади бюджетного планування та прогнозування потребують подальших наукових досліджень з метою підвищення ефективності управління фінансовими потоками місцевих бюджетів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові дослідження та практичні рекомендації з проблем бюджетного планування та прогнозування у більшій своїй частині відносяться до державного рівня, водночас як дослідження процесів бюджетного планування та прогнозування на мезорівні є дискретними та не комплексними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу планування на місцевому рівні задля розробки практичних рекомендацій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність будь-якої діяльності обумовлена наявністю чітко визначеними цілей та шляхів їх досягнення, які повинні формуватися перед початком процесу управління. Вітчизняна практика управління фінансовими потоками бюджетів різних рівнів демонструє, що першочерговим завданням управлінців нерідко є досягнення виконання показників бюджетного плану. Тобто, від якості складених планів бюджетів залежить ефективність управління, що, в свою чергу, впливає на соціальний, економічний та екологічний розвиток країни, регіону, території.

На етапі бюджетного планування формуються цілі, яких повинні досягти інституції управління шляхом здійснення інших управлінських функцій. В залежності від масштабності

поставлених цілей та періоду, необхідного для їх досягнення, виділяють довгострокове (стратегічне), середньострокове та короткострокове (тактичне) планування. Стратегічне планування у бюджетному процесі проводиться відповідно до обраної концепції загальнодержавної та регіональної бюджетної політики і використовується як інструмент державного (регіонального) управління. Метою стратегічного планування є систематизація та впорядкування комплексу дій для досягнення сталого розвитку шляхом прогнозування трендів бюджетної політики на довгостроковий період як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях [8, с.704].

Варто зазначити, що в основу реформування бюджетної системи в Україні було покладено затверджену у 2001 році Концепцію державної регіональної політики (строк реалізації не встановлено) [9] та прийняту у 2007 році Концепцію реформування місцевих бюджетів (з строком реалізації до 2014 року) [10]. Одним із пріоритетних завдань Концепцій стало вдосконалення системи стратегічного планування. Однак, таке завдання станом на серпень 2013 року не було виконано, що обумовило прийняття Стратегії розвитку системи управління державними фінансами [11]. Так, у цій Стратегії обґрунтовано необхідність впровадження середньострокового бюджетного прогнозування, застосування програмно-цільового методу при проведенні бюджетного планування, в тому числі і на рівні місцевих бюджетів [11]. Разом з тим, визначені цим нормативно-правовим актом строки реалізації поставлених завдань довгострокового характеру (3–5 років) суперечать загальноприйнятому розумінню стратегічного планування, яке здійснюється, зазвичай, на строк від 5 років. Водночас, прийняття стратегій на строк реалізації 5 років є вітчизняною практикою. Наприклад, реформу системи державного управління, задекларовану у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» планується провести у період з 2015 по 2020 роки [12], тобто знову в 5 років.

Зауважимо, що Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» передбачено необхідність розроблення програм економічного і соціального розвитку, в тому числі, окремих адміністративно-територіальних одиниць, на середньостроковий (5 років) та короткостроковий (1 рік) періоди [13]. Водночас, проведене дослідження показало, що на практиці середньострокове планування розвитку території та середньострокове бюджетне планування на рівні адміністративно-територіальних одиниць не здійснюється повсюдно усіма органами місцевої влади. Таким чином, поставлені в Стратегії розвитку системи управління державними фінансами завдання із запровадження на місцевому рівні середньострокового планування, на сьогодні не виконані повною мірою [11], що негативно впливає на ефективність управління на мезорівні в Україні.

Розвинутим в Україні є короткострокове планування місцевих бюджетів. Органи місцевої влади складають програми розвитку на короткостроковий період, які лежать в основі проектів місцевих бюджетів на відповідний рік. Результативність короткострокового планування на місцевому рівні можна встановити шляхом співставлення запланованих показників з фактично отриманими (табл. 1).

Таблиця 1

Результативність планування місцевих бюджетів України (складено автором [14])
(* план, затверджений місцевими радами з урахування змін)

Рік	Доходи (без урахування міжбюджетних трансфертів), млн. грн.			Видатки (без урахування коштів, що передаються з місцевих бюджетів державному), млн. грн.		
	план*	факт	% виконання плану	план*	факт	% виконання плану
2005	29,04	30,32	104,3	55,64	52,07	93,6
2006	37,85	39,86	105,3	74,58	72,32	96,7

Продовження табл. 1

2007	53,67	58,35	108,7	100,82	96,46	95,7
2008	75,53	73,87	97,8	134,69	126,83	94,2
2009	78,32	71,03	90,7	137,52	127,14	92,4
2010	83,53	80,52	96,4	160,88	152,02	94,5
2011	85,42	86,46	101,2	186,61	178,07	95,4
2012	97,41	100,81	103,5	234,51	221,23	94,3
2013	112,48	105,17	93,5	234,54	218,24	89,6

Дані табл. 1 свідчать про те, що максимальний показник виконання плану місцевих бюджетів був: за доходами у 2011 році, розбіжність склала 1,2%, а за видатками у 2006 році – невиконання становило 3,3%. Показники невиконання плану місцевих бюджетів свідчать про проріхи системи короткострокового планування на місцевому рівні.

Міністерство фінансів України (далі – МФУ), як наглядовий орган виконавчої влади також здійснює планування місцевих бюджетів. За період дослідження фактичні показники виконання місцевих бюджетів майже завжди перевищували заплановані МФУ (виняток становить 2013 рік, у якому заплановані МФУ видатки місцевих бюджетів були нижчими за фактично здійснені) (рис. 1). Такі дані можуть бути свідченням використання МФУ песимістичного сценарію регіонального розвитку.

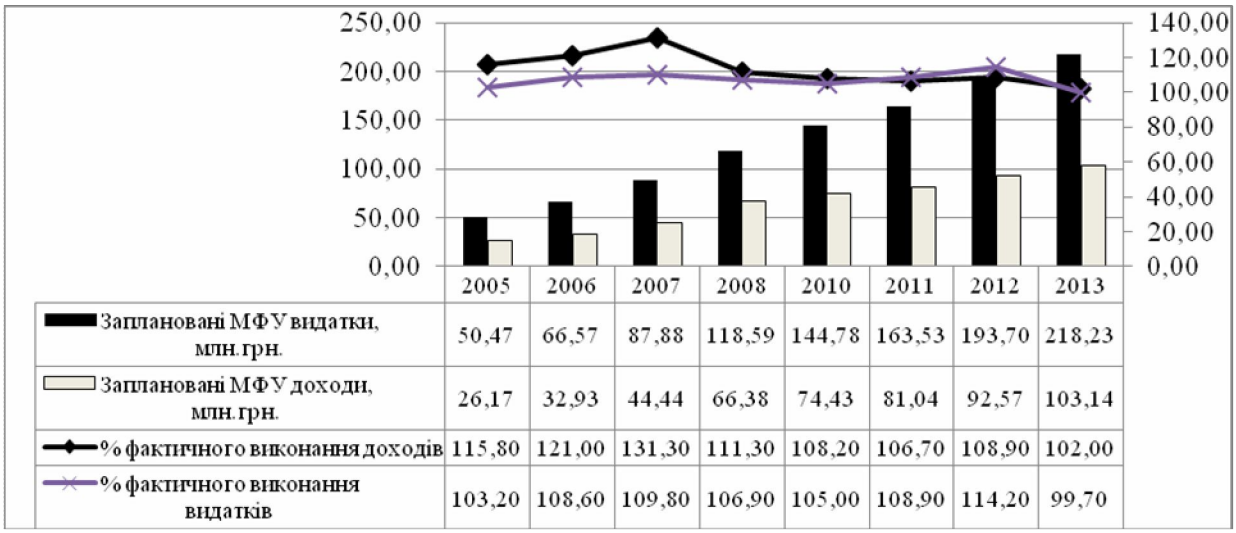

Рис. 1. Заплановані МФУ показники виконання місцевих бюджетів
(складено автором за даними [14], за 2009 рік дані відсутні)

Варто зазначити, що ефективність бюджетного планування залежить від обраних методів (табл. 2), правильний добір яких обумовлюватиме ступінь вирішення поставлених перед управлінцями завдань.

На практиці, як правило, використовується одночасно декілька методів, що дозволяє врахувати різну природу та різні закони розвитку тих чи інших соціально-економічних явищ, тобто більш точно та комплексно визначити планові бюджетні показники. Планування з використанням різних методів, є більш ефективним, ніж те, що орієнтовано на один метод. Базовим може бути обраний один метод, зокрема, програмно-цільовий, в рамках якого можуть використовуватися інші методи (наприклад, за допомогою таких методів управління як кластерізація та рейтингування можна виділити види економічної діяльності, які в регіоні є пріоритетними та потребують бюджетної підтримки).

Таблиця 2

Характеристика основних методів бюджетного планування (складено автором)

Найменування	Характеристика
Балансовий	метод, який застосовується для досягнення збалансованості бюджетних показників на основі обраної моделі бюджетної політики. Основним недоліком цього методу є те, що не враховуються реальні можливості економіки [4, с.400];
Постатейний	метод, при якому бюджет складається в розрізі функцій та за кодом економічної класифікації витрат. Основним недоліком методу є недостатня орієнтація на досягнення конкретних результатів [6];
Нормативний	метод, при якому планування здійснюється на підставі затверджених нормативів. Основним недоліком методу є неврахування майбутніх тенденцій [4, с.400];
Статистичний	метод, при якому враховуються фактичні статистичні показники попередніх років. Основним недоліком цього методу є неврахування майбутніх тенденцій [3];
Аналітичний	метод, при якому спочатку визначається величина зміни певного показника у плановому періоді, а потім обґрунтовується його кількісне значення. Основним недоліком методу є неврахування майбутніх тенденцій [4, с.400];
Функціонально-вартісний	при застосуванні даного методу аналізуються функції та витрати на їх реалізацію, що дозволяє впливати на результат. Основним недоліком методу є неврахування майбутніх тенденцій [3];
Програмно-цільовий	метод, при якому бюджет складається в розрізі бюджетних програм та кодів економічної класифікації витрат. Основним недоліком методу є розпорошеність бюджетних коштів [2, с.276].

Відзначимо, що найбільш поширеним у світовій практиці бюджетного планування є програмно-цільовий метод. Впровадження такого методу в бюджетному процесі на місцевому рівні в Україні, відповідно до норм «Концепції застосування програмно-цільового методу», передбачалось здійснити ще з 2003 року [15]. Згодом, Міністерство економіки затверджує Методичні рекомендації «щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання» [16]. Однак, і ці нормативно-правові акти не було реалізовано у повному обсязі, про що свідчать норми Програми економічних реформ на 2010–2014 роки Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [17], на виконання яких Мінфін видає Наказ «Про затвердження Основних підходів до запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів». Цим Наказом передбачено поширення програмно-цільового методу на місцеві бюджети, що дозволить «значно підвищити ефективність використання бюджетних механізмів для досягнення стратегічних цілей держави у бюджетній сфері» (з строком реалізації до 2014 року) [18]. Зауважимо, що програмно-цільовий метод бюджетного планування сьогодні в Україні використовується поряд з іншими методами, але не на всіх рівнях.

Застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі на місцевому рівні передбачає здійснення середньострокового планування, що, позитивно відобразиться на регіональному розвитку за умови, що таке бюджетне планування буде ковзне по термінах. Ковзне планування передбачає щорічне корегування середньострокового плану шляхом додавання одного нового часового інтервалу (рік) та віднімання інтервалу (року), що закінчився. Впровадження такого середньострокового бюджетного планування в Україні дозволить своєчасно враховувати політичні, економічні, соціальні та екологічні

детермінанти та відкоригувати план, складений з використанням програмно-цільового методу.

В рамках програмно-цільового методу бюджетні кошті виділяються на програми розвитку країни, регіонів та окремих галузей. За результатами контролю стану виконання бюджетних програм в Україні, органами Рахункової палати було встановлено, що нерідко поставлена в програмі мета не досягається та очікуваного економічного, соціального, екологічного й управлінського ефекту немає. Це спричинено недосконалим нормативно-правовим забезпеченням, проріхами у системі відбору пріоритетних бюджетних програм, відсутністю в Україні системного контролю з боку уповноважених органів та неефективною системою розподілу відповідальності за наслідками виконання бюджетних програм [19]. Таким чином, порядок проведення бюджетного планування із застосуванням програмно-цільового методу потребує вдосконалення, в тому числі і за рахунок підвищення ефективності бюджетного прогнозування ризиків виникнення порушень при використанні бюджетних коштів та майбутніх економічних, соціальних та екологічних ефектів від реалізації бюджетних програм.

Прогнозування трендів економічного й соціального розвитку регіонів, як підфункція функції планування й базовий етап процесу планування, здійснюється на підставі програмних документів розвитку країни та її регіонів, державних цільових програм. При цьому, аналізуються макропоказники (ВВП, інфляція, обмінний курс валют, ціни на енергоносії та інше), демографічна структура населення, доходи населення, результати діяльності суб'єктів господарювання, нормативно-правові новації та прогнозуються показники Державного бюджету. Такі економічні чинники та демографічні показники є основою для складання прогнозів місцевих бюджетів на наступні за плановим два бюджетні роки [20, с.21]. Ступінь досягнення суб'єктами управління поставлених цілей залежить від ефективності бюджетного прогнозування, яка, так само, як і бюджетне планування, залежить від методів, які при цьому використовуються (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика основних методів бюджетного прогнозування (складено автором)

Найменування	Характеристика
Екстраполяція	метод, при якому виходять із статистично складених тенденцій змін тих чи інших показників. Основним недоліком методу є неврахування змінних умов та складність визначення меж екстраполяції [1];
Моделювання	метод, при якому реальний процес замінюється певною конструкцією, яка відтворює основні найістотніші риси процесу на підставі статистичних закономірностей. Основним недоліком методу є складність застосування внаслідок врахування багатьох чинників [7, с.368];
Експертна оцінка	метод, основою якого є експертна оцінка спеціалістів в галузі фінансів. Основним недоліком методу є асиметричність інформації, необхідність встановлення рівня компетентності експертів, неврахування суб'єктивності наданих оцінок.

Складність процесу прогнозування бюджету дозволяє суб'єктам управління сформувати різні сценарії розвитку: базовий, цільовий та оптимістичний. Базовий прогноз складається у випадку, коли бюджетна політика не змінюється та є стійкий тренд розвитку економіки. При цільовому сценарії передбачаються суттєві зміни у податковій та бюджетній системах, що створює необхідність врахування можливих ризиків. Оптимістичний сценарій формується у випадку наявності обґрунтованих підстав для покращення бюджетної політики за рахунок різкого збільшення доходів або суттєвого скорочення видатків [4, с.400]. Поряд з названими виділяють ще й песимістичний сценарій, який може бути застосований при різкому скороченні вхідних фінансових потоків, зокрема,

внаслідок форс-мажорних обставин (наприклад, війна, природна або техногенна катастрофа тощо), негативного впливу світової економіки або неврахування ризиків сповільнення економічної динаміки. Так, зокрема, песимістичний сценарій може передбачати скорочення (замороження) вихідних фінансових потоків на реалізацію певних, завчасно визначених, бюджетних програм [5].

Впровадження в практичну діяльність інституцій управління фінансовими потоками місцевих бюджетів бюджетного прогнозування за різними сценаріями розвитку економіки територій дозволить більш ефективно здійснювати середньострокове та довгострокове планування. Отже, необхідно законодавчо зобов'язати суб'єктів управління фінансовими потоками місцевих бюджетів здійснювати бюджетне прогнозування за різними сценаріями розвитку територій.

Проведене дослідження показало, що органи управління фінансовими потоками місцевих бюджетів при виконанні функції планування використовують організаційно-розпорядчі (надають роз'яснення, здійснюють регламентування та інструктаж), правові (розробляють та затверджують нормативно-правові акти) та економічні методи (зокрема, програмно-цільовий метод). Разом з тим, спектр методів та інструментів, що використовується при плануванні повинен бути ширшим. Так, необхідно законодавчо виписати необхідність застосування інституціями управління на місцях, зокрема, методу кластерізації, рейтингування та таких інструментів як бенчмаркінг, стратегія росту, реінжиніринг, які повинні знайти відображення у програмах розвитку кожного окремого регіону (території). Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності не тільки функції планування, а й усієї системи управління фінансовими потоками місцевих бюджетів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Вищезазначене свідчить про те, що суб'єкти управління на місцях недостатньо ефективно реалізують функцію планування. Так, стратегічне планування як системи управління державними (місцевими) фінансами, так і бюджетної політики в Україні здійснюється не всіма рівнями влади. Таке планування має не системний і декларативний характер, а набір методів та інструментів, що використовуються, достатньо мізерний. Крім того, у вітчизняній практиці держаного планування стратегічне планування не рідко підміняється середньостроковим. Результати проведеного дослідження засвідчили, що завдання із впровадження в практику середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні в Україні не виконано. Наразі органи місцевого управління здійснюють короткострокове бюджетне планування, яке також є недостатньо результативним, про що свідчить аналіз виконання місцевих бюджетів. Все це обумовлює необхідність:

– реформування правової бази з метою встановлення єдиних правових засад бюджетного планування, що дозволить на концептуальному рівні узгодити повноваження органів управління різних рівнів та законодавчо регламентувати порядок здійснення бюджетного планування й прогнозування;
– розроблення дієвого механізму бюджетного планування й прогнозування, який сприятиме більш точному визначенню трендів економічного розвитку та факторів впливу на такий розвиток;
– посилення методологічної бази бюджетного планування, зокрема, за рахунок впровадження інноваційних методів та інструментів, що дозволить усунути системні недоліки бюджетного планування та прогнозування;
– створення організаційних структур стратегічного та середньострокового планування на місцевому рівні уможливить системність таких процесів.

Впровадження таких рекомендацій дозволить підвищити ефективність прийняття управлінських рішень на мезорівні, що позитивно позначиться на економічному, соціальному та екологічному розвитку регіонів (територій). Перспективи подальших розробок вбачаються у дослідженні порядку здійснення бюджетного планування.

Література

1. *Бобровська О. Ю. Еволюція прогнозування розвитку соціально-економічних процесів: стан і напрямки удосконалення [Електронний ресурс] / О. Ю. Бобровська. – Режим доступу: http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11boysnu.pdf.*
2. *Голинська О. В. Механізм державного управління бюджетами через інструменти програмно-цільового методу: дис. канд. екон. наук: 25.00.02 / Голинська Олеся Володимирівна. – О., 2011. – 276 с.*
3. *Микитюк І. С. Бюджетне планування як елемент управління бюджетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecvu_2014_22(1)_ 43.pdf.*
4. *Михайленко С. В. Бюджетний менеджмент: стан та оцінка ефективності: монографія / С. В. Михайленко. – Одеса: ВМВ, Друк Південь, 2010. – 400 с.*
5. *Молдован О. О. Щодо оптимізації процесів бюджетного прогнозування та планування в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс] / О. О. Молдован // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1089.*
6. *Ткаченко Н. В. Прагматика і проблематика впровадження програмно-цільового методу в бюджетний процес [Електронний ресурс] / Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – Режим доступу: http://fp.cibs.ck.ua/files/1303/13tnvpip.pdf.*
7. *Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.*
8. *Мескон М. Основы менеджмента / [М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. Л. И. Евенко]. – М.: Дело, 1997. – 704 с.*
9. *Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України № 341/2001 від 25.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001.*
10. *Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів: Розпорядження КМУ № 308-р від 23.05.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80.*
11. *Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження КМУ № 774-р від 01.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80.*
12. *Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.*
13. *Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України № 1602-III від 23.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14.*
14. *Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. – Бюджетний моніторинг 2007–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ibser.org.ua/.../%20Monitor%20Quarter%202007/2007_4_Quarter.*
15. *Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: Розпорядження КМУ № 538-р від 14.09.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80.*
16. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання: Наказ Міністерства економіки України № 367 від 4.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua.control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738.*
17. *Програма економічних реформ на 2010-2014 роки Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10.*

18. *Про затвердження Основних підходів до запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів № 805 від 2.08.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=358806&cat_id=355989.*
19. *Річні звіти Рахункової палати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826.*
20. *Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.*

References

1. *Bobrovska, O. Y. (2011), «Evolution of socio-economic processes development forecasting» [Evoliutsiia prohnozuvannia rozvytku sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: stan i napriamky udoskonalennia], available at: http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11boysnu.pdf (ukr)*
2. *Holynska, O. V. (2011), The state management mechanism of budgets through software-target method [Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia biudzhetamy cherez instrumenty prohramno-tsilovoho metodu: dis. ... kand. ekon. nauk: 25.00.02], Odessa, 276 p. (ukr)*
3. *Mykytyuk, I. S. (2014), «Budget planning as part of budget management» [Biudzhetne planuvannia yak element upravlinnia biudzhetom], available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecvu_2014_22(1)_43.pdf (ukr)*
4. *Mykhaylenko, S. V. (2010), «Budget Management: Status and Evaluation: monograph» [Byudzhetnyy menedzhment: stan ta otsinka efektyvnosti: monohrafiia], VMV, Odessa, 400 p. (ukr)*
5. *Moldovan, O. «As for process budget forecasting and planning optimization in Ukraine: analytical note» [Shchodo optymizatsii protsesiv biudzhetnoho prohnozuvannia ta planuvannia v Ukraini: analitychna zapiska], The National Institute for Strategic Studies of Ukraine, available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1089 (ukr)*
6. *Tkachenko, N. V. (2013), «Pragmatics and problems of implementation of program-target method into the budgetary process» [Prahmatyka i problematyka vprovadzhennya prohramno-tsilovoho metodu v biudzhetnyi protses], Finansovyi prostir, No. 3 (11), available at: http://fp.cibs.ck.ua/files/1303/13tnvpip.pdf (ukr)*
7. *Sukhorukov, A. I., Kharazishvili, Y. M. (2012), «Modeling and forecasting of socio-economic development of Ukrainian regions: monograph» [Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiia], NISD, Kyiv, 368 p. (ukr)*
8. *Meskon, M., Albert, M., Hedouri, F. (1997), Principles of management. Ed. L. I. Yevenko [Osnovy menedzhmenta, pod red. L. I. Yevenko], Delo, Moscow, 704 p. (rus)*
9. *«On the Concept of State Regional Policy: Legal Act of Ukraine, No. 341/2001, 25.05.2001» [Pro Kontseptsiiu derzhavnoi rehionalnoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy, No. 341/2001, 25.05.2001], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
10. *«On approval of the Concept of reforming the local budgets: Legal Act of Ukraine, No. 308-p, 23.05.2007» [Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevykh biudzhetiv: Rozporiadzhennia Kabinety Ministriv Ukrainy, No. 308-p, 23.05.2007], available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80 (Accessed 25 February 2015) (ukr)*
11. *«On the strategy of development of public finance management: Legal Act of Ukraine, No. 774-p, 01.08.2013» [Pro Stratehiiu rozvytku systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy: Rozporiadzhennia Kabinety Ministriv Ukrainy, No. 774-p, 01.08.2013], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
12. *«On the Strategy of Sustainable Development «Ukraine-2020»: Legal Act of Ukraine, No. 5/2015, 12.01.2015» [Pro stratehiiu staloho rozvytku «Ukrayina-2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy, No. 5/2015, 12.01.2015], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*

13. *«About state forecasting and development programs of economic and social development of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 1602-III, 23.03.2000» [Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy, No. 1602-III, 23.03.2000], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
14. *The Institute for Budgetary and Socio-Economic Research, Budget Monitoring 2007–2013 [Instytut biudzhety ta sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen, Biudzhetnyi monitorynh 2007–2013], available at: www.ibser.org.ua/.../%20Monitor%20Quarter%202007/2007_4_Quarter (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
15. *«On approval of the Concept of program budgeting in the budget process: Legal Act of Ukraine, No. 538-р, 14.09.2002» [Pro skhvalennia Kontseptsii zastosuvannia prohramno-tsilovoho metodu v biudzhetnomu protsesi: Rozporiadzhennia Kabinety Ministriv Ukrainy, No. 538-р, 14.09.2002], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
16. *«On approval of Methodical recommendations for the development of regional target programs, monitoring and reporting on their implementation: Legal Act of Ukraine, No. 367, 4.12.2006» [Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo poryadku rozroblennia rehionalnykh tsilovykh prohram, monitorynhu ta zvitnosti pro yikh vykonannia: Nakaz Ministerstva Ekonomiky Ukrainy, No. 367, 4.12.2006], available at: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
17. *«The Program of Economic Reform of the President of Ukraine for 2010–2014 «Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State»: Legal Act of Ukraine, 02.06.2010» [Prohrama ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky Prezydenta Ukrainy «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava», 02.06.2010], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
18. *«On approval of the main approaches to the implementation of program budgeting formulation and execution of local budgets: Legal Act of Ukraine, No. 805, 2.08.2010» [Pro zatverdzhennia Osnovnykh pidkhodiv do zaprovadzhennia prohramno-tsilovoho metodu skladannia ta vykonannia mistsevykh biudzhetiv: Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy, No. 805, 02.08.2010], available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=358806&cat_id=355989 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
19. *Annual reports of the Accounting Chamber of Ukraine [Richni zvity Rakhunkovoi Palaty Ukrainy], available at: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*
20. *«The Budget Code of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 2456-VI, 08.07.2010» [Biudzhetnyi Kodeks Ukrainy, No. 2456-VI, 08.07.2010], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 25 February, 2015) (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015.

УДК 061.2:330.3

Юлія Володимирівна ІВАНЕНКО
аспірант кафедри менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, e-mail: ivanenko.yulia@gmail.com

СТАН ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ НЕКОМЕРЦІЙНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Іваненко, Ю. В. Стан та динаміка розвитку некомерційного сектору в Україні / Юлія Володимирівна Іваненко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 212–220.

Анотація. *У статті обґрунтовано економічне значення діяльності некомерційного сектору. Проаналізовано стан некомерційного сектору провідних економік світу та України. Емпірично доведено залежність всієї економічної системи від розвитку українських некомерційних організацій. В процесі дослідження застосовано кореляційний аналіз для виявлення зв'язку між загальним обсягом ВВП, ВВП на душу населення та ВВП некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Проаналізовано вплив некомерційного сектору на людський розвиток. Розраховано коефіцієнт кореляції між Індексом людського розвитку та валовим прибутком некомерційних організацій, а також середні мінімальні витрати некомерційного сектору України на людський розвиток, що необхідні для його максимізації.*

Ключові слова: *некомерційні організації; економічний розвиток; система національних рахунків; коефіцієнт кореляції; Індекс людського розвитку.*

Юлия Владимировна ИВАНЕНКО
аспирант кафедры менеджмента и математического моделирования рыночных процессов, Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, e-mail: ivanenko.yulia@gmail.com

СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ НЕКОММЕРЧЕСКОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ

Иваненко, Ю. В. Состояние и динамика развития некоммерческого сектора в Украине / Юлия Владимировна Иваненко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 212–220.

Аннотация. *В статье обосновано экономическое значение деятельности некоммерческого сектора. Проанализировано состояние некоммерческого сектора ведущих экономик мира и Украины. Эмпирически доказана зависимость всей экономической системы от развития украинских некоммерческих организаций. В процессе исследования использован корреляционный анализ для выявления связи между общим объемом ВВП, ВВП на душу населения и ВВП некоммерческих организаций, обслуживающих домашние хозяйства. Проанализировано влияние некоммерческого сектора на развитие общества. Рассчитаны коэффициент корреляции между Индексом человеческого развития и валовой прибылью некоммерческих организаций, а также средние минимальные расходы некоммерческого сектора Украины на человеческое развитие, необходимые для его максимизации.*

Ключевые слова: *некоммерческие организации; экономическое развитие; система национальных счетов; коэффициент корреляции; Индекс человеческого развития.*

Yuliia IVANENKO
Postgraduate student, Management and Mathematical Modeling of Market Processes Department, Odessa I. I. Mechnikov National University, e-mail: ivanenko.yulia@gmail.com

THE STATE AND DYNAMICS OF NONPROFIT SECTOR IN UKRAINE

Ivanenko, Y. (2015), The state and dynamics of nonprofit sector in Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Stan ta dynamika rozvytku nekomertsiinoho sektoru v Ukraini; za red. M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 212–220.

 © ІВАНЕНКО Ю.В., 2015

Abstract. *The economic importance of non-profit sector is studied in the article. The state and dynamics of the world's non-profit sector and nonprofits in Ukraine are analyzed. The dependence of the entire economic system on the development of Ukrainian non-profit organizations is empirically proven. Correlation analysis to identify the relationship between the total volume of GDP, GDP per capita and GDP of non-profit institutions serving households is used. The non-profit sector impact on the human development is analyzed. The coefficient of correlation between the Human Development Index and gross profit of nonprofits and also the average minimum costs of the nonprofit sector in Ukraine on human development in order to his maximize are calculated.*

Keywords: *non-profit organizations; economic development; system of national accounts; the correlation coefficient; the Human Development Index.*

JEL classification: L31, O10

Постановка проблеми у загальному вигляді. Некомерційні організації є основою створення та розвитку громадянського суспільства. Вони навчають, захищають, допомагають, мотивують людей брати активну участь у громадському та суспільному житті. Відповідно, розвиток сектору некомерційних організацій вважається неодмінною умовою соціо-економічного розвитку [1, с.12]. Хоча ступінь розвитку некомерційного сектору в Україні є значно нижчим за провідні економіки світу, вагоме соціальне значення цих організацій є загальновизнаним [2, с.3–4].

Останнім часом некомерційні організації перебирають на себе значну частину функцій державного сектору через неспроможність останнього виконувати їх на належному рівні, активно взаємодіють з бізнесом та інколи конкурують з ним, більш активно реалізують власну політику на некомерційному ринку. Ці тенденції ставлять на порядок денний дослідження не лише соціальної, але й економічної ролі некомерційних організацій на рівні економічної системи в цілому.

Некомерційні організації, також є виробниками соціально значимих товарів та послуг (суспільних та квазі-суспільних благ), роботодавцями, платниками податків, споживачами товарів і послуг інших секторів економіки, їх партнерами та конкурентами. Таким чином, розвиток організацій некомерційного сектору побічно впливає на стан усієї економічної системи.

Чим більш ефективно працюють некомерційні організації, тим більшою є їх позитивна роль у суспільстві та економіці. Отримання знань та додаткової інформації окремими професійними категоріями може підвищувати продуктивність та ефективність праці, отримання фінансової допомоги може збільшувати рівень добробуту та рівень споживання отримувача допомоги, допомога у пошуку роботи та захист прав громадян на працю та гідну оплату може зменшувати рівень безробіття тощо. Благодійна діяльність некомерційних організацій та волонтерство у них можуть зменшувати рівень публічних видатків на соціальний захист та підтримку найбільш уразливих категорій осіб. Нарешті, боротьба некомерційного сектору з корупцією може сприяти зменшенню тіньової економіки та збільшенню прозорості, а отже і ефективності публічних видатків та управління в цілому.

З огляду на це, вивчення, аналіз та розуміння значення діяльності некомерційних організацій є важливим завданням для розробки ефективної економічної та соціальної стратегії розвитку держави на всіх рівнях.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Економічне значення світового некомерційного сектору активно вивчають дослідники Центру з вивчення громадянського суспільства при Університеті Дж. Хопкінса – Л. М. Саламон, С. В. Соколовскі, М. А. Хаддок, Х. С. Тіс та ін. У своїй останній праці [1, с.2–11] науковці згаданого центу вимірюють економічний потенціал некомерційного сектору 16 країн світу, порівнюють його між країнами та з іншими галузями відповідних країн, вивчають вплив некомерційних організацій на інші сектори економіки.

Серед вітчизняних науковців проблемами стану та розвитку некомерційного сектору України, його ролі в суспільстві займаються С. Голота, Л. Паливода, Д. Ляпін та ін. [3, с.21–26, 38–45; 4, с.9–21]. Так, С. Голота та Л. Паливода вивчили рівень розвитку

некомерційних організацій України та тенденції їхнього розвитку протягом 2002–2011 рр. Крім цього був проведений глибинний аналіз проблем та потреб некомерційних організацій, як на національному, так і регіональному рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Стан розвитку некомерційних організацій України протягом 2002–2011 рр. (розроблено автором за даними [3])

Характеристика діяльності	Детальний опис
Найбільш популярні сектори діяльності	Діти та молодь, громадянська освіта, права людини, вирішення соціальних питань
Найбільш популярні види діяльності	Тренінги та консультування, поширення інформації, захист інтересів та їх лобіювання
Основна причина створення	Можливість вплинути на розвиток суспільства та бажання допомогти іншим
Наявність стратегічного плану	Спостерігається тенденція до зменшення частки некомерційних організацій, що мають стратегічний план
Людські ресурси	Зменшення частки некомерційних організацій, що мають постійний персонал. Більше половини некомерційних організацій працюють з волонтерами
Джерела фінансування	Гранти від міжнародних організацій, благодійні пожертви від бізнесу, благодійні пожертви від громадян та членські внески
Звітність	Найчастіше звітують перед членами організації, донорами та державними установами
Внутрішні проблеми	Недостатнє фінансування, недостатня співпраця з бізнесом, недостатнє забезпечення організації обладнанням
Зовнішні проблеми	Головною зовнішньою проблемою є низька зацікавленість діяльністю некомерційної організації в цілому з боку органів влади

Л. Паливода та Д. Ляпін провели дослідження з визначення економічного внеску некомерційних організацій у ВВП у 2012 р. (табл. 2), зібрали дані економічної діяльності некомерційних організацій різних рівнів за 2012 р. (табл. 3), провели порівняльний аналіз некомерційних організацій по адміністративно-територіальних одиницях України за 2010–2012 рр.

Таблиця 2

Частка у ВВП України некомерційних організацій у 2012 році [4, с.9]

	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	У цілому за рік
ВВП, млрд. грн.	293.493	349.212	387.620	378.564	1’408.889
ВВП некомерційних організацій, що обслуговують домашні, господарства, млрд. грн.	2.543	2.563	2.547	2.592	10.245
Частка у ВВП, %	0,87%	0,73%	0,66%	0,68%	0,73%

Таблиця 3

Результати діяльності громадських організацій України за 2012 рік [4, с.10–11]

		у тому числі мають статус			
	Центральні	Міжнародний	Всеукраїнський	Місцевий	Місцеві осередки
Кількість громадських організацій	25297	163	638	24496	134165

Продовження табл. 3

		у тому числі мають статус			
	Центральні	Міжнародний	Всеукраїнський	Місцевий	Місцеві осередки
Кількість працівників спискового складу апарату, осіб	12593	470	2073	10050	21949
Надійшло коштів, усього, тис. грн.	2517152.7	355700.9	764239.1	1397213	1177442
Використано коштів, усього, тис. грн.	2230032.4	346205.3	607951.8	1275875	1113466

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, залишається відкритим питання наскільки щільно пов'язані економічний розвиток та розвиток сектору некомерційних організацій на рівні країни, якими є кількісні показники значимості некомерційних організацій. Крім цього становить інтерес дослідити питання чи існує залежність між іншими показниками соціо-економічного розвитку країни та діяльністю некомерційного сектору, а також якою є величина витрат українського некомерційного сектору на суспільний розвиток.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення економічного значення організацій некомерційного сектору. Об'єктом дослідження є некомерційні організації, предметом – економічні показники діяльності даних організацій у Системі національних рахунків України. Крім того, становить інтерес розрахувати середнє мінімальне значення витрат некомерційного сектору на людський розвиток, а саме скільки коштів потрібно витрачати для того, щоб значення індексу людського розвитку в Україні було наближеним до 1.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під некомерційними організаціями (НКО) розуміють такі інституційні одиниці, які організовані для суспільних цілей (суспільного інтересу), самоврядні та не розподіляють прибуток серед своїх членів. Вони незалежні від держави та бізнесу, проте можуть тісно взаємодіяти з ними [5, с.47–48]. НКО, які ще називають неприбутковими, неурядовими, непідприємницькими, волонтерськими, організаціями третього сектору економіки, організаціями громадянського суспільства, створюють досить різноманітний сектор економіки, який представлений університетами, лікарнями, релігійними організаціями, музеями, профспілками, політичними партіями, організаціями з охорони зовнішнього середовища та ін. Некомерційний сектор є вагомою економічною силою, важливим учасником сучасних ринкових відносин. Некомерційні організації не тільки створюють окремий сектор економіки, але й взаємодіють з іншими. Некомерційні організації виходять на комерційні ринки у пошуках додаткового джерела доходу (маркетизація діяльності НКО) та з метою вирішення соціальних проблем (соціальне підприємництво). НКО сприяють розширенню й укріпленню не тільки національної економіки, але й світової.

Некомерційний сектор створює в середньому 4,5% річного ВВП розвинених країн (8,1% – у Канаді, 5,3% – у Новій Зеландії, 4,7% – у Франції, 3,4% – у Бразилії) конкуруючи з такими галузями як будівництво, гірнича справа, комунальні послуги, сільське господарство [1, с.3]. У цьому секторі зайнято в середньому 7,5% працездатного населення. Заробітна плата є основною категорією витрат некомерційних організацій (71% у США та Австралії, 39% у Бразилії). Некомерційний сектор створює по цілому світу понад 25 млн. оплачуваних робочих місць (найбільша транснаціональна корпорація створює 3,5 млн. робочих місць) [2, с.5]. Головним джерелом доходів більшості НКО є надходження від ринкових продаж (в середньому 45% доходів), що є додатковим підтвердженням їх активної економічної діяльності. Неоднорідний за своєю структурою некомерційний сектор є зростаючим сектором світової економіки. Починаючи з кінця 90-х років частка НКО у ВВП

кожного року збільшувалась в середньому на 5,8%, в той час як загальна економіка зростала на 5,3%. Взагалі НКО в сукупності – це сьома економіка світу за ВВП (1,3 трлн. доларів, що дорівнює ВВП Франції або Великої Британії) [2, с.4]. Некомерційний сектор України значно відстає від світового, як якісно, так і кількісно. Індекс сталості організацій громадянського суспільства у 2013 році становив 3,4 бали (за шкалою від 1 до 7, де 1 – найкращий варіант, а 7 – найгірший) [6, с.223]. Аналогічний показник у Естонії – 2,0, Польщі – 2,2, Чехії – 2,6, Угорщині – 3,2. За загальною оцінкою зарубіжних експертів, громадянське суспільство України характеризується як перехідне та неконсолідоване, тобто таке, що не досягло рівня країн розвиненої демократії та зберігає ризик повернення до менш розвиненого стану. Проте цей показник повільно покращується від 4 балів у 1997 р. до 3,5 у 2010–2012 рр. Сучасний стан розвитку громадянського суспільства (некомерційного сектору) України характеризується збільшенням кількості зареєстрованих громадських об'єднань за останні роки (табл. 4).

Таблиця 4

Зростання кількості об'єднань громадян в Україні за 2009–2013 рр.
(дані на 1 січня 2014 р.) [7]

Об'єднання громадян	2009	2010	2011	2012	2013
Громадські організації та їх осередки	63899	67696	71767	74500	77286
Профспілки та їх місцеві об'єднання	24649	26340	27834	28852	29274
Благодійні організації	12267	12860	13475	14055	14999
Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	10329	11956	13872	15018	16213
Органи самоорганізації населення	1152	1210	1306	1426	1503

Як видно із табл. 4 за усіма видами НКО за період 2009–2013 рр. спостерігається помітне зростання кількості. Хоча наведені дані не є повністю достовірними, вони засвідчують в цілому позитивний тренд щодо розвитку сектору НКО. Фактична кількість НКО є меншою за офіційні дані наведені в табл. 4 через низку причин. Так, експерти вказують на наявність великої кількості фіктивних організацій, які існують тільки на папері й фактично не діють. Відомі непоодинокі випадки, коли НКО створюються під конкретний проект, а по його завершенні стають «фантомними» утвореннями. Часто засновується ціла низка організацій із схожими назвами з метою застосування авторської монополії на окрему галузь та обмеження створенню організацій конкурентів [8, с.8]. Хоча справжня величина некомерційного сектору України є меншою, ніж показують статистичні дані, НКО мають важливе значення в соціо-економічному житті. Відповідно до методології СНР у Системі національних рахунків України виділяється сектор «Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства» (НКОДГ). До цього сектору належать всі НКО, крім:

– НКО, які отримують більшу частину своїх надходжень від реалізації нефінансових послуг (недержавні освітні та медичні заклади) та включені в сектор нефінансових корпорацій;
– НКО, які задіяні в наданні послуг з мікрокредитування та включені в сектор фінансових корпорацій;
– НКО, що користуються значною урядовою підтримкою і в основному контролюються урядом; вони розміщені в секторі органів загального державного управління;
– НКО, що не мають статусу юридичної особи чи покладаються виключно на добровольців, віднесені до сектору домашніх господарств;

Не зважаючи на те, що за методологією СНР сектор НКОДГ не відображає увесь універсум НКО, оскільки велика кількість даних організацій відповідно до СНР потрапляє до інших секторів [9, с.15], він залишається єдиною можливістю вивчити та проаналізувати економічну значимість некомерційних організацій на рівні ВВП та інших макроекономічних показників на основі порівнюваної статистичної звітності. На основі вивчення національних рахунків України за період 2003–2013 рр. була визначена частка НКДОГ у ВВП України за методом кінцевого використання (табл. 5). У внеску НКДОГ у ВВП в Україні спостерігається тенденція, протилежна світовій – неухильне зменшення частки НКО у ВВП (майже

трикратне за 10 років). Щільність зв'язку між ВВП та часткою НКДОГ у ВВП визначалась через коефіцієнт парної кореляції Пірсона r_{xy}. Щільність зв'язку є високою (r_{xy}=0,986). При значенні F-test на рівні $3{,}08\times10^{-21}$ гіпотеза про однакову причину варіації в обох множинах (ВВП та частка НКДОГ у ВВП) відкидається.

Таблиця 5

Частка НКОДГ у структурі ВВП (розроблено автором за даними [10])

Рік	ВВП, млн. грн.	ВВП НКОДГ, млн. грн.	Частка НКОДГ у ВВП, %	Кореляція між ВВП та ВВП НКОДГ
2003	267344	4493	1,7	0,986
2004	345113	4547	1,3	
2005	441452	4727	1,1	
2006	544153	5173	1	
2007	720731	6445	0,9	
2008	948056	7257	0,8	
2009	913345	7079	0,8	
2010	1082569	8222	0,8	
2011	1302079	9716	0,7	
2012	1411238	9164	0,6	
2013	1505485	10823	0,7	

Для більш детального аналізу розрахуємо ВВП некомерційних організацій на душу населення (табл. 6). Кореляція між ВВП на душу населення та ВВП НКОДГ на душу населення також є значною – 0,987 (табл. 7). Тобто розвиток ВВП прямопропорційно залежить від розвитку некомерційного сектору – чим ефективніше функціонують НКО, тим більшим є їх дохід від реалізації суспільних та квазі-суспільних послуг; більшим є розмір грошових надходжень від благодійної діяльності (донорських та спонсорських внесків), вищі показники результатів комерційної діяльності (якщо НКО займається нею), що у свою чергу сприяє розвитку всієї економічної системи.

Таблиця 6

ВВП некомерційних організацій на душу населення (розроблено автором за даними [10])

Рік	ВВП НКОДГ, млн. грн.	Чисельність населення, млн. осіб	ВВП НКОДГ на душу населення, грн.
2003	4493	48	93,6
2004	4547	47,62	95,5
2005	4727	47,28	100
2006	5173	46,93	110,2
2007	6445	46,65	138,2
2008	7257	46,37	156,5
2009	7079	46,14	153,4
2010	8222	46,96	175,1
2011	9716	45,78	212,3
2012	9164	45,63	200,8
2013	10823	45,55	237,6

Таблиця 7

Кореляція між ВВП на душу населення та ВВП НКОДГ на душу населення (розроблено автором за даними [10])

Рік	ВВП на душу населення, грн.	ВВП НКОДГ на душу населення, грн.	Кореляція
2003	5591	93,6	0,987
2004	7273	95,5	
2005	9372	100	
2006	11630	110,2	
2007	15496	138,2	
2008	20495	156,5	
2009	19832	153,4	
2010	23600	175,1	
2011	28488	212,3	
2012	30953	200,8	
2013	33095	237,6	

Важливим показником розвитку не тільки економічної системи, але й суспільства в цілому є індекс людського розвитку (Human Development Index, ІЛР). Економічне зростання, вимірюване за допомогою показника ВВП має незаперечне значення для розвитку та добробуту країни, проте розвиток якості життя є більш важливою метою, особливо в умовах сталого розвитку [11]. Індекс людського розвитку є інтегральним показником, який визначається матеріальним рівнем життя, ступенем розвитку соціальних служб та медицини і рівнем освіти [12], які є основними характеристиками людського потенціалу досліджуваної території.

Оскільки важливим критерієм існування та функціонування НКО є неможливість розподіляти їх прибуток, розумно припустити, що весь дохід цих організацій спрямовується на виконання їх соціальної місії, що прямо або опосередковано впливає на окремі складові ІЛР. На основі статистичних даних національних рахунків було розраховано парну кореляцію між ІЛР та часткою НКОДГ у валовому прибутку, змішаному доході (НКОДГ у ВП). Значення коефіцієнту кореляції на рівні 0,66 свідчить про не дуже тісний зв'язок між цими двома показниками (табл. 8).

На основі даних табл. 8 розрахуємо середню мінімальну вартість 1 пункту Індексу людського розвитку, тобто середню мінімальну суму коштів, яку некомерційний сектор України повинен був витрачати на покращення умов розвитку людського потенціалу.

1 пункту ІЛР = ВП НКОДГ / ІЛР

Таблиця 8

Кореляція між часткою НКОДГ у ВП та ІЛР (розроблено автором за даними [10])

Рік	Валовий прибуток, змішаний дохід НКОДГ, млн. грн.(1)	Валовий прибуток, змішаний дохід, млн. грн. (2)	Частка НКОДГ у валовому прибутку, змішаному доході (3)	Індекс людського розвитку (4)	Кореляція між (3) та (4)
2003	860	114909	0,0075	0,766	0,66
2004	926	152500	0,0061	0,774	
2005	766	168775	0,0045	0,713	
2006	955	202036	0,0047	0,72	
2007	1155	280954	0,0041	0,751	
2008	1146	360810	0,0032	0,729	
2009	1046	346676	0,003	0,722	
2010	1213	410579	0,003	0,726	
2011	1423	478783	0,003	0,730	
2012	897	536461	0,0017	0,733	

Отримані результати наведені в табл. 9.

Таблиця 9

Мінімальна вартість 1 пункту ІЛР (розроблено автором)

Рік	ІЛР	ВП НКОДГ, млн. грн.	Мінімальна вартість 1 пункту індексу людського розвитку, млн. грн.	Середня мінімальна вартість 1 пункту ІЛР, млн. грн.
2003	0,766	860	1122,715	1412,24
2004	0,774	926	1196,382	
2005	0,713	766	1074,334	
2006	0,72	955	1326,389	
2007	0,751	1155	1537,949	
2008	0,729	1146	1572,016	
2009	0,722	1046	1448,753	
2010	0,726	1213	1670,799	
2011	0,730	1423	1949,315	
2012	0,733	897	1223,738	

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновки, що розвиток економіки України тісно пов'язаний з функціонуванням некомерційного сектору, про що свідчать високі значення коефіцієнтів кореляції між значеннями ВВП та часткою НКОДГ у кінцевих споживчих витратах.

Також існує пряма залежність між людським розвитком та діяльністю некомерційних організацій (витратами НКО на суспільні та квазі-суспільні блага) (r_{xy} = 0,66). Було пораховано, що в середньому мінімальні витрати некомерційного сектору України на людський розвиток за період 2003–2012 рр. повинні були становити 1412,24 млн. грн. щороку.

У подальших дослідженнях важливим питанням залишається розрахунок відповідних коефіцієнтів кореляцій для розвинених країн світу та країн, що розвиваються, а також проведення порівняльного аналізу з показниками українського некомерційного сектору.

Література

1. *Salamon L. M. The State of Global Civil Society and Volunteering: Latest findings from the Implementation of the UN Nonprofit Handbook / L. M. Salamon and others. – Baltimore, MD: John Hopkins Center for Civil Society Study, 2013. – 15 p.*
2. *Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості: аналіт. доповідь. – К.: НІСД, 2014. – 78 с.*
3. *Паливода Л. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2011 роки: звіт за даними дослідження / Л. Паливода, С. Голота. – К.: БФ «Творчий центр ТЦК», 2012. – 118 с.*
4. *Ляпін Д. Оцінка соціального та економічного внеску благодійних організацій України в економіку країни / Д. Ляпін, Л. Паливода. – К.: БФ «Творчий центр ТЦК», 2013. – 24 с.*
5. *Anheier H. K. Nonprofit Organizations: Theory, Management and Policy / H. K. Anheier. – New York, London: Routledge, 2005. – 464 p.*
6. *2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia [Electronic source]. – Access: http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/E%26E%202013%20CSOSI%20Final%2010-29-14.pdf.*
7. *Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=950&lang=1.*
8. *Показники розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Ю. Вінніков, А. О. Красносільська, М. В. Лациба // Укр. незалеж. центр політичних досліджень. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 80 с.*

9. *Руководство по некоммерческим организациям в Системе национальных счетов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/ SeriesF_91r.pdf.*
10. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.*
11. *United Nations Development Programme. Human Development Reports [Electronic source]. – Access: http://hdr.undp.org/en/faq-page/human-development-index-hdi#t292n36.*
12. *Human Development Report Technical Notes 2014 [Electronic source]. – Access: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf.*

References

1. *Salamon, L. M., Sokolowski, S. W., Haddock, M. A., Tice, H. A. (2013), The State of Global Civil Society and Volunteering: Latest findings from the implementation of the UN Nonprofit Handbook, John Hopkins Center for Civil Society Study, Baltimore, MD, 15 p.*
2. *«The state of the civil society in Ukraine: general trends, regional differences: analytical report» [Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: zahalni tendentsii, rehionalni osoblyvosti: analitychna dopovid], NISS, Kyiv, 78 p. (ukr)*
3. *Palyvoda, L., Golota, S. (2012), «The state and dynamics of NGOs in Ukraine 2002–2011, according to a study report» [Stan ta dynamika rozvytku neuriadovykh orhanizatsii Ukrainy 2002–2011 roky: Zvit za danymy doslidzhennia], CCC Creative Center, Kyiv, 118 p. (ukr)*
4. *Liapin, D., Palyvoda, L. (2013), «The assessment of social and economic contribution of Ukrainian charitable organizations in economy» [Otsinka sotsialnoho ta ekonomichnoho vnesku blahodiinykh orhanizatsii Ukrainy v ekonomiku krainy], CCC Creative Center, Kyiv, 24 p. (ukr)*
5. *Anheier, H. K. (2005), Nonprofit Organizations: Theory, Management and Policy, Routledge, New York, London, 464 p.*
6. *2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, available at: www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/E%26E%202013%20CSOSI%20Final% 2010-29-14.pdf.*
7. *«The number of subjects of USREOU for organizational and legal forms of economic management» [Kilkist subiektiv YEDRPOU za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia], available at: www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=950&lang=1 (ukr)*
8. *Vinnikov, O. U., Krasnosilska, A. O., Latsyba, M. A. (2012), «Inducators of civil society development in Ukraine» [Pokaznyky rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini], Agency «Ukraine», Kyiv, 80 p. (ukr)*
9. *«Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts» [Rukovodstvo po nekommercheskim organizatsiyam v Sisteme natsionalnykh schetov], available at: www.unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_91r.pdf (rus)*
10. *Official website of the State Statistics Service of Ukraine [Ofitsiinii sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: www.ukrstat.gov.ua (ukr)*
11. *«United Nations Development Programme. Human Development Reports», available at: www.hdr.undp.org/en/faq-page/human-development-index-hdi#t292n36.*
12. *«Human Development Report Technical Notes 2014», available at: www:hdr.undp.org/sites/ default/files/hdr14_technical_notes.pdf.*

Стаття надійшла до редакції 27.02.2015.

УДК 657:006.32(477)

Руслана Віліївна КУЗІНА
кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Одеський національний економічний університет, e-mail: rws_1@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ

Кузіна, Р. В. Нормативно-правові засади впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / Руслана Віліївна Кузіна // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 221–228.

Анотація. *У статті проаналізовано стан української нормативно-правової бази, який довів, що ефективне впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) в Україні пов'язано з певними труднощами у зв'язку з недостатністю ключових елементів інфраструктури корпоративної звітності, в тому числі, простежуються слабкі сторони нормативно-правової бази щодо імплементації МСФЗ. Належне нормативно-правове забезпечення є важливою умовою ефективної організації корпоративного обліку на підприємствах. Огляд проблематики вітчизняної нормативно-правової бази дозволив з'ясувати, що в Україні був частково створений інституційний механізм для впровадження міжнародних стандартів звітності, але відсутня координація між державними регуляторами в площині імплементації МСФЗ. Рекомендовано створити окремий орган контролю за якістю фінансової звітності, складеної за МСФЗ.*

Ключові слова: *нормативно-правове забезпечення; корпоративна звітність; впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності; державні регулятори; якість фінансової звітності.*

Руслана Виллиевна КУЗИНА
кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: rws_1@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В УКРАИНЕ

Кузина, Р. В. Нормативно-правовые основы внедрения международных стандартов финансовой отчетности в Украине / Руслана Виллиевна Кузина // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 221–228.

Аннотация. *В статье проведен анализ состояния украинской нормативно-правовой базы, который показал, что эффективное внедрение международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) в Украине связано с определенными трудностями в связи с недостаточностью ключевых элементов инфраструктуры корпоративной отчетности, в том числе, прослеживаются слабые стороны нормативно-правовой базы в вопросах имплементации МСФО. Соответствующее нормативно-правовое обеспечение является важным условием эффективной организации корпоративного учета на предприятиях. Обзор проблематики отечественной нормативно-правовой базы позволил выяснить, что в Украине был частично создан институциональный механизм для внедрения международных стандартов отчетности, но отсутствует координация между государственными регуляторами в сфере имплементации МСФО. Рекомендовано создать отдельный орган контроля за качеством финансовой отчетности, составленной по МСФО.*

Ключевые слова: *нормативно-правовое обеспечение; корпоративная отчетность; внедрение международных стандартов финансовой отчетности; государственные регуляторы; качество финансовой отчетности.*

Ruslana KUZINA
PhD, Associate Professor, Accounting and Audit Department,
Odessa National Economics University, e-mail: rws_1@ukr.net

© КУЗІНА Р.В., 2015

REGULATORY BASIS OF THE IMPLEMENTATION OF IFRS IN UKRAINE

Kuzina, R. (2015), Regulatory basis of the implementation of IFRS in Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Normatyvno-pravovi zasady vprovadzhennia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti v Ukraini; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 221–228.

Abstract. *The article presents Ukrainian legislation analysis, which showed that effective implementation of international financial reporting standards (IFRS) in Ukraine is associated with certain difficulties due to the lack of critical infrastructure corporate reporting, including the observed weaknesses of the legal basis of IFRS implementation. Proper regulatory support is essential for effective organization of corporate accounting in enterprises. Browse issues of national regulatory framework has allowed to find out that Ukraine was partly established institutional mechanism for the introduction of international accounting standards, but there is no coordination among state regulators in the plane of the implementation of IFRS. It is also recommended to create a separate body monitoring the quality of financial statements prepared under IFRS.*

Keywords: *regulatory support; corporate reporting; implementation of international financial reporting standards; government regulators; the quality of financial reporting.*

JEL classification: M400

Постановка проблеми у загальному вигляді. Успішне впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) базується на певних інституційних механізмах, а також на механізмах обліку та регулювання. Тому недостатньо розвинута нормативно правова база імплементації МСФЗ стримує ефективне впровадження міжнародних стандартів в Україні, що в свою чергу впливає на якість корпоративної звітності українських підприємств.

Процес імплементації МСФЗ в Україні відбувався паралельно з реформуванням системи бухгалтерського обліку та аудиту, становленням системи державних регуляторів, які є частиною інституційного середовища економіки країни: Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Аудиторської палати України, Національної комісії з фінансових послуг, громадських організацій (САУ, ФПБАУ), однак цей процес триває й досі. Отже питання щодо формування нормативно-правової бази державними регуляторами є досить актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженнями проблеми нормативно-правового забезпечення обліку в Україні займалися Л. В. Гуцаленко [1], В. М. Жук [2], Г. Г. Кірейцев [3], В. М. Пархоменко [4], Н. І. Пилипів [5], М. С. Пушкар [6], Л. К. Сук [7] й інші зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти. Однак проблема нормативно-правового забезпечення корпоративного обліку вивчена недостатньо і потребує комплексного дослідження.

Пушкар М. С., Щирба М. Т. розглядають нормативно-правове регулювання фінансового обліку в Україні відповідно до МСФЗ на чотирьох рівнях: законодавчому, нормативному, методичному і організаційно-розпорядчому [6, с.41].

Сук Л. К. та Сук П. Л. переконані, що основними нормативними документами, які забезпечують регламентацію бухгалтерського обліку в Україні, є такі документи, як Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», Положення (Стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), Плани рахунків бухгалтерського обліку (повний і спрощений), «Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [7, с.30–31]. Питанням нормативно-правового забезпечення впровадження МСФЗ в Україні також присвячені праці С. Ф. Голова [8, с.111].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нормативно-правова база з впровадження міжнародних стандартів має дуже велике значення для українських підприємств, які здійснюють перехід на МСФЗ. Основною проблемою в Україні, на думку автора, є відсутність координації між державними регуляторами в площині імплементації МСФЗ. Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, Аудиторська палата України, Національна комісія з фінансових послуг видають власні нормативні документи, які трактують одинакові події по різному. У зв’язку з вищезазначеним,

вважаємо, що мають бути розглянуті нормативно-правові засади впровадження МСФЗ, виділені проблемні зони, запропоновані практичні рекомендації щодо їх усунення.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування формування нормативно-правових засад впровадження міжнародних стандартів в Україні та розробки практичних рекомендацій, щодо усунення проблемних зон. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність постановки та вирішення таких науково-практичних завдань: визначити проблематику нормативно-правової бази застосування корпоративної звітності за МСФЗ, сформувати практичні рекомендації щодо створення ефективних нормативних та інституційних основ на національному рівні для процесу повномасштабного впровадження МСФЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правова база містить закони, положення, стандарти, кодекси, вимоги та керівні принципи, які становлять сукупність вимог, яким повинні слідувати всі учасники ланцюжка корпоративної звітності, з тим щоб представляти високоякісні звіти, включаючи фінансову і нефінансову інформацію. Вона повинна «бути створена для забезпечення виконання учасниками ланцюга звітності деяких завдань на необхідному рівні якості. Наприклад, вона повинна забезпечувати основу для:

1. Створення, застосування або зміни відповідних законів і підзаконних актів.
2. Затвердження та забезпечення дотримання бухгалтерських та аудиторських стандартів та етичних норм.
3. Забезпечення ліцензування та контролю за статутними аудиторами відповідно до вимог контролю якості.
4. Забезпечення вивчення обов’язкової фінансової звітності (наприклад, що стосується пруденційного регулювання) та/або фінансових відомостей і звітів компаній, включених в лістинг, відповідно до бухгалтерських стандартів та вимог до розкриття інформації.
5. Забезпечення перевірки професійної кваліфікації бухгалтерів за підсумками іспитів та професійної підготовки, а також іншими, наприклад, регулюючими органами.
6. Накладення дисциплінарних стягнень на фізичних і юридичних осіб.
7. Забезпечення постійного підвищення кваліфікації.
8. Забезпечення ефективного управління як у приватному, так і в державному секторі».

На створення і функціонування нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку в кожній країні впливають такі фактори: бізнес-середовище, загальна економічна ситуація в державі; податкова політика; рівень компетентності державних службовців; користувачі та цілі, які вони ставлять перед собою; вплив інших країн.

Нормативно-правове забезпечення обліку – це сукупність нормативно-правових актів найвищих гілок влади у державі (законодавчої, виконавчої та представницької), Міністерства фінансів України, інших міністерств та відомств і кожного підприємства зокрема, які забезпечують повноцінне функціонування та динамічний розвиток бухгалтерського обліку фінансової звітності в нашій державі [6].

До основних видів нормативно-правового забезпечення обліку варто відносити: Закони України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; Укази Президента України; постанови і рішення Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз’яснення міністерств та відомств; П(С)БО; М(С)ФЗ; Кодекси України (Податковий, Бюджетний, Господарський, Цивільний, Про адміністративні правопорушення законів про працю тощо); накази про облікову політику підприємства; графіки документообігу, графіки виконання обліково-звітних робіт тощо.

Нормативно-правові акти щодо бухгалтерського обліку, фінансової звітності можна поділити на такі рівні:

– міжнародні або континентальні (МСФЗ, Директиви ЄС);
– загальнодержавні (нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України);
– загальнооблікові (акти Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, НБУ, Державного казначейства України, Державної податкової служби України);
– галузеві (відомчі) (акти профільних міністерств та відомств);

– регіональні (нормативно-правові акти обласних і районних державних управлінь, служб, відділів, груп). Цей рівень – найслабша ланка у нормативно-правовому забезпеченні обліку та контролю, яка зовсім недосліджена. Однак нею не варто нехтувати;
– внутрішньогосподарські (внутрішньофірмові) [4].

Законодавчою основою впровадження МСФО в Україні є Закон «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [9], який передбачає застосування МСФЗ:
– публічними акціонерними товариствами, банками, страховими компаніями складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами з 2012 року;
– підприємствами, які надають фінансові послуги, крім страхування та пенсійного забезпечення з 2013 року;
– підприємствами, що здійснюють допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування з 2014 року.

Усі інші підприємства самостійно визначають доцільність використання міжнародних стандартів для складання фінансової звітності.

Для складання фінансової звітності використовуються міжнародні стандарти, якщо вони не суперечать Закону і офіційно опубліковані на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики.

Основними умовами використання МСФЗ в Україні для складання фінансової звітності є «непротиріччя» Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме:
– цілям ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, відповідно до Закону: надання користувачам для прийняття рішень повної правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства;
– основним принципам, на яких базується бухгалтерський облік і фінансова звітність.

На практиці при веденні обліку українськими підприємствами ця норма часто порушується.

Найсерйозніші відхилення від системи МСФЗ, зазвичай, містяться в нормативних документах, які не називаються «Стандартами». Це дає формальний привід Міністерству фінансів використовувати становище, оскільки воно не названо «стандартом» і на нього поширюється гарантія Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», або державні регулятори, виправдовуючи свої вимоги, стали посилатися на Концептуальну основу МСФЗ, яке дозволяє, нібито висловлювати свою професійну думку [10]. Згадана у вступі до Концептуальної основи МСФЗ можливість висувати «інші або додаткові» вимоги до звітності урядами не означає, що можна порушувати норму Закону про бухгалтерський облік, яка встановлює, що національні стандарти не можуть суперечити МСФЗ.

Багато українських бухгалтерів плутають поняття «не суперечить МСФЗ» з поняттям «відповідає МСФЗ». У звітності з'являються такі багатообіцяючі застереження «Фінансова звітність складається відповідно до МСФЗ, ведення обліку на підприємстві здійснюється відповідно до чинного законодавства України» [11].

Головні бухгалтери українських компаній, ігноруючи основні постулати IFRS 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» [12], складають звітність за національними стандартами, потім розкривають більш детально Примітки, вважаючи, що такий підхід відповідає МСФЗ. Або навпаки, декларуючи, що звітність складена за МСФЗ, зводять її до формату національної уніфікованої звітності. Нагадаємо, що в IFRS 1 міститься вимога розкривати в Примітках до звітності недвозначну норму про явну і безумовному заяву про відповідність звітності МСФЗ.

Але, незалежно від використання пакету стандартів суб'єкти господарювання зобов'язані виконувати норми Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», порядку подання фінансової звітності, а також нормативно-правових актів щодо забезпечення записів у бухгалтерському обліку, проведення інвентаризації тощо.

У випадку, якщо компанія подає звітність відповідно до міжнародних стандартів, необхідно керуватися положеннями IFRS 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності», який передбачає перегляд усіх активів, зобов'язань і рахунків капіталу на предмет відповідності МСФЗ.

Певні труднощі відчувають бухгалтери, заповнюючи форми бухгалтерської звітності та подаючи її регулятору. Справа в тому, що підприємства інформують про обраний пакет стандартів у звітності, вибравши позначку у відповідній формі фінансової звітності, і подальше додаткове інформування органів державної статистики вже не потрібно. Підприємства, які складають консолідовану фінансову звітність за МСФЗ, надсилають листом відповідну інформацію органам статистики. Проблема полягає в тому, що звітність, складена за МСФЗ, не відповідає затвердженому формату української звітності.

Розглянемо питання щодо порядку співпраці регуляторних органів України з Радою з МСФЗ щодо забезпечення зацікавлених осіб текстами міжнародних стандартів, включаючи останні зміни.

Міністерство фінансів України на постійній основі співпрацює з Радою з МСФЗ. Були укладені договори щодо отримання:

– текстів МСФЗ з метою їх перекладу на українську мову та опублікування;
– проектів МСФЗ та їхнього обговорення.

Однак навіть на переклад текстів стандартів Міністерство фінансів не витрачало коштів – переклад українською мовою був здійснений силами громадської організації – Федерація професійних бухгалтерів та аудиторів України (UFPAA) і розміщений на сайті Міністерства фінансів України.

Значна частина матеріалів, приклади, основа для прийняття рішень тощо є інтелектуальною власністю РМСФО і може бути опублікована тільки за додаткову оплату.

З метою координації діяльності щодо впровадження МСФЗ і розуміючи складність процесу використання, а також маючи на увазі необхідність спільних зусиль усіх учасників цього процесу Міністерство фінансів і Національний банк України ініціювали об'єднання професійного співтовариства задля вирішення цього завдання, яке формалізується відповідним Меморандумом [13].

Сторонами Меморандуму є: Міністерство фінансів, Національний банк, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державна податкова служба України, Державна служба статистики, Проект розвитку фінансового сектору (FINREP), громадські організації.

Сторони Меморандуму домовилися координувати діяльність у сфері використання МСФЗ в Україні для формування єдиних підходів щодо застосування МСФЗ, їх перекладу, інформаційного супроводу, вирішення проблемних питань та налагодження ефективних взаємовідносин у цій сфері, у ролі координатора виступає Міністерство фінансів України.

Першим кроком з впровадження МСФЗ було створення спеціалізованого сайту Міністерством фінансів спільно з Проектом розвитку фінансового сектору (FINREP). Його презентація відбулася в лютому 2012 року. Адреса сайту: msfz.minfin.gov.ua.

Метою сайту є вільний і безкоштовний доступ суб'єктів господарювання, бухгалтерів практиків та студентів до найкращої практики застосування МСФЗ. В табл. 1 представлено інші пункти Меморандуму, з оцінкою стану виконання основних пунктів.

Таблиця 1

Стан виконання Меморандуму про взаємодію, співробітництво та координацію дій щодо запровадження в Україні Міжнародних стандартів фінансової звітності від 10 червня 2011 року (розроблено автором на підставі [13])

Заходи, що передбачені	Помітки про виконання, коментарі
Розроблення концепції методологічного регулювання бухгалтерського обліку відповідно до МСФЗ	Виконано [14, с. 209]

Продовження табл. 1

Здійснення офіційного перекладу змін та доповнень до Міжнародних стандартів фінансової звітності, прийнятих Радою з Міжнародних стандартів фінансової звітності станом на 01.01.2012 р.	Виконано Офіційній переклад представлений на сайті http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408
Розроблення нормативної бази з бухгалтерського обліку для запровадження МСФЗ	Частково, уніфіковані форми звітності існують
Інформаційна підтримка застосування МСФЗ	Виконано
Формування інформаційно-аналітичної бази з питань застосування МСФЗ з метою вільного доступу суб'єктів господарювання до навчальних матеріалів, наукових статей, інформації про практичне їх застосування	Частково. Не виконано: – Підготовка науково-практичного коментаря до МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ». – Підготовка рекомендацій із застосування МСФЗ підприємствами аграрного сектору та науково-практичного коментарю до МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ» та МСБО 41 «Сільське господарство». – Підготовка рекомендацій щодо формування фінансової звітності суб'єктами господарювання, що застосовують МСФЗ, виходячи з особливостей господарської діяльності в аграрному секторі економіки.
Підвищення кваліфікації бухгалтерів та забезпечення високого рівня спеціалістів з бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання, які складатимуть фінансову звітність за МСФЗ	Частково Не виконано: – Проведення практичних семінарів для спеціалістів бухгалтерських служб підприємств, які застосовуватимуть МСФЗ; – Професійне навчання бухгалтерів та забезпечення високого кваліфікаційного рівня спеціалістів з бухгалтерського обліку підприємств та установ аграрного сектору.
Проведення науково-практичних конференцій та практичних семінарів з проблемних питань щодо запровадження і застосування МСФЗ	Виконано
Узагальнення досвіду застосування Міжнародних стандартів в Європейському Союзі та в країнах з перехідною економікою	Виконано [14, с. 9–45]
Забезпечення співробітництва з Радою з Міжнародних стандартів фінансової звітності щодо запровадження в Україні МСФЗ	Виконано
Створення ефективної системи контролю за якістю фінансової звітності, складеної за МСФЗ	Не виконано

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, належне нормативно-правове забезпечення є важливою умовою ефективної організації корпоративного обліку на підприємствах. Огляд проблематики вітчизняної нормативно-правової бази дозволив з'ясувати, що в Україні був частково створений інституційний механізм для впровадження міжнародних стандартів звітності. Зокрема, Міністерством фінансів був забезпечений доступ

до текстів Міжнародних стандартів фінансової звітності, відбувалося удосконалення Плану рахунків та порядку його застосування підприємствами (крім банків) згідно з МСФЗ, вносилися зміни до Положення (стандартів) бухгалтерського обліку щодо уточнення сфери їхнього застосування. Було налагоджено співробітництво з Радою з Міжнародних стандартів Фінансової звітності щодо запровадження в Україні МСФЗ. Але державні регуляторні органи не змогли повністю забезпечити ефективну нормативну та інституційну основи на національному рівні для процесу повномасштабного впровадження МСФЗ. Негативним, представляється відсутність заходів з підвищення кваліфікації бухгалтерів та забезпечення високого рівня спеціалістів з бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання, які складатимуть фінансову звітність за МСФЗ та відсутність ефективної системи контролю за якістю фінансової звітності, складеної за МСФЗ. Рекомендовано створити окремий орган контролю за якістю фінансової звітності, складеної за МСФЗ. Подальші дослідження доцільно здійснювати в напрямі детальнішого вивчення і критичної оцінки кожного із перелічених проблемних питань нормативно-правового забезпечення корпоративного обліку підприємств з метою конкретизації змісту, повнішого використання вітчизняного і зарубіжного досвіду, усунення протиріч.

Література

1. *Гуцаленко Л. В. Адаптивна система обліку і контролю результатів діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія / Л. В. Гуцаленко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 372 с.*
2. *Жук В. М. Наукове забезпечення обліку в системі управління аграрним сектором економіки: теорія і практика: наукова доповідь / В. М. Жук. – К.: Інститут аграрної економіки, 2008. – 90 с.*
3. *Кірейцев Г. Г. Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України: наукова доповідь на Міжнар. наук-практ. конф. Подільського держ. аграрно-технічн. ун-ту 24–25 вересня 2009 р. / Г. Г. Кірейцев. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 32 с.*
4. *Пархоменко В. Розвиток бухгалтерського обліку: від реформування до адаптації та застосування / В. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 8–9. – С. 3–21.*
5. *Пилипів Н. І. Облік і контроль затрат на газотранспортних підприємствах: монографія / Н. І. Пилипів. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 364 с.*
6. *Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики: монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2009. – 260 с.*
7. *Сук Л. К. Організація бухгалтерського обліку: підруч. / Л. К. Сук, Л. П. Сук. – К.: Каравела; Піча Ю. В., 2009. – 624 с.*
8. *Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія / С. Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с. – (ISBN 978-966-364-545-2).*
9. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 1999. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14.*
10. *Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – 2012. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/332198/file/ buh.pdf.*
11. *Финансовая отчетность САТП 0904 [Электронный ресурс] // СМИДА. – 2013. – Режим доступа: http://smida.gov.ua/db/participant/00435560.*
12. *Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IFRS) 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – 2011. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/ article/main?art_id=92410&cat_id=92408.*
13. *Меморандум про взаємодію, співробітництво та координацію дій щодо запровадження в Україні Міжнародних стандартів фінансової звітності від 10 червня 2011 року [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – 2011. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.*

14. *Нормативно-методичне забезпечення бухгалтерського обліку в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності / [за ред. Л. Г. Ловінської]. – Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. – 294 с. – (ISBN 978-966-2380-60-6).*

References

1. *Hutsalenko, L. V. (2009), Adaptive accounting and control performance of the farm: monography [Adaptyvna systema obliku i kontroliu rezultativ diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv: monohrafiia], NNTs IAE, Kyiv, 372 p. (ukr)*
2. *Zhuk, V. M. (2008), «Scientific provision of accounting in the management of agricultural sector of economy: theory and practice»: scientific report [«Naukove zabezpechennia obliku v systemi upravlinnia ahrarnym sektorom ekonomiky: teoriia i praktyka»: naukova dopovid], Institute of Agricultural Economics, Kyiv, 90 p. (ukr)*
3. *Kireitsev, G. G. (2009), «The regulation of accounting in the agricultural sector of Ukraine»: scientific report on International scientifical and practical conf. Podolsky State Agro-Technical University, 24–25 September, 2009 [«Rehuliuvannia rozvytku bukhhalterskoho obliku v silskomu hospodarstvi Ukrainy»: naukova dopovid na Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Podilskoho Derzh. Ahrarno-Tekhnichnoho Universitetu 24–25 veresnia 2009 r.], Kamianets-Podilskyi, 32 p. (ukr)*
4. *Parkhomenko, V. (2009), «Development of Accounting: from reform to adaptation and use» [«Rozvytok bukhhalterskoho obliku: vid reformuvannia do adaptatsii ta zastosuvannia»], Accounting and Auditing, No. 8–9, pp. 3–21 (ukr)*
5. *Pylypiv, N. I. (2007), Accounting and control of costs for gas transportation enterprises: monography [Oblik i kontrol zatrat na hazotransportnykh pidpryiemstvakh: monohrafiia], VDV TsIT, Ivano-Frankivsk, 364 p. (ukr)*
6. *Pushkar, M. S., Shchyrba, M. T. (2009), Theory and practice of formation of accounting policy: monograph [Teoriia i praktyka formuvannia oblikovoi polityky: monohrafiia], Kart-blansh, Ternopil, 260 p. (ukr)*
7. *Suk, L. K., Suk, L. P. (2009), Organization of accounting [Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku], Karavela; Picha Iu. V., Kyiv, 624 p. (ukr)*
8. *Holov, S. F. (2007), Accounting in Ukraine: analysis and prospects of development: monography [Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia], Center of educational literature, Kyiv, 522 p. (ISBN 978-966-364-545-2) (ukr)*
9. *«On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 996-XIV 16.07.1999» [Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy, No. 996-XIV, 16.07.1999], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (ukr)*
10. *«Financial reporting framework» [«Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti»], available at: http://www.minfin.gov.ua/ file/link/332198/file/buh.pdf (ukr)*
11. *«Financial Statements SATP 0904» [«Fynansovaia otchetnost SATP 0904»], available at: http://smida.gov.ua/db/participant/00435560 (rus)*
12. *«International Accounting Standards (IFRS) 1 «First-time Adoption of International Financial Reporting Standards» [«Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku (IFRS) 1 «Pershe zastosuvannia Mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti», available at: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408 (ukr)*
13. *«Memorandum of cooperation, collaboration and coordination on implementation of IFRS in Ukraine on June 10, 2011» [«Memorandum pro vzaiemodiiu, spivrobitnytstvo ta koordynatsiiu dii shchodo zaprovadzhennia v Ukraini Mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti vid 10.06.2011»], available at: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id= 92410&cat_id=92408 (ukr)*
14. *Regulatory and methodological support of accounting on the application of international financial reporting standards conditions (2013). Ed. L.H. Lovinskoi [Normatyvno-metodychne zabezpechennia bukhhalterskoho obliku v umovakh zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti; za red. L. H. Lovinskoi], DNNU Akad. fin.upravlinnia, Kyiv, 294 p.*

Стаття надійшла до редакції 27.01.2015.

УДК 330.341

Оксана Едуардівна ЛОМОНОСОВА
кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, e-mail: lavloe@gmail.com

Дмитро Анатолійович ЛОМОНОСОВ
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, e-mail: dmytro.lomonosow@gmail.com

Ірина Ігорівна НАДТОЧІЙ
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, e-mail: nira@ukr.net

МОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ

Ломоносова, О. Е. Морська діяльність: сутність, особливості та види / Оксана Едуардівна Ломоносова; Дмитро Анатолійович Ломоносов; Ірина Ігорівна Надточій // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 229–238.

Анотація. *У статті обґрунтовано необхідність уточнення широко використовуваного поняття «морська діяльність», яке наведено у «Морській доктрині України на період до 2035 року», запропонована більш коректна трактовка цього поняття. Розглянуто характерні риси морської діяльності, що обумовлені особливостями морського середовища. Доведено необхідність узгодження дій функціонуючих на морському просторі та прибережній зоні суб'єктів, які здійснюють однакові, а також різні види морської діяльності. Наведено можливі види морської діяльності. Проаналізовано деякі існуючі класифікації морегосподарської діяльності, на основі їх аналізу виявлені притаманні їм недоліки. Для створення класифікаційної схеми видів морської діяльності запропоновано використовувати Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності». Показано переваги та недоліки його застосування, а також можливість формування на його основі детальної класифікації видів морської діяльності.*

Ключові слова: *морська діяльність; морегосподарська діяльність; морське середовище; прибережна зона; класифікація видів економічної діяльності.*

Оксана Эдуардовна ЛОМОНОСОВА
кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой экономики, Херсонский филиал Национального университета кораблестроения им. адмирала Макарова, e-mail: lavloe@gmail.com

Дмитрий Анатолиевич ЛОМОНОСОВ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Херсонский филиал Национального университета кораблестроения им. адмирала Макарова, e-mail: dmytro.lomonosow@gmail.com

Ирина Игоревна НАДТОЧИЙ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Херсонский филиал Национального университета кораблестроения им. адмирала Макарова, e-mail: nira@ukr.net

МОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: СУЩНОСТЬ, ОСОБЕННОСТИ И ВИДЫ

Ломоносова, О. Э. Морская деятельность: сущность, особенности и виды / Оксана Эдуардовна Ломоносова; Дмитрий Анатольевич Ломоносов; Ирина Игоревна Надточий // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 229–238.

© ЛОМОНОСОВА О.Е., ЛОМОНОСОВ Д.А., НАДТОЧІЙ І.І., 2015

Аннотация. *В статье обоснована необходимость уточнения широко используемого понятия «морская деятельность», приведенного в «Морской доктрине Украины на период до 2035 года», предложена более корректная трактовка данного понятия. Рассмотрены характерные черты морской деятельности, которые обусловлены особенностями морской среды. Доказана необходимость согласования действий функционирующих на морском пространстве и прибрежной зоне субъектов, осуществляющих одинаковые, а также различные виды морской деятельности. Приведены возможные виды морской деятельности. Проанализированы некоторые существующие классификации морехозяйственной деятельности, на основе их анализа выявлены присущие им недостатки. Для создания классификационной схемы видов морской деятельности предложено использовать Национальный классификатор Украины «Классификация видов экономической деятельности». Показаны преимущества и недостатки его применения, а также возможность формирования на его основе детальной классификации видов морской деятельности.*

Ключевые слова: *морская деятельность; морехозяйственная деятельность; морская среда; прибрежная зона; классификация видов экономической деятельности.*

Oksana LOMONOSOVA
PhD, Associate Professor, Head of Economics Department, Kherson Affiliate of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, e-mail: lavloe@gmail.com

Dmytro LOMONOSOV
PhD, Associate Professor at the Department of Economics, Kherson Affiliate of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, e-mail: dmytro.lomonosow@gmail.com

Iryna NADTOCHIY
PhD, Associate Professor at the Department of Economics, Kherson Affiliate of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, e-mail: nira@ukr.net

MARITIME ACTIVITIES: NATURE, FEATURES AND TYPES

Lomonosova, O., Lomonosov, D., Nadtochiy, I. (2015), Maritime activities: nature, features and types. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Morska diialnist: sutnist, osoblyvosti ta vydy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 229–238.

Abstract. *The article substantiates the need to clarify widely used term «maritime activity» which is given by the «Maritime Doctrine of Ukraine till 2035» and proposed a correct interpretation of this concept. The characteristics of marine activities that are caused by the peculiarities of the marine environment are examined. The necessity of coordination of functioning on sea and coastal zone entities carrying out the same, as well as various types of maritime activities, is proved. Possible kinds of maritime activities are presented. Some existing classifications of maritime economy are analyzed, based on their analysis disadvantages inherent to them are detected. To create the classification scheme of marine species the National Classifier of Ukraine «Classification of economic activities» is proposed to use. The advantages and disadvantages of its use and the possibility of formation based on detailed classification of marine activities are shown.*

Keywords: *sea activity; maritime activity; marine environment; coastal zone; classification of economic activities.*

JEL classification: M200, M210, M290

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних скрутних соціально-економічних умовах перед Україною постає завдання визначення та реалізації її конкурентних переваг, які б дозволили пожвавити економіку, надати їй новий поштовх, забезпечити населення новими робочими місцями. До таких секторів економіки належить її морський сектор. Це обумовлено досить розвиненою морською інфраструктурою, з одного боку, та різноманіттям і багатством ресурсів морів, більша частина яких є відновлюваною, а також наявністю резервів розширення морської діяльності, з іншого.

Для підготовки рекомендацій і рішень щодо стратегії морської діяльності України та її окремих регіонів, практичного здійснення національної морської політики важливе значення має формування найбільш повного уявлення про морську діяльність. Визначення

її пріоритетних видів, більшість з яких є альтернативними, має дозволити більш раціонально розподіляти бюджетні ресурси на реалізацію відповідних програм, а також орієнтувати інвесторів, акцентуючи їх увагу на певних напрямах морської діяльності, які для місцевих громад, а також для України в цілому, представляють першочерговий інтерес.

Це обумовлює необхідність і важливість правильного визначення видів трудової діяльності, які мають бути віднесеними до морської. У зв'язку з цим, передусім варто уточнити і саме поняття «морська діяльність».

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання, пов'язані з морською діяльністю, не є новими. Вони постійно викликали і продовжують викликати досить великий інтерес. Тільки в останній час проблеми, що стосуються морської діяльності розглядалися Б. В. Буркинським, К. О. Ільницьким, Г. Г. Гогоберидзе, О. М. Котлубаєм, Ю. В. Макогоном, В. Н. Парсяком, І. О. Пилипенком, С. Б. Савельєвою, А. О. Филипенком, М. Л. Шинкарем та іншими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Автори цих та інших праць, зазвичай, розглядають лише окремі види морської діяльності, не приділяючи достатньої уваги загальному упорядкуванню усієї строкатої їх сукупності. Замість класифікації в літературі часто наводяться лише прості переліки видів морської діяльності, які часто суттєво відрізняються один від одного. Класифікації видів морської, а також морегосподарської діяльності, в літературі приділяється недостатньо уваги. Підлягає уточненню і поняття «морська діяльність», яке наведено у «Морській доктрині України на період до 2035 року» (далі – Морська доктрина України).

Постановка завдання. Метою статті є уточнення поняття «морська діяльність», визначення її особливостей і складу, а також формування пропозицій щодо класифікації видів морської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для встановлення видів діяльності, що належать до морської, передусім, варто уточнити саме поняття «морська діяльність». Така необхідність обумовлена протиріччями, які містяться у Морській доктрині України [1].

Згідно з нею морською діяльністю називається використання ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану на користь України шляхом провадження ефективної і безпечної морської господарської діяльності, сталої військово-морської діяльності та діяльності, пов'язаної з охороною державного кордону на морі [1]. Тобто морська діяльність включає три складові: морську господарську діяльність, військово-морську діяльність, а також охорону державного кордону на морі.

Подібне уявлення про складові морської діяльності є досить розповсюдженим. Так, Г. В. Лебєдєв пише: «Від морегосподарської діяльності відділяється діяльність «військово-морська», яка результатом має охорону морських рубежів, захист господарських об'єктів і, в кінцевому рахунку, захист державного суверенітету, і разом вони складають «морську діяльність» [2, с.30]. Ю. В. Хаймінова вважає, що «морська діяльність складається з морегосподарської діяльності, військово-морської діяльності та діяльності, пов'язаної із забезпеченням національної безпеки» [3, с.9].

Л. Б. Тарханова стверджує, що «морська діяльність – це складна динамічна система, можливість довгострокового і ефективного розвитку якої пов'язана з необхідністю врахування впливу безлічі міжнародно-політичних, соціально-економічних та еколого-технологічних факторів, що визначають перспективи того чи іншого просторового розвитку морекористування» [4, с.75]. Морська діяльність, на її думку, включає діяльність у сферах морської економіки, морської біології, морської екології, морської географії та морської політики [5, с.57].

Найбільша плутанина відбувається при розмежуванні морегосподарської та морської діяльності. Так, у Морській доктрині України під морегосподарською діяльністю розуміють «процес отримання вигоди від використання ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану для задоволення

потреб людини і суспільства та розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу Світового океану» [1]. Але згідно з цим визначенням, до морегосподарської можна віднести і військово-морську діяльність, а також діяльність з охорони державного кордону на морі.

Дійсно, вони забезпечують отримання вигоди (тобто того, «що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь зиск і т. ін.» [6, с.91]. Вигода може бути економічною (наприклад, у вигляді додаткового доходу або прибутку), політичною (встановлення та підтримання нормальних довгострокових відносин з сусідніми країнами), військовою (укріплення обороноздатності) та ін. Таким чином, якщо виходити з критеріїв, наведених у Морській доктрині України, то до морегосподарської діяльності, крім, власне, господарської, можуть бути віднесені й інші види доцільної трудової діяльності, що базуються на використанні морських ресурсів або певним чином пов'язані з ними. Але у такому випадку поділення морської діяльності на морегосподарську, військово-морську та діяльність з охорони державного кордону на морі не має сенсу. Усі вони повинні бути віднесені до морегосподарської, що зрозуміло, неправильно.

Інколи (абсолютно помилково) військово-морська діяльність включається до складу морегосподарської. Наприклад, Т. В. Турчанинова та В. Є. Храпов стверджують, що «морегосподарська діяльність будь-якого приморського регіону складається не тільки із забезпечення обороноздатності, але й з інших напрямків: морських перевезень, рибної ловлі, геологорозвідки, видобутку корисних копалин, суден метеорозвідки, науково-дослідних і т. д.» [7, с.147].

Морська діяльність включає не тільки морегосподарську [8–11]. Крім вже названих військово-морської, яка виділена з військової діяльності, та політичної, яка є також морською науковою діяльністю та має за мету вивчення морів, Світового океану та їх ресурсів. Вона може полягати у дослідженнях змін площі льоду в Світовому океані, щільності та солоності морської води, морських глибин, кліматичних змін тощо і розширює знання людства про оточуючий світ. Усі ці види діяльності за своїм характером не є господарськими, вони не можуть забезпечити отримання економічного ефекту або їх результати, наприклад, наукові, дозволять отримати його лише в далекому майбутньому.

Загальним для наведених, а також усіх інших видів морської діяльності, які варто відносити до морської, є те, що кожна з них певним чином пов'язана з морським середовищем, морським простором і морськими ресурсами. Цей зв'язок може бути безпосереднім (судноплавство, морське рибальство і т. п.) або опосередкованим, який спрямований на забезпечення морської діяльності (суднобудування, судноремонт, портова діяльність тощо). При цьому морська діяльність охоплює не тільки безпосередньо морське середовище, але і діяльність у прибережних зонах. Сама діяльність може полягати у вивченні, освоєнні, використанні морських ресурсів, морського середовища і прибережних зон, а також включати заходи з технічного забезпечення, збереження й охорони. Її метою є отримання економічного, соціального, наукового, політичного, військового та інших видів ефекту для забезпечення сталого розвитку України.

Морському середовищу притаманні такі природні особливості як глобальний характер Світового океану; складний агресивний фізико-хімічний склад морської води; специфіка гідродинамічного та гідрометеорологічних умов, висока динамічність процесів, що відбуваються (морські течії, хвильова активність); екологічна цілісність; велика насиченість різноманітними живими організмами; відтворюваність значної частини його ресурсів тощо.

Ці особливості морського середовища, завжди викликаючи величезний інтерес людства, з одного боку, дозволили активно використовувати його в різних сферах діяльності. З іншого боку, ці специфічні риси морського середовища обумовлюють особливості морської діяльності, що значно ускладнюють її порівняно з діяльністю на суші.

До особливостей морської діяльності можна віднести різноманіття її видів; дублювання багатьох видів діяльності, що здійснюється у «звичайних умовах» на суші; здійснення переважної більшості видів морської діяльності в складних умовах, пов'язаних з природними та кліматичними явищами; необхідність постійного врахування одночасного впливу атмосферних явищ і агресивного морського середовища; підвищений ризик більшості видів морської діяльності, що спричиняє додаткові витрати на забезпечення безпеки; необхідність встановлення та виконання спеціальних правових норм, у тому числі і міжнародних, на більшу частину видів морської діяльності; значний вплив на неї політичних рішень; застосування великогабаритних, складних споруд, що дорого коштують, і суттєва капітало- та фондомісткість значної частини морської діяльності; тривалий термін окупності тощо.

Одна із важливих особливостей морської діяльності полягає в тому, що, для однієї й тієї ж території або середовища, зазвичай, існують декілька альтернативних варіантів використання. У зв'язку з цим, морські та прибережні зони, як показує світовий досвід, є зонами зіткнення інтересів різних господарюючих суб'єктів, центральних і регіональних органів управління і держав. Ці інтереси лежать в економічній, соціальній, технічній, екологічній, військовій та політичній сферах і вимагають узгодження інтересів різних господарюючих суб'єктів, громад приморських територій, країн тощо.

Аналіз взаємодії різних суб'єктів у відкритому морі та прибережних зонах показує високий ступень конфліктності між різними видами морегосподарської діяльності, а також господарюючими суб'єктами [12, с.63–64]. Частота конфліктів при цьому становить 81%, у тому числі, численних і частих – 56%, окремих – 25%. Необхідно також мати на увазі, що при цьому не враховувалися інтереси військово-морського комплексу, наукових та інших організацій, які також мають свої інтереси.

Така напруженість відносин вимагає не просто координації та регулювання спільної діяльності багатьох господарюючих та працюючих суб'єктів, які здійснюють морську діяльність. З метою зняття існуючих і попередження майбутніх суперечностей та узгодження дій необхідне комплексне управління, яке б забезпечило раціональне використання морського середовища, його ресурсів і стійкий розвиток прибережних регіонів. При цьому повинен досягатися спільний пропорційний розвиток різних галузей та видів морської діяльності, орієнтований на максимальну інтегральну ефективність.

Основні види морської діяльності можна знайти в Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права [13], яка ратифікована Верховною Радою України у 1999 році [14]. Це: судноплавство; морське рибальство; промисел інших живих ресурсів (морських ссавців, «сидячих» видів живих організмів, тобто ракоподібних, молюсків, губок, морських водоростей тощо); розвідка та видобуток твердих, рідких або газоподібних мінеральних ресурсів, включаючи поліметалічні конкреції; зведення штучних островів, платформ, об'єктів енергетики, прокладка кабелів, трубопроводів, тунелів, будівництво інших установок і споруд та їх експлуатація; проведення морських наукових досліджень; захист і збереження морського середовища та його ресурсів; морська інформаційна діяльність (інформація щодо морських науково-дослідних проектів, обмін думками при виникненні спорів); підготовка наукових і технічних кадрів тощо.

Крім того, до цих видів морської діяльності варто також додати портову діяльність, риборозведення, морську енергетику (використання енергії морських хвиль, припливів, течій, різниці температур і солоності в різних шарах морської води), військово-морську діяльність, охорону кордонів, охорону культурно-історичної спадщини, туризм і рекреацію.

Для упорядкування видів морської діяльності, а відповідно – і суб'єктів цієї діяльності, важливо визначитися з їх класифікацією. Класифікації видів морської, а також морегосподарської діяльності, як вже відзначалося, приділяється небагато уваги. При цьому в літературі, зазвичай, зустрічаються пропозиції щодо класифікаційних схем та структури морегосподарської діяльності та морегосподарського комплексу.

Вважаємо, що питання класифікації видів морської діяльності повинно розглядатися разом з класифікацією об'єктів морського сектора економіки. Це обумовлене тим, що породжений суспільним поділом праці кожний вид економічної діяльності, також, як і належність підприємства до будь-якої галузі економіки (або іншого, більш дрібного угруповання економічної діяльності), характеризується здійсненням специфічних виробничих процесів (в першу чергу – технологічних); наявністю персоналу відповідних професій; випуском продукції або наданням послуг. Однорідні підприємства, що характеризуються певними рисами, у сукупності формують певну галузь. Її основною ознакою є випуск підприємствами цієї галузі продукції (надання послуг) певного призначення [15, с.8, 21].

С. Б. Савельєва, А. М. Савельєв, І. В. Козинський [16, с.667–668], класифікуючи види морегосподарської діяльності, за основну типологічну ознаку приймають «характер ресурсної функції». Вони виділяють три групи видів морегосподарської діяльності: видобування морських ресурсів або пряме використання (з вилученням) морських ресурсів; діяльність з користування морськими ресурсами (непряме їх використання); охорона морських ресурсів або навколишнього морського середовища. Але до кожної групи включені абсолютно різні за характером види діяльності, що позбавляє дану класифікацію більш-менш практичного використання.

Т. А. Стовба поділяє «морегосподарський комплекс» [17, с.123] на «морські виробничі галузі» (морський транспорт, рибна промисловість, водне господарство тощо), «берегові виробничі галузі» (судно-, машино- та приладобудування), «забезпечення безпеки морегосподарської діяльності» (військово-морські сили, навігаційно-гідрографічні організації тощо) та «невиробничу сферу» (рекреаційно-туристичний комплекс, науково-технічний комплекс тощо). При такому підході виникають питання щодо коректності віднесення окремих видів діяльності до певних груп (рибна промисловість, водне господарство та деякі інші). Крім того, не зрозуміло, яка саме класифікаційна ознака береться за підставу поділу.

К. С. Трунін, пишучи про «класифікацію морегосподарського комплексу України» пропонує паралельну класифікацію. За першою класифікаційною ознакою – галузевою він виділяє певні види діяльності, серед яких суднобудування й судноремонт; морський і річковий транспорт; морські й річкові порти; морські й річкові канали; рибне господарство; марикультура (аквакультура); збереження навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки й підтримка екологічної рівноваги морського середовища [17, с.123]. Але, тут мова йде не тільки і не стільки про галузі морегосподарського комплексу. Так, суднобудування згідно з Національним класифікатором України «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009:2010 (далі – КВЕД) [19], який визначає галузі економіки України, є однією з двох груп (група 30.1 «Будування суден і човнів») розділу 30 Виробництво інших транспортних засобів, що входить до секції С «Переробна промисловість», і, строго кажучи, не вважається самостійною галуззю, оскільки галузі виокремлюються на рівні секцій. А таких галузей як морські й річкові порти (це об'єкти), морські й річкові канали (об'єкти), марикультура й аквакультура (вид діяльності) або морські технології (сукупність методів, процесів і матеріалів, що застосовуються для перетворення речовини, енергії або інформації) взагалі не існує. Не існує також якоїсь окремої галузі і навіть груп та класів, які репрезентують діяльність, спрямовану тільки на збереження навколишнього природного середовища.

На нашу думку, види морської діяльності повинні групуватися саме згідно з класифікацією видів економічної діяльності.

Відповідно до КВЕД економічною діяльністю є «процес виробництва продукції (товарів і послуг), який здійснюють з використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо. Економічну діяльність характеризують витрати на виробництво, процес виробництва та випуск продукції» [18]. Якщо враховувати, що іншого трактування поняття «економічна діяльність» у діючому

законодавстві немає, а зміст категорій КВЕД повністю відповідає аналогічним категоріям, які використовуються в системах статистичних класифікацій Європейського Союзу, то це визначення варто вважати офіційним.

До економічної діяльності належать також її види, що здійснюються в сфері матеріального виробництва і в невиробничій сфері. Частина видів морської діяльності репрезентується окремими розділами, групами та класами безпосередньо. Так, у виробничу сферу входять клас 03.11 «Морське рибальство», клас 03.21 «Морське рибництво (аквакультура)», група 50.1 «Пасажирський морський транспорт», група 50.2 «Вантажний морський транспорт». Частина видів морської діяльності об'єднана з річковими видами. Це класи 30.1 «Будування суден і човнів» та 30.11 «Будування суден і плавучих конструкцій», клас 42.91 «Будівництво водних споруд», клас 52.22 «Допоміжне обслуговування водного транспорту». Усі інші види морської діяльності окремо не виділені. Вони входять до складу груп, розділів та класів разом з іншими «звичайними» видами діяльності, що здійснюються на суші. Це, наприклад, розділ 06 «Добування сирої нафти та природного газу», розділ 07 «Добування металевих руд», клас 35.11 «Виробництво електроенергії», клас 39.00 «Інша діяльність щодо поводження з відходами», клас 49.50 «Трубопровідний транспорт» та ін.

До морських видів діяльності, що належать до невиробничої сфери, включаються такі види як морська наукова діяльність, яка входить до секції М «Професійна, наукова та технічна діяльність»; військово-морська діяльність, що включена класу 84.22 «Діяльність у сфері оборони»; міжнародна діяльність, яка представлена класом 84.21 «Міжнародна діяльність»; морська спортивна діяльність (класи 93.11 «Функціонування спортивних споруд», 93.12 «Діяльність спортивних клубів», 93.19 «Інша діяльність у сфері спорту») тощо.

Перелічені та інші види морської діяльності здійснюються на замовлення суб'єктів підприємницької діяльності, держави, інших бюджетних установ з метою задоволення їх потреб. При цьому використовуються певні технологічні та інші трудові процеси, ресурси, виконуються роботи та послуги, які мають вартісну оцінку. Це свідчить про те, що ці види належать до економічної діяльності.

До морської діяльності також належить екологічна діяльність. Окремо вона не виділена. Її складові включені до різних груп і класів. Відзначимо деякі з них. Це класи 38.12 «Збирання небезпечних відходів»; 39.00 «Інша діяльність щодо поводження з відходами»; клас 71.20 «Технічні випробування та дослідження»; 71.20 «Технічні випробування та дослідження» й ін.

Таким чином, класифікацію видів морської діяльності варто здійснювати на основі Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності». При цьому залежно від мети окремих видів морської діяльності доцільним є виділення її видів, які належать до підприємницької, тих, які є некомерційними, а також діяльності негосподарюючих суб'єктів.

Такий підхід спрощує розуміння принципів класифікації, значно полегшує отримання статистичної інформації про морську діяльність, яка здійснюється в окремих регіонах і загалом в Україні. Важливим є те, що ця інформація є офіційною, а також зіставною з міжнародною інформацією, оскільки вітчизняний Класифікатор видів економічної діяльності гармонізований з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією всіх видів економічної діяльності (ISIC, Rev. 4 – 2008) – на рівні розділів, і з Класифікацією видів економічної діяльності ЄС (NACE, Rev. 2 – 2006) – на рівні класів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Морською варто вважати будь-яку діяльність, яка прямо або опосередковано пов'язана з дослідженням, опануванням, експлуатацією морського середовища і прибережних зон, їх збереженням і спрямована на раціональне використання ресурсів Світового океану та отримання економічного, соціального, наукового, політичного, військового або інших видів ефекту з метою забезпечення сталого розвитку України.

Для класифікації видів морської діяльності можуть використовуватися різні підходи. Але як основний класифікатор доцільно використовувати Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності». Його застосування полегшує розуміння принципів класифікації, значно спрощує отримання статистичної інформації про морську діяльність, що здійснюється в Україні та її окремих регіонах.

Недоліком є те, що частина морської діяльності одного й того ж функціонального виду міститися в різних секціях, розділах, групах, у зв'язку з чим суттєво ускладнюється отримання необхідної інформації. Але цей недолік притаманний будь-якій сучасній класифікації розглядуваних видів діяльності.

В подальшому вважаємо доцільним створення на базі КВЕД класифікатора морських видів економічної діяльності.

Література

1. *Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1307 від 7.10.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF.*
2. *Лебедев Г. В. Особенности пространственной организации инфраструктуры морского транспортного комплекса Арктической зоны Российской Федерации: дис. ... кандидата географ. наук: 25.00.24 / Г. В. Лебедев. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2014. – 184 с.*
3. *Державна підтримка розвитку морегосподарського комплексу України (організаційні та правові аспекти): монографія / [О. М. Кібік, О. П. Подцерковний, Ю. З. Драпайло, В. О. Котлубай та ін.; за ред. О. М. Кібік, О. П. Подцерковного]. – Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2014. – 442 с.*
4. *Тарханова Л. Б. Теоретико-методологические проблемы региональных исследований морской деятельности / Л. Б. Тарханова // Экономические исследования на Севере: от прошлого к будущему: матер. науч.-практ. конф., 15–17 декабря 2011 г. – Апатиты, 2011. – 120 с.*
5. *Тарханова Л. Б. Морская деятельность как предмет междисциплинарного исследования / Л. Б. Тарханова // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. – М. – 2012. – Т. 5. – Вып. 2. – С. 43–57.*
6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.*
7. *Турчанинова Т. В. Оценка перспектив развития машиностроительных предприятий с единичным и мелкосерийным производством Кольского региона / Т. В. Турчанинова, В. Е. Храпов // Север и рынок: формирование экономического порядка. – 2014. – № 4 (41). – С. 146–149.*
8. *Господарський кодекс України: Кодекс України, Закон № 436-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15.*
9. *Макогон Ю. В. Украина – держава морская: монография / [Ю. В. Макогон, А. Ф. Лысый, Г. Г. Гаркуша, А. В. Грузан; под ред. Ю. В. Макогона]. – Донецк: ДонНУ, 2010. – 393 с.*
10. *Парсяк В. Н. От экономики судостроения к экономике моря – целесообразный вектор регионального развития / В. Н. Парсяк // Судостроение и морская инфраструктура. – 2014. – № 1. – С. 136–147.*
11. *Управління інноваційною діяльністю підприємств та організацій морегосподарського комплексу: монографія / [С. І. Бай, В. С. Блінцов, С. Д. Бушуєв та ін.]. – Миколаїв: видавець О. С. Торубара, 2013. – 448 с.*
12. *Васильев А. М. Комплексный подход к организации морехозяйственной деятельности в Западной Арктике / А. М. Васильев // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2013. – № 1 (25). – С. 56–65.*

13. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права: міжнар. документ № 995_057 від 03.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page.*
14. *Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України № 728-XIV від 03.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/728-14.*
15. *Ломоносов А. В. Економіка підприємства: навч. посіб. / А. В. Ломоносов. – Миколаїв: НУК, 2004. – 328 с.*
16. *Савельева С. Б. Особенности и типология видов морской хозяйственной деятельности / С. Б. Савельева, А. Н. Савельев, И. В. Козинский // Вестник МГТУ. – Т. 9. – 2006. – № 4. – С. 665–668.*
17. *Трунін К. С. Структурування морегосподарського комплексу України / К. С. Трунін // Зб. наук. праць Національного університету кораблебудування. – 2014. – № 1. – С. 120–125.*
18. *Класифікація видів економічної діяльності: Національний класифікатор України ДК 009:2010: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 457 від 11.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kchp.com.ua/novoe/1.html.*

References

1. *«On the approval of the Marine Doctrine of Ukraine till 2035: Legal Act of Ukraine, No. 1307, 07.10.2009» [Pro zatverdzhennia Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 1307, 07.10.2009], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF (ukr)*
2. *Lebedev, G. V. (2014), Features of the spatial organization of the transport infrastructure of the Sea Commercial complex of Arctic zone of the Russian Federation: dissertation [Osobennosti prostranstvennoy organizatsii infrastruktury morskogo transportnogo kompleksa Arkticheskoy zony Rossiyskoy Federatsii: dis. kand. geograf. nauk], St. Petersburg State University, St. Petersburg, 184 p. (rus)*
3. *Kibik, A. M., Podtserkovnyi, A. P., Drapaylo, Y. Z., Kotlubai, V. A. and others (2014). Ed. A. M. Kibik, A. P. Podtserkovnyi. The State support of marine economy of Ukraine (organizational and legal aspects): monograph [Derzhavna pidtrymka rozvytku morehospodarskoho kompleksu Ukrainy (organizatsiini ta pravovi aspekty): monohrafiia; za red. A. M. Kibik, A. P. Podtserkovnoho], Individual entrepreneur D. S. Grin, Kherson, 442 p. (ukr)*
4. *Tarhanova, L. B. (2011), «Theoretical and methodological problems of regional studies of marine activities» [Teoretiko-metodologicheskie problemy regionalnykh issledovaniy morskoy deyatelnosti], Economic research in the North: from past to future, Proceedings of the conference, Apatity, 15–17 December, 120 p. (rus)*
5. *Tarhanova, L. B. (2012), «Maritime activities as a subject of interdisciplinary research» [Morskaya deyatelnost kak predmet mezhdisstyplinarnogo issledovaniya], Problem Analysis and State management design, Vol. 5, Issue 2, pp. 43–57 (rus)*
6. *Great Dictionary of Modern Ukrainian (2001). Ed. V. T. Busel [Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: za red. V. T. Busel], WTF Perun, Kyiv, Irpen, 1440 p. (ukr)*
7. *Turchaninova, T. V., Khrapov, V. A. (2014), «Assessment of the prospects of development of machine-building enterprises with a single and small batch production of the Kola region» [Otsenka perspektiv razvitiya mashynostroitelnyh predpriyatiy s edinichnym i melkoseriynym proizvodstvom Kolskogo regiona], North and market: formation of economic order, No. 4 (41), pp. 146–149 (rus)*

8. *«Commercial code of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 436-IV, 16.01.2003 [Gospodarskii Kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon, No. 436-IV, 16.01.2003], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (ukr)*
9. *Makogon, Ju. V., Lysyj, A. F., Garkusha, G. G., Gruzan, A. V. (2010), Ukraine is a maritime state: monohraph [Ukraina – derzhava morskaya: monografiya], Donna, Donetsk, 393 p. (rus)*
10. *Parsiak, V. N. (2014), «From the economy of shipbuilding to the economy of sea is an expedient vector of regional development» [Ot ekonomiky sudostroeniya k ekonomike morya – tselesoobraznyy vektor regionalnogo razvitiya], Shipbuilding and marine infrastructure, No. 1, pp. 136–147 (rus)*
11. *Bai, S. I., Blintsov, V. S., Bushuiev, S. D. and others (2013), Innovative activities management of the marine economy enterprises: monograph [Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu pidpryiemstv ta orhanizatsii morehospodarskoho kompleksu: monografiia], Publisher O. S. Torubara, Mykolaiv, 448 p. (ukr)*
12. *Vasiliev, A. M. (2013), «An integrated approach to the organization of maritime activities in the Western Arctic» [Kompleksnyy podkhod k organizatsii morekhozyaystvennoy deyatelnosti v Zapadnoy Arktike], Economic and social changes: facts, trends, forecast, No. 1 (25), pp. 56–65 (rus)*
13. *«The United Nations Convention on Law of the Sea: international document No. 995_057, 03.06.1999» [Konventsiia Orhanizatsii Obednanyh Natsii z morskoho prava: mizhnarodnyi dokument, No. 995_057, 03.06.1999], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page (ukr)*
14. *«On Ratification of the United Nations Law of the Sea 1982 and the Agreement on the implementation of Part XI of the United Nations Law of the Sea 1982: Legal Act of Ukraine, No. 728-XIV, 03.06.1999» [Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku ta Ugody pro implementatsiiu Chastyny XI Konventsii Orhanizatsii Obednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku: Zakon Ukrainy, No. 728-XIV, 03.06.1999], available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/728-14 (ukr)*
15. *Lomonosov, A. V. (2004), «Business Economics: tutorial» [Ekonomika pidpryemstva: navchalnyi posibnyk], NUK, Mykolaiv, 328 p. (ukr)*
16. *Savelyeva, S. B., Savelyev, A. N., Kozinskiy, I. V. (2006), «Features and typology of maritime economic activities» [Osobennosti i tipologiya vidov morskoy hozyaystvennoy deyatelnosti], Bulletin MSTU, Vol. 9, No. 4, pp. 665–668 (rus)*
17. *Trunin, K. (2014), «Structuring marine economy of Ukraine» [Strukturuvannia moregospodarskogo kompleksu Ukrainy], Collection of scientific works of the National University of Shipbuilding, No. 1, pp. 120–125 (ukr)*
18. *«Classification of Economic Activities SC 009:2010: National qualifier of Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 457, 11.10.2010» [Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010: Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy: Nakaz Derzhavnoho komitetu Ukrainy z pytan tekhnichnoho reguliuvannia ta spozhyvchoi polityky, No. 457, 11.10.2010], available at: http://kchp.com.ua/novoe/1.html (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015.

УДК 332.012.324

Віталій Васильович ЛУЦЯК
кандидат технічних наук, докторант кафедри менеджменту,
Національний університет харчових технологій, e-mail: bogatirster@googlemail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Луцяк, В. В. Особливості державного регулювання розвитку малого підприємництва / Віталій Васильович Луцяк // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 239–247.

Анотація. *У статті викладено напрями впорядкування системи нормативно-законодавчого регулювання маркетингової діяльності малих виробничих підприємств. Обґрунтовано окремі проблемні аспекти, стан та ефективність реалізації державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності та її вплив на розвиток підприємництва. Висвітлено основні проблеми та перешкоди, що існують на шляху розвитку малого підприємництва в сфері державного регулювання.*

Ключові слова: *мале підприємство; правове середовище; державне регулювання; проблемні аспекти підприємництва; нормативно-правова база.*

Виталий Васильевич ЛУЦЯК
кандидат технических наук, докторант кафедры менеджмента,
Национальный университет пищевых технологий, e-mail: bogatirster@googlemail.com

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Луцяк, В. В. Особенности государственного регулирования развития малого предпринимательства / Виталий Васильевич Луцяк // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 239–247.

Аннотация. *В статье изложены направления упорядочивания системы нормативно-законодательного регулирования маркетинговой деятельности малых производственных предприятий. Обоснованы отдельные проблемные аспекты, состояние и эффективность реализации государственной регуляторной политики в сфере хозяйственной деятельности и ее влияние на развитие предпринимательства. Освещены основные проблемы и препятствия, существующие на пути развития малого предпринимательства в сфере государственного регулирования.*

Ключевые слова: *малое предприятие; правовая среда; государственное регулирование; проблемные аспекты предпринимательства; нормативно-правовая база.*

Vitalii LUTSIAK
Ph.D., doctoral candidate, Department of management,
National University of Food Technologies, e-mail: bogatirster@googlemail.com

FEATURES OF STATE REGULATION OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Lutsiak, V. (2015), Features of state regulation of small business development. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku maloho pidpryiemnytstva; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 239–247.

Abstract. *The article presents directions of ordering of legal regulation system of the marketing of small manufacturing enterprises. Some problematic aspects of the status and effectiveness of state regulatory policy in economic activity and its impact on business development are grounded. The basic problems and obstacles that exist in the development of small business in the area of regulation are highlighted.*

© ЛУЦЯК В.В., 2015

Keywords: *small business; legal environment; government regulation; problematic aspects of business; legal and regulatory framework.*

JEL classification: K2, M1

Постановка проблеми у загальному вигляді. Обставини та економічна ситуація, що складається в Україні сьогодні, максимально загострюють актуальність проблеми розвитку малого виробничого підприємництва, зокрема, у сфері маркетингу, спрямованого на вивчення і задоволення суспільних потреб, і дії щодо вирішення нормативно-правового врегулювання їхньої діяльності можна розглядати як суттєвий внесок у процес порозуміння та свідомого просування до бажаного глобального майбутнього.

Процес регулювання маркетингової діяльності в Україні знаходиться в стані розвитку. Дані обставини обумовлюють виникнення чималої кількості проблем, які вимагають подальших розробок з питань регулювання маркетингу в цілому. Тому доцільним є дослідження основних проблем діяльності малих виробничих підприємств в цілому та їхньої маркетингової діяльності, зокрема, а також визначення перспектив подальших методологічних розробок у цій сфері на основі визначених проблемних питань.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Розвиток малого підприємництва, зростання його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках значною мірою залежать від обґрунтованої та послідовної політики держави. Проблемам функціонування малих підприємств, які обумовлюються станом нормативно-законодавчого забезпечення, присвячено праці Є. Буравльова, В. Стогнія [1, с.32–40], А. А. Кириченка [2, с.64–69], В. І. Ляшенка, А. А. Просуленка [3, с.93–111], М. П. Войнаренка [4, с.56–73]. У працях вказаних вчених обґрунтовується важливе значення малого підприємництва та його ефект на економіку країни в цілому. Особлива увага приділяється проблемам державного регулювання в окремих сферах діяльності малих підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Численні дослідження розвитку малого бізнесу засвідчили, що малий бізнес займає провідне місце в економіці розвинених країн. Результати аналізу проблем нормативно-правового регулювання малого підприємництва в сфері оподаткування і регулювання господарської діяльності є основою, що визначає необхідність змін у законодавстві.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення стану правового середовища України для сектору малого підприємництва та мікропідприємництва на основі аналізу нормативно-законодавчої бази з регулювання діяльності малих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво є соціально-економічним інститутом і невід'ємною складовою господарської системи країни. Відповідно до цих положень, підприємницька діяльність є узаконеною формою господарювання.

Розвиток підприємництва відбувається в умовах, які визначають правове середовище. Формування правового середовища відбувається в умовах цивільної правової системи через розробку та впровадження в дію деталізованих нормативно-правових актів, які обумовлюють, захищають та регулюють усі аспекти господарської діяльності підприємств. Основними нормативно-правовими актами можуть бути кодекси, закони, норми, постанови тощо.

Успішність формування будь-якого суспільства значною мірою залежить від стану економіки та можливостей задоволення людських потреб, які в сучасному світі реалізуються на основі парадигми креативності (творчого відтворення), що властива перш за все малому підприємництву. Від стану розвитку підприємництва в Україні напряму залежить її економічна та національна безпека, що складається із структурних елементів, які безпосередньо стосуються різних аспектів підприємництва та підприємницької діяльності [2, с. 64–69] (табл. 1).

Таблиця 1

Проблемні аспекти підприємництва в Україні (складено автором)

№ з/п	Аспекти	Характеристика
1.	Економічна незалежність	можливість контролю держави за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, які б забезпечили її конкурентоспроможність і дозволили на рівноправних засадах брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями;
2.	Стабільність і стійкість національної економіки	захист власності у всіх її формах, створення надійних умов та гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, які можуть дестабілізувати ситуацію;
3.	Здатність до саморозвитку й прогресу	створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього й загальнокультурного рівнів працівників.

Варто зазначити, що мале підприємництво як найбільш розповсюджена форма господарювання завдяки своїм унікальним характеристикам (свобода у прийнятті рішень, орієнтація на раціональність, розподіл ризику, інноваційність, ініціативність, активність тощо) є основою для забезпечення економічної безпеки держави.

Широким колом наукових дослідників також вказується на те, що сучасна законодавча база щодо економічної безпеки України не зовсім точно формулює завдання та визначає інструменти в сфері її забезпечення в державі і перш за все, у фінансово-бюджетній, банківській, податковій та зовнішньоекономічній сферах. Ситуацію ускладнює відсутність системності стосовно понятійного апарату в цій сфері, а також обґрунтованих пропозицій щодо впровадження сучасних методів та моделей [2, с. 64–69].

Сьогодні можна спостерігати наслідки глобалізації цих процесів, які відбуваються у світі та здійснюють вплив на економіку України. До позитивних наслідків можна віднести такі [1, с.34]:

– поширення інноваційного капіталу;
– розвиток світової науки;
– трансферт знань та технологій;
– впровадження механізмів розподілу й залучення ресурсів;
– розвиток логістичних мереж та збільшення матеріальних потоків;
– підвищення життєвого рівня населення в місцях впливу глобалізаційних процесів.

З іншого боку, поширення глобалізації спричиняє суттєвий негативний вплив на окремі економічні системи:

– політичний та військовий перерозподіл сфер впливу в світі;
– захоплення найбільш дефіцитних природних ресурсів;
– концентрація екологічно-небезпечних виробництв у бідних країнах;
– тінізація економік та зниження рівня життя населення в бідних країнах;
– від'їзд за кордон фахівців і науковців високої кваліфікації;

Внаслідок поширення негативного впливу глобалізації на економіку України її реальний сектор, з одного боку, трансформується в бік зростання частки низько-технологічної продукції, ресурсоємних та екологічно небезпечних видів виробництва, а з іншого – скорочується частка продукції важкої та легкої промисловості у ВНП.

Сучасна теорія економічного зростання базується на послідовному процесі інновацій і прогресивних технологічних змін. Економічний розвиток України можливий лише за умови

реалізації реформ, зокрема, варто інтенсивно розвивати інфраструктуру та створювати сектори, здатні підтримувати інноваційне переозброєння виробничої сфери [1, с.32–40].

Відзначимо, що мале підприємництво є домінуючим сектором за обсягом виробництва в економіці найбільш розвинених країн світу. Малі підприємства забезпечують гнучкість і стійкість економічної системи, сприяють формуванню конкурентного середовища, всебічному розвитку людського капіталу, забезпечують зайнятість та доходи населення, сприяють послабленню майнової диференціації, сприяють розвитку середнього класу, формують місцеві споживчі ринки [5].

Стан малого підприємництва в Україні на сучасному етапі є незадовільним. Це пояснюється повільним темпом зростання кількості малих підприємств, недосконалістю інфраструктури ринку та стану конкуренції, діючих нормативно-законодавчих актів, які регулюють розвиток об'єктів інфраструктури малого підприємництва в регіонах.

Нормативно-правову базу України з питань забезпечення різних аспектів діяльності малих виробничих підприємств складають Конституція України, закони України, міжнародні договори України і підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади та інші законодавчі акти, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

За підсумками рейтингу Світового банку «Doing Business–2014» (далі – Рейтинг умов ведення бізнесу) Україна піднялася на 28 позицій порівняно з минулорічним рейтингом та посіла 112-е місце. Україну визнано країною, що досягла найкращих результатів щодо покращення регуляторного середовища серед усіх країн світу у 2012–2013 роках [6].

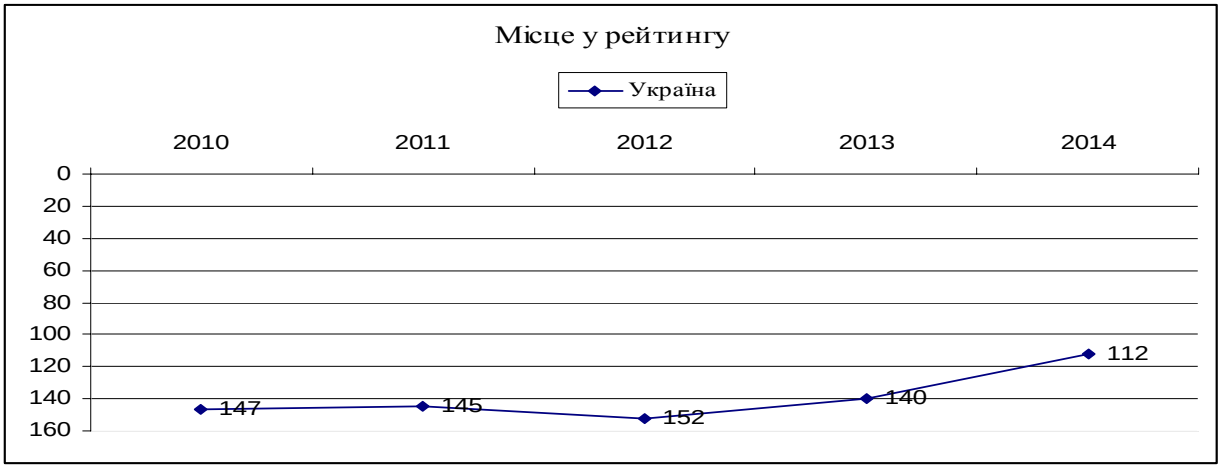

Рис. 1. Динаміка змін позиції України в Рейтингу умов ведення бізнесу за 2010–2014 рр. (узагальнено автором за даними [6])

Мале підприємство є об'єктом впливу двох регулюючих сил: з одного боку – ринок з наявними на ньому споживачами та клієнтами; з іншого – держава (рис. 2).

Відповідно до теорії Ф. Портера, на ринку діють п'ять сил. Діяльність постачальників та конкурентів регулюється тими ж нормами і законами, що й діяльність підприємства, яке є об'єктом управління, на відміну від споживача, який здійснює вплив на підприємство через свої потреби та запити, що, практично, не обмежуються державою.

З метою підтримки процесів формування сприятливого підприємницького середовища в регіонах України розробляються регіональні програми розвитку малого та середнього підприємництва. В таких програмах аналізується поточний стан та проблеми обраного сектора економіки та пропонуються програми відповідно до пріоритетних напрямів розвитку малого і середнього бізнесу.

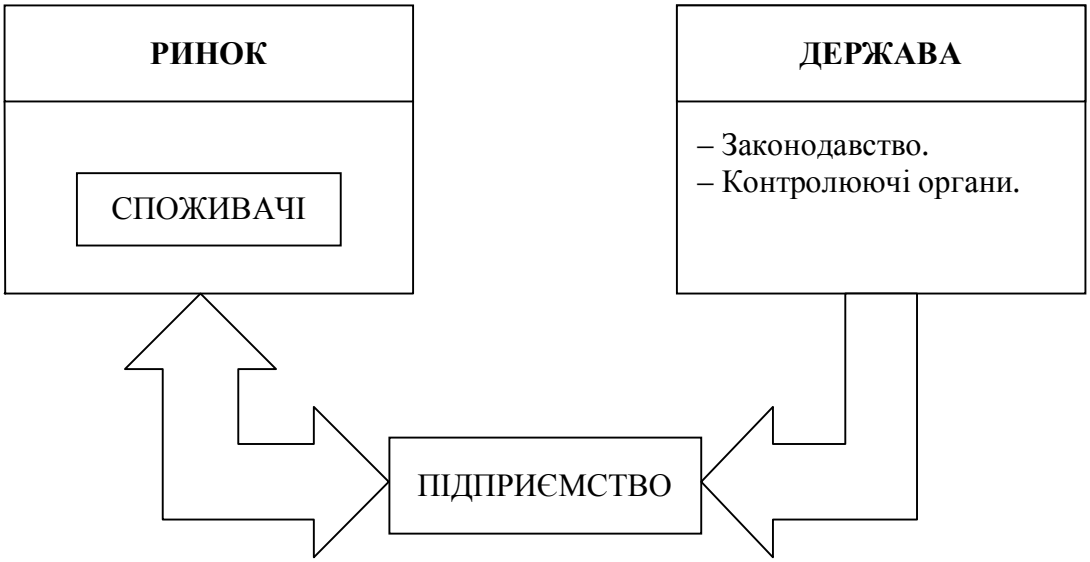

Рис. 2. Регулюючі сили умов діяльності малого підприємства (розроблено автором)

Підкреслимо те, що державна політика України щодо регулювання господарських та адміністративних відносин у сфері підприємництва здійснюється Державною службою України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва на основі розробки, введення в дію та контролю виконання вимог нормативно-правових документів, що є регуляторними актами. Ця політика, в першу чергу, спрямована на вдосконалення державного регулювання господарських відносин суб'єктів господарювання та адміністративних відносин з органами державної влади. Основними принципами регуляторної державної політики є:

– недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів;
– зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання;
– усунення перешкод для розвитку господарської діяльності.

Загальновизнаними орієнтирами в створенні національного законодавства повинні стати стандарти та рекомендації Європейського Союзу та інших країн, які визначають «обличчя» глобального ринку.

Проведений аналіз дотримання органами виконавчої влади принципу передбачуваності регуляторної діяльності засвідчив, що у 2012 році відбулось зниження рівня дотримання цього принципу як з боку центральних органів виконавчої влади, так і загалом по Україні. Питома вага проектів регуляторних актів, в процесі розробки яких центральними органами виконавчої влади було порушено принцип передбачуваності державної регуляторної політики, зросла з 50,2% у 2011 році до 64,6% у 2012 році [7].

У 2012 році фактична кількість розроблених центральними та місцевими органами виконавчої влади проектів регуляторних актів майже втричі перевищила заплановану їх кількість на початок 2012 року (2 018 проектів проти 727 проектів).

За 2013 рік Держпідприємництвом України опрацьовано понад 2,5 тисячі проектів регуляторних актів, із яких 1 756 проектів регуляторних актів, розробниками яких виступали центральні органи виконавчої влади, та понад 800 проектів регуляторних актів надійшло від місцевих органів виконавчої влади. Із них погоджено тільки 63% проектів регуляторних актів, 20% актів отримали відмову в погодженні [6].

Зростання регуляторної активності останнім часом пояснюється екстенсивними чинниками (переважна більшість розроблених у 2012 році міністерствами та відомствами проектів регуляторних актів, за якими виявлено підвищення регуляторної активності, становлять проекти власних регуляторних актів), що свідчить про повернення до практики підзаконного відомчого регулювання господарської діяльності замість прогресивного та більш стабільного законодавчого регулювання.

Процеси вдосконалення регуляторної державної політики, з метою її дерегуляції, відбуваються з урахуванням стратегічних перспектив із поширенням на інші сфери правового

регулювання, зокрема, зміни вносяться і в Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Держпідприємництвом ведеться робота щодо спрощення порядку отримання дозволів, зокрема, це стосується таких сфер як користування природними надрами, пожежний нагляд, будівництво.

На початку 2012 року було змінено концепцію взаємодії між органами влади та суб'єктами господарювання щодо видачі документів дозвільного характеру, які видаються тепер виключно через державного адміністратора в дозвільних центрах. Відбувся перехід від розширення дозвільних офісів до меж дозвільних центрів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо необхідності обов'язкового надання витягів та виписок з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» № 5410 від 02.10.2012 р. [8] скасовано необхідність обов'язкового надання витягів та виписок з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців для отримання документів дозвільного характеру.

Вживаються заходи щодо посилення відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за порушення законодавства у сфері дозвільної системи.

В регіонах продовжується впровадження системи електронного документообігу та автоматизованого обміну даними між державними адміністраторами й місцевими дозвільними органами.

Для оперативного вирішення актуальних питань, які стосуються підприємницької діяльності, та з метою забезпечення діалогу між місцевою владою і представниками бізнесу в регіонах функціонують телефонні мережі «Гарячих ліній» та консультаційні пункти, інформація про роботу яких оприлюднюється в засобах масової інформації.

Для здійснення деяких видів господарської діяльності суб'єкту підприємницької діяльності необхідно отримати ліцензії у встановленому законодавством порядку.

Згідно з положеннями Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» № 1775 від 01.06.2000 р. [9] ліцензуванню підлягають 56 видів господарської діяльності, що пов'язані з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт.

Для ліцензування певних видів господарської діяльності визначено ліцензійні умови – нормативно-правові акти, що містять вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні певного виду господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Зауважимо те, що недоліками в системі ліцензування є відсутність законодавчо закріплених критеріїв щодо запровадження ліцензування видів господарської діяльності, недосконале визначення принципів та процедур одержання ліцензій та їх копій, що потребують уніфікації, та високий ступінь централізації функцій органів ліцензування, що створює труднощі як для суб'єктів господарювання, а це пов'язано зі збільшенням витрат часу та коштів для отримання ліцензії, а також для органів ліцензування в частині здійснення заходів контролю на місцевому рівні. Крім того, недостатній рівень має сучасний стан забезпечення органами ліцензування прозорості цієї діяльності.

Організаційні проблеми, що мають суттєвий вплив на діяльність малих підприємств, в першу чергу, зводяться до дублювання контрольних повноважень, які мають місце у вигляді прихованих повноважень центральних органів державної влади («моніторинг», «оцінка», «експертиза», «обстеження»). Відповідно, практичні проблеми, пов'язані з цим, полягають у порушенні порядку здійснення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю).

Звернемо увагу на основні проблеми та перешкоди на шляху розвитку малого підприємництва в сфері державного регулювання:

1. Обмеження доступу суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів. Необхідним є належне державне кредитування, державна гарантія комерційного кредитування, створення

умов для раціонального банківського кредитування, розвиток кредитування за рахунок кредитних спілок тощо.

2. Відсутність законодавчо встановленого механізму звільнення від сплати податків та загальнообов'язкових платежів на визначений короткотерміновий період для новостворених суб'єктів малого підприємництва.
3. Недостатня державна інформаційна підтримка щодо започаткування і ведення власної справи. Необхідною є організація та проведення тренінгів, круглих столів, семінарів, навчальних програм тощо, стосовно започаткування і ведення власної справи, впровадження нових методів управління господарською діяльністю, спілкування з контролюючими органами тощо.

Для підтримки розвитку підприємництва в Україні необхідним є:

– зменшення адміністративного навантаження на суб'єктів підприємництва;
– спрощення порядку подання податкової звітності;
– спрощення порядку заповнення податкових декларацій та процедури їх подання;
– зменшення періодичності подання податкової звітності й сплати податків;
– поступове зниження ставок податку;
– скорочення часових витрат на адміністрування податків;
– перехід на електронну форму подачі звітності до Пенсійного фонду України.

Крім законодавчої практики регулювання господарської діяльності, в Україні поширюється практика саморегулювання, що представляється низкою цільових організацій.

Українська асоціація прямого продажу (УАПП) – недержавне, добровільне, неприбуткове договірне об'єднання підприємств, які здійснюють діяльність в галузі прямого продажу товарів та послуг в Україні [10].

Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація маркетингу» (ВГО «УАМ») створена у 1997 р. за фаховою ознакою і не має на меті отримання прибутку.

Проекти УАМ:

– видання журналу «Маркетинг в Україні»;
– тренінги з маркетингу, а також спеціальні фахові тренінги за програмою НІМА (Нідерландської Асоціації Маркетингу);
– міжнародна конференція «Маркетинг в Україні», що проводиться з метою обговорення тенденцій розвитку маркетингу в Україні, визначення основних напрямків на ринку маркетингових досліджень, знайомства з новими технологіями в маркетингу та обмін досвідом з зарубіжними колегами;
– всеукраїнський форум «Промисловий маркетинг», на якому маркетологи промислових підприємств обмінюються досвідом розвитку маркетингу в галузі B2B.

В Законі України «Про розвиток і державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» [4] йдеться про підтримку малого та середнього бізнесу, під яким розуміють не лише бізнес у формі ФЛП та мікропідприємництва, але й малі підприємства, засновниками яких є великі компанії, не лише малий і мікробізнес, але й середній бізнес.

Зазначимо, що на практиці регуляторна політика об'єднує всі види підприємницької діяльності за розмірами, крім великих компаній, що значно ускладнює діяльність мікропідприємств та підприємств у формі домашніх господарств за відсутності розвинутої організаційної структури та об'єднання функцій різних фахівців одними і тими ж особами. Це призводить до накопичення великої кількості зобов'язань та необхідності обробки різнорідної інформації в значних обсягах. З іншого боку, фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка, регіональна політика сприяння розвитку малого підприємництва спрямована на малі підприємства, засновниками яких є великі компанії, а також на середні підприємства. Ці обставини стають причиною прискорення розвитку малих і середніх підприємств, ускладнення умов функціонування мікропідприємств та підприємств у формі домашніх господарств.

Висновки і перспективи подальших розробок. За підсумками проведеного дослідження можна зробити такі висновки. Праці вітчизняних вчених спрямовані переважно на визначення ефективності державних програм з підтримки й розвитку малого

підприємництва, наприклад зазначається, що в Україні відсутня єдина система розрахунку показників ефективності таких програм, однак пріоритетними завданнями діяльності завжди є досягнення запланованих цілей в процесі залучення мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату для використання визначеного бюджетом обсягу коштів. Поряд з цим вказується на суперечність між цільовим використанням і ефективним. Зазначені обставини дозволяють дійти висновку про те, що лише за умов динамічної оцінки протягом показового періоду можна отримати реальну картину змін, до яких призводять державні програми з підтримки малого підприємництва. Враховуючи сучасні тенденції до зменшення кількості приватних підприємців [4] варто зауважити, що такі програми сприяють розвитку лише тих підприємств, які знаходяться на етапі формування організаційної структури їх життєвого циклу, що характеризується незначним ризиком в діяльності порівняно з приватним підприємництвом та підприємствами, що знаходяться лише на етапі колективності власних життєвих циклів.

Вітчизняний підхід до усунення недоліків у законодавстві характеризується тим, що ці недоліки усуваються, зазвичай, постійним внесенням змін до діючих законів та нормативно-правових актів. Такий підхід сприяє зростанню кількості суперечностей та підвищенню невпорядкованості в реальній практиці організації діяльності підприємств.

Проведені дослідження засвідчують актуальність наукових досліджень в юридичній сфері, у яких би комплексно висвітлювалися проблеми законодавчого і нормативно-правового регулювання ринку.

Для розвитку мікропідприємництва та малих підприємств на основі домашніх господарств, як основи економічної системи Україні та основної засади стійкого економічного зростання, можна запропонувати такі заходи:

– розробити Державну програму розвитку малого бізнесу України на 2014–2015 рр. з урахуванням особливостей мікропідприємництва та підприємств на основі домашніх господарств;
– застосувати систему пільгового оподаткування для мікропідприємництва та підприємств на основі домашніх господарств, яка б враховувала не кількість працівників на підприємстві, а рівень загального прибутку від реалізації послуг, робіт;
– знизити податкове навантаження на суб’єктів мікропідприємництва та підприємств на основі домашніх господарств;
– розробити та впровадити в найкоротші терміни систему нормативно-правових регуляторів для сектора мікропідприємництва та підприємств на основі домашніх господарств;
– створити спрощені умови діяльності для мікропідприємництва та підприємств на основі домашніх господарств.

Література

1. *Буравльов Є. Науково-технічна безпека України в контексті глобалізації / Є. Буравльов, В. Стогній // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 3. – С. 32–40.*
2. *Кириченко А. А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки України / А. А. Кириченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – С. 64–69.*
3. *Ляшенко В. І. Вплив Податкового кодексу України на розвиток малого підприємництва: експертні оцінки на етапах обговорення, прийняття та внесення змін / В. І. Ляшенко, А. А. Просуленко // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 93–111.*
4. *Малі підприємства: проблеми функціонування та розвитку: монографія / [за наук. ред. проф. М. П. Войнаренка]. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 416 с.*
5. *Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України № 4618-VI від 22.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 3. – ст. 23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17.*
6. *Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні // Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. – Київ, 2014. – 40 с.*

7. *Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua.*
8. *Про внесення змін до деяких законів України щодо необхідності обов'язкового надання витягів та виписок з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України № 5410 від 02.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5410-17.*
9. *Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України № 1775 від 01.06.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14.*
10. *Офіційний сайт Української асоціації прямого продажу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.udsa.org.ua.*

References

1. *Buravlov, E., Stogniy, V. (2005), «Scientific and technical security of Ukraine in the context of globalization» [Naukovo-tekhnichna bezpeka Ukrainy u konteksti hlobalizatsii], Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine, No. 3, pp. 32–40 (ukr)*
2. *Kyrychenko, A. A. (2010), «Organizational and legal framework for the functioning of economic security of Ukraine» [Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy], Scientific Proceedings of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 1, pp. 64–69 (ukr)*
3. *Lyashenko, V. I., Prosulenko, A. A. (2011), «Impact of the Tax Code of Ukraine on small business development, expert evaluation stages of discussion and adoption of amendments» [Vplyv Podatkovoho kodeksu Ukrainy na rozvytok maloho pidpryiemnytstva: ekspertni otsinky na etapakh obhovorennia, pryiniattia ta vnesennia zmin], Bulletin of Economic Sciences of Ukraine, No. 2, pp. 93–111 (ukr)*
4. *Small enterprises: problems of functioning and development: monograph (2011). Ed.: M. Voynarenko [Mali pidpryiemstva: problemy funktsionuvannia ta rozvytku: monohrafiia], KHNU, Khmelnytskyi, 416 p. (ukr)*
5. *«On the development and state support of small and medium enterprises in Ukraine: Legal Act of Ukraine, No. 4618-VI, 22.03.2012» [Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy, No. 4618-VI, 22.03.2012], available at: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (ukr)*
6. *«Analytical report on the status and prospects of development of small and average business in Ukraine» (2014), [Analitychnyi zvit pro stan i perspektyvy rozvytku maloho ta serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini], The State Service of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship Development, Kyiv, 40 p. (ukr)*
7. *Official website the State Service of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship Development [Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan rehulyatornoi polityky ta rozvytku pidpryiemnytstva], available at: www.dkrp.gov.ua (ukr)*
8. *«On amendments to certain laws of Ukraine regarding the need to provide compulsory extracts and extracts from the Unified State Register of legal entities and individual entrepreneurs: Legal Act of Ukraine, No. 5410, 02.10.2012» [Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo neobkhidnosti oboviazkovoho nadannia vytiahiv ta vypysok z Yedynoho Derzhavnoho Reiestru yurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpryiemtsiv: Zakon Ukrainy, No. 5410, 02.10.2012], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5410-17 (ukr)*
9. *«On licensing of certain business activities: Legal Act of Ukraine, No. 1775, 01.06.2000» [Pro litsenzuvannia pevnykh vydiv hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy, No. 1775, 01.06.2000], available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14 (ukr)*
10. *Official website of Ukrainian Association of Direct Sales [Ofitsiinyi sait Ukrainskoi asotsiatsii priamoho prodazhu], available at: http//www.udsa.org.ua (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014.

УДК 330.142

Юрій Євгенович ПЕТРУНЯ
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Академія митної служби України, e-mail:blv14@mail.ru

ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Петруня Ю. Є. Відтворення капіталу в контексті управління інвестиційною діяльністю / Юрій Євгенович Петруня// Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (гол. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 248–253.

Анотація. *У статті розглянуто особливості управління інвестиційною діяльністю на різних рівнях в умовах економічної глобалізації. Обґрунтовано можливі шанси, ризики, суперечності, проблемні моменти при використанні різних видів інвестиційних джерел. Показано вплив інвестиційної діяльності підприємств на систему відтворення капіталу.*

Ключові слова: *відтворення; капітал; управління; інвестиції; фондовий ринок; глобалізація.*

Юрий Евгеньевич ПЕТРУНЯ
доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности, Академия таможенной службы Украины, e-mail: blv14@mail.ru

ВОСПРОИЗВОДСТВО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Петруня Ю. Е. Воспроизводство капитала в контексте управления инвестиционной деятельностью / Юрий Евгеньевич Петруня // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 248–253.

Аннотация. *В статье изложены особенности управления инвестиционной деятельностью на разных уровнях в условиях экономической глобализации. Обоснованы возможные шансы, риски, противоречия, проблемные моменты при использовании различных видов инвестиционных источников. Показано влияние инвестиционной деятельности предприятий на систему воспроизводства капитала.*

Ключевые слова: *воспроизводство; капитал; управление; инвестиции; фондовый рынок; глобализация.*

Yuriy PETRUNYA
Doctor of Economics, Professor, Head of Management of Foreign Economic Activity Department, Academy of Customs Service of Ukraine, e-mail: blv14@mail.ru

THE CAPITAL REPRODUCTION IN THE CONTEXT OF INVESTMENT ACTIVITY MANAGEMENT

Petrunya, Y. (2015), The capital reproduction in the context of investment activity management. Ed. M. Zveryakov (ed.-in-ch) and others [Vidtvorennia kapitalu v konteksti upravlinnia investytsiynoiu diialnistiu; za red. M. I. Zveryakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 248–253.

Abstract. *The article describes the features of investment management at various levels in the context of economic globalization. Possible chances, risks, contradictions, the problem points using different types of investment sources have considered. The effect of the investment activity of the enterprises in the system of reproduction of capital has analyzed.*

Keywords: *reproduction, capital, management, investment, stock market, globalization.*

JEL classification: E22

© ПЕТРУНЯ Ю.Є., 2015

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відтворення – це мінімальна умова підтримання і, можна сказати, існування економічної системи. Суспільство прагне до розширеного відтворення – розвитку – з певними його характеристиками. Підприємство як основна ланка економічної системи продукує життєві блага. Інвестиції – це необхідний ресурс для створення і розвитку підприємства, а також, відповідно, для макроекономічного відтворення. Очевидно, що інвестиції відіграють найважливішу роль в економічному розвитку як на мікро-, так і на макрорівні. Водночас у сучасному світі інвестиції є об'єктом жорсткої конкуренції як на національному, так і міжнародному рівні.

Інвестиційний менеджмент може розглядатися і як окремий процес, і як певна управлінська функція, і як елемент системи управління, елемент стратегічної концепції та стратегічного плану економічного суб'єкта. І в будь-якому випадку необхідною умовою досягнення поставленої управлінської мети є залучення необхідного обсягу інвестицій на умовах, які дають можливість забезпечити прийнятний рівень рентабельності проекту.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема залучення інвестиційних ресурсів завжди була однією із головних для економічної науки. Особлива увага приділяється проблемам взаємовідносин акціонерів, дискримінації міноритаріїв, впливу структури власників на управлінські процеси і ефективність функціонування підприємств. Сьогодні у світі активно обговорюються проблеми транснаціонального руху капіталу, інвестиційних корпоративних стратегій і проектів, багато інших важливих інвестиційних питань. Загалом, можна відзначити праці таких українських авторів, як, зокрема, Д. Баюри, М. Звєрякова, В. Євтушевського, В. Кублікова, І. Лазня, Л. Мамічева, В. Міщенко, А. Педько, В. Рибалкіна, А. Сірко, Н. Супрун, А. Шегди, З. Шершньова, А. Черпак, В. Якубенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зовнішнє середовище підприємств та функціонування національної економіки постійно змінюється. Темпи змін визначаються різними факторами. Набір інвестиційних можливостей економічних суб'єктів також знаходиться в безперервній динаміці. На нашу думку, важливо передбачати тенденції, шанси та ризики, а також наслідки впливу розвитку інвестиційної проблематики в різних контекстах. Однією із ключових проблем можна справедливо вважати пошук інвестиційних ресурсів для економічної динаміки, для забезпечення необхідного капіталу зростання.

Постановка завдання. Метою статті є компаративний аналіз інвестиційних джерел в сучасних умовах діяльності підприємств, виявлення пріоритетів, відповідних шансів і ризиків для підприємств в умовах актуалізації проблеми досягнення певних масштабів і темпів розширеного відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук інвестиційних джерел – це одна із ключових проблем забезпечення конкурентоспроможності економічного суб'єкта. На мікрорівні джерелами інвестиційних коштів можуть бути: вкладення в статутний фонд підприємства; позикові кошти у вигляді кредитів, корпоративних облігацій; реінвестування прибутку підприємства; інші джерела. Отже, вибір відбувається в площині «власні кошти – позикові кошти». Альтернативи досить прості для розуміння, а вибір правильних управлінських рішень – досить складний. Хоча далеко не всі власники і топ-менеджери вдаються до глибокої аналітики перед прийняттям відповідних рішень. Запозичення потрібно визнати дуже поширеним інструментом залучення фінансових ресурсів для підприємницьких цілей. На перший погляд, здається, що суспільство має в цілому схвалювати цей механізм – адже він залучає до системи забезпечення відтворення додаткові ресурси. Водночас, використання інструментів запозичення призводить, зазвичай, до необхідності довготривалої сплати відсотків за позикою, що збільшує вартість проекту, підвищує вимоги до рівня віддачі, збільшує ризики діяльності за рахунок включення фактора ризику втрати активів – об'єктів забезпечення. Для України додатковим фактором ризиків є високий рівень кредитних ставок, передумов для зниження яких поки що не спостерігається. Сплата відсотків за кредитом – це плата за послугу, що є цілком логічним. Якщо не враховувати емоційну спокусу кредиту, можна поставити питання інакше – яке призначення

кредитів домінує, в які підприємства, в якій країні по суті через кредит може зрости реальний капітал і, відповідно, шанси на прискорення економічної динаміки?

Власний ресурс – на мікрорівні це прибуток підприємства – є в цілому досить привабливим джерелом інвестування (безкоштовність), але водночас його обсяги, інвестиційний потенціал, є досить часто недостатніми для фінансового забезпечення реалізації досить масштабних інвестиційних проектів. Власний ресурс – це благо для економіки, для нарощування капіталу. Питання тільки в тому, як суб'єкти-власники скористаються цим «благом».

Акціонерне підприємництво, фондовий ринок створюють власні можливості для «знаходження» інвестиційних ресурсів. А. Сміт зазначав, що пошук шляхів зростання прибутків призводить до обєднання індивідуальних капіталів [1, с.230]. К. Маркс також звертав увагу на те, що акціонерний капітал відіграв важливу роль в економічному житті Європи [2, с.822]. Частково фодовий ринок конкурує з кредитним ринком, але значною мірою він створює власні умови і механізми залучення та використання ресурсів. Вони можуть виявитися більш привабливими ніж кредитні ресурси. Розглянемо функції ринку цінних паперів лише в контексті відтворення і накопичення капіталу:

1. Цей ринок має розглядатися, насамперед, як інструмент залучення інвестиційних ресурсів, у тому числі, іноземних. Первинний ринок забезпечує надходження коштів безпосередньо до емітента, тобто в цьому випадку відбувається формування «реального» інвестиційного ресурсу. Створюються умови для «підживлення» ресурсів реального капіталу. Вторинний ринок не забезпечує надходження коштів безпосередньо підприємствам-емітентам. Кошти від продажу акцій на вторинному ринку не стають автоматично ресурсом для реального капіталу. Більш того, ними часто продовжують «грати» на цьому ж ринку. Одночасно фактом є і те, що суб'єкти вторинного ринку значною мірою визначають ліквідність ринку – важливий фактор функціонування первинного ринку: інвесторам, які цікавляться акціями, потрібна впевненість у тому, що за необхідності вони зможуть їх продати, змінити форму власних активів. Таким чином, значення операцій на первинному і вторинному ринку істотно відрізняється, і тут можна спостерігати дуже суперечливі процеси з точки зору відтворення реального капіталу.

Додаткова емісія акцій – мабуть, благо для суспільної економіки, оскільки дає можливість розширити її інвестиційні можливості. Але «мислячі акціонери» ставляться до неї уважно і обережно. Додаткова емісія – це інструмент перерозподілу корпоративних прав в компаніях. Тому нерідко «можливість розширення» поступається «побоюванням втрат».

Останні виникають як очікування небажаних для деяких акціонерів внутрішньокорпоративних змін (зменшення корпоративної влади). Формується протиріччя і фактор стримування емісійного залучення інвестицій. За незмінних всіх інших умов формуються і протиріччя з точки зору суспільного відтворення.

2. Не тільки додаткові емісії, але й певні угоди купівлі-продажу акцій на вторинному ринку змінюють розподіл корпоративних прав, співвідношення сил, можливостей між акціонерами підприємств. Позитивно чи негативно це для суспільної економіки? Складно відповідати на це питання «в цілому». Очевидно, що здійснення угод з великими пакетами акцій швидше за все призведе до суттєвих змін в ринковій діяльності компанії, в корпоративному управлінні. Це можна розглядати як передумову для змін в інвестиційних можливостях і в інвестиційній політиці. Але яких саме? Потенційно сприятливих або потенційно несприятливих? Як вони можуть вплинути на якість реального капіталу національної економіки? Багато дослідників традиційно говорять про переваги приватної власності над державною. Але, мабуть, при цьому принаймні потрібно брати до уваги «якісний склад» приватних власників, який склався в країні.

3. Певне інформування про поведінку деяких економічних суб'єктів. Так, вважається, що на рівні підприємств фондовий ринок показує «рівень капіталізації» окремо взятих компаній, на рівні національної економіки (через систему фондових індексів) він формує сигнали щодо настроїв інвесторів-покупців та інвесторів-власників. Будемо уважні і досить

критичні в оцінці надійності та валідності цих «сигналів». Так, показники «фондової капіталізації» можуть бути досить «віддаленими» від реальної ринкової цінності капіталу підприємства, ці «сигнали» – відображення суб'єктивних уявлень, суб'єктивних очікувань учасників саме фондового ринку. Можна по-різному оцінювати ці «сигнали»: на перший погляд – вони допомагають інвестору у виборі, в іншому випадку – вони «розхитують» економіку, відтворювальні процеси. Багато що залежить і від якості методик і розрахунків цих «сигналів».

Фондові механізми – це і якийсь потенціал сучасної економіки, ресурс для розвитку, і, одночасно, – «проблемне місце». В умовах глобалізації можливості фондового ринку збільшуються, але й зростають масштаби націленості на отримання «спекулятивних грошей» [3]. Останнє створює систему загроз для національних економік, для світової економіки. Достатньо «тонкою» є й проблема розподілу прибутку в акціонерних компаніях: акціонери можуть вважати, що «один дивіденд в руках коштує двох (або декількох) доходів в небі» [4, с.212]. В нинішніх умовах на фондовому ринку, як і раніше, важко сподіватись на надійність і стабільність, існують суттєві ризики корпоративного управління в Україні [5, с.78]. Зокрема, і з точки зору участі в підтримці та розвитку відтворювальних процесів.

Конкуренція національних економік у світовому ринковому просторі, включаючи конкуренцію за інвестиційні ресурси, – природний процес, об'єктивна реальність. Факторів відповідної конкурентоспроможності можна назвати чимало [6]. Разом з тим, все більший вплив спричиняє діяльність глобальних економічних суб'єктів – транснаціональних корпорацій (ТНК), міждержавних економічних та інших спілок та міжнародних економічних організацій. Наразі сформувалися відповідні суб'єктні носії інтересів з «просування глобалізаційних проектів» – власники і менеджмент ТНК, адміністративний апарат міжнародних союзів та організацій, інші. Вони контролюють значні інвестиційні ресурси.

Глобалізація інвестиційно-інноваційних процесів сприяє розвитку ТНК, які вважаються рушійною силою цього процесу. ТНК все частіше виступають на світовому інвестиційному ринку як прямий інвестор. Вони формують світовий ринок, переносять значну частину виробництва за межі країни, акцентують увагу на інноваціях, створюють велику кількість організаційних форм за кордоном, інтегрованих в єдину бізнес-мережу. Це дає можливість ТНК використовувати ресурси і конкурентні переваги багатьох країн.

Чого очікувати національним економікам від ТНК в сенсі реального капіталу, змін у відтворювальному процесі? У відповіді на це питання будемо спиратися, насамперед, на досвід України.

З точки зору шансів для економік-реципієнтів відкриваються додаткові можливості для вкладень в реальний капітал через створення нових підприємств або модернізацію придбаних. При цьому виникає багато аспектів для аналізу. Наприклад, про які масштаби капіталовкладень йдеться? Як розподіляються ці капіталовкладення між галузями? Який рівень інноваційності капіталовкладень? Так, ми можемо, наприклад, самі у себе запитати: чи щасливішими стали українці від експансії в Україну виробників тютюнових виробів, пива, солодких напоїв, чіпсів, закладів швидкого харчування тощо?

Чи багато придбаних в Україні підприємств індустріального сектора піддалися інноваційній модернізації? Чи створили іноземні власники додаткву кількість робочих місць в Україні, або вони просто «експропріювали» ці місця у національних виробників? Чому торгівля стала такою інвестиційно привабливою для іноземних інвесторів? У деяких випадках здається навіть недоречним використання терміну «інвестор». Адже нерідко можна спостерігати просту купівлю-продаж підприємств по-суті без вкладень в модернізацію реального капіталу. Де тут відтворювальний розширений ефект і передумови «нового» майбутнього з «нової» економікою?

Одночасно можна відзначити деякі «фактори підтримки» або «забезпечення» процесу вкладень в реальний капітал від нерезидентів. По-перше, можна очікувати розширення ємності фондового ринку як одного із ключових чинників розвитку інвестиційного

потенціалу та інвестиційної привабливості. Нові покупці – це нові інвестори, нові постачальники капіталу в економіку країни. Для підприємств – суб'єктів попиту на інвестиційні ресурси – розширення ємності фондового ринку покращує умови залучення інвестиційних коштів через систему емісій цінних паперів за рахунок збільшення інвестиційних ресурсів ринку та розвитку конкуренції. По-друге, це можливе підвищення рівня ліквідності фондового ринку за рахунок активізації торгівлі цінними паперами. Чим більше учасників ринку, чим більше діє на ньому професійних інфраструктурних операторів, тим більш ліквідним буде ринок. Рівень ліквідності визначає саме вторинний ринок. Чим краще організований вторинний ринок, тим більш «продуктивним» виявляє себе первинний ринок як механізм залучення реальних інвестиційних ресурсів, реальних капіталів. По-третє, можливе підвищення ступеня довіри до українського акціонерному сектору економіки. Якщо разом із входженням до складу акціонерів українських підприємств цивілізованих іноземних інвесторів прийде новий дух співпраці інвесторів, то це сприятиме формуванню більш привабливого інвестиційного іміджу країни і тих підприємств, які її представляють.

Активне входження в систему відтворення національної економіки нерезидентів підсилює ступінь її залежності від світової кон'юнктури, зовнішніх економіко-політичних чинників. Тут вже формуються ризики для національної системи відтворення. Україна уже тривалий час значною мірою відчуває ці ризики.

Інтеграція в інвестиційній сфері за певних умов може істотно вплинути на конфігурацію всієї системи взаємин – економік (країн в цілому), їх секторів, підприємств. Масштабне придбання контрольних пакетів акцій найважливіших для національної економіки підприємств інвесторами, які представляють одну країну або обмежену групу країн, ставить у суттєву залежність національну економіку, економічну політику держави, поведінку державних інститутів, а також значну кількість підприємств-резидентів, від діяльності таких глобальних інвесторів. Мабуть, можна припустити, що далеко не завжди підприємства купуються для модернізації та подальшого розвитку. «Вичавити» – це одна стратегія, «локалізувати» – це інша, «розвинути» – це третя. Не складно оцінити як кожна з них впливає на національну економіку, систему відтворення.

Для глобальних «гравців», глобальних нерезидентів, втрата одного підприємства, яке перебуває у певній країні, не є критичною, і не може в принципі призвести до масштабних негативних наслідків. Водночас, для конкретно взятої національної економіки втрата одного підприємства може мати наслідки зовсім іншого рівня. Отже, неминуче виникає питання щодо ефективності державного управління, в першу чергу здатності суб'єктів цього управління правильно визначати стратегічну лінію, правильно аналізувати зовнішню і внутрішню середу для такого соціально важливого об'єкта, яким є країна та її економіка, правильно визначати стратегічні й тактичні рішення для галузей економіки, забезпечувати перспективне міжгалузеву взаємодію тощо.

Питання управління окремими стратегічно важливими об'єктами є, безумовно, значущим, але воно повинно стояти не локально, не само по собі, а в рамках певного системного стратегічного бачення умов розвитку національної економіки. Рівень управління економікою країни фундаментально впливає на стратегічну конкурентоспроможність країни, її перспективи в рамках світового економічного простору.

Інтернаціоналізація фінансово-інвестиційних процесів може супроводжуватися і відтоком капіталу, точніше сказати, – призвести до формування негативного балансу міжнародного руху капіталу. Відтік капіталу призводить до зниження інвестиційного потенціалу країни, погіршує її економічну динаміку, стратегічну конкурентоспроможність національної економіки, економічні умови діяльності підприємств і, відповідно, негативно позначається на відтворенні.

Висновки і перспективи подальших розробок. У підприємств формується спектр можливостей для залучення інвестиційних ресурсів. Інвестиційний менеджмент передбачає розробку інвестиційних проектів, планів щодо залучення інвестиційних ресурсів, організацію інвестиційних процесів на якісному рівні.

Вибір джерел інвестиційних ресурсів залежить від багатьох факторів: розмір підприємства, особливості галузі та ринку, особливості ситуації на кредитному і фондовому ринку тощо. Інтеграційні процеси в економічній сфері відображають об'єктивне прагнення учасників економічних процесів, які представляють різні країни, до досягнення найбільш вигідного використання наявних економічних, інвестиційних ресурсів, використання факторів регіональних коливань ринкової кон'юнктури, вартості ресурсів, раціоналізації діяльності в цілому. Обидві області інвестиційних дій істотно впливають на відтворювальні процеси на макрорівні, зокрема, на відтворення реального капіталу.

Фондовий ринок – це сфера активних дій у світовій економіці, область жорсткої конкурентної боротьби. Спрямованість цих дій має й інвестиційний характер, інвестиційні ресурси стають одним із ключових об'єктів конкуренції. Міжнародний фондовий ринок формує як шанси, так і ризики для підприємств і економік. Отже, завдання управлінців – системно бачити проблему, правильно оцінювати можливості і ризики, бачити тенденції і на цій основі приймати оптимальні інвестиційні рішення.

Література

1. *Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.*
2. *Маркс К. Капітал: Т. 3 / К. Маркс. – К.: Політвидавництво УРСР, 1953. – 836 с.*
3. *Зверяков М. И. Современное состояние и перспективы функционирования фондового рынка Украины / [М. И. Зверяков; под ред. Б. Б. Рубцова, В. К. Кубликова] // Стратегии развития финансовых рынков стран СНГ: сб. науч. статей. – М.: Финансовый университет, 2012. – С. 5–13.*
4. *Экономическая теория / [Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена; пер. с англ. Ю. Автономова, А. Александрова и др.]. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 931 с.*
5. *Управління в умовах економічної глобалізації: монографія / [за ред. д.е.н. Ю. Є. Петруні]. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2010. – 200 с.*
6. *Кузьмін О. Є. Діагностика потенціалу підприємства / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 155–166.*

References

1. *Smith, A. (2007), An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov], Eksmo, Moscow, 960 p. (rus)*
2. *Marx, K. (1953), Capital: Vol. 3 [Kapital: T. 3], Politvydavnytstvo URSR, Kyiv, 836 p. (ukr)*
3. *Zveryakov, M. I. (2012), «Modern condition and prospects of the stock market of Ukraine functioning». Ed.: B. B. Rubtsov, V. K. Kublikov [Sovremennoe sostoyanie i perspektivy funktsionirovaniya fondovogo rynka Ukrainy; pod red.: B. B. Rubtsova, V. K. Kublikova], Strategy of development of the financial markets of the CIS countries: collection of scientific works, Financial university, Moscow, pp. 5–13 (rus)*
4. *Economic theory. Ed. J. Eatwell, M. Milgeyt, P. Newman. Trans. from Eng. Y. Avtonomov, A. Aleksandrov, and others (2004) [Ekonomicheskaya teoriya; pod red. J. Eatwella, M. Milgeyta, P. Newmana; per. s angl. Y. Avtonomova, A. Aleksandrova i dr.], INFRA-M, Moscow, 931 p. (rus)*
5. *Management in conditions of economic globalization: monograph (2010). Ed.: Y. E. Petrunya [Upravlinnia v umovakh ekonomichnoi hlobalizatsii: monohrafiia; za red. Y. E. Petruni], AMSU, Dniproptrovsk, 200 p. (ukr)*
6. *Kuzmin, O. E., Melnik, O. G. (2011), Diagnostics of the potential of enterprise [Diahnostyka potentsialu pidpryiemstva], Marketing and management of innovation, No. 1, pp. 155–166 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015.

УДК 339.9:334.7

Михайло Дмитрович РОМАНЮК
доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу, заслужений діяч науки і техніки України, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, e-mail: m.romanyuk@gmail.com

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Романюк, М. Д. Соціальні аспекти розвитку регіону за умов економічної кризи / Михайло Дмитрович Романюк // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 254–259.

Анотація. *У статті обґрунтовано головні пріоритети соціальної політики в Україні. Досліджено можливості поєднання фінансової стабілізації, виходу з економічної кризи та умов економічного зростання із заходами соціальної політики в актуальних українських реаліях. Узагальнено показники та проаналізовано поточний соціально-економічний стан Карпатського регіону, який, значною мірою, є наслідком нечіткої державної регіональної соціально-економічної політики. Запропоновано механізми стратегічного розвитку туристичної галузі, що буде сприяти підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву.*

Ключові слова: *соціальна політика; регіональний розвиток; державна інноваційна політика; кризові явища; трудовий потенціал; трансформаційні процеси.*

Михаил Дмитриевич РОМАНЮК
доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента и маркетинга, заслуженный деятель науки и техники Украины, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника, e-mail: m.romanyuk@gmail.com

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Романюк, М. Д. Социальные аспекты развития региона в условиях экономического кризиса / Михаил Дмитриевич Романюк // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (главн. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 254–259.

Аннотация. *В статье обоснованы основные приоритеты социальной политики в Украине. Исследованы возможности сочетания финансовой стабилизации, выхода из экономического кризиса и условий экономического роста с мерами социальной политики в актуальных украинских реалиях. Обобщены показатели и проанализировано текущее социально-экономическое положение Карпатского региона, что в значительной степени, является следствием нечеткой государственной региональной социально-экономической политики. Предложены механизмы стратегического развития туристической отрасли, которая будет способствовать повышению занятости населения, развитию рыночных отношений, международному сотрудничеству.*

Ключевые слова: *социальная политика; региональное развитие; государственная инновационная политика; кризисные явления; трудовой потенциал; трансформационные процессы.*

Mikhail ROMANYUK
Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Management and Marketing Department, Vasyl Stefanyk Subcarpathian National University, e-mail: m.romanyuk@gmail.com

THE SOCIAL ASPECTS OF REGIONAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC CRISIS

© РОМАНЮК М.Д., 2015

Romanyuk, M. (2015), The social aspects of regional development in conditions of economic crisis. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Sotsialni aspekty rozvytku rehionu za umov ekonomichnoi kryzy; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 254–259.

Abstract. *The main priorities of social policy in Ukraine are substantiated in the article. The possibilities of a combination of financial stabilization, recovery from the economic crisis and the conditions for economic growth with social policies in the current Ukrainian realities are investigated. The indicators and analyzed the current socio-economic situation of the Carpathian region, which is largely a consequence of fuzzy state regional social and economic policy are summarized. The mechanisms of the strategic development of the tourism industry, which will help increase employment, development of market relations, international cooperation are proposed.*

Keywords: *social policy; regional development; state innovation policy; crisis phenomena; labor potential; transformation processes.*

JEL classification: R1

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головними пріоритетами соціальної політики України сьогодні є створення умов для забезпечення гідного рівня життя населення регіонів країни, розвитку трудового потенціалу, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, проведення пенсійної реформи, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічного розвитку освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення.

У соціальній сфері як в окремих регіонах, так і загалом по Україні склалася вкрай складна та напружена ситуація із-за економічної та військової кризи. Бюджет України не отримує більше 20% запланованих надходжень, у 2004 році обсяг ВВП в Україні знизився на 7%, а у 2015 р. прогнозується його спад на 5%, у 2014 р. зовнішні інвестиції в Україні зменшилися на 12,2 млрд. доларів США. Через військові дії на Донбасі біля 700 тис. осіб емігрували за межі України, а понад 800 тис. мешканців стали внутрішніми переселенцями.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоздатності необхідно вирішення проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ та відсталості в розвитку окремих територій країни.

У центрі науки про соціально-економічний розвиток України актуалізуються проблеми регіонального розвитку, які досліджуються провідними вченими: Г. Саймоном, М. І. Долішнім, В. Дорофієнко, В. Коломійчуком, Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, О. П. Кириленко, В. С. Кравченком, І. О. Луніною, Д. М. Стеченком, В. Василенком. Проте, незважаючи на їх науковий внесок, варто зазначити, що теоретичні та практичні аспекти державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону потребують подальшого вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах в Україні вкрай важливою є проблема здійснення заходів економічної реформи щодо подолання економічної кризи які є, на жаль, дуже жорсткими і не популярними серед населення. Це передусім стосується кількаразового збільшення вартості оплати за газ, світло та інші комунальні послуги, обмеження в обсягах зарплат працівників бюджетної сфери, збільшення пенсійного віку, зменшення на 15% пенсій у працюючих пенсіонерів, подорожчання у три рази закордонних ліків, а вітчизняних – на половину.

Урядом та його органами на місцях здійснюються певні соціальні заходи, зокрема, влаштування та виплата вимушеним переселенцям у 2014 р. 1,2 млрд. доларів США, субсидії для особливо вразливих верств населення одержать у 2015 р. 4 млн. українців, у травні 2015 р. передбачено прийняття закону «Про накопичувальну пенсійну систему» тощо.

Хоча стаття перша і третя Конституції України [1, с.141] визначають Україну

як соціальну державу, протягом тривалого періоду реформ у роки державної незалежності України фактична пріоритетність надавалась трансформації економічних інститутів, водночас як цілям побудови адекватних інституційним змінам системи соціального розвитку, важелів підвищення рівня і якості життя громадян не приділялось необхідної уваги.

Економічна політика України у попередні роки певною мірою спрямовувалась на пріоритетність соціального розвитку економіки країни та її регіонів. Соціальна спрямованість економіки – це визначальна ознака цивілізованого суспільства [2, с.234]. Вона передбачає сильні дії держави і конкретні заходи уряду в політиці охорони здоров'я, освіти і навчання; чіткі програми у сфері зайнятості та безробіття; визначає розподіл видатків держави; забезпечує створення системи соціальних гарантій, упорядкування пільг, чіткі регламентації компенсацій та максимального обмеження привілеїв; охоплює усі проблеми та впливає на загальну ситуацію в країні як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях; забезпечує належний життєвий рівень населення.

Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження проблем та особливостей соціально-економічного розвитку Карпатського регіону України та, зокрема, Івано-Франківської області, що мають враховуватися для подолання кризових проявів. З огляду на це, виникла необхідність внесення значних змін і коректив у здійсненні заходів соціально-економічної політики. Вона передусім спрямовується на органічне поєднання політики фінансової стабілізації, попередження спаду виробництва, виходу з економічної кризи та економічного зростання із заходами соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна і політична глобалізація, яка прийшла у другій половині XX століття на зміну інтернаціоналізації, торкнулася глобалізаційних процесів світової економічної політики. Стосовно розвитку національної економіки – це ідея формування інноваційної моделі соціально-економічного розвитку, характерними ознаками якої є:

1) технології майбутнього, телекомунікація, комп'ютеризація та Інтернет;
2) конкуренція, особливо в галузі національної та міждержавної торгівлі;
3) нова економічна культура як на макро-, так і мікроекономічному рівнях [3, с.418].

Карпатський регіон, до складу якого входять Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецькі області, займає площу в 56,6 тис. км^2, тут проживає більше 6,5 млн. осіб або 12% населення України. Значну частину території краю займають Українські Карпати. Внаслідок певних об'єктивних і суб'єктивних причин які намітились, а в останні роки і поглибились тенденції до соціально-економічного занепаду краю: розбалансовані господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в гірських та рівних територіях, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат, занедбані історико-культурні цінності [4, с.184].

Ці та багато інших негативних явищ та тенденцій, не враховуючи виробничі проблеми є, безумовно, наслідком незваженої економічної політики у попередні роки. Проте, чимало помилок допущено і в пострадянський період, особливо – у здійсненні ринкових реформ на рівні макроекономічного регулювання, а тому сьогоднішній соціально-економічний стан Карпатського регіону значною мірою є наслідком нечіткої державної регіональної соціально-економічної політики в Україні.

Останніми роками однією із найприбутковіших галузей світової економіки став туризм. Причому серед видів туризму важливішу соціально-економічну роль відіграє саме туризм, який забезпечує відновлення сил людини, її працездатність та здоров'я. Прикарпаття традиційно є одним з провідних рекреаційних регіонів України, що має великі ресурси і вносить істотний внесок у відновлення трудового, фізичного і духовного потенціалу нації.

Туристична галузь Івано-Франківщини є стратегічним напрямком розвитку області,

важливим чинником динамічного збільшення надходжень до бюджету, істотного позитивного впливу на стан багатьох галузей економіки. Туризм на Прикарпатті сприяє підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву. Об'єктивно регіон має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та міжнародного (в'їзного) туризму.

Виходячи із наявності загальновизнаних можливостей для розвитку туризму, зумовлених унікальними природними, історико-культурними, етнографічними особливостями, в області розвивається розмаїття різних видів туризму, серед яких пріоритетними є гірський, пішохідний, водний, оздоровчий (в тому числі катання на гірських лижах), сільський, зелений, культурно-пізнавальний, екскурсійний та ін. [5, с.524].

У 2009–2012 роках туристичними послугами скористалося понад 1,0 млн. туристів та екскурсантів. За 2013 рік обсяг сплачених ліцензованими туристичними підприємствами платежів до бюджетів усіх рівнів склав більше 35 млн. грн. Станом на 01.01.2014 р. в Івано-Франківській області функціонувало понад 200 туристично-рекреаційних закладів, у тому числі, 98 готелів. Послуги розміщення надають також понад 750 приватних садиб сільського, зеленого туризму. Туристичні послуги надають більше 100 зареєстрованих туроператорів та турагентів, якими у 2013 р. обслуговувалось близько мільйона туристів та екскурсантів [6, с.8].

Окремо варто відзначити особливе місце Карпатського регіону в геополітичному контексті соціально-економічного та зовнішньополітичного розвитку України. Його географічне сусідство з тими країнами, які вже на сьогоднішній день є членами ЄС, завжди буде виступати сприятливим чинником для входження України до різноманітних Європейських як економічних, так і політичних структур.

У сучасному світі більшість країн міжнародної спільноти та в першу чергу всі демократичні країни живуть за принципами формування ефективної соціально-економічної стратегії, спрямованої на забезпечення матеріального та духовного добробуту населення. В економічній діяльності урядів високорозвинених країн наріжним каменем виступає пріоритетність людського розвитку [7, с.20].

Україна, як демократична держава стратегічною метою якої є інтеграція до Європейського співтовариства у своїй як зовнішній, так і внутрішній політиці теж сповідує принцип пріоритетності соціального розвитку економіки. І це її стратегічний курс після підписання у 2014 році Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

Трансформаційні процеси, спрямовані на функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки з її демократичним устроєм і цивілізованими духовними цінностями, вимагають радикального перегляду принципів формування та структурування напрямів використання можливостей ринку праці.

Проте, варто зазначити, що ринкові перетворення в країні та її регіонах супроводжуються негативними соціально-економічними наслідками, зокрема, звуженням сфери регламентованої зайнятості та надмірним розширенням нерегламентованої, високим рівнем безробіття та незайнятого населення. Офіційна статистика сьогодні нараховує більше 1,8 млн. безробітних [8, с.12].

Актуальною видається проблема регулювання міграційного руху населення за сьогоднішніх умов, розв'язання якої передбачає визнання нового становища людини у сфері зайнятості, пов'язаного з конкуренцією, свободою і добровільністю вибору будь-якої сфери суспільно корисної діяльності. Разом з тим уже сьогодні очевидним стає той факт, що процес становлення ринку праці в Україні ще буде тривалим. Його розвиток і функціонування супроводжується напруженістю в соціальній сфері, в тому числі, і міграційною активністю населення та соціально-демографічною структурою міграції.

Значно більшим, ніж на демографічний розвиток, є вплив трудової міграції на розвиток регіонального ринку праці. Трудові поїздки загалом сприяють розширенню можливостей зайнятості для економічно активного населення регіону виходу за рахунок: виїзду частини економічно активних контингентів; переходу до розряду

економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти шляхом трудових міграцій; створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, що заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей [9, с.6].

Крім того, наслідком тривалого перебування індивіда в країнах Західної та Центральної Європи стає засвоєння ринкової свідомості, цінностей та норм цивілізованого суспільства. В сучасних умовах трудові міграції стають чи не єдиним засобом забезпечення прийнятного рівня життя для значної частини населення України.

Висновки і перспективи подальших розробок. В сучасних умовах особливо вирізняється проблема здійснення заходів активної державної, як економічної, так і соціальної політики для подолання економічної і демографічної кризи, досягнення сталого економічного і соціального розвитку, створенню населенню регіонів України можливостей на гідний рівень життя та гармонійний розвиток населення регіону. Прикарпаття визначається як самобутній та самодостатній край. Реалізація певних стратегічних дій в цьому напрямку зустрічаються з певною проблемою неможливості досить швидко та якісно впроваджувати необхідні зміни. Необхідно залучати людей до стратегічного планування в регіонах, формуючи їх стратегічне мислення. У цьому сенсі є дуже корисним досвід формування стратегії розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року, де методологічний супровід проходив через плідну співпрацю університетів та влади. Із чотирьох стратегічних цілей, які пов'язані зі стійким економічним розвитком, розвитком туристично-рекреаційної сфери, розвитком сільськогосподарських територій та розвитком людського капіталу, саме остання, стає предметом спільної співпраці провідних вищих учбових закладів регіону. Важливими стають завдання з підвищення адаптивності населення до викликів та загроз регіонального ринку праці.

Література

1. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – 141 с.*
2. *Геєць В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геєць. – К., 2003. – 438 с.*
3. *Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артьомова та ін.]. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2011. – 696 с.*
4. *Україна у цифрах 2013: статистичний довідник / Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2014. – 248 с.*
5. *Менеджмент, маркетинг та інтелектуальний капітал в глобальному економічному просторі: монографія / [за ред. П. Г. Перерви, О. І. Савченко, В. Л. Товажнянського] – Х.: Цифрова друкарня № 1, 2012. – 700 с.*
6. *Романюк М. Д. Економіка регіону: сучасні тенденції та особливості розвитку в контексті соціальних пріоритетів // Вісник Прикарпатського університету. (Серія: Економіка). – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – № 9. – С. 3–9.*
7. *Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 20.*
8. *Стратегія демографічного розвитку на 2006–2015 роки: проект / [відп. за вип. І. М. Новак]. – К.: КНЕУ, 2005. – 20 с.*
9. *Романюк М. Д. Соціальна політика України: сучасна стратегія, регіональні пріоритети / М. Д. Романюк // Вісник Прикарпатського університету (Серія: Економіка). – Івано-Франківськ: Плай, 2011. – № 8. – С. 3–10.*

References

1. *Constitution of Ukraine: Legal Act of Ukraine, June 28, 1996 [Konstytutsiia Ukrainy: Pryinyata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy, 28.06.1996], Bulletin of Verkhovna Rada (BVR), No. 30, 141 p. (ukr)*

2. *Heyets, V. M. (2003), «Ukraine's economy: long-term strategy and policy development» [Ekonomika Ukrayiny: stratehiya i polityka dovhostrokovoho rozvytku], Kyiv, 438 p. (ukr)*
3. *Heyets, V. M., Shynkaruk, L. V., Artemova, T. I. and others (2011), «Structural change and economic development of Ukraine: monograph» [Strukturni zminy ta ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny: monohrafiia], Kyiv, Institute of Economics and Forecasting, 696 p. (ukr), Kyiv, 438 p. (ukr)*
4. *Ukraine in Figures 2013: statistical reference book (2014) [Ukrayina u tsyfrakh 2013: statystychnyi dovidnyk], The State Statistics Committee of Ukraine, Consultant, Kyiv, 248 p. (ukr)*
5. *Management, marketing and intellectual capital in the global economic environment: monograph (2012). Ed. O. I. Savchenko, P. G. Pererva, V. L. Tovazhnyansky [Menedzhment, marketinh ta intelektualnyi kapital v hlobalnomu ekonomichnomu prostori: monohrafiia; za red. O. I. Savchenko, P. G. Perervy, V. L. Tovazhnianskoho], Digital Printery No. 1, Kharkiv, 700 p. (ukr)*
6. *Romaniuk, M. (2012), The economy of the region: current trends and features in the context of social priorities [Ekonomika rehionu: suchasni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku v konteksti sotsialnykh priorytetiv], Bulletin of University of Carpathian (Series: Economy), Ivano-Frankivsk, Play, No. 9, pp. 3–9 (ukr)*
7. *Chukhno, A. (2004), Current problems strategy for economic and social development at the present stage [Aktualni problemy stratehiyi ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku na suchasnomu etapi], Economy of Ukraine, No. 4, p. 20 (ukr)*
8. *Demographic Development Strategy for 2006-2015: Project (2005). Responsible for issue I. M. Novak [Stratehiia demohrafichnoho rozvytku na 2006–2015 roky: proekt; vidp. za vyp. I. M. Novak], KNEU, Kyiv, 20 p. (ukr)*
9. *Romaniuk, M. D. (2011), Social Policy of Ukraine: modern strategy, regional priorities [Sotsialna polityka Ukrainy: suchasna stratehiia, rehionalni priorytety], Bulletin of University of Carpathian (Series: Economy), Ivano-Frankivsk, Play, No. 8, pp. 3–10 (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015.

УДК 336.7

Олександр Леонідович СИРЧИН
кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, e-mail:als.odessa.oseu@yandex.ua

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ВИРІШЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДИЛЕМИ «ЛІКВІДНІСТЬ-ПРИБУТКОВІСТЬ»

Сирчин, О. Л. Еволюція наукових поглядів на вирішення банківської дилеми «ліквідність-прибутковість» / Олександр Леонідович Сирчин // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 260–267.

Анотація. *У статті узагальнено існуючі науково-практичні підходи до проблеми управління банком відомої як «ліквідність-прибутковість» в умовах часткового банківського резервування та визначено можливі напрямки розвитку теорії банківської справи для адекватного вирішення цієї проблеми. Обґрунтовано, що принцип функціонування банківської системи на основі часткового резервування може реалізовуватися тільки за наявності центрального банку та його готовності вводити в банківську систему грошові ресурси у вигляді боргових зобов'язань комерційних банків або збільшення їх капіталу. Запропонована розробка нових варіантів теорії управління активами і пасивами окремого банку, яка врахує наявність циклічних коливань в економіці та запровадить науково-практичні правила управління окремим банком.*

Ключові слова: *банк; управління банком; активи банку; пасиви банку; ліквідність банку; прибутковість банку.*

Александр Леонидович СЫРЧИН
кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела,
Одесский национальный экономический университет, e-mail:als.odessa.oseu@yandex.ua

ЭВОЛЮЦИЯ НАУЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ НА РЕШЕНИЕ БАНКОВСКОЙ ДИЛЕММЫ «ЛИКВИДНОСТЬ-ПРИБЫЛЬНОСТЬ»

Сырчин, О. Л. Эволюция научных взглядов на решение банковской дилеммы «ликвидность-прибыльность» / Александр Леонидович Сырчин // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 260–267.

Аннотация. *В статье обобщены существующие научно-практические подходы к проблеме управления банком известной как «ликвидность-прибыльность» в условиях частичного банковского резервирования и определения возможных направлений развития теории банковского дела для адекватного решения этой проблемы. Обосновано, что принцип функционирования банковской системы на основе частичного резервирования может реализовываться только при наличии центрального банка и его готовности вводить в банковскую систему денежные ресурсы в виде долговых обязательств коммерческих банков или увеличение их капитала. Предложена разработка новых вариантов теории управления активами и пассивами отдельного банка, которая учтет наличие циклических колебаний в экономике и введет научно-практические правила управления отдельным банком.*

Ключевые слова: *банк; управления банком; активы банка; пассивы банка; ликвидность банка; прибыльность банка.*

Oleksandr SYRCHYN
PhD, Associate Professor, Department of Banking,
Odessa National Economics University, e-mail: als.odessa.oseu@yandex.ua

THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEVS ON THE RESOLUTION OF BANKING DILEMMAS «LIQUIDITY-PROFITABILITY»

Syrchyn, O. (2015), The evolution of scientific views on the resolution of banking dilemmas «liquidity-profitability». Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Evoliutsiia naukovykh pohliadiv na vyrishennia bankovskoi dilemy «likvidnist-prybutkobist»; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economics University, Odessa, Issue1, № 56, pp. 260–267.

© СИРЧИН О.Л., 2015

Abstract. *The existing scientific and practical approaches to the problem of management of the bank known as the «liquidity-profitability» in terms of partial bank reserve and possible directions of development of the theory of banking to adequately address the problem are summarized in the article. It is reasoned, that principle of functioning of the banking system on the basis of partial redundancy can be implemented only if the central bank and its willingness to enter into the banking system monetary resources in the form of debt or commercial banks increase their capital. The development of new versions of the theory of asset and liability of an individual bank, which will take into account the presence of cyclical fluctuations in the economy and introduce scientific and practical rules for managing individual banks is proposed.*

Keywords: *bank; management of the bank; the bank's assets; liabilities of the bank; liquidity of the bank; profitability of the bank.*

JEL classification: G21

Постановка проблеми у загальному вигляді. Чинна нині модель діяльності комерційного банку спирається на загальну ідею діяльності сучасної банківської системи. Ця ідея полягає в тому, що банківська діяльність можлива на умовах повного або часткового резервування. При повному («стовідсотковому») резервуванні банк повинен мати грошові резерви (високоліквідні активи – кошти в касі та на кореспондентських рахунках), які дорівнюють залученим депозитам або зобов’язанням в цілому. При частковому («не стовідсотковому») резервуванні банк повинен мати грошові резерви, які дорівнюють певній частині залучених депозитів або зобов’язань в цілому. Сучасна банківська система функціонує на умовах часткового резервування. Кризові явища останніх років наполегливо вводять в поле зору дослідників питання про можливість надійного і прибуткового функціонування комерційних банків в кожній фазі економічного циклу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Система часткового банківського резервного покриття постійно стикається з проблемою ліквідності, оскільки в цій ситуації банки володіють резервами, які дорівнюють тільки частині власних депозитів. Незважаючи на це, банки з частковим резервним покриттям можуть успішно функціонувати, оскільки приплив готівкових грошей і резервів зазвичай компенсується їх відтоком. Ланцюгова реакція банківських банкрутств, падіння цін на цінні папери, а також масове вилучення вкладів призводять до банківських криз. У випадку одночасного банкрутства декількох банків починається масове вилучення депозитів, оскільки люди втрачають впевненість у безпеці своїх депозитів. Коли згодом банки продають цінні папери для того, щоб отримати готівку, необхідні їм для виплати депозитів ціни на цінні папери падають, викликаючи нову хвилю банкрутства банків [1, с.167].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Межі банківської дилеми «ліквідність-прибутковість» полягають в такому:

– Банк може бути абсолютно надійним, якщо просто зберігає всі залучені кошти у вигляді високоліквідних активів (каса і кореспондентські рахунки), але при цьому виникає практично повна відсутність прибутку як для банку, так і для його клієнтів. Банк перетворюється на надійне сховище грошей.
– Банк може задіяти всі доступні йому ресурси (пасиви) для проведення активних операцій (кредитування та інвестування). Подібні дії можуть принести значні прибутки для банку, але він стає недостатньо ліквідним, тобто буде надзвичайно важко ліквідувати активи (погасити кредити або продати інвестиції) з тим, щоб отримати грошові кошти, якщо вкладники вимагатимуть повернути гроші зі своїх рахунків.

Для банків проблема співвідношення прибутковості та надійності є більш гострою, ніж для інших підприємств бізнесу, оскільки банки мають низьке співвідношення капіталу та активів, а також тому, що більшість їхніх зобов’язань є короткостроковими [2, с.417]. Існування різних теоретичних положень щодо управління окремим банком та ступеню його залежності від загальних умов функціонування банківської системи країни залишають відкритим питання щодо того, як вирішити науково-практичну дилему «ліквідність-

прибутковість» і які теоретичні положення є найбільш адекватними сучасним процесам в економіці.

Постановка завдання. В даний час широко використовується поняття «банківське управління», до загальних функцій якого відносять планування, організацію, регулювання, координацію, стимулювання, облік, аналіз, контроль [3, с.5; 4, с.26]. Метою статті є узагальнення існуючих науково-практичних підходів до проблеми управління банком відомої як «ліквідність-прибутковість» в умовах часткового банківського резервування та визначення можливих напрямків розвитку теорії банківської справи для адекватного вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчена У. Айтбаева зі співавторами [5, с.129−137], А. Р. Алавердов [6, с.40−43], Р. Л. Міллер і Д. Д. Ван-Хуз [7, с.213−219], В. С. Стельмах зі співавторами [8, с.39−42] показують еволюцію основних ідейних підходів банківського менеджменту у вирішенні проблеми «ліквідність-прибутковість». Ця еволюція містить низку теорій, кожна з яких відповідає певному історичному етапу розвитку банківської справи. Ранні етапи теорії банківського менеджменту фокусували увагу на управлінні активами або пасивами. Сучасні підходи до максимізації доходів акціонерів фокусують увагу банківського менеджменту на спільному управлінні активами і пасивами. Еволюція науково-практичних поглядів пройшла низку етапів, які значною мірою були пов’язані з розвитком економіки в цілому або окремих сегментів ринку, що дозволило сформулювати низку теорій або однорідних груп теоретичних положень.

1. Теорія комерційних позик або реальних векселів. Ця теорія використовує поняття «самоліквідування позичок чи реальних векселів». Автори теорії вважали, що позичка самоліквідується (оскільки вона забезпечена товарами в процесі виробництва, на складі або в дорозі до місця продажу), коли товари продаються (позичальник повертає отримані кошти банку і позичка погашається). Припущення про те, що позички цього типу забезпечують банку постійну ліквідність і прибутковість (активи є ліквідними і прибутковими) на практиці не отримало достатнього підтвердження, тобто виникали ситуації коли вироблені товари не можна було продати. Більш того, ця теорія переносить властивості частини на ціле, коли окремий банк може підтримувати власну ліквідність, але у випадку загальної економічної кризи усі банки не зможуть її забезпечити. Падіння купівельного попиту призводить до неможливості продажу деякої частини вироблених товарів, а кредитування споживчого попиту для купівлі товарів не змінить ліквідність банківської системи в цілому – по суті, відбудеться «перекредитування і пролонгація» проблемної банківської заборгованості. Отже, без центрального банку, який буде готовий забезпечити надання кредитів комерційним банкам для підтримування необхідної ліквідності як банківської системи в цілому, так і окремого комерційного банку, теорія комерційних позичок є не повною і практично не застосовною в рамках повного економічного циклу.

2. Теорія передання. Ця теорія в якості базового положення використовує поняття про те, що певна частка залучених коштів буде спрямована на придбання таких активів, для яких існує вторинний ринок. Такими активами, зазвичай, є високоліквідні цінні папери (казначейські векселі, комерційні папери, банківські акцепти тощо), або вторинні резерви. Ліквідність банку забезпечується тим, що коли будуть потрібні додаткові грошові кошти для повернення грошей кредиторам і вкладникам, для задоволення зростаючого попиту на кредит або формування резервних вимог, то вкладення в такі активи можуть бути продані на вторинному ринку. Такий підхід дозволяє видавати більш довгострокові кредити порівняно з термінами залучених ресурсів (повернення коштів клієнтам з депозитних рахунків здійснюється за рахунок первинних і вторинних резервів, а не за рахунок повернення короткострокових кредитів пов’язаних з короткостроковими депозитами).

Отже, в рамках цієї теорії банки отримують теоретичне обґрунтування для надання довгострокових позик, що збільшує середню терміновість портфеля активів банку і, відповідно, його прибутковість. Ефективність цієї теорії визначається ступенем розвиненості фондового ринку в країні (його обсягом, наявністю спектра фінансових інструментів,

кількістю учасників, мірою прозорості тощо) і фазою економічного циклу. В умовах економічного зростання продаж цінних паперів не викликає труднощів – покупці, зазвичай, на ринку є в достатній кількості і вони мають кошти для покупки (ринок є в цілому ліквідним і перерозподіл ліквідності між окремими його учасниками не змінює ліквідність ринку в цілому).

В умовах економічного спаду або кризи продаж цінних паперів без втрати їх вартості ускладнюється або стає не можливим для окремих типів фінансових інструментів або цінних паперів окремих емітентів. Відсутність інтересу покупців викликано недостатністю коштів для покупки (ринок є в цілому не достатньо ліквідним) і негативними очікуваннями падіння вартості фінансових інструментів. Крім того, вкладення банків в високоліквідні державні облігації і казначейські векселі може призвести до значних втрат у зв'язку з неможливістю їх погашення або обслуговування – така ситуація спостерігалася в контексті останніх кризових явищ Єврозони і раніше в Аргентині, Мексиці та інших країнах. Отже, без центрального банку теорія передання має той же недолік, що й теорія комерційних позичок – є не повною і практично не застосовною в рамках повного економічного циклу.

3. Теорія єдиного резервного фонду коштів. В рамках цієї теорії всі залучені кошти банку (його пасиви) розглядаються як єдиний фонд з їх подальшим розміщенням в активні операції. В теорії передбачається, що розмір фонду визначається чинниками, що знаходяться за межами впливу банку – фазою економічного циклу, рівнем економічного зростання/падіння в країні, рівнем оподаткування, ступенем конкуренції, рівнем прибутковості фірм і доходів населення, динамікою чисельності та структури населення тощо. Ця теорія вважає, що кредитно-інвестиційний портфель банку не є засобом забезпечення його ліквідності. Від керівництва банку ця теорія потребує визначення загального очікуваного рівня ліквідності та прийняття рішень в межах такої послідовності:

– перш за все, кошти з цього фонду спрямовуються на поповнення первинних резервів і задоволення вимог клієнтів (готівка в касі, обов'язкові резерви на кореспондентському рахунку в центральному банку і кошти на кореспондентських рахунках в інших банках);
– наступним напрямком використання коштів єдиного фонду стає придбання вторинних резервів – короткострокових (менше одного року) високоліквідних цінних паперів, які є для банку головним засобом забезпечення ліквідності;
– при досягненні банком достатнього рівня ліквідності (з точки зору керівництва банку) кошти, що залишилися єдиного фонду спрямовуються на кредитування клієнтів і торговельні операції з валютою та дорогоцінними металами;
– решту коштів єдиного фонду використовують для покупки довгострокових цінних паперів або інших фінансових інструментів з метою отримання прибутку або формування додаткових вторинних резервів у міру того, як наближається термін погашення довгострокових фінансових інструментів.

Ефективність використання теорії єдиного фонду на практиці визначається такими недоліками:

– відсутністю об'єктивного підходу до оцінки стандарту ліквідності (кожен банк приймає свої рішення про те, що є достатнім рівнем ліквідності);
– при розрахунку рівня ліквідності не враховується ступінь мінливості різних типів депозитів;
– в теорії посилюється акцент на ліквідності на шкоду прибутковості, що в довгостроковому плані веде до недостатнього рівня одержуваної банком прибутку;
– теорія не враховує постійний приплив доходів від кредитно-інвестиційного портфеля, що підвищує ліквідність банку;
– в теорії не враховується необхідність взаємозв'язку активів і пасивів (за сумами, строками, видами валют тощо) при формуванні рівня ліквідності та прибутковості;
– оцінка ліквідності банка в різних фазах набуває різні кількісні характеристики. Практика засвідчила, що в кризових умовах оцінки потрібного рівня ліквідності значно перевищують оцінки рівня ліквідності в умовах зростання економіки.

Таким чином, теорія єдиного резервного фонду коштів містить ті ж слабкі місця, що й перераховані вище теорії.

4. Теорія очікуваного доходу. Ця теорія відноситься до поглядів, націлених на управління, перш за все, активами. У ній відбулося повернення до розгляду кредитно-інвестиційного портфеля банку як джерела його ліквідності. Більш того, теорія очікуваного доходу дозволяє розглядати і довгострокові позички в якості потенційного джерела ліквідності. Довгострокові іпотечні та споживчі кредити погашаються позичальниками шляхом виплат низки траншей (кожен з них містить частину суми кредиту і суму відсотків за минулий період часу), які аналогічні короткостроковим кредитам, що повністю погашаються. Це означає, що постійний приплив грошових потоків (траншей) може бути використаний для підвищення ліквідності банку. Розвиток процесів сек'юритизації в індустрії фінансових послуг, загалом, і в банківській справі, зокрема, дозволяє випускати цінні папери, забезпечені однорідними кредитами (іпотечними або споживчими). Такі цінні папери банк може продати на фондовому ринку і отримати кошти для зміцнення ліквідності. Теорія очікуваного доходу надзвичайно схожа на теорію комерційних позик і її основна відмінність швидше кількісна, ніж якісна – вона розглядає більш широке коло фінансових інструментів для забезпечення ліквідності банку. Іншими словами, теорія очікуваного доходу є кількісним розвитком теорії комерційних позик і, отже, слабкі місця теорії комерційних позичок передаються і теорії очікуваного доходу.

5. Теорія конвертованості банківських коштів. Дерегулювання індустрії фінансових послуг, загалом, і банківської галузі, зокрема, призвели до появи нових фінансових інструментів (депозитні сертифікати, позики в євродоларах, угоди REPO тощо) і посилення конкуренції між банками і небанківськими фінансовими установами. Розвиток цієї ситуації поставив перед практиками і теоретиками питання щодо адекватності теорії єдиного резервного фонду і теорії очікуваного доходу. Кожне джерело виникнення пасивів (зобов'язань), кожен вид фінансових інструментів має власну тимчасову тривалість, ступінь мінливості цін, ступінь коливання обсягів продажів під впливом попиту та пропозиції, свої вимоги в частині формування резервів тощо. У результаті стала очевидною не достатній рівень реалістичності уявлень про однорідність (наявності загальних або схожих характеристик) джерел банківських коштів як єдиного фонду.

Теорія конвертованості банківських коштів окремо розглядає кожне джерело коштів і співвідносить його з активами з подібним терміном погашення. Депозити до запитання (відмінні високими резервними вимогами і більш швидкої оборотністю) спрямовуються на поповнення первинних і вторинних резервів. Строкові депозити розміщуються в кредити і цінні папери з подібними термінами погашення або продажу. Доходи та капітал розміщуються в довгострокові позички та корпоративні права. Іншими словами, ця теорія вирішує дилему «ліквідність-прибутковість» на користь прибутковості – зменшується середня величина високоліквідних активів першої та другої черги за рахунок збільшення обсягів кредитно-інвестиційних портфелів банків.

Зміщення акценту від ліквідності до прибутковості одразу ж додало до частини недоліків теорії єдиного резервного фонду (відсутність об'єктивного підходу до оцінки стандарту ліквідності; відсутність обліку взаємозв'язку активів і пасивів тощо) і недоліки притаманні теорії передання – необхідність втручання центрального банку при настанні кризової ситуації. Отже, теорія конвертованості банківських коштів не дозволяла керівництву банку приймати рішення у всіх стадіях економічного циклу без звернення за допомогою до центрального банку, тобто містила внутрішнє протиріччя або системну помилку для банківської галузі діяльності.

6. Теорія взаємодії активів і пасивів. Подальший розвиток теоретичних поглядів на управління банком і тенденція до мінливості процентних ставок (результат дій центральних банків в рамках контрциклічної або проциклічною грошово-кредитної політики) призвели до формування підходу, який використовується в даний час – теорії взаємодії активів і пасивів. Теорія розглядає управління активами і пасивами як управління всіма рядками балансу банку

з метою максимізації власного капіталу банку (поточної вартості банку). Особливість цієї теорії в тому, що вона акцентує увагу на активах (ці активи змінюють вартість при зміні ринкових процентних ставок) і зобов'язаннях (ці зобов'язання змінюють вартість при зміні ринкових процентних ставок) з плаваючою процентною ставкою. У цій теорії передбачається постійна пролонгація таких активів і пасивів, що призводить до їх постійної переоцінки на всьому горизонті планування банківської діяльності (від оперативного до стратегічного). Методологічним інструментом цієї теорії є поняття різниці або розриву (гепа) між активами і пасивами, яке відображає ступінь чутливості чистого процентного доходу банку до змін ринкових процентних ставок (процентна ставка з позик має тенденцію падати або рости відповідно змін процентної ставки по депозитам). В рамках цієї теорії були розроблені три стратегії управління активами і пасивами – стратегії нульовою, позитивною і негативною різниці між активами і пасивами.

Перша стратегія полягає в досягненні нульової різниці між активами і пасивами, тобто банк намагається мати однакову частку активів і пасивів з плаваючою ставкою в валюті балансу банку. Ця стратегія покликана мінімізувати процентний ризик, тобто вона мінімізує мінливість доходів на всьому горизонті планування – чистий процентний дохід є відносно постійним протягом циклу процентної ставки, який збігається з циклом ділової активності. У фазі росту процентних ставок зросте як вартість ресурсів, що залучаються банком, так і вартість кредитів і поки різниця в ставках по позиках і депозитах буде постійною, то прибуток також залишатиметься постійною. У фазі зниження процентних ставок впаде як вартість ресурсів, що залучаються банком, так і вартість кредитів і поки різниця в ставках по позиках і депозитах буде постійною, то прибуток також залишатиметься постійною. Таким чином, поки різниця між активами і зобов'язаннями з плаваючою процентною ставкою постійна, ці зміни поточної ціни не порушують сталості чистого процентного доходу. У теорії банківської справи оцінюється й інша частина активів і пасивів, тих які залучаються/розміщуються за фіксованою ставкою відсотка. Динаміка їх вартості знаходиться в протифазі динаміки вартості активів і зобов'язань з плаваючою процентною ставкою – при зростанні поточної вартості активів/пасивів з плаваючою ставкою поточна вартість активів/пасивів з фіксованою ставкою (йдеться про облігації) знизиться і навпаки. При дотриманні деяких пропорцій (скажімо, 50 на 50%) загальна поточна вартість активів і пасивів банку не зміниться (зростання вартості одних активів покриє зниження вартості інших активів; аналогічна ситуація з пасивами).

Друга стратегія – стратегія позитивної різниці між активами і пасивами – передбачає, що банк підтримують більш високе значення відношення вартості активів з плаваючою ставкою до загальних активів, ніж відношення вартості зобов'язань з плаваючою ставкою до загальних пасивів банку. Позитивна різниця має на увазі і те, що частка активів з фіксованою ставкою в загальних активах, що приносять відсотки, буде менше, ніж частка зобов'язань з фіксованою ставкою в загальних пасивах, за якими банк виплачує відсотки. У ситуації падіння ринкових процентних ставок процентний дохід банку і процентний витрата знизяться. Однак, при позитивній різниці між активами і пасивами, процентний дохід банку впаде більшою мірою, ніж його процентний витрата, отже, і його чистий процентний дохід знизиться. У ситуації зростання ринкових відсоткових ставок процентний дохід банку і процентний витрата збільшаться, але відсотковий дохід банку виросте більшою мірою, ніж його процентний витрата, отже, і його чистий процентний дохід збільшиться. Таким чином, застосування цієї стратегії виправдано в тій фазі економічного циклу, яка пов'язана з очікуваннями щодо зростання процентних ставок.

Третя стратегія – стратегія негативної різниці між активами і пасивами – передбачає, що банк підтримують значення відношення вартості активів з плаваючою ставкою до загальних активів меншим, ніж відношення вартості зобов'язань з плаваючою ставкою до загальних пасивів банку. Очевидно, що в цьому випадку частка активів з фіксованою ставкою в загальних активах перевищуватиме частку зобов'язань з фіксованою ставкою в загальних пасивах. Застосування цієї стратегії є ефективним, коли банк очікує падіння

процентних ставок (це призводить до зростання чистого процентного доходу). Таким чином, сучасний підхід до управління активами і пасивами на основі розриву ліквідності розглядає вартість і структуру активів і пасивів як динамічні змінні, що дає як можливість отримання більшого прибутку, так і можливість несення великих збитків. Крім того, наявність трьох стратегій надає можливість керівництву комерційного банка здійснювати вибір залежно від очікуваній майбутнього розвитку подій в економіці.

Варто зазначити, що всі три стратегії, запропоновані в рамках теорії взаємодії активів і пасивів, базуються на припущенні про можливість передбачення майбутнього розвитку подій в економіці. У випадку помилкового передбачення керівництвом, комерційні банки опиняються в збитковій ситуації. Крім того, в рамках теорії взаємодії активів і пасивів не розглядається питання про те, що циклічні зміни в економіці спричиняють значний вплив на здатність позичальників погасити власні боргові зобов'язання перед банками. Оскільки циклічні зміни зачіпають боржників банків в масовому порядку, то проблема збитків банків набуває системного характеру для всіх банків країни. Ще одним проблемним питанням теорії взаємодії активів і пасивів є питання про одночасність змін процентних ставок по кредитах і депозитах. Оскільки середній строк кредитних договорів перевищує, зазвичай, середній строк депозитних договорів, то призвести зміни ставок по депозитах можна в строки менше ніж строки по кредитних договорах. У випадку кризової ситуації це призводить до зменшення процентного доходу банків у рамках всіх трьох розроблених стратегій управління активами і пасивами.

Також варто зазначити, що теорія взаємодії активів і пасивів, також як і інші теорії, вимагає системного втручання центрального банку по зміцненню надійності комерційних банків при несприятливому розвитку подій в економіці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, розроблені науково-практичні теорії управління активами і пасивами адекватного вирішення проблеми «ліквідність-прибутковість» комерційного банку запропонувати не змогли. Адекватність вирішення дилеми «ліквідність-прибутковість» розуміється як здатність комерційних банків функціонувати в умовах кожної фази економічного циклу стабільно без втручання в їх діяльність центрального банку. Принаймні, втручання центрального банку може розглядатися як виняткове явище, спрямоване на усунення конкретних помилок керівництва окремих банків з метою стабілізації банківської системи країни в цілому. Причина недостатньо адекватного вирішення проблеми «ліквідність-прибутковість» вбачається в тому, що принцип функціонування банківської системи на основі часткового резервування не дозволяє знайти загальне рішення проблеми таким чином, щоб забезпечити стійкість банківської системи в кожній фазі економічного циклу без втручання центрального банку. Крім того, управління окремим банком (якщо залишити осторонь питання невдалого прийняття рішень керівництвом окремого банку в фазі економічного зростання) в циклічної фазі спаду або рецесії є також не можливим без системного втручання центрального банку. Інакше кажучи, принцип функціонування банківської системи на основі часткового резервування може реалізовуватися тільки за наявності центрального банку та його готовності вводити в банківську систему грошові ресурси.

Можна припустити, що адекватне рішення проблеми «ліквідність-прибутковість» можливо в рамках таких напрямків:

– розробка нових варіантів теорії управління активами і пасивами окремого банку, яка врахує як наявність циклічних коливань в економіці, так і введе науково-практичні правила управління окремим банком;
– запровадження нових законодавчо-нормативних підходів до регулювання ліквідності і прибутковості комерційних банків;
– розробка прозорих правил надання допомоги комерційним банкам з боку центрального банку (кредитами або участю в капіталі) при настанні кризових явищ;
– проведення структурних змін в організації банківської системи країни або відмова від принципу часткового резервування та впровадження іншого базового принципу.

Усі запропоновані напрямки розвитку засновані на необхідності подальших теоретичних досліджень в області банківської справи і їх практичної перевірки.

Література

1. *Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / [Э. Дж. Долан и др.; пер. с англ.]. – М.: Туран, 1996. – 448 с.*
2. *Кидуэлл Д. С. Финансовые институты, рынки и деньги / [Д. С. Кидуэлл, Р. Л. Петерсон, Д. У. Блэкуэлл; пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2000. – 752 с.*
3. *Куницына Н. Н. Бизнес-планирование в коммерческом банке / Н. Н. Куницына, Л. И. Ушвицкий, А. В. Малеева. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 304 с.*
4. *Лаврушин О. И. Банковский менеджмент: учеб. 2-е изд.; перераб. и доп. / [под ред. д.э.н., проф. О. И. Лаврушина]. – М.: КНОРУС, 2009. – 560 с.*
5. *Айтбаева У. Банковское дело: зарубежный опыт и казахстанская практика: учеб. пособ. / [У. Айтбаева, К. Ахметова, Н. Колебаева и др.]. – Алматы, 2004. – 785 с.*
6. *Алавердов А. Р. Стратегический менеджмент в банке / А. Р. Алавердов. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 157 с.*
7. *Миллер Р. Л. Современные деньги и банковское дело / [Р. Л. Миллер, Д. Д. Ван-Хуз; пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.*
8. *Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: наук.-аналіт. матеріали / [В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова, Р. М. Набок, О. Г. Приходько, Н. В. Грищук]. – К.: Національний банк України; Центр наукових досліджень, 2008. – 220 с.*

References

1. *Dolan, E. J. (1996), Money, banking and monetary policy. Trans. from Eng. [Dengi, bankovskoe delo i denezhno-kreditnaya politika; per. s angl.], Turan, Moscow, 448 p. (rus)*
2. *Kidwell, D. S. (2000), Financial institutions, markets, and money [Finansovye instituty, rynki i dengi; per. s angl.], Peter, St. Petersburg, 752 p. (rus)*
3. *Kunitsyna, N. N. (2002), Business planning in commercial bank [Biznes-planirovanie v kommercheskom banke], Finance and Statistics, Moscow, 304 p. (rus)*
4. *Lavrushin, O. I. (2009), Banking Management [Bankovskiy menedzhment], KNORUS, Moscow, 560 p. (rus)*
5. *Aitbaeva, U. (2004), Banking: Foreign Experience and Kazakhstan practice [Bankovskoe delo: zarubezhnyy opyt i kazakhstanskaya praktika], Almaty, 785 p. (rus)*
6. *Alaverdov, A. R. (2005), Strategic Management in the bank [Strategicheskiy menedzhment v banke], Moscow Financial-Industrial Academy, Moscow, 157 p. (rus)*
7. *Miller, R. L., Van-Hoose, D. D. (2000), Modern money and banking. Trans. from Eng. [Sovremennye dengi i bankovskoe delo; per. s angl.], INFRA-M, Moscow, 856 p. (rus)*
8. *Stelmakh V. S. (2008), Bank Liquidity issues: governance and world experience of regulation and supervision: scientific and analytical materials [Likvidnist banku: okremi aspekty upravlinnia ta svitovyi dosvid rehuliuvannia i nahlyadu], National Bank of Ukraine, Scientific Research Center, Kyiv, 220 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014.

УДК 351:504.4

Олена Юріївна СУДУК
кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри менеджменту,
Національний університет водного господарства та природокористування
e-mail: o.y.suduk@nuwm.edu.ua

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ

Судук, О. Ю. Вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку системи управління водогосподарським комплексом / Олена Юріївна Судук // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (гол. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 268–275.

Анотація. *У статті використані морфологічний та абстрактно-логічний методи для аналізу та узагальнення наукових теорій в галузі водогосподарського менеджменту, статистичний – для формування практичних рекомендацій та обґрунтування запропонованих рішень. Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні сучасних теоретико-практичних передумов розвитку системи управління водогосподарським комплексом та розробці напрямків раціонального використання водних ресурсів у контексті світових соціо-еколого-економічних процесів. Реалізація зазначених науково-методичних підходів дозволить поліпшити забезпечення потреб держави у водних ресурсах, а також створити умови для сталого розвитку водогосподарського комплексу. На основі вітчизняного та зарубіжного досвіду доцільно рекомендувати розвиток систем управління ВГК здійснювати за такими векторами, як: екологізація економіки, концепція сталого розвитку, збалансованості, басейновий принцип управління водними ресурсами.*

Ключові слова: *збалансоване водозабезпечення; басейновий принцип; інтегроване управління водними ресурсами; водогосподарський комплекс; децентралізація.*

Елена Юрьевна СУДУК
кандидат сельскохозяйственных наук, доцент кафедры менеджмента,
Национальный университет водного хозяйства и природопользования,
e-mail: o.y.suduk@nuwm.edu.ua

ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫМ КОМПЛЕКСОМ

Судук, Е. Ю. Отечественный и зарубежный опыт развития системы управления водохозяйственным комплексом / Елена Юрьевна Судук // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 268–275.

Аннотация. *В статье использованы морфологический и абстрактно-логический методы для анализа и обобщения научных теорий в области водохозяйственного управления, статистический – для формирования практических рекомендаций и обоснования предлагаемых решений. Научная новизна исследований заключается в обосновании современных теоретико-практических предпосылок развития системы управления водохозяйственным комплексом и разработке направлений рационального использования водных ресурсов в контексте мировых социо-эколого-экономических процессов. Реализация указанных научно-методических подходов позволит улучшить обеспечение потребностей государства в водных ресурсах, а также создать условия для устойчивого развития водохозяйственного комплекса. На основе отечественного и зарубежного опыта целесообразно рекомендовать развитие систем управления ВГК осуществлять по таким векторам, как: экологизация экономики, концепция устойчивого развития, бассейновый принцип управления водными ресурсами.*

Ключевые слова: *сбалансированное водообеспечение; бассейновый принцип; интегрированное управление водными ресурсами; водохозяйственный комплекс; децентрализация.*

© СУДУК О.Ю., 2015

Olena SUDUK
PhD in agriculture, Associate professor of Management Department, National University of Water Management and Nature Resources Use, e-mail: o.y.suduk@nuwm.edu.ua

NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF THE WATER COMPLEX MANAGEMENT SYSTEM

Suduk, O. (2015), National and international experience of development of the water complex management system. Ed. M. Zveryakov (ed.-in-ch) and others [Vitchyznianyi ta zarubizhnyi dosvid rozvytku systemy upravlinnia vodohospodarskym kompleksom; za red. M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 268–275.

Abstract. *The article used the morphological and abstract logical methods for the analysis and synthesis of scientific theories in the field of water complex management, statistical method for preparation the practical recommendations and justification of the proposed solutions. Scientific novelty of research results is in a well-grounding of theoretical and practical prerequisites of development of the water complex management and directions of rational nature resources use in the context of global environmental and socio-economic processes. Implementation of these scientific and methodological approaches will improve the state needs in water resources and create conditions for sustainable development of water management complex. Using the national and international experience it is possible to recommend the develop water management systems with the help of such vectors as the ecologization of the economy, the concept of sustainable development, balance, basin principle of water resources management.*

Keywords: *sustainable water supply; basin principle; integrated management of water resources; water management complex; decentralization.*

JEL classification: Q250

Постановка проблеми у загальному вигляді. У процесі трансформації економіки та глобального забруднення навколишнього природного середовища якість води є лімітуючим фактором. Щорічно понад 2,2 млн. людей у світі вмирає від хвороб, пов’язаних з низькою якістю води. Водночас понад 40% населення планети проживає в регіонах, які потерпають від нестачі води [1, с.45]. Згідно з прогнозом відомого гідролога Дж. Родде, в період з 2035 по 2045 рр. обсяги споживання прісної води наблизяться до обсягів наявних ресурсів. За оцінками продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, у 2030 році світові потреби в прісній воді зростуть на 60% [2, с.17]. До того ж, за минулі 10 років з’ясувалося, що водоспоживання зростає швидше, ніж прогнозувалося в найнесприятливіших сценаріях, а обсяг доступних ресурсів скорочується швидшими темпами. Отже, водні ресурси планети будуть постійно зменшуватись внаслідок зростання населення планети, забруднення довкілля та кліматичних змін. В умовах глобальної водної кризи на перший план вийде водна безпека, що являє собою такий розподіл води і водоємкості продукції, за якого не виникатиме загроза світовій стабільності внаслідок водних воєн, водного тероризму тощо. Відповідно, світова спільнота зацікавлена вести спостереження за ефективністю та повнотою використання водних ресурсів.

Занепад усіх галузей економіки, зокрема водного господарства, посилення деградації земельно-водних ресурсів, разом з прорахунками в стратегії і тактиці реформування водогосподарського комплексу (ВГК), відсутність обґрунтованої цінової, фінансово-кредитної та податкової політики, переважно обумовлені суперечливістю і непослідовністю підходів до вироблення ефективної політики екологічного регулювання водогосподарського сектора та раціоналізації водокористування, орієнтацією на екстенсивні форми розвитку водного господарства. При цьому відзначається недостатнє теоретичне і методологічне забезпечення природоохоронної діяльності.

Досягнення стратегічних цілей концепції сталого розвитку залежить переважно від ступеня наукового обґрунтування і вирішення комплексу проблем, характерних для економіки перехідного періоду. Найбільшу актуальність набуває формування

системи водогосподарського менеджменту, що дозволить поєднати цілі економічного зростання із завданнями щодо збереження і відновлення водних ресурсів, оптимізувати використання водно-ресурсного капіталу, поліпшити стан навколишнього природного середовища (НПС), забезпечити перехід до стратегії сталого водокористування. Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду системи управління водогосподарським комплексом дозволить виробити ефективне рішення, що посилить роль механізмів, які поєднують економічні та адміністративні важелі в управлінні водними ресурсами. Незважаючи на ґрунтовні дослідження в цій галузі, проблема формування ефективної системи водогосподарського менеджменту залишається невирішеною, що визначає актуальність проблематики.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми розвитку водного господарства, структури, механізмів управління та оцінювання ВГК, лежать в основі досліджень таких вчених, як: В. А. Голян, І. Л. Головинський, Л. М. Грановська, В. І. Данілов-Данільян, Н. Б. Закорчевна, М. М. Паламарчук, В. Г. Пряжинська, В. А. Сташук, М. А. Хвесик, О. В. Яроцька, А. В. Яцик та ін. [1; 3; 9–12]. Зокрема, у їхніх працях запропоновані перспективні напрями реформування системи управління водними ресурсами та вдосконалення механізмів регулювання водокористування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте інноваційні аспекти розвитку водогосподарської галузі потребують корегування в напрямку формування водогосподарського менеджменту як цілісної системи у структурі природокористування, охорони довкілля та якості життєзабезпечення. Стратегічним пріоритетом формування водогосподарського менеджменту в Україні є екологічна трансформація водного господарства та всіх суміжних галузей економіки на принципах екологічно безпечного і економічно доцільного управління водними ресурсами, що передбачає: модернізацію правової та нормативної бази водокористування; вдосконалення організаційного механізму управління; реорганізацію економічного механізму раціонального водокористування; розвиток системи комплексного моніторингу водних об’єктів і автоматизованих систем обробки даних; підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо управління водогосподарськими системами.

Постановка завдання. Метою статті є формування основоположних засад розвитку системи управління водогосподарським комплексом з урахуванням забезпечення економіки водними ресурсами та їх раціонального використання і збереження. Стратегія розвитку водогосподарського комплексу на засадах зеленого зростання будується на аспектах економічної та екологічної політики. У ній враховується вся цінність природного капіталу як фактора виробництва та його роль у зеленому зростанні, наголошується на рентабельних шляхах пом’якшення тиску на водні ресурси з метою переходу до нових схем зростання, не переступивши через критичні регіональні та глобальні екологічні пороги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природно, в країнах світу існують різні пріоритети, що враховуються при управлінні водним господарством, залежно від їх специфіки. Разом з тим, варто підкреслити, що практично у всіх західних країнах ключовим інструментом у формуванні та реалізації політики у водному секторі є довгострокове планування і програмування розвитку водогосподарського комплексу. Саме в рамках цього процесу виявляються пріоритети водного сектора, визначаються джерела інвестицій та оперативних витрат, а також механізми вирішення поставлених завдань. «Мозковим центром» зі світової водної політики, діяльність якого спрямована на покращення управління водними ресурсами і водопостачанням у світі, є Всесвітня Водна Рада. Перелік основних цілей світового водного співтовариства і відповідних заходів щодо їх досягнення наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні цілі світового водного співтовариства та заходи щодо їх досягнення
(розроблено автором за даними [3, с.58])

Цільові орієнтири	Напрямки діяльності водного співтовариства
Забезпечення благоустрою кожної людини	– Гарантувати доступ до води і право на неї для всіх. – Покращити доступ до комплексу санітарно-технічних споруд. – Здійснити внесок у покращення гігієни і здоров'я за рахунок підвищення якості води і санітарії. – Сприяти світовій співпраці щодо використання, відтворення і охорони водних ресурсів.
Внесок в економічний розвиток регіону або держави в цілому	– Збалансувати багатостороннє використання водних ресурсів за рахунок інтегрованого управління ними. – Забезпечити продовольчу безпеку за рахунок оптимального використання водних ресурсів. – Привести у відповідність плани розвитку гідроенергетики і можливість їх забезпечення наявними водними ресурсами. – Підтримувати екологічно орієнтований економічний ріст.
Бережливе ставлення до блакитної планети	– Покращити якість водних ресурсів і забезпечити стійкість екосистем. – Регулювати антропогенний тиск на водні ресурси. – Адаптуватися і пристосовуватися до кліматичних і глобальних змін в урбанізованому світі.

Розвиток європейського водного законодавства в останні десятиліття згрупувався в три хвилі: період 1975–1980 рр., коли в європейських країнах набули чинності Директива в галузі поверхневих вод і Директива з питного водопостачання; 1991–1996 рр. – контроль скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти (Директива з управління стічними водами міських територій, Директива з нітратів і Директива з комплексного контролю і запобігання забрудненню водних ресурсів); 1996–2000 рр. – процес формування «Рамкової Водної Директиви» Євросоюзу (WFD) [3].

Основною особливістю WFD є те, що вона затвердила новий комплексний підхід з управління водними ресурсами в рамках річкових басейнів. Ця Директива вперше в історії Євросоюзу спробувала пов'язати загальноекономічне планування в країнах Євросоюзу з плануванням розвитку водних ресурсів. Методологічні підходи повністю підтверджують положення, що у водному секторі необхідно переходити від «управління водними ресурсами» в традиційному розумінні цього терміна («management») до «керівництва водними ресурсами» («governance»), тобто до системи, в рамках якої рішення приймаються всіма учасниками водогосподарської діяльності, включаючи уряд, приватний сектор, громадські організації тощо. Ключовими принципами такої системи є прозорість при прийнятті рішень, рівність усіх учасників, підпорядкування інтересів груп інтересам всього суспільства, цілісний підхід до води та ін. Однак аналіз впровадження Водної Директиви свідчить про те, що зазначені принципи в реальності не дотримуються.

Значна частина численних досліджень, проведених в останні роки за кордоном (зокрема, в рамках МБРР та ОЕСР), свідчить про те, що розвиток законодавчих, організаційних, планових, управлінських та природоохоронних інструментів і механізмів у водному секторі здійснюється у напрямку широкомасштабної приватизації всього спектру послуг. Зокрема, неминучість приватизації водних ресурсів в більшості цих досліджень приймається як аксіома. Прихильники приватизації стверджують, що завдяки приватному сектору до водного господарства будуть залучені необхідні інвестиції, буде розширений доступ людей до водних ресурсів, покращено якість води та водних послуг. Однак ця позиція визнається неспроможною численними противниками приватизації у водному секторі.

Найважливішими аргументами при цьому є те, що вода в принципі не може бути власністю приватного сектора, оскільки, на відміну від будь-якого іншого ресурсу, є ресурсом загального користування. Незважаючи на активне лобіювання приватизації води в останні 20 років, до теперішнього часу відсутні докази домінування приватного сектора перед державною формою власності у водному секторі.

Для вироблення ефективної стратегії управління водними ресурсами недостатньо лише інноваційних ідей та орієнтації на власні сили. Необхідно враховувати і застосувати успішний досвід зарубіжних країн. Але для впровадження зарубіжних практик необхідний всебічний розгляд і виділення найбільш прийнятних аспектів механізму їх управління. Для цього проаналізуємо ситуацію у водогосподарській галузі в низці країн (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості розвитку системи управління водними ресурсами в різних країнах (розроблено автором за даними [3–8])

№ з/п	Країна	Структурний елемент системи управління водними ресурсами	Особливості управління водними ресурсами	Недоліки
1	2	3	4	5
1.	Бразилія	Національна Рада з водних ресурсів; Ради штатів і федерального округу з водних ресурсів; комітети річкових басейнів; органи на федеральному, муніципальному рівнях, а також на рівні штатів, управління водними ресурсами й водогосподарські агентства	децентралізація, басейновий принцип управління	система управління водним господарством громіздка за рахунок обов'язкової участі в розробці та реалізації водної політики представників політичних і громадських організацій
2.	Японія	Міністерство будівництва та регіональні органи влади – префектури	система управління децентралізована, але державна політика у сфері використання та охорони водних ресурсів визначається урядом країни	порушений цілісний підхід до використання водних ресурсів
3.	Іспанія	Міністерство навколишнього середовища, басейнові організації, змішаний орган – асоціація, яка об'єднує інтереси держави і водокористувачів	гідрографічний принцип управління	порушується принцип рівності учасників
4.	Франція	Міністерство навколишнього середовища, урядові органи, Комітет річкового басейну (басейнова рада) і Водне агентство	децентралізація, вода – загальне багатство суспільства, вода платить за воду (водокористувачі повинні повністю покривати затрати, необхідні для інвестування в розвиток водогосподарської інфраструктури), «забруднювач платить»	система управління водним господарством надзвичайно громіздка за рахунок децентралізації

Продовження табл. 2

5.	Велика Британія	Міністерство сільського господарства та Міністерство навколишнього середовища, Національна асоціація, водні управління, недержавні організації	комплексний, екосистемний підхід, система управління децентралізована, але державна політика у сфері використання та охорони водних ресурсів визначається урядом країни	порушений цілісний підхід до використання водних ресурсів
6.	Німеч-чина	Міністерство навколишнього середовища, захисту природи та ядерної безпеки, регіональні органи управління і муніципалітети	функції управління розподілені між федеральними, регіональними та місцевими органами управління, децентралізація, інтегроване управління водними ресурсами	порушений принцип прозорості при прийнятті управлінських рішень

Таким чином, можна зробити висновок, що закордонний досвід управління водним господарством, який необхідно враховувати для вирішення питань теоретико-методологічних основ досліджень системи водогосподарського менеджменту на засадах збалансованого розвитку, пропонує:

– басейновий підхід в територіальній організації управління ефективний і використовується багатьма країнами, територією яких протікають річки з різним гідрологічним режимом;
– використання Бразилією та Німеччиною принципу децентралізації управління дозволяє суміщати в рамках національної водної політики законодавчий, управлінський і гідротехнічний досвід регіонів цих країн.
– підхід Великої Британії та Франції до розуміння взаємозв’язку природних ресурсів призводить до усвідомленого використання комплексного і екосистемного підходів в управлінні водними ресурсами, а також спричиняє необхідність поєднання на державному рівні роботи у сфері природних ресурсів та сільського господарства.

Досвід таких європейських країн як Франція та Німеччина свідчить про те, що в управлінні водними ресурсами суто ринкові інструменти розумно поєднуються з адміністративними важелями: встановлюються межі дії ринку; доступ на ринок регулюється антимонопольною політикою, шляхом ліцензування і сертифікації; задаються певні економічні параметри (види і ставки податків, фіксованих платежів у бюджет, податкові пільги, організаційна політика); визначаються напрями і суми витрат бюджетних коштів, стратегія інноваційної політики. Однак, економічний механізм водокористування базується на реалізації принципу платності та покриття всіх витрат, пов’язаних з управлінням водними ресурсами, їх розвитком та охороною.

Реалізація такого економічного механізму здійснюється у стягнення плати за всі види водокористування та відшкодування всіх необхідних витрат на утримання водного господарства в належному стані. Водночас, водні об’єкти залишаються у державній власності, що сприяє контролю з боку держави за раціональним використанням водних ресурсів та їх охороною. Відшкодування витрат водного господарства реалізується у різних формах, зокрема: плата за споживання певної кількості води; плата за одиницю водокористування (людина, користувач, зрошуваний гектар); плата за перевищення ліміту води; плата за забруднення води; продаж права на воду (плата за ліцензію); податок підприємства, який включає плату за воду; акціонерне право на воду. Не зважаючи на позитивні результати, окремі аспекти проблеми відображено не досить повно. Так недостатньо уваги приділено ув’язці теоретико-методологічних розробок з практичними задачами збалансованого розвитку регіональних водогосподарських систем і, зокрема, дослідженням на об’єктному рівні.

Удосконалення системи управління водогосподарською та водоохоронною діяльністю є найрезонанснішим питанням економіки природокористування, яким цікавилися і

вітчизняні вчені, які вважають, що басейновий принцип управління водними ресурсами має забезпечити цілісність, взаємоузгодженість і поступальність у питаннях господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу. Але сьогодні недосконалими залишаються також принципи взаємодії басейнових управлінь з відповідними підрозділами Мінприроди та інших відомств, що знову ж створює нормативний вакуум для цілеспрямованої роботи з розробки відповідних водогосподарських проектів, які кардинально змінять функціональну спрямованість водокористування в цілому та його окремих форм.

На думку М. А. Хвесика [9, с.112] подолання проблемних питань розвитку водогосподарського комплексу України передбачає здійснення системних заходів щодо капіталізації водних ресурсів, корпоратизації управління ВГК та інституціоналізації ринкових методів управління. Унаслідок капіталізації рентних доходів водокористувачів відбуватиметься переорієнтація фінансового механізму управління водними ресурсами економіки країни в напрямку зменшення частки прямого фінансового забезпечення до поступового збільшення частки самофінансування, що сприятиме відтворенню потенціалу.

Науковець В. А. Голян вважає, що в першу чергу варто сформувати нормативно-правову базу, яка легалізує трансфер перспективних водоохоронних та водоощадних технологій, розширить перелік платних послуг, створить передумови для формування корпоративних структур. Необхідно відійти від традиційної стандартизованої системи управління водними ресурсами, яка базується на територіальному принципі, і диференційовано підходити до формування управлінських структур з огляду на водозабезпеченість конкретного регіону. Результати його досліджень підтверджують необхідність першочергової трансформації базисних інститутів, оскільки вони визначають інституціональні рамки володіння, користування та комерціалізації природних водних об’єктів і водогосподарських споруд [10, с.322].

Висновки і перспективи подальших розробок. Для реалізації цілей збалансованого водозабезпечення соціально-економічного розвитку держави необхідно внести зміни до чинного водного законодавства України, вдосконалити економічні та адміністративні важелі управління, забезпечити дотримання природоохоронного законодавства України і підвищити стимулюючу роль бюджетної і податкової систем, структурної та інвестиційної політики. Особливу увагу необхідно приділити розробленню та поетапній реалізації дієвого економічного механізму басейнового регулювання водних відносин.

На основі вітчизняного та зарубіжного досвіду у водогосподарській галузі щодо методологічного та інституційного забезпечення доцільно рекомендувати розвиток систем управління ВГК здійснювати за такими векторами, як: екологізація економіки, концепції сталого розвитку, збалансованості, басейновий принцип управління водними ресурсами. Особливого значення набуває розробка механізму державного регулювання та інтегрованого управління водними ресурсами, що обумовлює перспективи подальших розробок у цьому напрямку.

Література

1. *Данилов-Данильян В. И. Глобальная проблема дефицита пресной воды / В. И. Данилов-Данильян // Век глобализации. – М.: РАСХН. – 2011. – № 1. – С. 45–49.*
2. *Rodda G. On the problems of assessing the World water resources / G. Rodda // Geosci and water resource environment data model. – Berlin: Heidelberg, 1997. – Pp. 14–32.*
3. *Данилов-Данильян В. И. Экономический механизм управления водным хазяйством / В. И. Данилов-Данильян. – М.: РАСХН, 2010. – С. 29–50.*
4. *Зиганшина Д. Закон о реках Японии № 164, 1965 г. (в редакции 1997 г.) / Д. Зиганшина. – Т.: Научно-информационный центр МКВК, 2005. – 79 с.*
5. *Куатбаева Г. К. Опыт Германии в управлении водными ресурсами / [Г. К. Куатбаева, Д. С. Чакликова, Е. К. Ибраимханов, Е. Б. Хафизов; под ред. К. В. Папенова]. – М.: Макс Пресс, 2000. – 89 с.*

6. *Павлов П. Н. Государственное управление и регулирование в области природопользования, окружающей среды и сельского хозяйства в Финляндской Республике / П. И. Павлов // Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. – 2007. – № 1. – С. 30–31.*
7. *Пряжинская В. Г. Развитие эколого-экономических отношений водопользования в России / В. Г. Пряжинская, Д. М. Ярошевский // Инженерная экология. – М.: РАСХН, 2009. – № 1. – С. 39–45.*
8. *Управління водними і земельними ресурсами на базі ГІС-технологій: навч. посіб. / [В. В. Морозов, П. П. Надточій, Т. М. Мислива, О. В. Морозов та ін.; за ред. В. В. Морозова. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 288 с.*
9. *Хвесик М. А. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / [М. А. Хвесик, І. Л. Головинський, О. В. Яроцька; за заг. ред. Б. М. Данилишина]. – К., 2007. – 412 с.*
10. *Голян В. А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: монографія / В. А. Голян. – Луцьк: Твердиня, 2009. – 592 с.*

References

1. *Danilov-Danilyan, V. I. (2011), «Global water shortages» [Globalnaya problema defitsita presnoy vody], Century of globalization, RASKHN, Moscow, No. 1, pp. 45–49 (rus)*
2. *Rodda, G. (1997), On the problems of assessing the World water resources, Geosci and water resource environment data model, Heidelberg, Berlin, pp. 14–32.*
3. *Danilov-Danilyan, V. I. (2010), «Economic mechanism of water management» [Ekonomicheskiy mekhanizm upravleniya vodnym khozyaystvom], RASKHN, Moscow, pp. 29–50 (rus)*
4. *Ziganshina, D. (2005), «Law on Japan rivers No. 164 of 1965 amended in 1997» [Zakon o rekakh Yaponii, No. 164, 1965 goda, v redaktsii 1997 goda], Research and Information Center of the Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia (SIC ICWC), Tashkent, 79 p. (rus)*
5. *Kuatbaeva, G. K., Chaklikova, D. S., Ibraimkhanov, E. K. Khafizov, E. B. (2000). Ed. K. V. Papenov «Germany's experience in water resources management» [Opyt Germanii v upravlenii vodnymi resursami; pod red. K. V. Papenova], Maks Press, Moscow, 89 p. (rus)*
6. *Pavlov, P. N. (2007), «Public administration and regulation in the field of nature resources, environment and agriculture in the Republic of Finland» [Gosudarstvennoe upravlenie i regulirovanie v oblasti prirodopolzovaniya, okruzhayuschey sredy i selskogo khozyaystva v Finlyandskoy Respublike], Real estate and investments. The legal regulation, No. 1, pp. 30–31 (rus)*
7. *Pryazhinskaya, V. G., Yaroshevskiy, D. M. (2009), «Development of ecological and economic relations of water use in Russia» [Razvitie ekologo-ekonomicheskikh otnosheniy vodopolzovaniya v Rossii], Engineering Ecology, RASKHN, Moscow, No. 1, pp. 39–45 (rus)*
8. *Morozov, V. V., Nadtochii, P. P., Myslyva, T. M., Morozov, O. V. and others (2007). Ed. V. V. Morozov «Manadement of water and land resources based on GIS-technologies» [Upravlinnia vodnymy i zemelnymy resursamy na bazi HIS-tekhnolohii; za red. V. V. Morozova], KHDU Publisher, Kherson, 288 p. (ukr)*
9. *Khvesyk, M. A., Holovynskyi, I. L., Yarotska, O. V. (2007). Ed. B. M. Danilishin «Productivity of water resources of Ukraine: theory and practice» [Produktyvnist vodoresursnykh dzherel Ukrainy: teoriia i praktyka; za red. B. M. Danilishina], Kyiv, 412 p. (ukr)*
10. *Golyan, V. A. (2009), «The institutional environment of water use: current situation and mechanisms of improving: monograph» [Instytutsionalne seredovyshche vodokorystuvannia: suchasnyi stan ta mekhanizmy vdoskonalennia: monohrafiia], Tverdynia, Lutsk, 592 p. (ukr)*

Стаття надійшла до редакції 07.03.2015.

УДК 338.36(477)

Анатолій Васильович ЩЕРБАК
кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії,
Одеський національний економічний університет, e-mail: av.shcherbak@gmail.com

ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Щербак, А. В. Високотехнологічне виробництво в Україні та Одеській області: стан та тенденції / Анатолій Васильович Щербак // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 276–280.

Анотація. *У статті проаналізовано тенденції щодо зміни частки високотехнологічних виробництв в обсязі доданої вартості та експорту продукції обробної промисловості України. Розраховано частку таких виробництв в обсязі реалізованої продукції обробної промисловості Одеської області в 2006–2011 рр. Проаналізовано структуру високотехнологічного сектора в Одеському регіоні та досліджено основні підприємства даного сектора.*

Ключові слова: *високотехнологічні галузі; середньо-високотехнологічні галузі; середньо-низькотехнологічні галузі; низькотехнологічні галузі.*

Анатолий Васильевич Щербак
кандидат экономических наук, доцент кафедры общей экономической теории,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: av.shcherbak@gmail.com

ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В УКРАИНЕ И ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Щербак, А. В. Высокотехнологичное производство в Украине и Одесской области: состояние и тенденции / Анатолий Васильевич Щербак; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 276–280.

Аннотация. *В статье проанализированы тенденции изменения доли высокотехнологичных производств в объеме добавленной стоимости и экспорта продукции обрабатывающей промышленности Украины. Рассчитана доля таких производств в объеме реализованной продукции обрабатывающей промышленности Одесской области в 2006–2011 гг. Проанализирована структура высокотехнологичного сектора в Одесском регионе, исследованы основные предприятия данного сектора.*

Ключевые слова: *высокотехнологичные отрасли; средне-высокотехнологичные отрасли; средне-низкотехнологичные отрасли; низкотехнологичные отрасли.*

Anatoliy Shcherbak
PhD, Assistant Professor, General Economic Theory Department,
Odessa National Economic University, e-mail: av.shcherbak@gmail.com

HIGH-TECH INDUSTRIES IN UKRAINE AND ODESSA REGION: STATUS AND TRENDS

Shcherbak, A. (2015), High-tech industries in Ukraine and Odessa region: status and trends. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Vysokotekhnolohichne vyrobnytstvo v Ukraini ta Odeskii oblasti: stan ta tendentsii; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 276–280.

© ЩЕРБАК А.В., 2015

Abstract. *The article analyzes the trends in share of high-tech industries in the volume of value added and exports in Ukraine's manufacturing industry. The share of such industries in the volume of sales of Odessa region manufacturing industry in 2006-2011 is calculated. The structure of the high-tech sector of Odessa region is analyzed, the main enterprises in this sector are examined.*

Keywords: *high-tech industries; medium high-tech industries; medium-low-tech industries; low-tech industries.*

JEL classification: C16

Постановка проблеми у загальному вигляді. Передумовою суттєвого зростання життєвого рівня населення України є істотне підвищення конкурентоспроможності економіки. Вітчизняні підприємства мають випускати високотехнологічну продукцію, що користується попитом на світовому ринку. Для вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності дуже важливо об'єктивно оцінити рівень технологічного розвитку промисловості, визначивши питому вагу високотехнологічних виробництв по Україні загалом і в регіонах країни зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дані про частку високотехнологічних виробництв у доданій вартості, а також в експорті продукції обробної промисловості в більшості країн світу, в т. ч. в Україні, можна отримати зі статистики ЮНІДО. Дані по нашій країні за окремі роки наводять деякі українські дослідники, зокрема, І. В. Крючкова [1]. У 2009 році Державна служба статистики України здійснила обстеження, спрямоване на виявлення виробників високотехнологічної продукції та оцінку їх основних параметрів, результати якого узагальнені в роботі О. Б. Саліхової [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні не здійснюються регулярні розрахунки частки високотехнологічних виробництв в промисловій продукції. Відсутні відповідні дані по регіонах, в т.ч. по Одеській області, що обумовлює необхідність досліджень у цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз структури обробної промисловості Одеської області, визначення частки високотехнологічних галузей і динаміки їх зростання у 2006–2011 роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила і використовує класифікацію галузей обробної промисловості за рівнем технологомісткості (technology intensity). Виділяються 4 групи галузей: високотехнологічні, середньо-високотехнологічні, середньо-низькотехнологічні, низькотехнологічні.

До високотехнологічних галузей належать виробництво авіаційної та космічної техніки, комп'ютерів, електронної техніки та оптичної продукції, фармацевтика. До середньо-високотехнологічних – хімічна, автомобільна промисловість, виробництво машин і устаткування, а також електричного обладнання. Середньо-низькотехнологічні галузі містять нафтопереробку, виробництво коксу, металургію та металообробку, промисловість будівельних матеріалів, виробництво гумових та пластмасових виробів, суднобудування. До низькотехнологічних галузей належать виробництво харчових продуктів та тютюнових виробів, легка промисловість, виробництво паперу та паперових виробів, поліграфія тощо.

Основний показник, за яким кожна галузь відноситься до певної групи, – це інтенсивність НДДКР. Розрахунки, проведені за даними 12 країн ОЕСР за 1991–1999 роки, показали, що відношення витрат на НДДКР до обсягу виробництва у високотехнологічних галузях склало в середньому 9,3%, в середньо-високотехнологічних – 3%, середньо-низькотехнологічних – 0,8%, низькотехнологічних – 0,3% [3].

Частка високотехнологічних галузей в доданій вартості обробної промисловості ЄС у 2010 році склала 12%, середньо-високотехнологічних – 35%. При цьому ці галузі є локомотивами індустріального розвитку. Так, обсяг промислового виробництва в ЄС у 2012 році приблизно відповідав показнику 2005 року. Але обсяг виробництва у високотехнологічних галузях в III кварталі 2012 року збільшився на 26% порівняно з I кварталом 2005, а в середньо-високотехнологічних – на 7%. Водночас, в середньо-низько- і

низькотехнологічних галузях виробництво за цей період скоротилося відповідно на 5 і 6% [4].

На жаль, статистичні органи України, на відміну від Євростату, не здійснюють аналогічні розрахунки. Їх проводять окремі дослідники. Так, за деякими даними, частка високотехнологічних виробництв в обробній промисловості України в 2003 році склала 4,6% [1, с.113].

Водночас цінну інформацію за цим питанням можна отримати зі статистики ЮНІДО. Ця організація розраховує індекс конкурентоспроможності промисловості для 135 країн світу. При цьому серед показників, на основі яких розраховується зазначений індекс – частка високо- і середньо-високотехнологічних галузей в доданій вартості, а також в експорті продукції обробної промисловості. У 2010 році частка цих галузей у доданій вартості в Україні склала 20,78%. У ЄС, як зазначалося вище, цей показник – 47%. Частка високо- і середньо-високотехнологічних галузей у вартості експорту в Україну помітно вища, ніж в обсязі виробництва, і складає 43,25% [5, с.48].

Важливою є також динаміка цих показників. У 2005 році частка високо- і середньо-високотехнологічних галузей в доданій вартості обробної промисловості України порівняно з 2000 роком зросла на 0,282%, тоді як частка цих галузей в експорті – знизилася на 0,979%. [5, с.93]. У наступне п’ятиріччя (2005–2010 рр.) спостерігалася інша картина. Частка цих галузей в доданій вартості зменшилася на 1,81%, тоді як їх питома вага в експорті продукції обробної промисловості збільшилась на 6,96% [5, с.98].

Технологічний рівень промисловості істотно відрізняється за різними регіонами України. Дані щодо часток різних секторів в обробній промисловості Одеської області у 2006–2011 роках наведені в табл. 1. Відповідні розрахунки здійснено автором на основі знеособлених статистичних даних підприємств за формою № 1-підприємництво. Оскільки за останні роки ситуація принципово не змінилася, дані табл. 1 можливо використовувати при аналізі економіки регіону.

Таблиця 1

Структура обробної промисловості Одеської області за рівнем технологомісткості

Група галузей	Частка в обсязі реалізованої продукції (%)					
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Високотехнологічні	5, 1	4,5	3,4	3,8	3,2	4,6
Середньо-високотехнологічні	31,3	30,0	23,6	16,4	21,4	35,8
Середньо-низькотехнологічні	23,0	23,6	44,1	42,6	40,4	18,0
Низькотехнологічні	40,6	41,9	28,9	37,2	35,0	41,6

Як свідчать дані табл. 1, частка високо- і середньо-високотехнологічних галузей в обсязі реалізованої продукції обробної промисловості регіону в 2010 році склала 24,6%, що дещо вище, ніж в Україні загалом (хоча варто врахувати неповну порівнянність показників: адже по країні є дані щодо частки в доданій вартості).

За даними табл. 1 можна зробити висновок про те, що в структурі обробної промисловості області спостерігаються негативні тенденції. Частка високотехнологічних галузей в обсязі реалізації скоротилася з 5,1% в 2006 році до 4,6% в 2011 році. У 2006–2010 рр. істотно скоротилася також частка середньо-високотехнологічних галузей. Варто зазначити, що в 2011 році частка вказаних секторів помітно зросла. Однак це пояснюється, насамперед, скороченням загального обсягу промислового виробництва в регіоні на 16,4% через зупинку наприкінці 2010 року нафтопереробного заводу ПАТ «Лукойл-ОНПЗ». Унаслідок цього частка середньо-низькотехнологічних галузей знизилася більш ніж удвічі, а питома вага інших груп зросла.

Обсяг реалізованої продукції у високотехнологічних галузях збільшився за 2006–2011 роки в поточних цінах у 2,1 рази. Однак індекс цін виробників в обробній промисловості України зріс за цей період в 2,31 рази. Хоча динаміка цін у вищевказаних галузях Одеського регіону дещо відрізнялася, можна зробити висновок про те, що реального збільшення обсягу реалізації у високотехнологічних галузях Одеської області не спостерігалося та обсяг реалізованої продукції в цьому секторі скоротився.

Розглянемо також структуру високотехнологічного сектора обробної промисловості. Відповідні дані наведено в табл. 2.

За даними табл. 2, найбільш динамічно в Одеському регіоні розвивалося фармацевтичне виробництво. Обсяг реалізованої продукції (у поточних цінах) за 5 років зріс в 4,4 рази. Це пов'язано з ефективною діяльністю ТДВ «Інтерхім». Результати були б ще більш значними, якби продовжували працювати інші підприємства галузі. Однак після серії рейдерських атак в 2010 році було зупинено хіміко-фармацевтичне підприємство «Біостимулятор». Ще раніше, у 2001 році, припинилося виробництво на ДП «Біопром-Одеса» (Одеський завод бактерійних та вірусних препаратів). Це було єдине в Україні підприємство, яке випускало вакцини проти особливо небезпечних інфекцій. У результаті з виробника вакцин Україна перетворилася на імпортера. Банкрутство цих підприємств призвело також до того, що в Одеському регіоні втрачено можливість створення ефективного кластера з виробництва фармацевтичної продукції.

Таблиця 2

Високотехнологічні галузі обробної промисловості Одеської області

Високотехнологічні галузі	Частка в обсязі реалізованої продукції (%)					
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
фармацевтичне виробництво	16,6	22,2	22,4	34,7	38,6	35,0
виробництво канцелярських та електронно-обчислювальних машин	0,4	1,4	1,3	0,4	1,5	1,1
виробництво обладнання для радіо, телебачення та зв'язку	26,2	23,2	24,0	13,7	9,9	10,1
авіаційна і космічна промисловість	20,4	17,4	23,6	15,0	16,7	19,7
виробництво медичних приладів та інструментів, точних вимірювальних приладів, оптичних приладів та годинників	36,4	35,8	28,7	36,2	33,3	34,1

Скоротилося виробництво обладнання для радіо, телебачення та зв'язку. Це пов'язано зі значними труднощами, які зазнають ТОВ «Телекарт-Прилад», а також завод «Тіра» (Білгород-Дністровський). Водночас динамічно розвивається ТОВ «Інфомир».

Авіаційна і космічна промисловість представлена в Одеському регіоні державним підприємством «Одеський авіаційний завод».

Виробництвом медичних приладів та інструментів, точних вимірювальних приладів, оптичних приладів та годинників в Одеському регіоні займаються ТОВ «Телекомунікаційні технології», ТОВ «Виробниче підприємство «Сфера» і деякі інші підприємства. Однак лідером є ПАТ «Гемопласт» (Б.-Дністровський).

Висновки і перспективи подальших розробок. В Україні діє чимало високотехнологічних підприємств, проте частка цього сектора невелика. При цьому, якщо в розвинених країнах високо- і середньо-високотехнологічні галузі є локомотивами індустріального розвитку, то в Україні їх частка в доданій вартості обробної промисловості за 10 років (2000–2010 рр.) зменшилася на 1,53%. Економічне зростання відбувалося, насамперед, за рахунок низько- і середньо-низькотехнологічних виробництв.

Частка високо- і середньо-високотехнологічних галузей в Одеській області дещо вища, ніж в країні загалом. Проте їх питома вага також поступово знижується. У регіональній економіці не відбуваються структурні зміни, пов'язані з випуском високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на світових ринках.

Однією з передумов зміни ситуації є моніторинг реального стану в цій сфері. Доцільно доручити Державній службі статистики України здійснювати розрахунки обсягів реалізації продукції обробної промисловості за секторами в Україні загалом і в регіонах країни зокрема. Отримання регулярної та достовірної інформації щодо стану та тенденцій розвитку високотехнологічного виробництва дозволить науковцям виробити більш обґрунтовані рекомендації стосовно його піднесення.

Література

1. *Конкурентоспроможність економіки України – стан і перспективи підвищення / [за ред. д.е.н. І. В. Крючкової]. – К.: Основа, 2007. – 488 с.*
2. *Саліхова О. Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні: монографія / О. Б. Саліхова. – К.: НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2012. – 624 с.*
3. *Isic rev. 3 technology intensity definition [Electronic source]. – Access: www.oecd.org/ sti/ind/48350231.pdf.*
4. *Jaegers Th. High-technology and medium-high technology industries main drivers of EU-27's industrial growth [Electronic source] / Th. Jaegers, C. Lipp-Lingua, D. Amil. – Access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu.*
5. *The Industrial Competitiveness of Nations. Looking back, forging ahead. Competitive Industrial Performance Report 2012/2013 [Electronic source]. – UNIDO, Vienna, 2013. – Access: www.unido.org.*

References

1. *«The competitiveness of Ukraine's economy – the state and prospects of improvement» (2007). Ed. I. V. Kryuchkova [Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy: stan i perspektyvy pidvyshchennia; za red. I. V. Kriuchkovoi], Osnova, Kyiv, 488 p. (ukr)*
2. *Salikhova, O. B. (2012), «High-technology production: from assessment methodology to rise in Ukraine: monograph» [Vysokotekhnolohichni vyrobnytstva: vid metodolohii otsinky do pidnesennia v Ukraini: monografiia], National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting, Kyiv, 624 p.*
3. *«Isic rev. 3 technology intensity definition», available at: www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf.*
4. *Jaegers, Th., Lipp-Lingua, C., Amil, D. «High-technology and medium-high technology industries main drivers of EU-27's industrial growth», available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu.*
5. *«The Industrial Competitiveness of Nations. Looking back, forging ahead. Competitive Industrial Performance Report 2012/2013», UNIDO, Vienna, 2013, available at: www.unido.org.*

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015.

УДК 330.4:517.3

Олена Віталіївна ЯРМОШ
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри менеджменту,
Українська інженерно-педагогічна академія, e-mail: elena.iarmosh@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ В МОДЕЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ З УРАХУВАННЯМ ПРОБЛЕМИ ДАНИХ

Ярмош, О. В. Застосування інтегрального числення в моделюванні соціально-економічних процесів з урахуванням проблеми даних / Олена Віталіївна Ярмош // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 281–287.

Анотація. *У статті проаналізовано та узагальнено різні проблеми даних, що виникають під час моделювання процесів в економіці та соціальній сфері, зокрема, неточність, асиметрія інформації, низький рівень адекватності статистичних та експериментальних даних. Наведено підходи, здатні зменшити вплив проблеми даних на якість результатів моделювання. Зазначено можливість переходу від розрізнених даних до порівняних (сумірних), від дискретних до неперервних, що дозволяє поряд з традиційним математичним інструментарієм використовувати також диференціальне та інтегральне числення. Обґрунтовано перспективність таких розділів інтегрального числення, як подвійні та криволінійні інтеграли в моделюванні соціально-економічних процесів, наведено приклади їх застосування.*

Ключові слова: *економіко-математичне моделювання; проблема даних; типи даних; економічний зміст інтегралу; подвійний інтеграл; криволінійний інтеграл.*

Елена Витальевна ЯРМОШ
кандидат физико-математических наук, доцент кафедры менеджмента,
Украинская инженерно-педагогическая академия, e-mail: elena.iarmosh@gmail.com

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ИСЧИСЛЕНИЯ В МОДЕЛИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ С УЧЕТОМ ПРОБЛЕМЫ ДАННЫХ

Ярмош, Е. В. Применение интегрального исчисления в моделировании социально-экономических процессов с учетом проблемы данных / Елена Витальевна Ярмош // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 1. – № 56. – С. 281–287.

Аннотация. *В статье проанализированы и обобщены различные проблемы данных, возникающие при моделировании процессов в экономике и социальной сфере, в частности, неточность, асимметрия информации, низкий уровень адекватности статистических и экспериментальных данных. Приведены подходы, способные уменьшить влияние проблемы данных на качество результатов моделирования. Отмечена возможность перехода от разрозненных данных к сопоставимым (соизмеримым), от дискретных к непрерывным, что позволяет использовать традиционный математический инструментарий, а также дифференциальное и интегральное исчисление. Обоснованна перспективность таких разделов интегрального исчисления, как двойные и криволинейные интегралы в моделировании социально-экономических процессов, приведены примеры их применения.*

Ключевые слова: *экономико-математическое моделирование; проблемы данных; типы данных; экономический смысл интеграла; двойной интеграл; криволинейный интеграл*

Olena IARMOSH
PhD, Associate Professor, Department of Management,
Ukrainian Engineering Pedagogical Academy, e-mail: elena.iarmosh@gmail.com

© ЯРМОШ О.В., 2015

THE APPLICATIONS OF INTEGRAL CALCULUS IN SOCIO-ECONOMIC PROCESSES MODELING IN VIEW OF DATA PROBLEMS

Iarmosh, O. (2015), The applications of integral calculus in socio-economic processes modeling in view of data problems. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Zastosuvannia intehralnoho chyslennia v modeliuvanni sotsialno-ekonomichnykh protsesiv z urakhuvanniam problemy danykh; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 281–287.

Abstract. *The various data problems arising in the modeling of processes in the economy and the social sphere, in particular inaccuracy, information asymmetry, low adequacy of statistical and experimental data are analyzed and summarized in the article. Approaches that can reduce the impact of these problems on the quality of the simulation results such as using of formal approaches, estimate of probability of every sources, using of stochastic modeling tools and modern information technologies normalization of multi criteria are given. The possibility of transition from disparate data to comparable, from discrete to continuous, so you can use traditional mathematical tools, as well as differential and integral calculus is noted. The prospect of such sections integral calculus, as double and curvilinear integrals in modeling social and economic processes is substantiated; examples of integral calculus applied for investment processes, the theory marginal functions, average values are given. The application of integral calculus to modeling social and economic processes that can be represented graphically is proposed.*

Keywords: *simulation of social and economic processes; the problem of data; data types; the economic meaning of the integral; double integral; curvilinear integral.*

JEL classification: P20, C51, C80

Постановка проблеми у загальному вигляді. Математичне моделювання знаходить все більш широке застосування при аналізі процесів, які відбуваються в економіці та соціальній сфері, з урахуванням особливостей перехідної економіки країни. Такі моделі, значною мірою, повинні бути оптимізаційними, при цьому оптимізація використовується не лише як інструментарій підтримки прийняття управлінських рішень, але й для опису поведінки окремих суб'єктів.

При цьому такі математичні моделі мають враховувати те, що вхідні дані можуть бути випадковими величинами, заданими з похибками на нерегулярній сітці вузлів або функціями однієї змінної, заданими на нерегулярній системі ліній, а також давати ефективну інтерпретацію отриманих результатів для подальшого використання моделі.

Вибір математичного інструментарію, що дозволить побудувати адекватну модель соціально-економічного процесу, та наповнення створених моделей конкретною і якісною інформацією є однією з головних проблем у моделюванні економічних та соціальних систем.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Доробок вітчизняних та зарубіжних науковців за змістом можна поділити на три великі групи: спеціальні підручники з вищої математики, математичного аналізу тощо для економістів (А. М. Ахтямов, Т. С. Клебанова, П. Н. Коробов, М. С. Красс, О. Г. Литвин, Т. І. Малютіна, Л. М. Малярець, А. Д. Тевяшев та ін.); видання, присвячені огляду методів та моделей економіко-математичного моделювання, економетрії (В. В. Вітлинський, О. Т. Іващук, Л. І. Краснікова, О. М. Литвин, Л. С. Лобанова, І. Г. Лук'яненко, В. С. Мороз, В. І. Приймак, В. В. Федосеєв та ін.); та видання, присвячені моделюванню окремих економічних або соціальних процесів (В. М. Бурим, М. В. Міхалевич, І. В. Сергієнко, О. І. Пономаренко, М. О. Перестюк та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток економічної думки XX ст. пов'язаний з використанням кількісних аналітичних методів та моделей, що описують різні явища та процеси з використанням математичного інструментарію, такого як математичний аналіз, теорія ймовірності, математична статистика. Поступово, завдячуючи розвитку комп'ютерних засобів обчислення, також активно використовується диференційне числення. Однак інтегральне числення, що має значні перспективи в дослідженні соціально-економічних процесів, залишається недостатньо вивченим. Крім того, необхідні комплексні знання про можливі проблеми даних та шляхи їх вирішення, які сьогодні залишаються розрізненими у літературних джерелах.

Постановка завдання. Метою статті є визначення на основі аналізу проблем даних (неточність, асиметрія, низький рівень адекватності, розрізненість, переважно дискретний характер завдання) перспектив застосування такого математичного інструментарію як інтегральне числення, що сьогодні недостатньо широко застосовується в моделюванні процесів, які відбуваються в економіці та соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час побудови математичних моделей кожного економічного або соціального процесу виникає проблема даних. Розглянемо можливі труднощі, що виникають в цій проблемі, та шляхи їх вирішення.

Неточності вхідних даних традиційно розглядаються як одні з основних причин, що гальмують більш широке застосування економіко-математичних методів. У країнах з перехідною економікою ця проблема є особливо гострою та має специфічні риси. Це обумовлено дією низки факторів, серед яких автори джерела [1, с.671] виділяють такі:

1. Непогодженість інформації, що надходить із різних джерел.
2. Свідоме перекручування інформації суб'єктами господарювання.
3. Вплив «тіньової» економіки на інформацію.
4. Недосконалість і нестабільність процедур збору статистичних даних.

Варто зазначити, що існують й інші фактори, що загострюють проблему даних, наприклад, асиметрія інформації. Асиметрія інформації – це ситуація, коли одна група економічних агентів володіє необхідною для ведення справ інформацією, а інша – ні. У дійсності економісти здебільшого стикаються з нерівномірним розподілом інформації [2, с.262].

Наявність таких проблем істотно ускладнює застосування кількісних методів аналізу, але не унеможливлює їх використання, особливо за рахунок застосування різноманітних підходів, здатних зменшити вплив проблеми даних, у тому числі, за рахунок нормалізації.

Так, в роботі [1, с.671] виокремлено низку підходів, здатних зменшити вплив проблеми даних на точність і адекватність результатів моделювання. Зокрема, використання формалізованих підходів, які застосовуються при обробці статистичних вибірок з метою побудови усереднених оцінок економічних показників і регресійних залежностей між такими показниками, проведення оцінки імовірності кожного із джерел інформації, застосування інструментарію стохастичного моделювання для опису досліджуваних процесів і явищ, а також застосування сучасних інформаційних технологій.

Іншим, на думку автора статті, дієвим способом, що може бути використаний при побудові навіть найпростіших математичних моделей з урахуванням великої кількості різних критеріїв є нормалізація мультикритерію, що проводиться для поліпшення подальшої роботи з ним у тих чи інших напрямах переходом до безрозмірних величин, зведенням до однієї розмірності, вирівнюванням масштабів частинних критеріїв тощо. Нормалізація здійснюється через перетворення одного мультикритерію $\{f_\alpha(x), \alpha \in A\}$ в інший $\{\tilde{f}_\alpha(x), \alpha \in A\}$. Деякі поширені способи нормалізації мультикритеріїв наведено в табл. 1.

Водночас повністю усунути вплив вищезазначених факторів неможливо. Тому для одержання обґрунтованих висновків бажано застосування альтернативних джерел інформації й різних підходів до моделювання. Якщо отримані при цьому висновки збігаються в принципових аспектах, хоча й відрізняються в деталях, розумно розглядати їх як основу для теоретико-економічних узагальнень.

Зупинимося на ще одній особливості отримання даних, характерній перш за все макроекономічним процесам. З погляду макроекономічного моделювання, як зазначено в джерелі [3, с.207], в економіці вкрай обмежено застосування локальних експериментів через досить жорстку взаємодію частин економіки, отже, «чистий» експеримент тут неможливий. Тому в національній економіці зазвичай використовують минулий досвід, досвід інших країн, досить небезпечні експерименти з економічною системою в цілому та аналітичне (тобто математичне) моделювання. Перевагою експериментів з економікою в цілому є те, що перші результати економічної політики можна побачити вже через невеликий проміжок часу, проте неможливо передбачити середньо- та довгострокові наслідки прийнятих рішень. Таке передбачення можливе тільки на основі концептуальних моделей розвитку економіки, які

ґрунтуються на минулому досвіді. У свою чергу, ці моделі створюють фундамент для математичних моделей та їх подальшого аналізу. Проте варто пам'ятати, що розроблення аналітичних моделей – трудомісткий процес, до того ж існують вимоги щодо адекватного відображення моделлю дійсності.

Таблиця 1

Деякі способи нормалізації мультикритеріїв [3, с.192]

Назва способу	Математичний вираз
1. Зведення до безрозмірних величин	$\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{f_\alpha(x)}{\rho(f_\alpha(x))}$, де ρ – деяка функція
2. Зведення до однієї вимірності	$\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{f_\alpha(x)}{\lambda(\alpha)}$, де $\lambda(\alpha)$ – деяка вагова функція
3. Зміна інгредієнта	$\tilde{f}_\alpha(x) = -f_\alpha(x)$ або $\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{1}{f_\alpha(x)}$
4. Природна нормалізація	$\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{f_\alpha(x) - \min_{\alpha\in A} f_\alpha(x)}{\max_{\alpha\in A} f_\alpha(x) - \min_{\alpha\in A} f_\alpha(x)}$
5. Нормалізація порівняння	$\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{f_\alpha(x)}{\max_{\alpha\in A} f_\alpha(x)}$
6. Нормалізація усереднення	$\tilde{f}_\alpha(x) = \dfrac{f_\alpha(x)}{\sum_{\alpha\in A} f_\alpha(x)}$, де A – зліченна множина

Серед переваг даних в економіці можна відзначити можливість переходу до цінового індексу кількості будь-якого товару чи будь-якої групи товарів [2, с.262]. Подібна операція робить кількісно порівнянними (сумірними) всі якісно різні товари (до них застосовуються ті самі одиниці виміру) і дає можливість довільно агрегувати сукупності товарів, коли це потрібно, розглядаючи їх як один комплексний (складний) товар.

Щодо кількісної характеристики товарів розрізняють дискретні товари, кількість яких набувають окремих числових значень, та необмежено подільні товари, кількість яких можуть бути виражені довільними дійсними числами. В кількісній теорії споживчого вибору, зазвичай, розглядають простори товарів, що складаються з необмежено подільних товарів. Задача споживчого вибору в просторах дискретних товарів малоцікава з математичного погляду і практично зводиться до перебору зі скінченної множини альтернатив [2, с.262]. Іноді через дрібність грошових одиниць припускається, що ціни на товари можуть змінюватися практично безперервно, як і значення цінових індексів кількості товарів [2, с.262]. В цьому випадку дані можуть бути представлені у вигляді функції, що відкриває перспективи застосування таких розділів математики, як диференціальне та інтегральне числення.

В сучасних умовах існує значна кількість економічних та соціальних моделей, побудованих з використанням концептуальних тверджень диференційного числення, чого не можна сказати про інтегральне. Водночас інтегрування в економіці має широке використання для знаходження функцій витрат, прибутку, споживання, якщо відомі відповідно функції граничних витрат, граничного прибутку, граничного споживання тощо [4, с.368].

Враховуючи обмеженість обсягу статті не буде розглянуто всі можливі приклади застосування інтегрального числення в дослідженнях соціально-економічних систем. Розглянемо, так звані, «найпростіші» приклади [5, с.464; 6, с.226; 7, с.296; 8, с.436; 9], що здобули подальшого поглиблення в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників:

1. Якщо $f(t)$ – продуктивність праці в момент часу t, то $U = \int_0^T f(t)dt$ та $U = \int_{t_1}^{t_2} f(t)dt$ відповідно обсяги продукції, що випускається за проміжок часу $[0,T]$ та $[t_1,t_2]$.

2. У задачі знаходження капіталу (основних фондів) за відомими чистими інвестиціями, якщо капітал розглядати як функцію часу $K(t)$, а чисті інвестиції відповідно як $f(t)$, то приріст капіталу за період з моменту часу t_1 до t_2 можна визначити за формулою: $\Delta K = \int_{t_1}^{t_2} f(t)dt$.
3. Нехай щорічно прибуток, що надходить, змінюється за часом і описується функцією $f(t)$ при питомій нормі відсотка i (відсоток нараховується безперервно). У цьому випадку дисконтований прибуток P за період T обчислюється за формулою $R = \int_0^T f(t)e^{-it}dt$.
4. Інтегральне числення застосовуються під час розрахунків коефіцієнта Джині для визначення ступеня нерівномірності розподілу доходів за кривою Лоренца.
5. Для характеристики деякої залежної від часу величини часто використовують поняття середнього значення. Наприклад, якщо відома динаміка вартості $c(t)$ і кількості $N(t)$ проданих акцій на біржі протягом дня, то середнє значення вартості акції визначається як витрати на покупку всіх проданих акцій поділені на кількість проданих акцій. Середня ціна акції може бути представлена виразом $\overline{P} = \int_0^T c(t)N(t)dt \Big/ \int_0^T N(t)dt$.

Більш складним і недостатньо вивченим залишається питання застосування подвійного та криволінійного інтегралів в дослідженнях соціально-економічних процесів. У роботі [9] наведено такі варіанти застосування:

1. Нехай D – область посіву деякої сільськогосподарської культури і в кожній точці $M(x,y) \in D$ відома врожайність $q(x,y)$ цієї культури (наприклад, згідно зі спостереженнями з космосу). Тоді величина $Q = \iint_D q(x,y)dxdy$ є кількістю врожаю, що можна зібрати з області D за умови відсутності втрат.
2. Якщо $p(x,y)$ – щільність розподілу населення в точці $M(x,y) \in D$ регіону D, то $P = \iint_D p(x,y)dxdy$ – населення регіону D.

Зазвичай спеціалізовані навчальні видання не містять економічного змісту криволінійного інтегралу, що може полягати в такому припущенні: вартість доставки вантажу p_L дорівнює криволінійному інтегралу першого роду від питомої вартості доставки вантажу $u(x,y,z)$ вздовж шляху цієї доставки L довжини l, тобто $p_L = \int_L u(x,y,z)dl$.

Враховуючи геометричний зміст визначеного інтегралу, що полягає в обчисленні площі криволінійної фігури (криволінійної трапеції), обмеженої віссю абсцис, двома вертикалями на краях відрізка і кривою графіка функції, а для подвійного – об'єму фігури, обмеженої площинами, можна розглянути її інші приклади ефективного застосування інтегрального числення в дослідженні соціально-економічних процесів. Так, якщо розглянути широко вживаний в економіці графік беззбитковості (рис. 1) деякого підприємства, що має обмеження щодо випуску продукції (через наявну сировинну базу, потужність основних фондів тощо), то загальний обсяг прибутку (область D), отриманого підприємством після досягнення точки беззбитковості, можна визначити за формулою:

$$P = \int_{Q_{кр}}^{Q_{макс}} \left(R(q) - C_{full}(q)\right)dq \qquad (1)$$

де $R(q)$ – функція виторгу підприємства, що залежить від обсягу виробництва q, $C_{full}(q)$ – функція сукупних витрат ($C_{full}(q) = C_{fix}(q) + C_{\text{var}}(q)$, де $C_{fix}(q)$ – функція постійних витрат, $C_{\text{var}}(q)$ – функція змінних витрат), $Q_{кр}$, $Q_{макс}$ – відповідно обсяг продукції критичний (беззбитковий рівень) та максимально можливий.

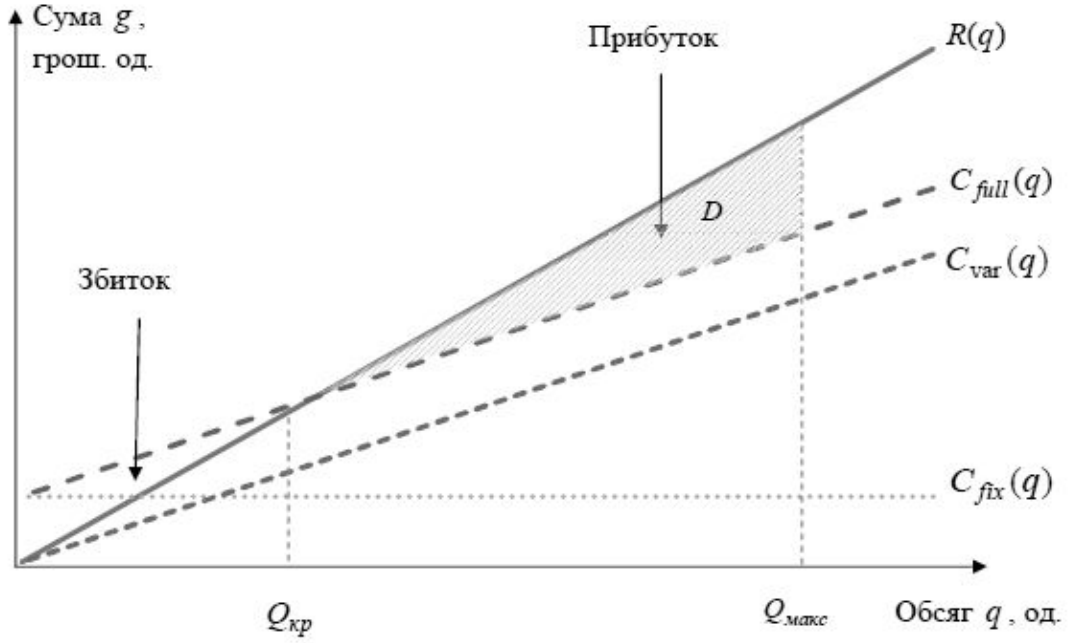

Рис. 1. Графік беззбитковості виробництва продукції

Якщо розглядати геометричну інтерпретацію функцій виторгу та повних витрат як поверхні (тобто вважати, що вони описують залежність для різних видів продукції, що випускається одним підприємством, або для однотипної продукції різних підприємств однієї галузі), то загальна сума отриманого прибутку буде дорівнювати об'єму тіла, яку утворюють відповідні поверхні. Тоді за допомогою подвійного інтегралу отримуємо:

$$PP = \iint_D (Q_{макс} - q)dqdg = \int_{Q_{кр}}^{Q_{макс}} (Q_{макс} - q)dq \int_{C_{full}(q)}^{R(q)} dg = \int_{Q_{кр}}^{Q_{макс}} (Q_{макс} - q)(R(q) - C_{full}(q))dq \qquad (2)$$

Варто враховувати, що функція виторгу та витрат в реальних умовах рідко є лінійною, що суттєво ускладнює процедуру розрахунку прибутку, збитку тощо. У цьому випадку застосування інтегрального числення за формулами (1), (2) значно зменшує похибку в таких розрахунках.

Висновки і перспективи подальших розробок. Дослідження соціально-економічних процесів має комплексний характер і включає кілька етапів: збір та обробку емпіричних даних щодо процесу, побудову моделі залежності, визначенням її аналітичного вигляду. При цьому необхідно враховувати, що вхідні дані та обраний математичний апарат суттєво впливають на якість результатів моделювання.

Вибір підходу до побудови моделі є складним процесом, що вимагає врахування багатьох альтернатив. Під час вибору таких підходів для побудови моделей соціально-економічних процесів, перш за все, варто враховувати обмеження, пов'язані з характером завдання та якістю даних, необхідних для моделювання. Враховуючи дискретний характер завдання даних в економіці та соціальній сфері, сьогодні, під час побудови моделей, незначно використовується такий розділ математики, як інтегральне числення, що в свою чергу має певні переваги та перспективи для опису відповідних процесів та явищ, перш за все оскільки дозволяє зменшити похибку розрахунків.

Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на моделювання окремих складових макро- та мікроекономічних систем засобами інтегрального числення, зокрема, з використанням подвійних та криволінійних інтегралів.

Література

1. *Михалевич М. В. Моделирование переходной экономики: модели, методы, информационные технологии: монография / М. В. Михалевич, И. В. Сергиенко. – К.: Наукова думка, 2005. – 671 с.*
2. *Пономаренко О. І. Сучасний економічний аналіз: у 2 ч.: Ч. 1. Мікроекономіка: навч. посіб. / О. І. Пономаренко, М. О. Перестюк, В. М. Бурим. – К.: Вища школа, 2004. – 262 с.*
3. *Пономаренко О. І. Сучасний економічний аналіз: у 2 ч.: Ч. 2. Макроекономіка: навч. посіб. / О. І. Пономаренко, М. О. Перестюк, В. М. Бурим. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.*
4. *Малярець Л. М. Математика для економістів. Вища математика для економістів: навч. посіб., ч. 2 / Л. М. Малярець, Л. М. Афанасьєва, А. В. Ігначкова. – Харків: ХНЕУ, 2011. – 368 с.*
5. *Ахтямов А. М. Математика для социологов и экономистов: учеб. пособ. / А. М. Ахтямов. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2008. – 464 с.*
6. *Математика для економістів: посіб. для студ. фінансово-економічного профілю / [З. П. Ординська, Л. А. Репа]. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – 226 с.*
7. *Приймак В. І. Математичні методи економічного аналізу: навч. посіб. / В. І. Приймак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 296 с.*
8. *Тевяшев А. Д. Вища математика у прикладах та задачах. Загальний курс / А. Д. Тевяшев, О. Г. Литвин. – Харків: ХНУРЕ, 2008. – 436 с.*
9. *Соболев С. К. Двойные интегралы [Електронний ресурс] / С. К. Соболев. – М.: МГТУ им. Баумана, 2008. – Режим доступу: http://wwwcdl.bmstu.ru/fn1/DoubInt.pdf.*

References

1. *Mihalevich, M. V., Sergiyenko, I. V. (2005), «Modelling of transition economy: The models, methods, information technology: monograph» [Modelirovanie perehodnoy ekonomiki: modeli, metody, informatsionnye tekhnologii: monografiia], Naukova dumka, Kyiv, 671 p. (rus)*
2. *Ponomarenko, O. I., Perestyuk, M. O., Burym, V. M. (2004), Modern economic analysis. Part 1. Microeconomics [Suchasnyi ekonomichnyi analiz. Mikroekonomika], Vyshcha shkola, Kyiv, 262 p. (ukr)*
3. *Ponomarenko, O. I., Perestyuk, M. O., Burym, V. M. (2004), Modern economic analysis. Part 2. Macroeconomics [Suchasnyi ekonomichnyi analiz. Makroekonomika], Vyshcha shkola, Kyiv, 207 p. (ukr)*
4. *Malyarets, L. M., Afanasyeva, L. M., Ignachkova, A. V. (2011), Mathematics for Economists. Higher Mathematics for Economists. Part 2 [Matematyka dlia ekonomistiv. Vyshcha matematyka dlia ekonomistiv], KhNEU, Kharkiv, 368 p. (ukr)*
5. *Ahtyamov, A. M. (2008), Mathematics for sociologists and economists [Matematika dlya sotsiologov i ekonomistov], Fizmatlit, Moscow, 464 p. (rus)*
6. *Ordynska, Z. P., Repa, L. A. (2014), Mathematics for economists [Matematyka dlia ekonomistiv], NTUU «KPI», Kyiv, 226 p. (ukr)*
7. *Pryymak, V. I. (2009), Mathematical Methods of Economic Analysis [Matematychni metody ekonomichnoho analizu], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 296 p. (ukr)*
8. *Tevyashev, A. D., Lytvyn, O. H. (2008), Higher Mathematics in the examples and problems. General Course [Vyshcha matematyka u prykladakh ta zadachakh. Zahalnyi kurs], KhNURE, Kharkiv, 436 p. (ukr)*
9. *Sobolev, S. K. (2008) Double integrals [Dvoynye integraly], Bauman MGTU, Moscow, available at: http://wwwcdl.bmstu.ru/fn1/DoubInt.pdf (rus)*

Стаття надійшла до редакції 27.02.2015.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.834

Ксенія Володимирівна ЛОПУХ
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, e-mail: erbin2014@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОНЕТАРНОГО ПОСТКЕЙНСІАНСТВА НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Лопух, К. В. Тенденції розвитку монетарного посткейнсіанства на початку XXI століття / Ксенія Володимирівна Лопух // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 56. – № 1. – С. 289–295.

Анотація. *У статті розглянуто теоретико-методологічні засади монетарного посткейнсіанства. Проаналізовано погляди представників цього напряму економічної думки на роль грошей і грошово-кредитної політики у розвитку сучасного ринкового господарства. Визначено, що вагомим внеском посткейнсіанців в сучасну економічну теорію стало їхнє обґрунтування тісного взаємозв'язку між грошово-кредитною та фінансовою системами господарства. Наголошено, що у монетарному посткейнсіанстві основним інструментом у боротьбі з фінансовою нестабільністю є грошово-кредитна політика.*

Ключові слова: *грошова економіка; гроші; фінансові інновації; фінансова система; грошово-кредитна політика; кейнсіанство; монетаризм.*

Ксения Владимировна ЛОПУХ
кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, e-mail: erbin2014@ukr.net

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МОНЕТАРНОГО ПОСТКЕЙНСИАНСТВА В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Лопух, К. В. Тенденции развития монетарного посткейнсианства в начале XXI века / Ксения Владимировна Лопух // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вип. 56. – № 1. – С. 289–295.

Аннотация. *В статье рассмотрены теоретико-методологические основы монетарного посткейнсианства. Проанализированы взгляды представителей данного направления экономической мысли на роль денег и денежно-кредитной политики в развитии современного рыночного хозяйства. Определено, что весомым вкладом посткейнсианцив в современную экономическую теорию стало их обоснование тесной взаимосвязи между денежно-кредитной и финансовой системами хозяйства. Обосновано, что в монетарном посткейнсианстве основным инструментом в борьбе с финансовой нестабильностью является денежно-кредитная политика.*

Ключевые слова: *денежная экономика; деньги; финансовые инновации; финансовая система; денежно-кредитная политика; кейнсианство; монетаризм.*

Kseniia LOPUKH
PhD, Senior lecturer, Department of Theory and History of Economy, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, e-mail: erbin2014@ukr.net

TRENDS OF MONETARY POST-KEYNESIANISM IN THE BEGINNING OF XXI CENTURY

Lopukh, K. (2015), Trends of monetary post-keynesianism in the beginning of XXI century. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Tendentsii rozvytku monetarnoho postkeinsianstva na pochatku XXI stolittia; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 1, No. 56, pp. 289–295.

© ЛОПУХ К.В., 2015

Abstract. *The article examines theoretical and methodological principles of the post-keynesian monetary economics. It analyses the views of the representatives of this economic thought on the role of money and monetary policy in the development of the modern economy. It is identified that a major contribution of post-keynesians into the modern economics was their substantiation of close connection between monetary and financial sectors. The article highlights that in post-keynesian monetary economics is the main tool of fighting against financial instability.*

Keywords: *monetary economics; money; financial innovation; financial system; monetary policy; keynesian economics; monetarism.*

JEL classification: B22, B26

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фундаментальні зміни у функціонуванні господарської системи, зокрема, інформаційна і фінансова революції, та посилення у зв'язку з цим циклічності її розвитку виявили недоліки основного напряму сучасної економічної теорії – мейнстірму. Його неокласичні постулати піддаються критиці за обмеженість та ігнорування новітніх економічних проблем, які виникли на сучасному етапі розвитку господарської системи, і залишаються нерозв'язаними. Відірваність теоретичних розробок від реальної дійсності породила не тільки глибокі суперечності в самій економічній науці, але й, головне, негативно позначилася на практичній придатності її рекомендацій – бути потужною основною економічної політики для вирішення реальних соціально-економічних проблем. У зв'язку з цим виникає необхідність в аналізі неортодоксальних економічних теорій, теоретико-методологічні положення яких дають можливість наукового пояснення і обґрунтування основ функціонування сучасного грошово-кредитного господарства. Альтернативний підхід до вирішення соціально-економічних проблем сучасності було запропоновано представниками монетарного посткейнсіанства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідження теоретико-методологічних положень монетарного посткейнсіанства актуалізувалося у зв'язку з особливостями розвитку сучасного ринкового господарства. Сучасну економічну систему вони трактують як грошову економіку, де невизначеність майбутнього і фінансові інновації є визначальними чинниками економічної нестабільності. Ідеї монетарного посткейнсіанства ґрунтовно досліджено зарубіжними вченими, зокрема: Л. Коддінгтоном [1], Г. Бортісом [2, с.560], А. Несвєтайловою [3, с.107–122], І. Розмаінським [4, с.88–105; 5, с.13–26], А. Скоробогатовим [6, с.43–50], М. Сойєром [7, с.219–247]. У працях вчених розкрито новітні підходи посткейнсіанців до проблем фінансових інновацій, держави, ділового циклу, грошей і грошової маси тощо. Вивченням теорії монетарного посткейнсіанства займаються й вітчизняні дослідники, зокрема: Т. В. Гайдай, М. В. Довбенко, В. В. Небрат, В. М. Фещенко, П. І. Юхименко та ін. Так, Т. В. Гайдай [8, с.10–18] досліджує окремі аспекти методологічної взаємодії посткейнсіанства та інституціоналізму, і доводить, що таке методологічне зближення дає можливість більш реалістично трактувати економічну реальність. В. М. Фещенко [9, с.474], аналізуючи становлення та розвиток монетарного посткейнсіанства, характеризує його як один із ключових напрямів сучасної неортодоксальної економічної теорії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Західними та вітчизняними вченими значну увагу приділено методологічним засадам монетарного посткейнсіанства, а також доведено, що його теоретичні конструкції найбільш реалістично відображають особливості розвитку сучасної господарської системи. Разом з тим, потребують ґрунтовного аналізу ідеї представників монетарного посткейнсіанства щодо розроблення ефективної економічної політики та її реалізації в умовах функціонування грошової економіки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні становлення і розвитку монетарного посткейнсіанства та модифікації його теоретико-методологічних положень під впливом кризових явищ сучасного грошово-кредитного господарства. При цьому аналізується антикризовий потенціал теорій посткейнсіанців, зокрема, у грошово-кредитній та фінансовій сферах економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Монетарне посткейнсіанство почало активно розвиватися з 80-х років XX століття і сьогодні стало одним із основних неортодоксальних напрямків у сучасній економічній теорії. Теоретичні здобутки його представників, а саме засновників – С. Вайнтрауба, А. Ейхнера, Х. Мінські, сучасників – Ф. Арестіса, П. Девідсона, Ф. Карвальо, М. Лавуає, А. Лейонхуфвуда Б. Мура, Т. Пейлі, Л. Р. Рея, стосуються низки важливих макроекономічних проблем, зокрема встановлення цін фірмами, безробіття, інфляції, розподілу доходів та проблеми невизначеності (нестабільності) економічної системи. Крім того, вони звертають увагу на інституціональну структуру господарської системи, розглядаючи її як систему інститутів, ключовими серед яких є гроші, контракти та держава, що робить їхні підходи подібними до методології інституціоналістів.

Теоретичними особливостями монетарного посткейнсіанства є модернізація предмета та методології кейнсіанського аналізу під впливом актуалізації монетаризму, неокласичної мікро- та макроекономічної теорії [8, с.14]. Головне місце у монетарному посткейнсіанстві належить аналізу макроекономічних умов, у яких функціонують економічні суб'єкти. Ринкова економіка розглядається як внутрішньо нестабільна система, що характеризується циклічністю розвитку та невизначеністю майбутнього. Водночас гроші, інфляція, грошово-кредитна політика в економічному аналізі посткейнсіанців виступають основоположним елементом їх теоретичних конструкцій та моделей. «Гроші і ліквідність, – відмічає американський економіст П. Девідсон, – займають центральне місце серед факторів, що визначають поведінку учасників господарського процесу та діяльність економічних установ, що отримали розвиток у даному суспільстві» [10]. У свою чергу, Л. Ренделл Рей, відомий представник монетарного посткейнсіанства, виділяє загальні ключові положення, на основі яких здійснюється аналіз грошей та інфляції посткейнсіанцями [11, с.81], а саме: 1) невизначеність майбутнього є основним мотивом збереження грошей. У даному контексті гроші розглядаються як довгостроковий актив; 2) гроші та їхні еквіваленти породжуються реальним сектором економіки, тобто мають ендогенне походження; 3) гроші виступають сполучною ланкою («ланцюгом») між всіма господарськими операціями та процесами; 4) діяльність центрального банку шляхом проведення грошово-кредитної політики має визначальний вплив на фінансову стабільність; 5) інфляція має в основному немонетарне походження. Підхід вченого до розуміння ролі грошей поєднує кейнсіанські та монетаристські ідеї. Якщо гроші та інфляція у вченого трактуються з позицій кейнсіанства, то регулювання кількості грошей в обігу лягає на центральний банк та грошово-кредитну політику, що відповідає монетаристським теоретичним положенням. При цьому Л. Р. Рей наголошує на необхідності розширення функцій центрального банку, зокрема, брати активну участь у функціонуванні та розвитку фінансової системи.

Посткейнсіанці стверджують, що завдяки фінансовій системі як складовій частині господарської системи, з'являється можливість шляхом створення фінансових інновацій (перекредитування, похідні цінні папери тощо) задовольнити грошові потреби економічних суб'єктів. Таким чином, фінансова система розглядається у взаємозв'язку з грошово-кредитною системою та вимагає розширення повноважень центрального банку. Розвиток фінансових інновацій наприкінці 80-х років XX ст. суттєво вплинув на формування наукових поглядів посткейнсіанців щодо ролі грошово-кредитної політики в господарській системі. Головним фактором, що свідчить на користь твердження посткейнсіанців про вплив фінансових інновацій на ефективність монетарної політики, є відсутність кореляційного зв'язку між грошовими агрегатами та макроекономічними змінними, наприклад, між динамікою грошової маси та цінами або в світовому масштабі – зниження інфляції не сприяло економічному зростанню, а навпаки, призводило до уповільнення його темпів. Ф. Арестіс з цього приводу відмічає, що внаслідок появи низки різноманітних фінансових інновацій та неврахування центральними банками їх важливості у функціонуванні сучасної господарської системи в кінцевому рахунку призвели до зниження його здатності прогнозувати та стимулювати розвиток економіки, здійснюючи традиційну грошово-кредитну політику [12, с.17–18]. Тому представники монетарного посткейнсіанства

доповнили закладені монетаристами положення про грошово-кредитну політику не тільки власними теоретичними підходами, але й практичними рекомендаціями щодо їх реалізації.

Поштовхом до аналізу недоліків грошово-кредитної політики стала фінансово-економічна криза 2008 року. На думку Ф. Арестіса, криза стала наслідком надлишкової ліквідності, вливання якої в економіку відбувалися, починаючи з середини 1990-х років. При цьому грошово-кредитна політика була надто м'якою (за рахунок зниження облікових ставок), що відповідно сприяло поступовому процесу збільшення грошей в обігу. Утримання довгий час інфляції на низькому рівні сприяло розвитку всіх секторів економіки, в тому числі і фінансового. Але якщо стабільність цін у реальному секторі економіки була у центрального банку під контролем, то ціни на фінансові активи залишалися поза зоною його впливу. «Як показав досвід багатьох країн, – зазначає з цього приводу Ф. Арестіс, – успішне регулювання споживчої інфляції (індексу споживчих цін) не гарантує контролю над інфляцією цін на активи» [13, с.2]. З цього випливає, що якщо заходи грошово-кредитної політики спрямовані тільки на забезпечення низьких темпів інфляції, то вони (заходи) будуть неефективними в результаті криз, що спричиняються не коливанням грошової маси. Сучасна криза є підтвердженням даної тези, оскільки центральний банк не зміг впоратися з кредитною кризою та спадом виробництва в умовах, коли інфляція залишалася низькою.

З цих причин посткейнсіанці виступають за доповнення основної цілі центрального банку – забезпечення стабільності національної грошової одиниці – таргетуванням номінального ВВП, для того, щоб досягти успіхів у боротьбі з кредитними кризами та шоками пропозиції в реальному секторі економіки. Варто зазначити, що до необхідності таргетування номінального ВВП схиляються і представники нового неокласичного синтезу, зокрема Ф. Мишкін, Дж. Тейлор, Г. Менк'ю, С. Саммнер, Дж. Френкель. В цілому таргетування номінального ВВП можна охарактеризувати як варіант інфляційного таргетування, за якого центральний банк задає і темпи цільового зростання номінального ВВП, і темпи інфляції, оскільки зростання номінального ВВП враховує як зміну реального випуску, так і цін. Особливо активно можливості застосування режиму таргетування номінального ВВП почали обговорюватися у зв'язку з фінансово-економічною кризою та недоліками таргетування інфляції. Так, Ф. Арестіс в даному контексті зазначає, що завдяки розширенню кредитування та високим цінам на фінансові активи сприяли зниженню темпів інфляції. У результаті відбувалося зростання виробництва та відповідно збільшувався позитивний розрив випуску. Це посилювало інфляційний тиск на економіку, що вимагало від центрального банку вжиття відповідних заходів за допомогою інструментів грошово-кредитної політики. Крім того, зростання продуктивності праці сприяло зниженню витрат на робочу силу, що також утримувало інфляцію на низькому рівні. Таким чином, вплив інфляції на економічний розвиток був незначним, його головним чином визначали темпи зростання реального випуску, продуктивність праці, обсяги кредитування, волатильність цін на фінансові активи тощо. Саме з цих причин висуваються пропозиції щодо зміщення акцентів в проведенні грошово-кредитної політики з таргетування інфляції до таргетування номінального ВВП.

Проблема оптимальної грошово-кредитної політики за умов фінансової нестабільності та спаду виробництва активно досліджується представниками монетарного посткейнсіанства. Виступаючи за необхідність доповнення таргетування інфляції таргетуванням номінального ВВП, висуваються також пропозиції щодо перегляду ролі монетарних правил, на основі яких здійснюється грошово-кредитна політика. Посткейнсіанці виходять з того, що оптимальність грошово-кредитної політики визначається її ефективністю в певних економічних умовах, тобто про оптимальну грошово-кредитну політику можна говорити тільки в контексті конкретної задачі оптимізації монетарного регулювання. А. Лейонхуфвуд та Ф. Арестіс висувають твердження про те, що саме утримання довгий час на низькому рівні інфляції призвело до кризи у 2007 році. «Урок цієї кризи в тому, що проводити політику таргетування інфляції виявилося ризикованим завданням, керувати яким надто складно, ніж ми вважали раніше» [14, с.3]. Дотримання низького рівня інфляції не змогло нівелювати появу кризових явищ в економіці. Це пояснюється тим, що така політика

була розроблена для умов стабільного розвитку економіки, а внаслідок кризи і нестабільності вона стала неефективною. Це твердження ставить під сумнів унікальність та оптимальність таргетування інфляції як основного заходу грошово-кредитної політики за будь-яких економічних обставин.

Як відомо, в основі здійснення таргетування інфляції лежить монетарне правило (правило Тейлора), що є ключовим дискреційним інструментом впливу на визначення і темпи зміни інфляції. Посткейнсіанці не заперечують необхідності дискреційних правил, оскільки стабільність цін є фундаментом динамічного розвитку економіки. Разом з тим, вони стверджують, що дискреційні монетарні правила не завжди спрацьовують, особливо в умовах нестабільності, а тому пропонують запровадити гнучкі монетарні правила. Погляди посткейнсіанців щодо гнучких правил грошово-кредитної політики сходяться з ідеями представників нового неокласичного синтезу, зокрема М. Вудфорда, Б. Бернанке, Ф. Мишкіна. Вчених об'єднує думка про те, що грошово-кредитна політика повинна здійснюватися, виходячи з умов, що склалися історично, та вимог практики. Центральний банк повинен комбінувати інструменти грошово-кредитної політики, оскільки в такому випадку підвищується її ефективність. Проблема «комбінації політик» виникає в умовах невизначеності, адже неможливо достовірно виявити, на який показник потрібно вплинути, щоб отримати позитивний ефект. Тільки за допомогою комбінації параметрів цих показників (наприклад, процентна ставка і грошова маса) можна розробити оптимальну політику грошово-кредитну політику. Хоча водночас висувається контраргумент – складність реалізації такої політики на практиці. Але, разом з тим, було зроблено крок у напрямку консенсусу від жорстких правил грошово-кредитної політики для стабільних умов в довгостроковому періоді до розробки гнучких правил для боротьби з кризовими явищами в короткостроковому періоді внаслідок впливу на економіку непередбачуваних шоків. «Такий синтез, – відмічає Ф. Арестіс, – може виступити як домінуюча парадигма у теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації центральним банком оптимальної грошово-кредитної політики» [12, с.22–23].

Увага представників монетарного посткейнсіанства акцентується на вирішенні проблеми інфляції. Як зазначалося, утримувати її у визначених межах повинен центральний банк, але вони наголошують на ендогенному походженні інфляції. Характерні риси посткейнсіанського підходу до інфляції узагальнив Л. Р. Рей. При цьому ключовими положеннями в теорії інфляції виступають фундаментальна невизначеність майбутнього та «доходний» підхід до інфляції замість грошового, як на цьому наголошують представники монетаризму. Невизначеність майбутнього слугує головним фактором заощадження грошей, а походження інфляції пояснюється ендогенними чинниками: її джерелом виступає розподіл доходів всередині економічної системи між економічними агентами. Г. Бортіс відмічає, що гроші в посткейнсіанстві виступають носієм вартості, яка створена в суспільному процесі виробництва [2, с.248]. Ця властивість грошей, по-перше, робить їх посередником в обмінних операціях, що здійснюються під час виробництва і споживання. По-друге, гроші виступають засобом накопичення (заощадження), і саме тому необхідно, щоб у довгостроковому періоді їхня вартість залишалася постійною, адже інфляція унеможливить використовувати гроші як засобу заощадження. Крім того, на вартість грошей можуть впливати конфлікти у сфері розподілу доходів (реальної заробітної плати, відносних доходів виробників с/г продукції та сировини тощо), оскільки останні виражаються в грошах. З цього робимо висновок, що посткейнсіанці спиралися на мікроекономічні витоки інфляції. Про це свідчить також і формування фірмами попиту на гроші та їхньою пропозицією з боку фінансових установ, механізми формування яких розглядалися вище. Таким чином, в посткейнсіанстві формулюються більш реалістичні підходи до чинників інфляції. З іншого боку, трактування інфляції з інших методологічних підходів дозволяє більш широко і глибше поглянути на її витоки та, відповідно, розробляти ефективніші заходи з її подолання.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, в дослідженнях представників монетарного посткейнсіанства сучасна господарська система розглядається як грошова

економіка, якій притаманна невизначеність та нестабільність, що породжуються ендогенно в результаті взаємодії реального та фінансового секторів. При цьому динаміку економічного розвитку значною мірою визначають фінансові інструменти, що створюються фінансовими посередниками з метою задовольнити зростаючий попит на гроші (кредити) економічних суб'єктів. У результаті посилюється циклічний характер ділової активності, а фінансові інновації перетворюються на один з факторів розвитку сучасного господарства. У зв'язку з цим в монетарному посткейнсіанстві розширено повноваження центрального банку, зокрема грошово-кредитна політика має спрямовуватися не тільки на виконання традиційних функцій (забезпечення стабільності цін, грошової одиниці тощо), але й на впровадження заходів щодо боротьби з фінансовою нестабільністю. Зокрема, в Україні одним із пріоритетних напрямків діяльності Національного банку та Уряду має стати координація монетарної та фіскальної політики, фундаментом якої повинна виступати цінова стабільність. В умовах затяжної економічної кризи в Україні, яка характеризується критичним зростанням бюджетного дефіциту, а разом з ним і державного боргу, така координація має будуватися на основі запровадження монетарного режиму таргетування інфляції у поєднанні з дотриманням певних бюджетних правил щодо досягнення визначених показників державного бюджету та державного боргу.

Література

1. *Коддингтон А. Кейнсианская экономическая теория: в поисках главных принципов [Электронный ресурс] / А. Коддингтон. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/411/700/1219/011Koddington.pdf.*
2. *Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кейнсіанської політичної економії / [Г. Бортіс; пер. з англ. Т. Бардадим]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 560 с.*
3. *Несветайлова А. За пределами политэкономии Мински: ликвидность и финансовые инновации в контексте глобального кредитного кризиса / А. Несветайлова // Вопросы экономики. – 2011. – № 6. – С. 107–122.*
4. *Розмаинский И. В. Введение в посткейнсианство / И. В. Розмаинский // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1 (3). – Т. 1. – С. 88–105.*
5. *Розмаинский И. В. К формированию посткейнсианской теории государства / И. В. Розмаинский // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2010. – № 1. – Т. 8. – С. 13–26.*
6. *Скоробогатов А. С. Теория эндогенной денежной массы: спрос на деньги, финансовые инновации и деловой цикл / А. С. Скоробогатов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2009. – № 1. – Т. 7. – С. 43–50.*
7. *Сойер М. Посткейнсинаская макроэкономика / М. Сойер; [пер. с англ. под ред. В. С. Автономова, С. А. Афонцева; под ред.: Д. Гринэуэй, М. Блини, И. Стюарт] // Панорама экономической мысли конца XX столетия: сб. в 2-х т. Т. 1. – СПб.: Эконом. школа, 2002. – 668 с.*
8. *Гайдай Т. В. Институционализм и современные течения кейнсианства: аспекты методологического взаимодействия / Т. В. Гайдай // Журнал институциональной экономики. – 2011. – № 3. – Т. 3. – С. 10–18.*
9. *Фещенко В. М. Сучасні економічні теорії: навч. посіб./ В. М. Фещенко. – К.: КНЕУ, 2012. – 474 с.*
10. *Дэвидсон П. Посткейнсианская теория денег и проблема инфляции [Електронний ресурс] / П. Дэвидсон. – Режим доступу: http://gallery.economicus.ru.*
11. *Wray Randall L. Money and inflation [Electronic source] / Wray Randall L.; ed. by Richard P. F. Holt, S. Pressman // A New Guide to Post Keynesian Economics. – Taylor & Francis e-Library, 2006. – 134 p. – Access: http://www.cfeps.org/pubs/wp-pdf/WP12-Wray.pdf.*
12. *Arestis Ph. Classifying Monetary Economics: Fields and Methods from Past to Future [Electronic source] / Ph. Arestis, A. Mikhailov. – Access: www.landecon.cam.ac.uk/.../WP10-09.pdf.*

13. *Arestis Ph. What role for central banks in view of the current crisis? [Electronic source] / Ph. Arestis, E. Karakitsos // Policy Note. – 2009. – No. 2. – Pp. 1–4. – Access: http://www.levyinstitute.org/pubs/pn_09_02.pdf.*
14. *Leijonhufvud A. Curbing instability: policy and regulation [Electronic source] / A. Leijonhufvud // CEPR Policy Insight. – July 2009. – № 36. – Pp. 1–8. – Access: http://www.cepr.org/sites/default/files/policy_insights/PolicyInsight36.pdf.*

References

1. *Coddington, A. Keynesian economic theory: in search of the main principles [Keynsianskaya ekonomicheskaya teoriya: v poiskah glavnyih printsipov], available at: http://ecsocman.hse.ru/data/411/700/1219/011Koddington.pdf (rus)*
2. *Bortis, H. (2007), The institutions and economic behavior theory: Contribution to classic-Keynesian political economy. Trans. from Eng. T. Bardadym [Institutsiyi, povedinka ta ekonomichna teoriya: Vnesok do klasyko-keinsianskoi politychnoi ekonomii; per. z angl. T. Bardadym], Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, 560 p. (ukr)*
3. *Nesvetailova, A. (2011), «Beyond the political economy of Minsk liquidity and financial innovation in the context of the global credit crisis» [«Za predelami politekonomii Minski: likvidnost i finansovyye innovatsii v kontekste globalnogo kreditnogo krizisa»], Voprosy economiki, No. 6, pp. 107–122 (rus)*
4. *Rozmainsky, I. (2010), «Introduction to Post-Keynesian Economics» [«Vvedenie v postkeynsianstvo»], Ideas and Ideals, No. 1 (3), Vol. 1, pp. 88–105 (rus)*
5. *Rozmainsky, I. (2010), «To formation of post-Keynesian theory of the state» [«K formirovaniyu postkeynsianskoy teorii gosudarstva»], Economic Bulletin Rostov State University, No. 1, Vol. 8, pp. 13–26 (rus)*
6. *Skorobogatov, A. (2009), «Endogenous money supply theory: money demand, financial innovations and business cycle» [«Teoriya endogennoy denezhnoy massy: spros na dengi, finansovyie innovatsii i delovoy tsikl»], Economic Bulletin Rostov State University, No. 1, Vol. 7, pp. 43–50 (rus)*
7. *Sawyer, M. (2002), Post-Keynesian Macroeconomics. Ed. by D. Greenaway, M. Bleaney, I. Stewart. Trans. from Eng. V. Avtonomov, S. Afontsev [Postkeynsinaskaya makroekonomika; pod ped. D. Hrineuei, M. Blini, I. Stiuart; per. s angl. V. S. Avtonomova, S. A. Afontseva], Panorama of the economic thought of the end of the XX century: coll. in two vol., Vol. 1, Ekonomicheskaya shkola, St. Petersburg, 668 p. (rus)*
8. *Gaidai, T. (2011), «Institutionalism and modern Keynesianism streams: aspects of methodological interlinks» [«Institutsionalizm i sovremennyie techeniya keynsianstva: aspekty metodologicheskogo vzaimodeystviya»], Journal of Institutional Studies, No. 3, Vol. 3, pp. 10–18 (rus)*
9. *Feschenko, V. (2012), Modern economic theories [Suchasni economichni teoriyi], KNEU, Kyiv, 474 p. (ukr)*
10. *Davidson, P. Post-Keynesian Monetary Theory and Inflation [Postkeynsianskaya teoriya deneg i problema inflyatsii], available at: http://gallery.economicus.ru (rus)*
11. *Wray, Randall L. (2006), Money and inflation. Ed. by Richard P. F. Holt and Steven Pressman, A New Guide to Post Keynesian Economics, Taylor & Francis e-Library, 134 p., available at: http://www.cfeps.org/pubs/wp-pdf/WP12-Wray.pdf.*
12. *Arestis, Ph., Mihailov, A. Classifying Monetary Economics: Fields and Methods from Past to Future, available at: www.landecon.cam.ac.uk/.../WP10-09.pdf.*
13. *Arestis, Ph., Karakitsos, E. What role for central banks in view of the current crisis? Policy Note, available at: http://www.levyinstitute.org/pubs/pn_09_02.pdf.*
14. *Leijonhufvud, A. Curbing instability: policy and regulation, CEPR Policy Insight, July 2009, No. 36, pp. 1–8, available at: http://www.cepr.org/sites/default/files/policy_insights/PolicyInsight36.pdf.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2015.

АВТОРИ СТАТЕЙ

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.	**Андрєєва Н. М.,**	д.е.н., професор кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
	Зіньковська Д. В.	аспірант кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
2.	**Безпарточний М. Г.**	к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава;
3.	**Ватченко О. Б.,**	к.е.н., професор кафедри економіки підприємств Дніпропетровської державної фінансової академії, м. Дніпропетровськ;
	Борншайн О. О.	аспірант кафедри економіки підприємств Дніпропетровської державної фінансової академії, м. Дніпропетровськ;
4.	**Гончаренко О. М.**	д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
5.	**Губерник А. О.**	к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
6.	**Дима О. О.**	к.е.н., доцент кафедри маркетингу ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», м. Київ;
7.	**Дорофєєва Х. М.**	аспірант кафедри міжнародної економіки і туризму Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, м. Донецьк;
8.	**Каминський П. Д.**	к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, директор інституту економіки, фінансів та обліку Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, м. Донецьк;
9.	**Луговська І. А.,**	к.е.н., доцент кафедри експертизи товарів та послуг Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
	Воробйов А. А.	здобувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
10.	**Муренко Т. О.**	к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
11.	**Орлик О. В.**	к.е.н., доцент кафедри інформаційних систем в економіці Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
12.	**Руденко М. В.**	к.е.н., доцент кафедри економіки та управління Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, м. Черкаси;
13.	**Сабадирьова А. Л.**	к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
14.	**Хмелевська А. Ю.**	аспірант кафедри комп'ютерних систем та технологій, Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, м. Харків;
15.	**Чернецька Ю. А.,**	викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
	Телешевська С. М.	викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
16.	**Шкурупська І. О.**	к.е.н., викладач кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету, м. Одеса;

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

1.	**Бондаренко С. А.**	к.е.н., докторант, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса;
2.	**Коваленко С. І.**	к.е.н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Ізмаїльського факультету Одеської національної морської академії, м. Ізмаїл;
3.	**Побережна К. В.**	аспірант кафедри загальної економічної теорії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків;
4.	**Савченко О. І.,**	к.е.н., професор кафедри організації виробництва та управління персоналом Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків;
	Нестеренко Р. О.	старший викладач кафедри організації виробництва та управління персоналом Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків;
5.	**Солов'янчик А. В.**	аспірант кафедри економіки підприємств Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, м. Київ;
6.	**Степанова К. В.,**	к.е.н., доцент кафедри економіки і МЕВ Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса;
	Степанов В. М.	д.е.н., професор, головний науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса;
7.	**Чернявська І. М.**	к.е.н., доцент кафедри економіки та організації виробництва Дніпродзержинського державного технічного університету, м. Дніпродзержинськ;

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.	**Буряк А. А.**	асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка, м. Полтава;
2.	**Вареник В. А.**	к.е.н., доцент кафедри банківської справи Львівської комерційної академії, м. Львів;
3.	**Зінченко М. А.**	викладач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
4.	**Іваненко Ю. В.**	аспірант кафедри менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса;
5.	**Кузіна Р. В.**	к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
6.	**Ломоносова О. Е.,**	к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки Херсонської філії Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Херсон;
	Ломоносов Д. А.,	к.е.н., доцент кафедри економіки Херсонської філії Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Херсон;
	Надточій І. І.	к.е.н., доцент кафедри економіки Херсонської філії Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Херсон;

7.	**Луцяк В. В.**	к.т.н., доцент кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічний інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця; докторант кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій, м. Київ;
8.	**Петруня Ю. Є.**	д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньо-економічної діяльності Академії митної служби України, м. Дніпропетровськ;
9.	**Романюк М. Д.**	д.е.н., професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, заслужений діяч науки і техніки України, м. Івано-Франківськ;
10.	**Сирчин О. Л.**	к.е.н., доцент кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
11.	**Судук О. Ю.**	к.с.-г.н., доцент кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне;
12.	**Щербак А. В.**	к.е.н., доцент кафедри загальної економічної теорії Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
13.	**Ярмош О. В.**	к.ф.-м.н., доцент кафедри менеджменту Української інженерно-педагогічної академії, м. Харків;

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

1.	**Лопух К. В.**	к.е.н., старший викладач кафедри історії та теорії господарства Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, м. Київ;

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY

ВІСНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BULLETIN

Збірник наукових праць

Collection of scientific works

Випуск 1 (56) 2015

Issue 1 (56) 2015

За загальною редакцією:
д.е.н., проф. Звєрякова М. І., д.е.н., проф. Ковальова А. І.,
д.е.н., проф. Балджи М.Д., д.е.н., проф. Дворжак И. та ін.

Edited by:
Prof. Zveryakov M. I., Prof. Kovalyov A. I., Prof. Baldji M. D.,
Prof. Jiří Dvořák and others

Підп. до друку 25.03.2015. Формат 84х108/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 36,0.
Наклад 100 прим. Зам. № 1253

Друкарня «Атлант» ВОІ СОІУ
65029, м. Одеса, Ольгієвський узвіз, 8
Тел.: 728-45-71, e-mail: ev_atlant@mail.ru
Свідоцтво: 23179617

Signed to print 25.03.2015. Format 84×108/8. Offset paper. Type: Times New Roman. Conventional printed sheets 36,0.
Publication: 100 copies. Order № 1253

Publisher «Atlant»
8, Olhiyivskyy spusk, Odessa, Ukraine, 65029
Phone: +38 (048) 728-45-71
e-mail: ev_atlant@mail.ru
Certificate: 23179617

Свідоцтво про внесення видання видавничої продукції до Державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції від 31.08.2009 р., серія ДК № 3564.

Certificate of inclusion edition publishing products in State Register of publishers, distributors and manufacturers of printed products dated 31.08.2009. Series DK No. 3564.